

PÉCSI TUDOMÁNYEGYETEM
KÖZGAZDASÁG-TUDOMÁNYI KARA

REGIONÁLIS POLITIKA ÉS
GAZDASÁGTAN DOKTORI ISKOLA

ÉVKÖNYV
2004–2005

AZ ELEKTRONIKUS VÁLTOZAT A MŰ KÉZIRATÁT TARTALMAZZA

Szerkesztőbizottság

Buday-Sántha Attila, az MTA doktora

Erdősi Ferenc, az MTA doktora

Horváth Gyula, az MTA doktora

PÉCSI TUDOMÁNYEGYETEM
KÖZGAZDASÁG-TUDOMÁNYI KARA

REGIONÁLIS POLITIKA ÉS
GAZDASÁGTAN DOKTORI ISKOLA

ÉVKÖNYV 2004–2005

II. kötet

Környezetvédelem, regionális
versenyképesség, fenntartható
fejlődés c. konferencia előadásai

AZ ELEKTRONIKUS VÁLTOZAT A MŰ KÉZIRATÁT TARTALMAZZA

Pécs, 2005

© Pécsi Tudományegyetem Közgazdaság-tudományi Kara
© Szerzők

A kötetet szerkesztette

Glück Róbert

Gyimesi Gergely

A tanulmányokat lektorálta

Hanyecz Lajos

Gazdag László

Gyimesi Gergely

Az angol nyelvű összefoglalókat lektorálta

Bakucz Márta

Clifford Sheperd Chadwick

ISSN 1588-5348

A szedés és a tördelés az MTA Regionális
Kutatások Központjának a munkája
Műszaki szerkesztő: Frick Dorottya
Borító: Pinczehelyi Sándor
Nyomta és kötötte a Sümegi Nyomdaipari,
Kereskedelmi és Szolgáltató Kft., Pécs

Regionális fejlesztés a közép-európai országokban szekció A tudásintenzív regionális fejlődés és eszközei szekció

Szekcióelnök: Horváth Gyula, DSc

Titkár: Lux Gábor

TARTALOM

1. <i>Warvasovszky János</i> : Átfogó aktuális gazdasági helyzetkép Közép- és Kelet-Európában	7
2. <i>Gulyás László</i> : A versailles-i békerendszer hatása a Kárpát-medence régióinak fejlődésére	17
3. <i>Kuttor Dániel</i> : Regionalizáció és regionális versenyképesség a Kárpát-medencében	26
4. <i>Novák Zoltán</i> : Regionális különbségek és az EU bővítése	36
5. <i>Geréb László</i> : A székelyek, Írország, a kivándorlás és a tőke	48
6. <i>Fóri Endre</i> : A Székelyföld igazgatási szerkezete	57
7. <i>Darabos József Attila</i> : A területfejlesztés kérdései a bánffyhunyadi kistérségben	68
8. <i>Nagy Benedek</i> : A városi imázs kialakítása mint a csíkszeredai településfejlesztés eszköze	77
9. <i>Borzán Anita</i> : Centrum és periféria, regionális szintek a magyar–román térszerkezeten belül	87
10. <i>Gáthy Andrea</i> : Az osztrák és a cseh nemzeti fenntartható fejlődési stratégia összehasonlító elemzése	96
11. <i>Sztyrak Agnieszka</i> : Lengyel–ukrán viszonyok	106
12. <i>Vadasi Aida</i> : Borsod – avagy az elhagyott édenkert	115
13. <i>Németh Andrea</i> : Portugália modernizációs sikerei a történetiség és az uniós csatlakozás tükrében	123
14. <i>Vissi András</i> : Élen a keletnémet tartományok között, avagy a szász fejlesztéspolitika alkalmazható tapasztalatai	135
15. <i>Baráth Gabriella</i> : A nagyvárosi terek átstrukturálódása, új kapcsolatrendszerek a Párizsi-medencében: Sens város és térsége	143
16. <i>Trón Zsuzsanna</i> : Az EU regionális politikájának értékelése a versenyképesség tükrében: dán példa	153
17. <i>Pauker Csaba</i> : Az „ír csoda” üzenete	163
18. <i>Dankó Nóra</i> : Területfejlesztés és közösségépítés – Local Agenda21 tapasztalatok és példák Európában	174
19. <i>Smahó Melinda</i> : Az innovativitás területi különbségei Magyarországon	183
20. <i>Lengyel Imre</i> : Egyetemek lehetőségei elmaradott régiók versenyképességének javítására	193

21.	<i>Nagy János – Baranyi Béla: A Debreceni Egyetem szerepe a regionális fejlődésben</i>	203
22.	<i>Cseh Judit: A pécsi egyetem története a regionalitás szemszögéből</i>	214
23.	<i>Kuráth Gabriella: A versenyképesség növelésének lehetőségei a felsőoktatásban – regionális vonzáskörzetek és beiskolázási marketing</i>	224
24.	<i>Buday-Sántha Andrea: Kommunikáció mint versenyelőny a XXI. században</i>	233
25.	<i>Horváth Kornélia: Az egyetemi tudástranszfer szerepe az innováció-alapú regionális fejlesztésben</i>	244
26.	<i>Patik Réka: Bács-Kiskun megye innovációs rendszere – empirikus vizsgálatok eredményei</i>	253
27.	<i>Lauer Bálint: Adótervezés az Európai Unióban</i>	263
28.	<i>Hohl Ferenc: Teleházak mint a települések szolgáltató központjai</i>	273
29.	<i>Bajmócy Zoltán: Az üzleti inkubáció szerepe a hosszú távú versenyképesség alakításában</i>	282
30.	<i>Vajkai András: Az információs társadalom hatásai a régiók versenyképességére</i>	292
31.	<i>Kis Mária: Marketingeszközök a versenyképesség fokozásának szolgálatában területi aspektusból</i>	302
32.	<i>Borbás László: A kis- és középvállalkozások hozzájárulása a flandriai régió versenyképességéhez</i>	311
33.	<i>Lengyel Balázs: Regionális előnyök és tudásteremtés: triple helix mint regionális innovációs modell</i>	317
34.	<i>Vida Szabolcs: A regionális versenyképesség empirikus vizsgálata az EU-s és magyar régiókban</i>	328

1. ÁTFOGÓ AKTUÁLIS GAZDASÁGI HELYZETKÉP KÖZÉP- ÉS KELET-EURÓPÁBAN

Warvasovszky János
PTE PhD doctorandus
Art-Index Kft.

BEVEZETÉS

Kelet- és Közép-Európában Magyarország a harmadik legnagyobb piaca a cégek számára (21%) Lengyelország és Oroszország után. A két utóbbi együtt az eladások szinte felét bonyolítják le (egyenként 24%).

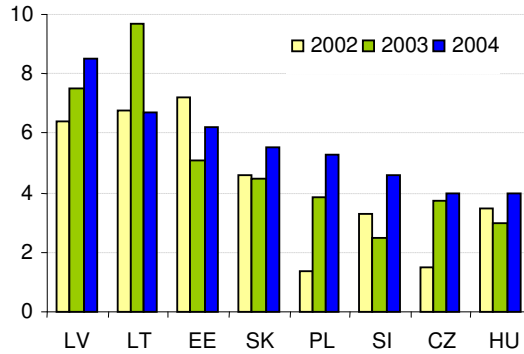
Oroszország mutatói a 2004-es évre, a várakozásokat messzemenően felülmúlta. A tavalyi terrorista akciók ellenére a külföldi befektetők nem vesztették el bizalmukat. Ezt az éves szinten 9,4 milliárd dolláros rekord összegű befektetés igazolja. A GDP és ipari termelés is meglehetősen jól alakult: 7,1 illetve 7,3%.

Lengyelország gazdasága stabil, a GDP 5,3 százalékkal nőtt tavaly. Igaz, hogy az első két negyedévi mutatók ennél valamivel jobbat ígértek: a számok ugyanis 6,9 és 6,1% voltak. Csehország statisztikái is biztatóak. A tavalyi évben a GDP-növekedés 4%-os volt. A második negyedévben a befektetések is jelentősen nőttek: 12,8% (az első negyedévi 9,6%-kal szemben).

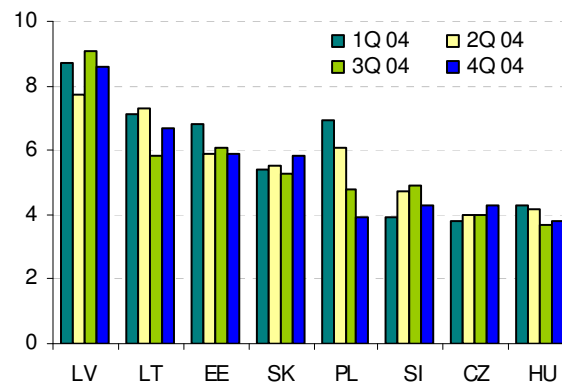
Kelet- és Közép-Európa legnagyobb gazdasági növekedését Szlovákia érte el 2003-ban. 4,5%-os GDP-növekedésével maga mögé utasította Lengyelországot (3,8%) és Csehországot (3,7). Magyarország 3,0%-os növekedése ugyan ebben az évben csak Szlovéniát (2,5%) előzte meg. Szlovákia GDP-növekedése a 2004-es évben tovább erősödött és sikerült megtartani vezető pozícióját, ugyanis 5,5%-os növekedést sikerült elérni. Mindez valószínűleg annak tudható be, hogy az elmúlt év második negyedében tovább folytatódott a világgazdaság (beleértve az európai gazdaságot is) növekedése és tovább javította a KKE-országok gazdaságot befolyásoló külső tényezőket, noha a magas olaj árak továbbra is hordoztak némi kockázatot.

A termelés növekedés kismértékben csökkent 2004 második negyedévében az EU-8-ban (új csatlakozó országok kivéve Málta és Ciprus) 5,3%-ra, az előző évihez képest. Az első negyedév aránya még 5,6% volt. A növekedés motorját még mindig a Balti államok, Lengyelország és Szlovákia jelentik. A növekedés lassulni kezdett Lengyelországban, Magyarországon, Szlovákiában,

Lettországban és Észtországban de újra fellendült Csehországban, Szlovéniában és Litvániában.

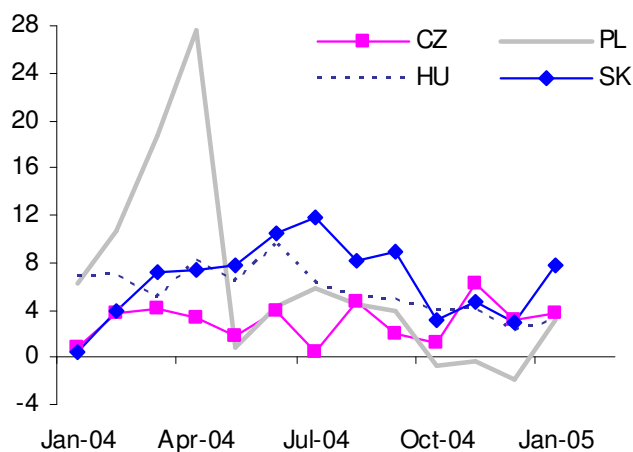
Valós GDP-növekedés, 2002–2004, é/é (%)
Forrás: CSOs.

Valós GDP-növekedés negyedévenként, 2004, é/é (%)
Forrás: CSOs.

LEHETSÉGES PIACOK KÖZÉP- ÉS KELET-EURÓPÁBAN

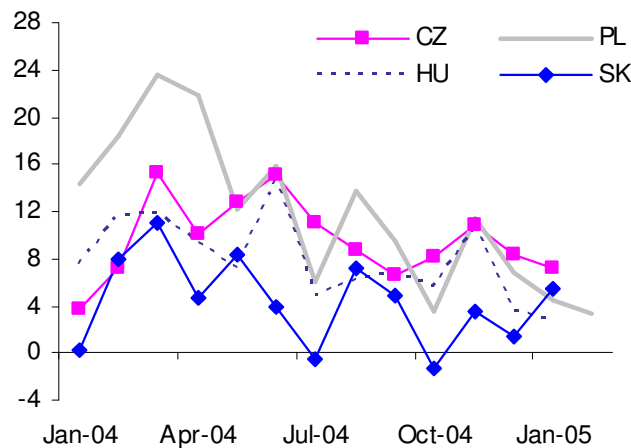
- Néhány gyengébb év után a lengyel piac újra erősödni látszik. Lényeges javulás észlelhető a fogyasztási cikkek és az ipari termékek eladásában is. Ez a javulás más kelet- és közép-európai országok piacát is lényegesen befolyásolhatja.

Kiskereskedelmi értékesítések, é/é (%)
Csehország, Lengyelország, Magyarország és Szlovákia
Forrás: CSOs.

- A statisztikák szerint a Balti országok, Románia, Horvátország, Ukrajna és Oroszország piacán is az eladások növekedése észlelhető. Növekedésben Oroszországnak vannak a legkedvezőbb előrejelzései az elkövetkezendő évekre.
- Magyarország, Lengyelország és Csehország piacait a szakemberek nagyon versenyképes kelet- és közép-európai piacnak tartják.
- Nyugati multinacionális cégek fejlett piaci praktikákkal küzdenek kis piacrészesedés növekedésért (pl. reklámozás, fúzió vagy felvásárlás, új márkák stb.).
- Fúzió és felvásárlás továbbá a piaci konszolidáció megszokottá vált.
- Kelet- és közép-európai helyi márkák nagyon kemény versenytársak és az egyetlen mód a megfélemezésükre a felvásárlás.
- A piac kiterjesztésének egyik kihasználatlan lehetősége az, hogy a multinacionális cégek a fővárosokra és nagy városokra koncentráljanak. A vidék még egy kiaknázatlan terület. EU-források segítséget nyújthatnak ebben.

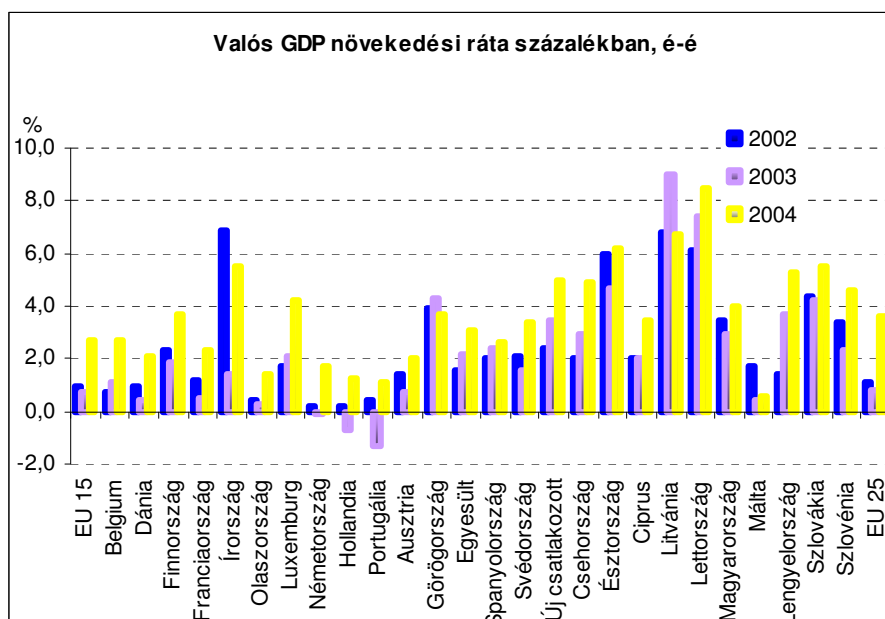
- Közép- és kelet-európai nagy cégek áttérnek a nagyméretű, de kishozamú piacról a lassan de biztosan bővülő, és növekvő hozamú piacra.
- Sok multinacionális cég igyekszik költséget csökkenteni és nagyobb az érdeklődés a megosztott szolgáltatások iránt, az IT és fix költségek megtakarítása érdekében.
- Bizonyos alszektorokban nemcsak a növekedés csökken, hanem az eladás-csökkenés is észlelhető.
- Az ipari eladásokra nem nehezedik olyan nagy nyomás, mint a gyorsan mozgó fogyasztási cikkekénél, mert azok nem függenek olyan nagyon a fogyasztók költsékezési szokásaitól és a verseny nem annyira kiéleződött.

Ipari termelés, él/é (%)
 Csehország, Lengyelország, Magyarország és Szlovákia
 Forrás: CSOs.

POZITÍV KILÁTÁSOK

- A régió produkálta a legjobb GDP-növekedést a világon. 2002-ben 2,4% volt, 2003-ban már elérte a 3,5%-ot. Az elkövetkezendő években akár 4,5% fölé is emelkedhet (lásd az alábbi *ábrát*). Ez lényegesen több mint a világ bármely másik pontján, beleértve Ázsiát, Közép Keletet és Latin Amerikát.
- Az országok pénznemei elég erősek, erősebbek, mint négy évvel ezelőtt.

- Az infláció nem okoz problémát, csak Magyarországon.

	Aktuális infláció	Célinfláció (meghirdetett infláció)	KB Projekció
	2004	2005	2005. dec.
Lengyel Nemzeti Bank (LNB)	4,6	Tervezett folyamatos infláció: 3%	2,8–5,5%
Szlovák Nemzeti Bank (SzNB)	3,7	Dec.: 3,3%	
Magyar Nemzeti Bank (MNB)	6,8	Dec.: 4,5%	4,4%
Cseh Nemzeti Bank (CsNB)	3,2	Dec.: 3,3%	2,3–3,7%

- A központi bank előrejelzése szerint, 2005 végéig a magyarországi infláció csökkenni fog és nem fogja meghaladni a kívánt mértéket (4 +/- 1%), Csehországban is a célsávban marad (3 +/- 1%) míg Lengyelországban 2005 nagy részében e sáv fölött marad (2,5 +/- 1%).
- Politikai stabilitás. Az elmúlt hónapokban változások álltak be a legtöbb kelet- és közép-európai ország vezetésében: új kormány Magyarországon, GYURCSÁNY FERENC vezetésével; Lengyelországban MAREK BELKA vette át a vezetést; Csehországban STANISLAV GROSS; Ukrajnában is helyre állt a rend amióta YUSCSENKO megnyerte az újra kiírt választásokat.

- Termelékenység nem túlzottan jó Magyarországon, de Szlovákia és Csehország mutatói nagyon jók.
- Stabil Bank szektor (Nyugati bankok megvásárolták a banki vagyont 85%-át), tehát a következő tendenciák észlelhetők:
 - lényeges növekedés a fogyasztói hiteleknel,
 - és vállalati hitelek növekedése.

NEGATÍV KILÁTÁSOK

- Lényegesen megnőtt az adó és a vám a dohány- és alkoholárakra.
- A fogyasztók szegényebbnek érzik magukat a kisebb állami támogatás és a magasabb közvetett adók miatt, ezért kevesebbet költenek, a fogyasztási cikkeket forgalmazó cégek megérik ennek hatására.
- Szigorúbb kritériumok a kelet- és közép-európai kormányoktól a deficit kezelését illetően.

	Jelenlegi deficit		FDI bruttó*		FDI nettó		Portfólió befektetés	
	2003	2004	2003	2004	2003	2004	2003	2004
Csehország	-6,3	-5,2	2,3	4,2	2,1	3,7	-1,4	2,3
Észtország	-13,2	-12,6	9,9	8,3	8,3	6,0	1,9	6,4
Magyarország	-8,7	-8,8	2,6	4,2	0,6	3,6	3,6	7,0
Lettország	-8,2	-12,3	2,7	4,8	2,4	4,0	-2,0	2,0
Litvánia	-6,9	-7,2	1,0	3,5	0,8	2,3	1,5	0,9
Lengyelország	-2,2	-1,6	2,0	2,5	1,9	2,2	1,2	4,0
Szlovákia	-0,8	-3,5	2,2	2,7	2,1	3,1	-1,7	2,1
Szlovénia	-0,4	-0,7	1,2	1,6	-0,5	0,2	-0,9	-2,4

*FDI: közvetlen külföldi tőkebefektető.

Külső mutatók 2003-ban és 2004-ben a GDP %-hoz viszonyítva
Forrás: NCBs, CSOs.

- Erősebb verseny a kelet- és közép-európai piacokon, fejlődés nélkül.
- Rugalmasabb helyi márkák.
- Az elkövetkező néhány évben számos cég eltűnik, mások meg nyertesek lesznek.
- A jelenlegi állás szerint, Lengyelország volt a 2004-es év nagy nyertese. Előjelzések szerint, Csehországban és Magyarországon csökkeni fog az eladás 2005-ben.
- Mivel a szervezeti növekedés üteme lényegesen lelassult, ezért a cégeknek változtatni kell a stratégiájukon.

- Csökkenteni kell az elvárásokat.
- Lassú – biztos növekedés, emelkedő profittal.
- Költségcsökkentés.

A SIKER KULCSA

Annak ez egyszerű ténynek köszönhetően, hogy a piacok maturizálódnak és kevésbé differenciáltak, a versenytársak stratégiai csoportokat hoznak létre és egyforma (vagy hasonló) ár-, promóciós és HR-stratégiát alkalmaznak. A következő tényezők nagyon fontos szerepet játszanak a siker elérésében

- Magas színvonalú középvezetés
- Jó kapcsolatok
- Jó terjesztők
- Outsourcing

Vállalati szerkezetek

Az uniós csatlakozás, hatással van a vállalati szerkezetekre. Sokan arra számítottak, hogy a vállalatok olyan pan-European szerkezetté alakulnak. Ennek előnyei és hátrányai is lennének, így a vállalatok inkább csoportokba rendeződnek, hogy elkerüljék a problémákat. .

Az üzleti folyamat megközelítése

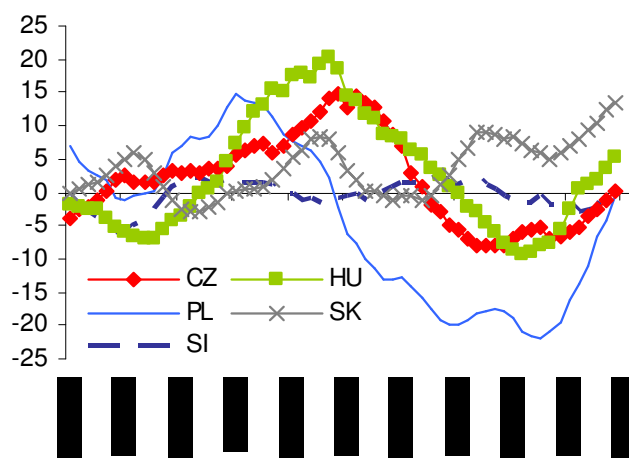
Az eladás növekedés üteme csökken a fogyasztói javak piacán, de a következő néhány évben ez a tendencia jelentkezhethet az ipari javak piacán is. A közép- és kelet-európai piac kezd hibriddé válni, fontos eldönteni, hogy ez egy növekedő piac, vagy profit piac. A közép- és kelet-európai országokban a piaci részesedés különbözik a más fejlett piacokétól. Ha egy vállalat piaci részesedést tud szerezni, akkor évekre bebiztosíthatja pozícióját. Ez lehet az egyik oka annak, hogy vállalatvezetők kitartanak a növekvő piactól. Az érvek a következők:

- A kelet- és közép-európai országokban az átlagárak kb. 50%-a az EU-15 átlagáraknak.
- A munkadíj 25%.
- Az egy főre eső piaci méret lényegesen kisebb, mint az EU-15-ben.

A verseny a következő okok miatt éleződik ki:

- a) a fogyasztók új beszerzési szokásokat vesznek fel
- b) túl sok a multinacionális vállalat
- c) erős helyi versenytársak
- d) erős kiskereskedelmi kötődések
- e) konszolidáció, és
- f) piacok monopolizálódása.

Egységnyi munkadíj az iparban
(EUR-hoz igazított, %, é/é)*

*6 hónapos gördített átlag

Forrás: WIIW.

A kockázat csökkentése érdekében a vállalatok kivonulnak, és egyedárusítót alkalmaznak. Ebben az esetben megbízható partnert kell találni, mert a vállalat annyit ér, mint a képviselője.

Más cégek olyan területekre mennek, ahol még van növekedés, azaz vidékre. Mások viszont, megtámadják a helyi márkákat. A növekedésről való átállás a profitra a következőket foglalhatja magába: alkalmazottak elbocsátása, fizetések csökkentése, magtevékenységre helyezett hangsúly stb. A páneurópai szerkezetet alkalmazó cégek ezeket a csökkentéseket jogosnak vélhetik mondván, hogy ez hatékonyabb, de ez visszaüthet, mert ez kevesebb kapcsolatot jelenthet a piaccal és ügyfelekkel és ez piaci részesedés veszteséget eredményezhet. Az már köztudott, hogy az elvesztett piaci részesedés visszaszerzése nagyon nehéz.

A közép-európai országok csatlakozása az Európai Unióhoz

A tavalyi év egyik legfontosabb eseménye az EU-bővítés volt. Május elsejével, az ún. közép- és kelet-európai országok száma csökkent, és az EU további tíz taggal bővült. Ez természetesen, nagy befolyással volt az üzleti szférára. Az elvárások szerint, további 0,5/1,0% GDP-növekedés lesz az elkövetkezendő néhány évben. Ez nem fogja elérni a Spanyolország GDP-növekedési hullámát a csatlakozása után, elsősorban azért mert, a most csatlakozó országok piaci gazdagabbak, mint az akkori Spanyolországé. A másik ok az, hogy az EU most

kevésbé bőkezű: az EU-források Spanyolország számára a GDP 7%-a volt, a közép- és kelet-európai országok ezzel szemben, csak 3%-ot kapnak. Ez hatalmas csökkentésnek tűnhet, de ez még mindig elég magas.

2004–2005. évek valamivel nehezebb lesz a közép- és kelet-európai országok számára, mert nettó befizetői az EU-nak és az EU-források kedvező hatása csak 2005–2007-ben lesznek érzékelhetők. A multinacionális cégeknek itt van az utolsó lehetőség, hogy megerősítsék piaci részesedésüket a képlékeny piacokon. Azok a cégek, akik nincsenek a piacon, felvásárlással próbálnak majd bekerülni, ezért lesz némi kavarodás. A felvásárlás sem mindig valósítja meg a hozzá fűzött reményeket. Ennek több oka is lehet: felvásárlás utáni gyenge integráció; a felvásárlással megvalósítható értékekkel szembeni túlzott elvárások; magas költségek vagy a felvásárlás előtti rossz felértékelés.

Eleinte, a gazdagok még gazdagabbak, a szegények még szegényebbek lesznek – ez igaz a fogyasztókra és a vállalatokra is, mivel a nehézipar, agrár- ipar, fémfeldolgozás és bányászat újra szerveződik. Ez sok elbocsátással fog járni. Igaz, új munkahelyek teremthetnek a szolgáltatások terén.

A gyenge közép- és kelet-európai országok tönkremennek, vagy kivásárolják őket. Az erős közép- és kelet-európai országok egyaránt terjeszkedni fognak a térségben és Nyugat-Európában is.

Várhatóan 12–15 évre lesz szükség, hogy a közép- és kelet-európai országok átlag fizetése elérje a Spanyol és Görög átlagot. De a nyugati cégek kulcs embereinek fizetési szintje már most is fontos téma a befektetőknél. Nyugati cégek a következő területeket próbálják erősíteni: globális szerződések; a terjesztés fejlesztése; JIT-rendszerek; új marketing stratégiák.

A befektetések iránya nem csak Nyugat-Európából Közép- és Kelet-Európa felé lesz, vagy Közép- és Kelet-Európából Kína/Ázsia felé. A befektetők megpróbálják átszervezni az eszközeiket vagyoni eszközeiket. A vállalatok folyamatosan fektetnek be közép- és kelet-európai piacokon illetve vonják ki a befektetéseiket onnan. A közép- és kelet-európai országok még mindig vonzóknak számítanak befektetés szempontjából. Igaz, hogy a nem tudják felvenni a versenyt Kínával az olcsó munkaerővel, de közelség, szállítási költségek, vám- költségek, képzett munkaerő, termelékenység és minőség terén megtartja előnyét.

A közép- és kelet-európai országok mikor csatlakoznak az euróövezethez?

Sokan arra számítottak, hogy a közép- és kelet-európai országok az ERM-hez (Exchange Rate Mechanism) már 2004/2005-ben csatlakoznak, és 2007-ben az eurózónába is belépnek. Azt már tudjuk, hogy ez nem történhet meg, mert az említett országoknak csökkenteniük kell a költségvetés hiányt. Néhány hatalmon lévő bal-közép kormány nem nagyon siet az euró bevezetésére, mely jelen pillanatban Magyarország és Lengyelország számára lenne előnyös a magasabb

kamatok és államiadósság-szint miatt. Megnyugtató azonban, hogy az országok valutáinak valós értéke – a 2003-as ingadozás ellenére – magas, a szlovák, magyar és a cseh 12%-kal erősebbek, mint 2001-ben. A lengyel zloty is alig 13%-kal gyengébb a 2001-es értékénél. A közép- és kelet-európai országok kormányai igyekeznek majd, az EU által elfogadott legalacsonyabb rátával bevezetni az eurót. Ha már az ERM-tagok, akkor a valutát nem lehet leértékelni de újra értékelődhet, hogy csökkentse az inflációt. Az inflációs nyomásokat az eurózóna veszi fel, és nyeli el.

2. A VERSAILLES-I BÉKERENDSZER HATÁSA A KÁRPÁT-MEDENCE RÉGIÓINAK FEJLŐDÉSÉRE

Dr. Gulyás László

PhD, egyetemi docens

Szegedi Tudományegyetem – SZÉF

A TÖRTÉNELMI MAGYARORSZÁG TÉRSZERKEZETE

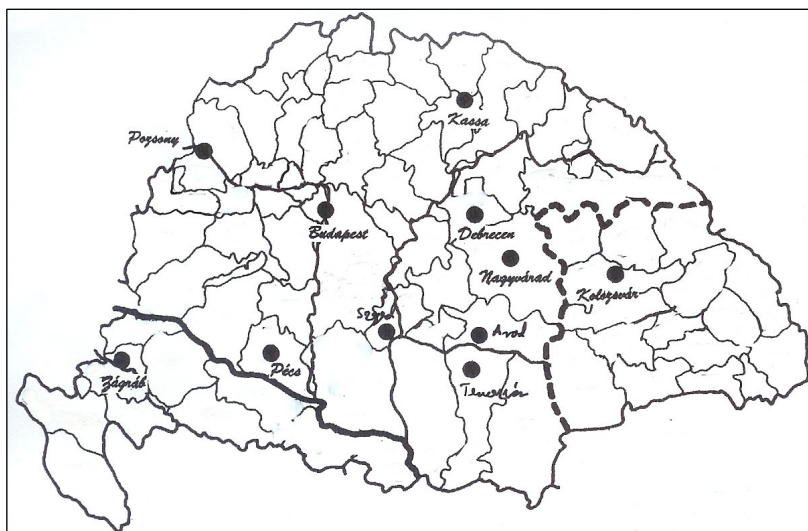
Az 1990-es évek magyarországi regionális szakirodalma egyetért abban, hogy a történelmi Magyarországon a 19. század végén, a 20. század elején körvonalazódni kezdtek a regionális fejlődés magterületei, és elkülöníthetők bizonyos régiókezdemények, melyekből zavartalan fejlődés esetén minden bizonnyal definitív régiók alakulhattak volna ki [1]. 1999 és 2003 között folytatott kutatásaim során kettő nagyrégió, a Felvidék és a Délvidék, sorsán keresztül tártam fel, hogy hogyan érintette fejlődésüket a 20. század négy nagy államszerkezeti váltása [2]. 2004-ben a kutatás földrajzi hatókörét kiterjesztettem az összes Kárpát-medencei régióra, azaz arra keresem a választ, hogy a 19. század végén megszülető régiókat hogyan érintették az államszerkezeti váltások.¹ Jelen előadásban azt vizsgálom, hogy az első államszerkezeti váltás – a versailles-i békerendszer kiépítése – milyen hatással volt a Kárpát-medence régióinak fejlődésére.

Amikor a történelmi Magyarországon formálódó régiók sorsát próbáljuk meg feltárni, rögtön kettő módszertani problémába ütközünk. Egyrészt ezeket a régiókat nem tudjuk pontos közigazgatási egységhez kötni, hiszen a 19. és a 20. század fordulóján a hivatalos közigazgatási keret a vármegyerendszer volt és a vármegyei keretek nem mindig estek egybe a formálódó régiókkal [3]. Másrészt még napjainkban sincs szakmai konszenzus a történelmi Magyarország regionális térszerkezetét illetően. Az 1880-as évektől kezdődően egészen napjainkig bezárólag a történelmi Magyarországra vonatkozóan számos táj- és régióbeosztás született [4]. Ezek közül az alábbiakat mindenféleképpen meg kell említenünk: az Országos Statisztikai Hivatal az 1880-as években alakított ki 8 statisztikai régiót, ez volt az ún. KELETI KÁROLY-féle felosztás. KEMÉNY GYÖRGY 1917-ben készített egy természetföldrajzi alapú beosztást [5]. Az ő munkáját felhasználva FODOR FERENC szintén természetföldrajzi alapon 9 régiót különí-

¹ A négy nagy államszerkezeti váltás alatt értem az alábbiakat: I. versailles-i rendezés II. annak felbomlása, azaz a német „Új Rend” III. a szovjet zóna létrehozása 1945-ben IV. annak 90-es évek elején történő felbomlása.

tett el [6]. A két világháború közötti időszak három legjelentősebb földrajztudósa, PRINZ GYULA, CHOLNOKY JENŐ és TELEKI PÁL közös könyvükben 15 tájat különítettek el [7]. A második világháború után BULLA BÉLA és MENDŐL TIBOR vállalkozott arra, hogy elkészítsék a Kárpát-medence tájbeosztását [8]. A legutóbbi 10 évben több kutató próbálkozott meg azzal, hogy kutatásai alapján megrajzolja a történelmi Magyarország térszerkezetét [9], [10].

Előadásom célja, hogy bemutassam Versailles-ban kialakított határok hatását a Kárpát-medence régióira. Mivel az első világháború előtti időszakra vonatkozóan nincs egyértelmű régiófelosztás, pontosabban számos eltérő táj- és régióbeosztás született, azt a módszertani megoldást választottam, hogy ezek közül kiválasztottam az általam legjobbnak, illetve legfontosabbnak tartott öt felosztást és ezeket összefoglaltam egy közös táblázatba (1. táblázat). Ezzel párhuzamosan BELUSZKY PÁL városhierarchiára vonatkozó kutatási eredményei alapján [11] egy olyan térképet rajzoltam, mely tartalmazza a potenciális regionális centrumokat. Majd a táblázat és a térkép alapján elkészítettem saját régiós beosztásomat (2. táblázat) és ezt tekintem további kutatásaim kiindulási alapjának.

1. térkép: Potenciális régióközpontok 1900-ban

Forrás: A szerző saját szerkesztése BELUSZKY, 1999, 155. old. alapján.

Az 1. táblázattal kapcsolatban itt kell megjegyezni, hogy a táblázatba foglalt ötféle beosztás egymásnak való megfeleltetése, pontosabban összehangolása nem zökkenőmentes, ezt a táblázatban az üresen hagyott kockák, illetve a dőlt betűs részek jelzik. A táblázatszerkesztés nehézségeire álljon itt néhány példa:

Országos Statisztikai Hivatal 8 régiója (1880)	Fodor Ferenc 9 tája (1924)	Prinz– Cholnoky– Teleki 15 tája (1938)	Tóth József 9 régiós felosztása (1997)	Beluszky Pál 8 régió + „köz- tes zóna” felosztása (2000)
–	–	Közép- Dunatáj	Központi Körzet	Budapest
Duna jobb partja	Kisalföld Dunántúli- dombvidék	Győri- medence Dél-Dunántúl	Kis-Alföld és Nyugat- Dunántúl Közép- és Dél- Dunántúl	Nyugat- Magyarország Közép- és Dél- Dunántúl
Duna bal partja	Északnyugat- Felvidék	Magas- Felföld	Felvidék	Közép- Felvidék, Nyugat- Felvidék <i>Északkelet- Felvidék</i>
Horvátország	Dráván túli vidék	Zágrábi- medence Muratáj	Horvátország	Horvát- Szlavónország
Tisza jobb partja	Északkelet- Felvidék	Havaserdő Felső- Tiszatáj	Ruténföld	–
Erdély	Királyhágón túl	Biharerdő Erdélyi-m. Székelyerdő Erdély-Havas	Erdély	<i>„Szűkebb értelemben vett Erdély”***</i>
Duna–Tisza köze	Alföld Mátra–Bükk hegyvidék	Nagyróna Mátraerdő	Alföld –	Alföld –
Tisza bal partja	Királyhágón innen	–	–	Kelet- Magyarország
Tisza–Maros köze	–	Aldunatáj	Délvidék	–

1. táblázat: Öt kísérlet a történelmi Magyarország táj- és régióbeosztására

Forrás: A szerző saját szerkesztése.

az Országos Statisztikai Hivatal felosztásában, illetve a FODOR FERENC-féle felosztásban Budapest nem önálló régió, ehelyett a Statisztikai Hivatal a Duna–Tisza közéhez, míg FODOR FERENC az Alföldhöz sorolja. Igen problémás a BELUSZKY-féle felosztás összegyeztetése a többi felosztással. Hiszen BELUSZKY az Északkelet-Felvidéket, illetve Erdélyt nem tekinti önálló régióknak – ezért van dőlt betűvel jelezve –, hanem alrégióként besorolja őket a Kelet-Magyarország régióba. Ugyancsak BELUSZKY lóg ki ismét a sorból azzal, hogy Kárpát-alját nem tekinti önálló régióknak, nála Kárpátalja az Északkelet-Felvidék része.

Szintén itt kell megjegyezni, hogy az *1. térképen* Budapest mellett 10 várost – Zágráb, Pécs, Pozsony, Kassa, Nagyvárad, Debrecen, Kolozsvár, Arad, Temesvár, Szeged – tüntettem fel mint potenciális régióközpont. Budapest és ez a 10 város alkotja a BELUSZKY-féle városhierarchia I. és II. szintű városait.²

Az *1. táblázat*, az *1. térkép*, továbbá a hozzájuk kapcsolódó megjegyzések figyelembevételével készítettem el a Kárpát-medence régióinak fejlődését feltáró kutatásaim kiindulási alapjául szolgáló saját régióbeosztásomat, melyben 11 formálódó régiót különítettem el (*2. táblázat*). A táblázat értelmezéséhez az alábbiakat kell figyelembe venni:

1. Annak érdekében, hogy a régiókat jobban meg lehessen fogni – értsd, körül lehessen határolni –, a táblázat második oszlopában feltüntettem, hogy a formálódó régiók mely vármegyét fedték le. Ehhez a lehatároláshoz BELUSZKY PÁL modernizációs kutatási eredményeit használtam fel.
2. A harmadik oszlopban helyeztem el a 11 potenciális régióközpontot.
3. A negyedik oszlopban feltüntettem azokat a városokat, melyek fejlett megyeszékhelyként (BELUSZKY-féle III. szint) a jövőben régióközponttá válhattak volna.
4. Az Északkelet-Felvidék elnevezésű régió valójában nem igazi régió, sem potenciális régióközponttal, sem fejlett megyeszékhellyel nem rendelkezik. De mivel fejlettségben jelentősen lemaradt a Közép-Felvidéktől, indokoltnak tűnik különálló régióként való kezelése.

A VERSAILLES-I HATÁROK ÉS A REGIONÁLIS FEJLŐDÉS

A határok és a formálódó régiók

A *2. táblázatban* feltüntetett 12 régiót, a potenciális régióközpontokat és a fejlett megyeszékhelyeket a Versailles-ban meghúzott határok az alábbi módon érintették:

Regionális szint

1. 11 régióból 7 régió – Nyugat-Felvidék, Közép-Felvidék, Északkelet-Felvidék, Kárpátalja, Erdély, Délvidék, Horvátország – teljes egészében más ország keretei közé került.
2. 2 régiót határokkal vágtak ketté. A Nyugat-Magyarország elnevezésű régiót a Duna vonala mentén csonkították meg. Azaz Pozsony megye teljes egészében, míg Komárom megye északi része a csehszlovák államhoz került. Az Alföld elnevezésű régió keleti szegélyét Romániához csatolták.

² A BELUSZKY-féle városhierarchia az 1900-as évre vonatkozóan 245 várost sorol be hat szintre, az alábbi módon: I. szint: Budapest egymagában, II. szint: 10 regionális centrum, III. szint: 16 fejlett megyeszékhely, IV. szint: 37 megyeszékhely szintű város, V. szint: 88 középváros, VI. szint: 93 kisváros.

3. 2 régió – Budapest és Közép- és Dél-Dunántúl³ – maradt teljes egészében Magyarország keretei között.

A régió neve	Területe vármegyei beosztás alapján	Potenciális régióközpont	Fejlett megyeszékhely
Budapest	Budapest és környéke	Budapest	–
Nyugat-Magyarország	Pozsony, Moson, Sopron, Győr, Komárom, Esztergom megyék teljes egészében, Vas és Veszprém megye északi sávja.	Pozsony	Sopron, Győr Szombathely
Nyugat-Felvidék	Nyitra, Bars, Hont, Nógrád, Zólyom	–	Nyitra, Besztercebánya
Közép-Felvidék	Turóc, Liptó, Szepes, Gömör és Kishont, Abaúj-Torna megyék teljes egészében, Heves, Borsod és Zemplén egy-egy sávja	Kassa	Miskolc
Északkelet-Felvidék	Trencsén, Árva, Sáros, Zemplén	–	–
Kárpátalja	Ung, Bereg, Máramaros, Ugocsa	–	Máramarossziget
Erdély	Szilágy, Szolnok-Doboka, Beszterce-Naszód, Kolozs, Maros-Torda, Torda-Aranyos, Csík, Udvarhely, Háromszék, Nagy-Küküllő, Kis-Küküllő, Alsó-Fehér, Brassó, Fogaras, Szeben, Hunyad	Kolozsvár	Brasso, Nagyszeben, Marosvásárhely
Alföld	Pest-Pilis-Solt-Kiskun, Jász-Nagykun-Szolnok, Csongrád, Békés, Csanád, Arad, Bihar,	Nagyvárad, Debrecen, Arad, Szeged	Eger, Szatmárnémeti
Délvidék	Bács-Bodrog, Torontál, Temes vármegyék	Temesvár	Újvidék, Nagybecskerek
Közép- és Dél-Dunántúl	Zala, Somogy, Tolna, Baranya, Fejér megyék teljes egészében, továbbá Veszprém és Vas megye déli részei	Pécs	Székesfehérvár
Horvátország	A 8 horvátországi vármegye	Zágráb	Eszék

2. táblázat: Formálódó régiók és potenciális régióközpontok és fejlett megyeszékhelyek a történelmi Magyarországon
Forrás: A szerző saját szerkesztése.

³ Az ún. Baranyai-háromszög a jugoszláv államhoz került.

Régióközpontok szintje

11 régióközpontból 7 régióközpont – Zágráb, Pozsony, Kassa, Kolozsvár, Nagyvárad, Arad, Temesvár más államok keretei közé került. Csak 4 régióközpont – Budapest, Pécs, Szeged, Debrecen – maradt a magyar állam keretei között.

Fejlett megyeszékhelyek szintje

A 16 fejlett megyeszékhelyből 10 – Nyitra, Besztercebánya, Máramarossziget, Brassó, Nagyszeben, Marosvásárhely, Szatmárnémeti, Újvidék, Nagybecskerek, Eszék – más államok keretei közé került. Csak 6 fejlett megyeszékhely – Sopron, Győr, Miskolc, Eger, Székesfehérvár – maradt a magyar állam keretei között.

Látható, hogy a trianoni határok olyan politikai határokként jöttek létre, melyek különféle természeti és gazdasági tájakat, a formálódó régiókat nem vették figyelembe. Ráadásul ezek a határok igen gyorsan szigorú vámhatárokká váltak. Azaz kijelenthetjük, hogy a versailles-i békerendszer megzavarta az éppen csak meginduló Kárpát-medencei regionális fejlődést.

A regionális fejlődés az utódállamok keretei között

A versailles-i békerendszer életbelépése teljes egészében átformálta a Kárpát-medence térszerkezetét. Terjedelmi kereteink miatt jelen előadásban nem térünk ki arra, hogy hogyan alakult a „trianoni Magyarország” térszerkezete. Itt most csupán az mutatjuk be, hogy milyen módon részesültek az utódállamok a Kárpát-medence formálódó régióból és ez milyen hatással járt az adott régióra. A három utódállam – Csehszlovákia, Románia és Jugoszlávia – az alábbi módon részesült a formálódó régiókból:

1. A csehszlovák állam teljes egészében megkapta a Nyugat-Felvidéket, a Közép-Felvidéket, Északkelet-Felvidéket, és a Kárpátalját, míg a Nyugat-magyar régióból annak a Dunától északra elhelyezkedő területeit (Pozsony vármegye teljes egészében és Komárom vármegye egy jelentős része).
2. A román állam teljes egészében megkapta Erdélyt, illetve az Alföldi régió egy jelentős részét, továbbá a Délvidék egy kisebb részét.
3. A jugoszláv állam teljes egészében megkapta Horvátországot, a Délvidék túlnyomó részét, illetve Dél-Dunántúlból a Baranyai háromszöget.

Az utódállamokhoz került egész régiók, illetve régiórészek két világháború közötti fejlődését alapvetően az határozta meg, hogy hogyan tudtak beilleszkedni az adott állam térszerkezetébe. Közép-Európában egy-egy régió fejlődését alapvetően befolyásolja a régió és az adott állam viszonya [12]. A régió fejlődése elsősorban attól függ, hogy az adott államot vezető politikai elit gazdaságpolitikája milyen szerepet oszt a régióra. Alapvetően kettő eset lehetséges: 1. Az

államot vezető politikai elit „fejőstehénként” kezeli a régiót, azaz gazdaságilag kizsákmányolja. 2. Az államot vezető politikai elit valamilyen okból megpróbálja az adott régiót fejleszteni.

A kérdést még tovább bonyolítja, hogy Közép-Európában egy-egy régió fejlődését szintén alapvetően befolyásolja a régió lakóinak nemzeti hovatartozása [13]. Gyakorlatilag a gazdaságpolitika, a regionális politika és a nemzeti kérdés hármasságáról beszélhetünk. Ennek a leggyakoribb megnyilvánulási formája, hogy az adott állam „uralkodó nemzete” saját gazdasági és politikai érdekeit a többi nemzet vagy kisebbség rovására igyekszik érvényesíteni [14]. Ennek érzékeltetésére egyetlen példa: A Felvidék 1920-ban a megszülető csehszlovák államhoz került. Ezen új államban elvileg fennállt annak a lehetősége, hogy a hagyományosan ipari (durván leegyszerűsítve Csehország), illetve agrár dominanciájú régiók (értsd Felvidék) között organikus gazdasági kapcsolatok épüljenek ki és végbemenjen egy fokozatos regionális kiegyenlítődé. Ezen alternatíva megvalósulása a Felvidék – más néven Szlovenszko – mint régió komoly fejlődését, illetve a csehszlovákiai regionális különbségek bizonyos fokú kiegyenlítődéjét eredményezte volna. De az 1920-as években nem ez a tendencia bontakozott ki. A gazdaságilag jóval erősebb cseh polgárság Csehszlovákia gazdasági életét saját érdekeinek megfelelően szervezte át, egyszerűen kizsákmányolta a Felvidéket. Ennek következtében a Felvidék a fejlődés helyett a hanyatlás állapotába került. Hasonló példákat más régiók esetében is hosszasan sorolhatnánk, de terjedelmi kereteink miatt itt csak utalunk arra, hogy a cseh politikai elithez hasonlóan a román államban a román politikai elit, míg a jugoszláv államban a szerb politikai elit a két világháború közötti időszakban hasonló regionális politikát folytatott. Ennek következtében azon régiók, amelyeknek lakossága nem az adott államot uraló politikai elithez tartoztak új állami keretek közé történő beilleszkedésének mérlege egyértelműen negatív lett, fejlődésük stagnált vagy visszaesett.

KONKLÚZIÓK

A magyar gazdaság-történelemírás és a magyar földrajztudomány már pontosan feltárta és bemutatta, hogy a trianoni Magyarország számára milyen konkrét gazdasági hátrányokkal járt a versailles-i rendezés. Bízom abban, hogy kutatásaimmal és ezen rövid előadásommal sikerült bemutatnom, hogy a történelmi Magyarország feldarabolása nemcsak Magyarország regionális és gazdasági fejlődését, hanem a Kárpát-medence valamennyi országának fejlődését hátrányosan befolyásolta. A versailles-i határok az utódállamok gazdasági és regionális fejlődését is számos megoldhatatlan probléma elé állították.

IRODALOMJEGYZÉK

- [1] Tóth J. (1997): Régiók a Kárpát-medencében. Id. mű: Pap Norbert–Tóth József: **Európa politikai földrajza**. Pécs. JPTE TTK Általános Társadalomföldrajzi és Urbanisztikai Tanszéke és a JPTE TK Kiadói Iroda. University Press.
- [2] Gulyás L. (2004): **Két régió – Felvidék és Délvidék – sorsa az Osztrák–Magyar Monarchiától napjainkig**. Budapest. Hazai Térségfejlesztő Rt.
- [3] Hajdú Z. (2001): **Magyarország közigazgatási földrajza**. Budapest–Pécs. Dialóg Campus.
- [4] Nagy M. (2003): **A magyar mezőgazdaság regionális szerkezete a 20 század elején**. Budapest. Gondolat Kiadó.
- [5] Kemény Gy. (1917): **Magyarország mezőgazdasága**. Budapest. Földrajzi Közleményel XLV. kötet. I. és IV. füzet.
- [6] Fodor F. (1924): **Magyarország gazdaságföldrajza**. Budapest.
- [7] Prinz Gy. – Cholnoky J. – Teleki P. (1938): **Magyar földrajz I–IV**. Budapest.
- [8] Bulla B. – Mendöl T. (1947): **A Kárpát-medence földrajza**. Budapest.
- [9] Beluszky P. (2000): Egy fél siker hét stációja (avagy a modernizáció regionális különbségei a századelő Magyarországn. Id. mű Dövényi Zoltán (szerk.): **Alföld és Nagyvilág**. Budapest. MTA Föltudományi Kutató Központ Földrajztudományi Kutató Intézet.
- [10] Frisnyák S. (1996): **Magyarország történeti földrajza**. Nemzeti Tankönyvkiadó. Budapest.
- [11] Beluszky P. (1999): **Magyarország településföldrajza**. Általános rész. Budapest–Pécs. Dialóg Campus.
- [12] Gulyás L. (2002): A Vajdaság regionális fejlődése és a jugoszláv állam 1918–1941. Id. mű: **A magyar gazdaság az európai uniós csatlakozás küszöbén**. Emlékkötet Balogh Sándor professzor úr 70. születésnapjára. 20–27. pp. Szeged. SZTE-SZÉF.
- [13] Gulyás L. (2004): A szlovák ipar fejlődése, 1918–1993. Id. mű Horváth Gyula (szerk.): **Dél-Szlovákia. A Kárpát-medence régiói, 2**. 326–333. pp. Budapest–Pécs. Dialóg Campus Kiadó–MTA Regionális Kutatások Központja.
- [14] Gulyás L. (2002): **A csehszlovák állam első felbomlásának regionális vonatkozásai**. Tér és Társadalom, 2003/3. sz. 129–144. pp.

SUMMARY

Regional development in the Hungarian Kingdom (then a part of the Austro-Hungarian Monarchy) started at the beginning of the 1900s. Regions were formed and Budapest, together with a further 10 towns, became regional centres. The Versailles Peace Treaty awarded significant parts of the regions to other countries, or drew international borders through them.. Under the Treaty, 7 of these 11 potential regional centres became part of the new nation-states. In my essay I attempt to prove that, in Central Europe, the relationship between region and state has had a major impact on the development of the region, such development depending on the economic policy of the state in question. There are two broad possibilities: a government either exploits a region economically or develops it. The impact on the development of the Carpathian basin was detrimental.

3. REGIONALIZÁCIÓ ÉS REGIONÁLIS VERSENYKÉPESSÉG A KÁRPÁT-MEDENCÉBEN

Kuttor Dániel

PhD-hallgató

Miskolci Egyetem, Európa Gazdaságtana Intézet,
Regionális Gazdaságtan Tanszék

A XX. század utolsó évtizedében a Kárpát-medence országai¹ új világgazdasági és világpolitikai helyzetbe kerültek. A Szovjetunió megszűnése és a „keleti blokk” szétesése lehetővé tette, hogy a volt szocialista országok korábbi keleti orientáltságukat feladva közeledjenek a nyugat-európai tömörülés felé. Most már elmondható, hogy ezt a szándékot, a csatlakozási folyamatot siker koronázta, hiszen hazánk és egyik szomszédunk, Szlovákia egy szűk esztendeje már az Európai Unió teljes jogú tagja és másik szomszédunk, Románia is minden bizonnyal – a nem is olyan távoli jövőben – elnyeri majd ezt a státust. Az átmenet másfél évtizede megkívánta az előbb nevezett államoktól, hogy átalakítsák gazdaságukat, valamint jog- és közigazgatási rendszerüket. Munkám első felében, ez utóbbihoz kapcsolódva azt a folyamatot kívánom bemutatni, melynek eredményeként a Kárpát-medencében is létre jött a régiók hálózata.

Azonban ma már az is látható, sőt érezhető, hogy az új feltételrendszer nem csak lehetőségeket kínál az új tagok számára, hanem kihívásokat is. Ennek megfelelően a Kárpát-medence régióinak is több száz európai uniós társukkal kell felvenni a polgárok, a munkavállalók, a befektetők vagy éppen a turisták „kegyeiért” folytatott versenyt. Munkám második felében számokkal és adatokkal kívánom érzékeltetni a magyar, román, szlovák régióknak az európai uniós gazdasági térben, versenyben elfoglalt pozícióját.

BEVEZETÉS

A 25 és várhatóan 2007-től 27 tagú Európai Unióban (EU) a gazdasági és társadalmi kohézió erősítésének alapelvét egyre inkább háttérbe szorítja a versenyképesség fokozásának princípiuma. Ennek a váltásnak több okai is van. Egy-

¹ Jelen cikk vizsgálata nem terjed ki a földrajzi értelemben vett Kárpát-medence területén megtalálható összes országra; az analízis Magyarországra, Szlovákiára és Romániára szűkül. A területi versenyképesség elemzése során, a megfigyelt sokaságba Romániának csak a Kárpátok inneni részén található régiói kerülnek bele.

részről, míg az új tagok érkezésével a területi diszparitások csökkentésének erőforrás-vonzata folyamatosan és jelentős mértékben növekszik, addig ennek a többletigénynek az integráción belüli finanszírozása egyre kivitelezhetetlenebb. Másrészről, pedig a világpiacon lezajló és egyre élesedő verseny a hatékonyság növelésére készíti az EU tagjait.

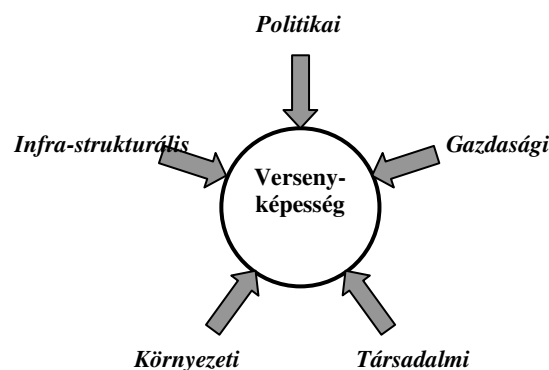
Ebben a helyzetben, az új belépők – közöttük Magyarország, Románia és Szlovákia – elemi érdeke, hogy minél előbb pozícionálják magukat a konkurenciához képest és megtalálják azokat a tulajdonságaikat, tényezőiket, erőforrásokat, melyek versenyelőnyt jelentenek a számukra.

Cikkemben a magyar, román és szlovák NUTS² 2-es szintű régióik európai uniós összehasonlító vizsgálatát végzem el, mellyel a Kárpát-medence versenyképességének szubnacionális szintű elemzéséhez kívánok hozzájárulni.

VERSENYKÉPESSÉG FOGALMA

Ha egy terület versenyképességéről szándékozunk értekezni, akkor mindenek előtt szükséges magának a fogalomnak és összetevőinek a definiálása. LENGYEL IMRE meghatározásával élve a regionális versenyképesség: „a régiók képessége relatív magas jövedelem és relatív magas foglalkoztatottsági szint tartós létrehozására, miközben a nemzetközi versenynek ki vannak téve”(LENGYEL, 2000).

A lehatárolást követően szükséges azon tényezők számbavétele is, melyek hozzájárulnak a megfogalmazott állapot eléréséhez. A faktorok nagyobb csoportjait az 1. ábrán tüntettem fel.

1. ábra: A versenyképesség összetevői

Forrás: A szerző saját szerkesztése.

² *Nomenclature des Unités Territoriales Statistiques* (Nomenclature of Territorial Units for Statistics) – Területi Egységek Statisztikai Rendszere.

A tanulmány terjedelmi korlátai miatt mind az öt alkotóelem vizsgálatára nem nyílik lehetőség, ezért mindösszesen a politikai, gazdasági és társadalmi tényezők a Kárpát-medence régióinak versenyképességére gyakorolt hatását elemzem.

A VERSENYKÉPESSÉG POLITIKAI ÖSSZETEVŐJE

A politika alapvető formálója egy adott régió versenyképességének, attól függően, hogy milyen feltételeket szab a gazdasági és társadalmi folyamatoknak, illetve mekkora teret enged a helyi véleményeknek, letről jövő kezdeményezéseknek. A politikai struktúra, a közigazgatási rendszer áttekintése különösen lényeges Kelet-Közép-Európával kapcsolatban, hiszen a kontinens ezen részén bő másfél évtizeddel ezelőtt még rendkívüli módon központosított államok léteztek. Ennek megfelelően szükséges megvizsgálni, hogy a szubszidiaritás európai uniós elvét szem előtt tartva, minként ment végbe a térségben a központi hatalom decentralizációja. Annak ellenére, hogy az érintett államok eltérő politikai berendezkedéssel bírnak, mégis közös pontok, hasonló folyamatok állapíthatók meg, fedezhetők fel.

A rendszerváltást követően mind Magyarországon, mind Romániában és Szlovákiában a közigazgatás alapjaivá az önkormányzattal bíró települések és a megyék váltak. Bár északi szomszédunknál a reform lassabban haladt, emiatt a kerületi (magyar megyének megfelelő) szint önállóságának megteremtése teljes körűen csak az elmúlt években valósult meg (HORVÁTH, 2004).

Megfigyelhető, hogy a központi ellenőrzés mindhárom országban csökkent, azonban az állami dekoncentrált szervek (romániai prefektusok, illetve a szlovákiai kerületi államigazgatási hivatalok) révén még mindig fontos szerepet játszik a döntéshozatalban (HORVÁTH, 2003).

A 90-es évek közepétől az EU elvárásainak megfelelően mindhárom ország továbbfejlesztette területi egységeinek hierarchikus rendszerét, melynek eredményeként létrejött vagy újjáalakult a kistérségek és régiók szintje.

Míg a kistérségeknek a járások révén volt történelmi előzménye a Kárpát-medencében, addig a regionális szint nem tekintett vissza nagy múltra, nem rendelkezett hagyományokkal. Egyedül Szlovákiában volt ismert ez a területi szint, ahol évtizedekkel korábban megalkották a régiók hálózatát, mely kisebb változtatással a mai struktúra alapjául szolgált. Magyarország és Románia 1997-ben, illetve 1998-ban megyéi összevonásával hozta létre regionális struktúráját. Jelenleg, 2005-ben Magyarország 7, Szlovákia 4, Románia Kárpátokon inneni része 3 darab NUTS 2-es területi egységre oszlik. Az eltérő múlt és kialakulás ellenére a három ország regionális rendszere abban megegyezik, hogy egységei önkormányzati funkcióval nem bírnak, mindösszesen fejlesztési-statisztikai feladatokat látnak el.

Sajnálatos tény, hogy a Kárpát-medence – különös tekintettel Romániára és Szlovákiára – közigazgatási rendszerének átalakítását, reformját nem csupán szakmai, tudományos elvek vezérelték, hanem napi belpolitikai megfontolások és etnikai szempontok is.

Összefoglalásképpen elmondható, hogy a politikai hatalom decentralizációja elindult a Kárpát-medencében, azonban az átalakítás folytatása szükséges. A kialakult területi egységek hierarchiájának különböző szintjei közötti egyértelmű feladat-, hatáskör- és erőforrás-megosztás szükséges; annak érdekében, hogy a rendszer hatékonyabban működjön, és sikeresebben képviselje a döntéshozatalban résztvevők véleményét, álláspontját. Emellett túl a nemzet alatti területi egységek mozgásterének növelése jótékony hatással lehet a Kárpát-medencén belüli gazdasági, kulturális együttműködésre, illetve növelheti a megyék vagy régiók sikerességét az integráción belül.

A VERSENYKÉPESSÉG GAZDASÁGI ÖSSZETEVŐJE

Az előző tényezőnél könnyebben számszerűsíthető a gazdasági faktor versenyképességet befolyásoló hatása. E fejezet számításai során, először a Kárpát-medence régióinak jövedelmi helyzetét, jövedelemtermelő képességének hatékonyságát és dinamizmusát kívánom analizálni. Majd a térség munkaerőpiacát veszem górcső alá és hasonlítom az európai uniós átlaghoz.

A jövedelemmel kapcsolatos kalkulációknál az adott régióban előállított bruttó hazai termékből (GDP) indulok ki. Az 1. táblázatban az egy főre, illetve az egy foglalkoztatottra vetített GDP-értékeket tüntettem fel. Az adatok elárulják, hogy az eredeti LENGYEL-féle értelmezés szerint a Kárpát-medence régióinak versenyképessége rendkívül alacsony. Kivételt a Pozsonyi és Közép-magyarországi régió képez, ahol a származtatott bruttó hazai termék megközelíti az európai uniós átlagot.

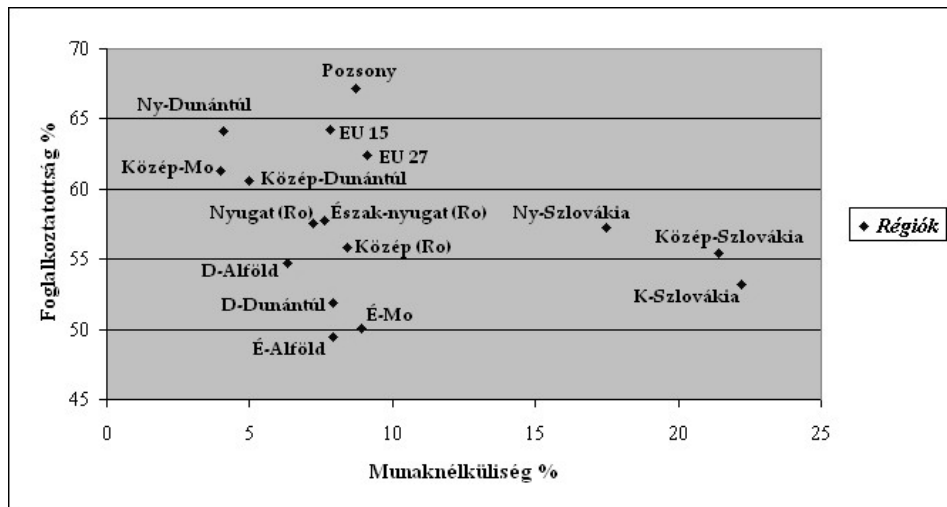
Megfigyelhető, hogy az egy foglalkoztatottra jutó GDP, azaz a munkatermelékenység mutatója alapján a sokaság elemei egy kicsit kedvezőbb pozíciót érnek el. Csak a román régiók, és Pozsony produkál rosszabb eredményeket, mint az előző összehasonlításban.

A régiók jövedelemtermelő képességének elemzésénél a hatékonyság faktor mellett a foglalkoztatottság tényező vizsgálata is szükséges, melyhez a 2. ábra nyújt segítséget. A régiók elhelyezkedése a koordináta rendszerben egyszerre mutatja a foglalkoztatottság és a munkanélküliség szintjét. Leolvasható, hogy két régió kivételével – Pozsony és Nyugat-Dunántúl – az összes elem az EU átlagánál kedvezőtlenebb pozícióban van. Érdekes Szlovákia helyzete: míg a főváros és környezete a legelőkelőbb helyzetben van, addig az ország többi része a sor végén található, rendkívül magas munkanélküliségi és viszonylag alacsony foglalkoztatottsági adatokkal. Magyarország esetében is érzékelhető a

	Főre jutó GDP		Foglalkoztatottra jutó GDP	
EU-15-ök átlaga	22 463	100,0	52 442	100,0
EU-27-ek átlaga	19 543	87,0	46 019	87,8
Közép-Magyarország	18 262	81,3	43 892	83,7
Közép-Dunántúl	10 782	48,0	26 782	51,1
Nyugat-Dunántúl	12 040	53,6	28 078	53,5
Dél-Dunántúl	8 693	38,7	24 507	46,7
Észak-Magyarország	7 570	33,7	22 945	43,8
Észak-Alföld	7 682	34,2	23 236	44,3
Dél-Alföld	8 289	36,9	22 336	42,6
Nyugat (Románia)	5 930	26,4	13 057	24,9
Észak-nyugat (Románia)	4 852	21,6	10 082	19,2
Közép (Románia)	5 278	23,5	12 088	23,1
Pozsony	22 867	101,8	44 870	85,6
Nyugat-Szlovákia	9 187	40,9	23 088	44,0
Közép-Szlovákia	8 289	36,9	21 737	41,5
Kelet-Szlovákia	7 637	34,0	21 785	41,5

1. táblázat: A GDP megoszlása euróban és az EU-15-ök átlagához mérten százalékban, 2002

Forrás: Eurostat adatai alapján a szerző saját számítása és szerkesztése.

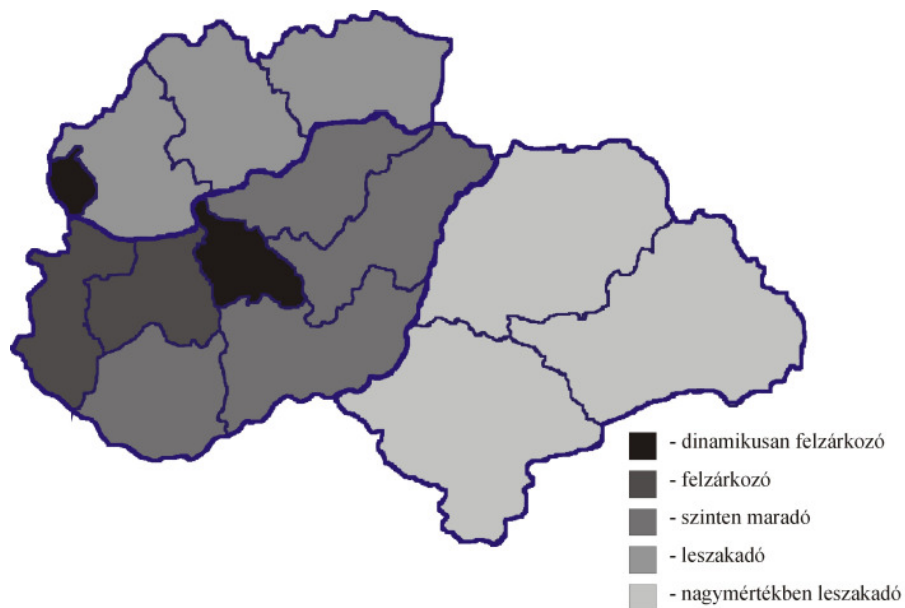

2. ábra: a régiók munkaerő-piaci jellemzői, 2002

Forrás: Eurostat adatai alapján a szerző saját szerkesztése.

kettéosztottság; Közép-Magyarország, Nyugat- és Közép-Dunántúl pozitív példájával szemben az ország keleti és déli régiói állnak, ahol a lakosság foglalkoztatottsága nagyon csekély és a munkanélküliség is a magas európai uniós érték közelében „jár”. A romániai régiók számára is problémát jelent az állástalanok magas aránya, illetve a nem megfelelő foglalkoztatottsági szint, mindezek ellenére figyelemre méltó, hogy helyzetük számos magyar régiónál előnyösebb. A Kárpát-medence régióinak döntő többségére jellemző alacsony foglalkoztatási szint fényében érthető meg a munkatermelékenységénél tapasztalt, a jövedelmi helyzethez viszonyított kedvezőbb pozíció.

Még egy összehasonlítás erejéig térjünk vissza a régiók jövedelmi helyzetének elemzéséhez. Ahhoz, hogy ne csak egy statikus, pillanatfelvételt kapjunk, szükséges megvizsgálni az egy főre jutó GDP időbeli változását is. A 3. ábra az egyes régiók az EU-15-ök átlagához viszonyított pozíciójának, 1995 és 2001 között bekövetkezett módosulását szemlélteti. Leolvasható, hogy a vizsgált időszakban a fejletlen területek elmaradottsága fokozódott és csak az időszak elején is kedvezőbb helyzetben lévő régiók felzárkózása ment végbe. Az adatok szerint csupán a Pozsonyi, a Közép-magyarországi, a Nyugat- és Közép-dunántúli régióknak van esélye, hogy az EU jövedelmi átlagát belátható időn belül elérje, illetve tartósan meghaladja. Ugyanakkor a Kárpát-medence mag- és nyugati területein kívül eső részek fejlődése csak a szinten maradáshoz, illetve a

3. ábra: A régiók jövedelmi pozíciójának változása

Forrás: Eurostat adatai alapján a szerző saját számítása és szerkesztése.

leszakadáshoz „volt elég”. Ezeknek a területeknek a jelenlegi dinamikával nincs esélyük a konvergenciára.

Ennek eredménye, hogy az időintervallum alatt a nyugati és keleti területek közötti különbség fokozódott, a képzeletbeli olló szárai kinyíltak.

A VERSENYKÉPESSÉG TÁRSADALMI ÖSSZETEVŐJE

E fejezetben, a versenyképességben közrejátszó harmadik tényezőt, az adott térség társadalmát jellemzem, illetve viszonyítom az európai uniós átlaghoz. A Kárpát-medence régióinak népességét két szempont szerint: kor és képzettségi szint alapján elemzem.

Az első esetben nem csak az egyszerű demográfiai arányszámokat tekintem át, hanem egy származtatott indikátorral az eltérő korosztályi összetétel gazdaságra gyakorolt hatását próbálom érzékeltetni. Az egyes régiók eltartottsági ráta viszonyszámait a 2. táblázatból ismerhetők meg.

	Eltartottsági ráta, %		
	fiatal	öreg	teljes
EU-15-ök átlaga	25,1	24,4	49,5
EU-27-ek átlaga	25,4	23,4	48,8
Közép-Magyarország	22,4	21,9	44,3
Közép-Dunántúl	25,1	19,0	44,1
Nyugat-Dunántúl	23,7	21,5	45,1
Dél-Dunántúl	25,1	21,6	46,6
Észak-Magyarország	27,2	22,1	49,3
Észak-Alföld	28,9	20,1	49,0
Dél-Alföld	25,3	22,8	48,1
Nyugat (Románia)	25,5	18,6	44,1
Észak-nyugat (Románia)	27,7	18,1	45,8
Közép (Románia)	26,7	17,8	44,5
Pozsony	22,9	16,8	39,7
Nyugat-Szlovákia	26,6	17,3	43,9
Közép-Szlovákia	29,5	16,7	46,2
Kelet-Szlovákia	33,3	15,5	48,8

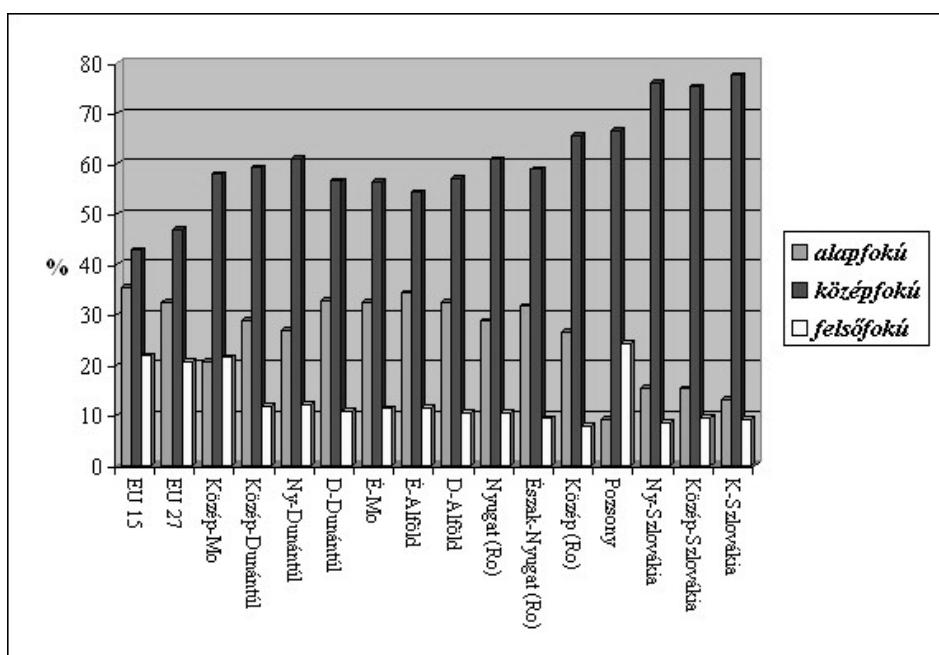
2. táblázat: Eltartottsági ráták értékei a Kárpát-medence régióiban, 2002

Forrás: Eurostat adatai alapján a szerző saját számítása és szerkesztése.

Leolvasható, hogy a Kárpát-medence régióinak társadalmaiban – általában véve – a fiatalok aránya magasabb, az idősebbeké alacsonyabb, mint az európai uniós érték. Azonban, ha egybevetjük a két gazdaságilag inaktív korcsoportot és megnézzük részesedésüket a teljes társadalomból, akkor megállapíthatjuk, hogy nincs jelentős eltérés az EU adataitól.

Összességében megállapítható, hogy a kor szerinti megoszlása alapján Kelet-Közép-Európa társadalmi kedvezőbb képet festenek az EU átlagánál, mivel a népesség fiatalosabb, kevésbé előregedett. Mindazonáltal ez nem jelent szignifikáns versenyelőnyt a számukra.

A népesség képzettség foka szerinti összehasonlításakor az előbbinél markánsabb eltérések tapasztalhatók. A 4. ábra oszlopdiagramjai megmutatják, hogy a Kárpát-medence régióinak lakói átlagosan kisebb arányban rendelkeznek felsőfokú végzettséggel, mint európai uniós társuk. Ugyanakkor a kisebb felsőfokú kapacitásból fakadóan a középfokú képzés arány jelentősebb a vizsgált térségben.

4. ábra: A régiók népességének megoszlása képzettségének foka szerint, 2002

Forrás: Eurostat adatai alapján a szerző saját szerkesztése.

Képzettség szempontjából, a sokaságból két régió: Pozsony és Közép-Magyarország emelkedik ki, méghozzá az EU-átlagnál is kedvezőbb összetétellel. Esetükben nem csak a felsőfokú végzettséggel bíró egyének aránya haladja meg az európai uniós középértéket, hanem a középfokú oktatásban résztvevőké is.

A Kárpát-medence többi régiójában a lakosságnak több mint fele középfokú végzettséggel rendelkezik, és csupán egy tizede vagy annál is kisebb hányada érintett a felsőoktatásban.

Természetesen ezek az egyszerű arányszámok nem engednek az oktatási rendszer szerkezetére és hatékonyságára következtetni, azonban a Kárpát-medence régióinak versenyhátrányát már ezen indikátorokon keresztül is érzékeltetni lehet.

ÖSSZEFOGLALÁS

A tanulmány első részében a versenyképesség összetevőinek számbavételét követően kísérletet tettem a magyar, román, szlovák politika az elmúlt másfél évtizedben bekövetkezett, közigazgatást befolyásoló változásainak áttekintésére. Ezt követően a versenyképességet meghatározó gazdasági tényezőket tekintettem át. A vizsgálatok eredményei alapján megállapítom, hogy a Kárpát-medence régióinak jövedelmi szintje az EU-átlagtól is jelentősen elmarad. Ez részben az alacsony munkatermelékenységéből, részben a gyenge foglalkoztatottságból fakad. Kedvezőbb helyzetben csak a Kárpát-medence centrális és nyugati fekvésű régiói vannak. Ezeknek a területeknek a gazdasági növekedése is gyorsabb, dinamikusabb, így középtávon csak nekik van esélyük az EU átlagához való felzárkózásra.

Bár a társadalmi szempontú analízis szerint is kedvezőtlenebb helyzetben vannak a Kárpát-medence régiói, mint európai uniós társaik, azonban ezen a téren tapasztalt versenyhátrányuk nem olyan jelentős.

IRODALOMJEGYZÉK

- [1] Lengyel Imre (2000): A regionális versenyképesség tényezői, különös tekintettel a Dél-Alföldre. In Farkas B. – Lengyel I. (szerk.): **Versenyképesség – regionális versenyképesség**. SZTE Gazdaságtudományi Kar Közleményei. JATEPress, Szeged.
- [2] Horváth Gyula (szerk.) (2003): **A Kárpát-medence régió 1. – Székelyföld**; MTA Regionális Kutatások Központja. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs.
- [3] Horváth Gyula (szerk.) (2004): **A Kárpát-medence régió 2. – Dél-Szlovákia**; MTA Regionális Kutatások Központja. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs.
- [4] Gulyás László: **Államszerkezeti váltások és a régiók fejlődése Közép-Európában**.
- [5] Committee of the Regions: **A Europe of Regions and Cities – Strategies and Prospects for EU Enlargement**; Office for Official Publications of the EC, Luxembourg, 2002.

- [6] European Commission: **A new partnership for cohesion – convergence, competitiveness, cooperation**; Office for Official Publications of the EC, Luxembourg, 2004.
- [7] EuroStat: Az Európai Unió Statisztikai Hivatalának honlapja: www.europa.eu.int/comm/eurostat.

SUMMARY

In this study I attempt to take into account elements of competitiveness and, according to the political, economic and social factors which apply, determine the position of the regions (NUTS 2 level) of the Carpathian Basin as compared to the EU average. I show that the competitive disadvantage of the regions (with the exception of the central and western territories) is significant.

4. REGIONÁLIS KÜLÖNBSÉGEK ÉS AZ EU BŐVÍTÉSE¹

Novák Zoltán

PhD-hallgató

Szent István Egyetem, Közgazdaságtani Intézet

Farkasné Fekete Mária

egyetemi docens, PhD

Szent István Egyetem, Közgazdaságtani Intézet

Az Európai Unió vidékfejlesztési politikája az elmúlt évtizedek során fejlődött ki – pénzügyileg alátámasztott, meglehetősen szigorúan szabályozott, illetőleg ellenőrzött. Az Európai Unió politikái között a vidékfejlesztés az ezredfordulóra a Közös Agrárpolitika (KAP) második pillérévé vált. A KAP 1992-es reformja óta zajlik annak agrár- és vidékfejlesztési politikává alakítása, vagyis épül a közös agrár- és vidékpolitika második, a termeléspolitikai döntést kiegészítő környezeti, társadalmi, regionális, szociális és foglalkoztatási elemekre épülő vidékpolitikai (ökoszociális) pillére. Ez az ún. második pillér a gazdasági, a környezetvédelmi és a foglalkoztatási szempontokat integráltan kezelő vidékfejlesztés, amely az agrárszerkezet-átalakítást és a vidéki életkörülmények javítását célozza meg, és főbb célkitűzései az alábbi pontok mentén írhatók körül: (i) erősebb mezőgazdasági szektor létrehozása; (ii) a vidéki területek versenyképességének fejlesztése; (iii) a környezet fenntartása és a vidéki örökség megőrzése.

A regionális fejlettség tekintetében már az egykori „Tizenötök” is igen csak heterogénnek voltak, de ez az állítás Unió keleti bővítésével még inkább igazolódni látszik. A csatlakozási partnerség, az uniós források (Strukturális és Kohéziós Alapok) terhére lehívandó támogatások jogosultságát bizonyítani hivatott nemzetstratégiai dokumentumok, tervek mind-mind kitűnő alkalmat szolgáltatnak az újonnan, és vélhetően a következő bővítési körben csatlakozó országok számára, hogy egyfajta számvetést végezzenek el országuk regionális helyzetét, koncepcióját illetően.

Az előadás kísérletet tesz (i) az új tagállamok regionális fejlettségi indikátorok mentén történő összehasonlítására úgy egymással, mind az EU-15-ök

¹ A téma kidolgozását az OTKA T 048531 ny. számú program támogatta.

átlagával; (i) az egyes közép-kelet-európai országok (KKE) regionális erősségeinek, lehetőségeinek, kitörési pontjainak meghatározására; (iii) az eredmények alapján értékelő megjegyzéseket tesz a „régiók Európája” koncepcióhoz.

BEVEZETÉS

A '80-as évek végén, illetve '90-es évek elején az egykoron a „szocialista blokkhoz” tartozó közép-kelet-európai² országok (KKE-10) a paradigmaváltás következtében új alapokra helyezték gazdasági, társadalmi, politikai rendszerüket (a piacgazdaságra való áttérés, a (kül)kereskedelem liberalizálása, a gazdasági „korlátok” fokozatos lebontása, demokratizáció stb.).

Mintegy másfél évtizeddel a rendszerváltás követően a közép-kelet-európai régió országai immáron új kihívásokkal néznek szembe. Adódik mindez többek között az Európai Unió társult, majd a keleti bővítés eredményeként – a csatlakozó országok esetében – a teljes jogú tagság következtében megváltozott gazdaságszervezési, -irányítási koncepció és feltételrendszer modifikációjából. Gondolhatunk itt többek között az Unió közös politikáinak (így a Közös Agrárpolitika – KAP) nemzeti szinten történő adoptálására, alkalmazására, a direktíváknak, rendelkezéseknek, iránymutatásoknak való megfelelés biztosítására és szavatolására, a kitűzött célok elérése tekintetében pedig a vonatkozó eszközrendszerek alkalmazására.

Az EU-hoz újonnan csatlakozó közép-kelet-európai országok (Bulgária és Románia kivételével) a gazdasági fejlettség tekintetében az uniós átlag alatt helyezkednek el úgy a gazdaság egészét (makrogazdasági mutatók alapján), mind akár az egyes nemzetgazdasági ágakat/ágazatokat (különös tekintettel a termelő szektort) illetően. Szembeötlő a különbség azonban a város–vidék fejlettségi mértékét, infrastrukturális ellátottságát (stb.) illetően is.

Mindezek figyelembe vételével megállapítható, hogy a régió országainak uniós integrációja mindazonáltal hogy számos lehetőséget kínál, számos veszélyt is magában rejtget (szeparáció, szelekció, illetőleg kontraszelekció).

ANYAG ÉS MÓDSZER

A csatlakozási partnerség, illetve a teljes jogú tagság; az uniós források lehívhatóságát és azok felhasználhatóságát igazolni hivatott, a felhasználási jogcímeket, prioritásokat tartalmazó nemzeti fejlesztési koncepciók kidolgozása mind-mind kiváló alkalmat teremtettek (AGENDA I) és teremtenek (AGENDA II), hogy az

² KKE-10 országok: Észtország, Lettország, Litvánia, Lengyelország, Csehország, Szlovákia, Magyarország, Szlovénia, Románia és Bulgária. A tanulmány következtében ezen országokra használja a KKE-10 kifejezést, és az egyes „országkódokat” az alábbiak szerint kezeli: Bulgária (BG), Csehország (CZ), Lengyelország (PL), Magyarország (H), Románia (RO) és Szlovákia (SK).

országok felmérjék gazdasági helyzetüket, meghatározzák lehetőségeiket, kitőrési pontjaikat, illetőleg stratégiát dolgozzanak ki az esetleges veszélyeket, fenyegetettségeket mérséklendő, elhárítandó. Kutatásunk mindezen országjelentéseket, helyzetfelméréseket is tartalmazó programdokumentumok, statisztikai adatbázisok tárházát, valamint a témában releváns tudományos kutatóprogramok problémafelvetéseit és vívmányait mintegy szintetizálva közelíti meg a témát. [1–3, 7]

A tanulmány a felzárkózást gátló problémák bemutatásával kísérletet tesz a regionális heterogenitás mértékének meghatározására, ugyanakkor ajánlásokat is megfogalmaz. Elemzésünk – különös tekintettel – a hazánkkal hasonló (agrár)gazdasági, társadalmi, politikai múlttal, jelennel és jövővel rendelkező országokra összpontosít (Lengyelország, Csehország és Szlovákia), kitér a csatlakozás előtt álló két KKE-országra (Románia és Bulgária), ugyanakkor összevetést végez a KKE-10 országok, valamint az EU-15-ök vonatkozásában.

ÉRTEKEZÉS

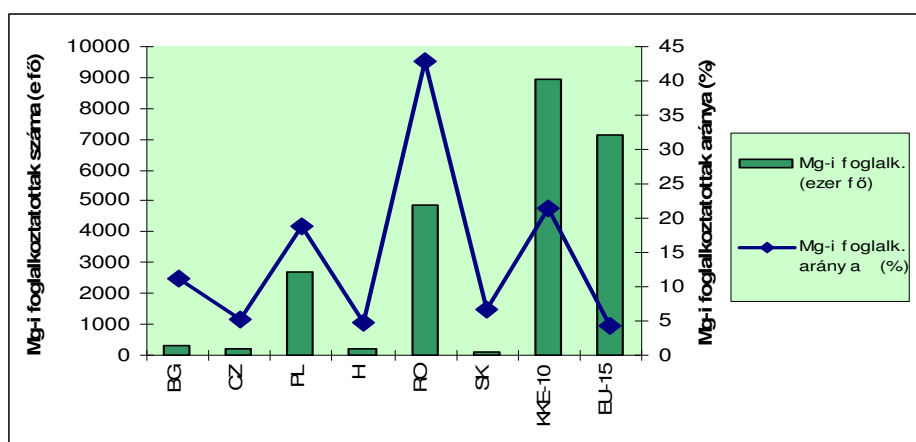
2004. májusában 10 új ország csatlakozott az EU-hoz. Ennek eredményeként (i) az integrálódó országok több millió „farmerével” bővült az egykori „Tizenötök” 7 millió mezőgazdasági termelőinek köre; (ii) a KAP további 38 millió hektár mezőgazdasági területre terjed ki; (iii) az AGENDA I keretében (2004–2006 között) az Unió megközelítőleg – bázis árakon számítva – 13 milliárd EUR agrárgazdasági támogatást fog pótlólagosan az új tagállamok részére folyósítani.

A mezőgazdaság jelentősége

Az EU-15-ökkel szemben a KKE-10 országokban jelenleg a mezőgazdaság sokkal több embert foglalkoztat (mind az alkalmazottak száma, mind az aránya tekintetében), de az egyes országok között is nagy különbségek fedezhetők fel – a „spektrum” Csehország 5,2%-ától; Románia 42,8%-áig terjed. Megjegyzendő, hogy Csehország (5,2%), Magyarország (4,8%) és Szlovákia (6,7%) által realizált arányszám többé-kevésbé megegyezik az EU-15-ök átlagával (5,5%). Azokban az országokban, ahol a mezőgazdaság kevésbé intenzív és ahol dominánsabb a (félig) önellátó gazdaságok száma, ott az agár foglalkoztatottság sokkal magasabb (Románia: 42,8%; Lengyelország: 18,8%). A KKE-országok kevesebb mennyiségű növényvédő szert és műtrágyát használnak, ugyanakkor alacsonyabb hozamokat is realizálnak (1. táblázat és 1. ábra). [8]

Mutatók	EU-15	KKE-10
Mezőgazdasági alkalmazottak (ezer fő) – 2000	7129	8933
Mezőgazdasági alkalmazottak aránya az összes foglalkoztatottból (%) – 2000	4,3	21,4
Mezőgazdaságilag művelt terület (ezer ha) – 2000	130 000	59 000
Mezőgazdaságilag művelt terület aránya az összterületből (%) – 2000	40,2	54,6
Gabonafélék termésátlaga (t/ha) – 2002–2003 átlaga	5,5	3,0
Növényvédőszer-felhasználás (kg aktív hatóanyag/ha) – 2001	2,3	0,6

1. táblázat: Az EU-15 és a KKE-10 mezőgazdaságának fontosabb adatai
 Forrás: KONECNY, M.: EU bővítése és mezőgazdasága (2004), 5. o.

1. ábra: Mezőgazdasági foglalkoztatottság és aránya – 2001
 Forrás: KONECNY, M.: EU bővítése és mezőgazdasága (2004), 15. o.

Birtokstruktúra

A 2. táblázat az átlagos birtokméretet, valamint az 5 ha alatti farmok, illetve az 50 ha feletti holdingok arányát mutatja az adott ország földhasznosítási struktúrájára vonatkozóan. Mint ahogy az a táblázat számadataiból is látszik a KKE-országok birtokstruktúráját a dualizmus jellemzi. Románia (2 ha), Bulgária (4 ha), Magyarország (4 ha) és Lengyelország (8 ha) átlagos birtokmérete voltaképp a KKE-10-ek átlaga körül szóródik, ugyanakkor a két Csehszlovák utódállam átlagos birtokmérete már az uniós átlag körül szóródik. Csehország és Szlovákia birtokstruktúrája voltaképp a KKE-régióban egyedülállóan alacsony kis, és meglehetősen magas nagy birtoktömbök kialakulását is előre vetíti. Megjegy-

zendő, hogy az EU-15-ök vonatkozásában az 5 ha alatti farmok aránya 60% körüli, míg az 50 ha feletti holdingok megoszlása 5%. [8]

Ország	Átlagos birtokméret (ha)	5 ha alatti birtokok aránya	50 ha feletti birtokok aránya
Bulgária	4	19%	75%
Csehország	100	1%	93%
Lengyelország	8	16%	25%
Magyarország	4	18%	58%
Románia	2	58%	19%
Szlovákia	31	2%	96%
KKE-10	5	27%	38%

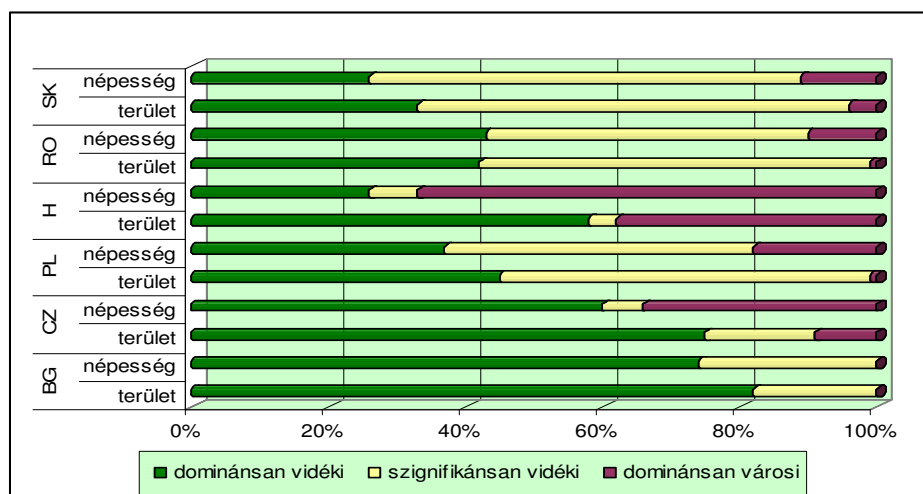
2. táblázat: Mezőgazdaságilag művelt birtokszerkezet a KKE-országokban, 2001

Forrás: The future of rural areas in the CEE new Member States (2004), 13. o.

A rurális területek az OECD-kategóriák szerinti megoszlása

A vizsgált 6 KKE-ország OECD regionális kategóriái (dominánsan vidéki, szignifikánsan vidéki és dominánsan városi) mentén értelmezett térségi (rural) és népességmegoszlását (population) NUTS III. szinten a 2. ábra szemlélteti.

A „dominánsan vidéki” régiók túlsúlyban vannak Bulgáriában (82%), Csehországban (76%) és Magyarországon (58%). Szlovákiában, Romániában és Lengyelországban a „szignifikánsan rurális” régiók aránya 50% feletti (63%, 57% és 54%). A „dominánsan városi” térségek aránya túlságosan alacsony (kvázi 0%-tól kb. 40%-ig). A népesség viszonylatában a „dominánsan városi” lakosság aránya valamennyi KKE-országban magasas, mint a „dominánsan városi” területek aránya. Ez nem meglepő, hiszen többek között Magyarországon a népesség 50%-ot is meghaladó hányada él ezen vidéki városokban. Ugyanakkor Bulgáriában, Romániában, Szlovákiában, Lengyelországban és Csehországban a lakosság többsége a „szignifikánsan rurális” vidéki területeken lakik. [7]

2. ábra: OECD-kategóriák aránya a teljes terület és népesség %-ában, 2001
 Forrás: The future of rural areas in the CEE new Member States (2004), 9. o.

A rurális területek foglalkoztatottságban betöltött szerepe

A 3. táblázat a munkanélküliségi ráta országos és rurális nagyságát szemlélteti.

Ország	Országos munkanélküliségi ráta (%)	Rurális munkanélküliségi ráta	
		a rurális össz-foglalkoztatottság arányában (%)	az országos munkanélküliségi ráta arányában
Bulgária	19,5	25,3	130
Csehország	7,3	5,8	80
Lengyelország	18,2	16,7	92
Magyarország	5,7	6,8	119
Románia	6,6	2,8	42
Szlovákia	18,6	20,3	109
EU-15	10,7	11,4	107

3. táblázat: Munkanélküliségi ráta nemzeti és rurális alakulása – 2001
 Forrás: The future of rural areas in the CEE new Member States (2004), 42. o.

A KKE-országok e mutató tekintetében is heterogénnek minősülnek. Bulgáriában, Magyarországon, Szlovákiában – ahogy az EU-15-ök esetében is – a munkanélküliségi ráta rurális értéke az országos átlagot meghaladó szóródik. A többi ország esetében ennek ellenkezőjéről beszélhetünk. Feltehetően minden KKE-országban létezik „rejtett” munkanélküliség, különös tekintettel a mezőgazdaságban. A rurális munkanélküliségi ráta és az országos munkanélküliségi

ráta arányát tekintve az országok két csoportra oszthatók: ahol a rurális ráta meghaladja az országos átlagos, és ahol alatta van. Mindezen adatokat összevetve a 2. táblázat adataival megállapítható, hogy mindazon országokban, ahol az átlagos birtokméret relatíve nagy, ott a vidéki térségekben az országos foglalkoztatottsági rátát meghaladó alakul (Csehország, Lengyelország, de kivételként ide sorolandó Románia is).

A 4. táblázat a mezőgazdasági munkaerőbázis korcsoportok szerinti megoszlását szemlélteti. Lengyelországban a legmagasabb a 65 életévet meghaladó mezőgazdasági munkaerő aránya, míg Szlovákiában a legalacsonyabb. A fiatal (35, illetve 39. életévet meg nem haladó) életkorú munkaerőbázis Lengyelországban és Magyarországon a legmagasabb. Csehországban a középkorú agrár-munkaerő dominanciája figyelhető meg.

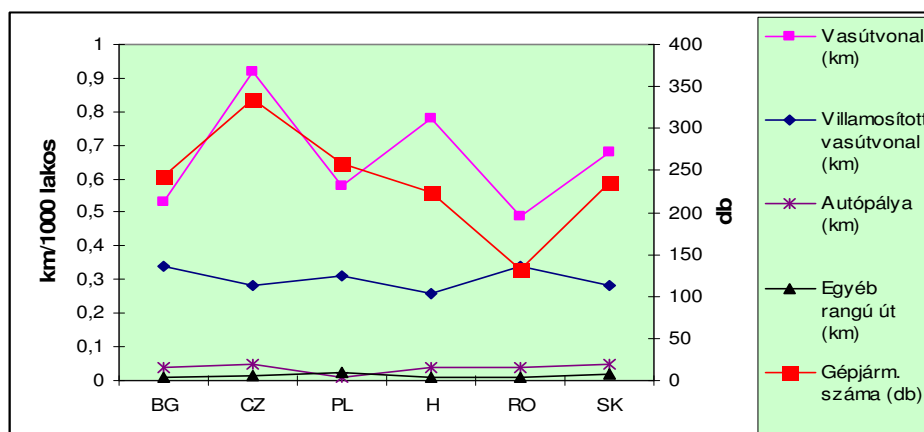
	CZ	PL	H	SK
35 év alatti mg.-i munkaerő aránya (%)	22	42,9 ¹	40,9 ²	25,7
65 év feletti mg.-i munkaerő aránya (%)	2	20,6	2,5 ³	0,3

Megjegyzés: ¹18–44 év; ²15–39 év; ³60 év feletti

4. táblázat: A mezőgazdasági munkaerő korcsoportok szerinti megoszlása
 Forrás: The future of rural areas in the CEE new Member States (2004) 42. o.

Infrastrukturális ellátottság

A 3. ábra 1000 lakosára vetítve mutatja az országok infrastrukturális ellátottságát. A grafikonból látszik hogy Csehország, Magyarország és Szlovákia a többiekhez mérten relatíve jó vasúthálózati lefedettséggel rendelkezik. Bulgária, Lengyelország és Románia e mutató tekintetében alacsonyabb értékeket realizál, mely többek között az országok területi nagyságával (km²) és népességszámával magyarázható. Megállapítható továbbá, hogy a közutak hossza tekintetében (bármilyen rendű és rangú is az) nem fedezhető fel szignifikáns különbség. Az ezer lakosra jutó gépjárművek számát tekintve Bulgária, Lengyelország, Magyarország és Szlovákia homogénnek tekinthető. Csehország (334) és Románia (132) ezer lakosra jutó „gépjárműparkja” tekintetében azonban eltérés tapasztalható: az előbbi esetében felfele, az utóbbi esetében lefele.

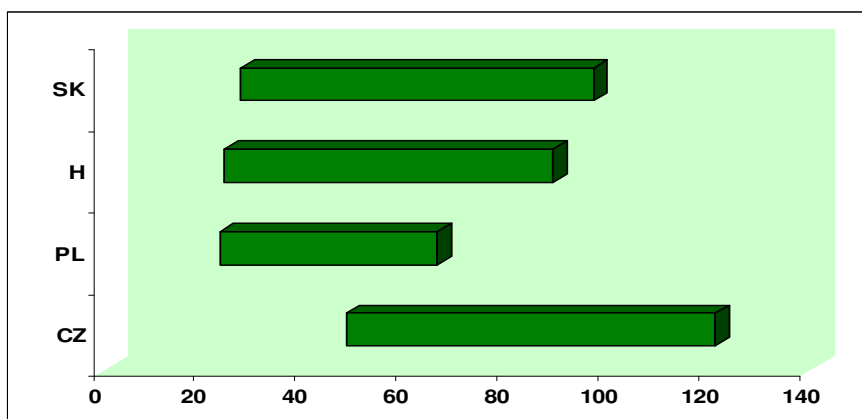

3. ábra: Infrastrukturális ellátottság, 2001

Forrás: The future of rural areas in the CEE new Member States (2004), 98. o. alapján

Regionális differencia

A vizsgálat alá vont négy ország esetében megállapítható, hogy Csehországban, Magyarországon és Szlovákiában különösen nagy regionális különbségek fedezhetők fel az egy főre jutó GDP tekintetében. Lengyelország e vonatkozásban homogénebbnek minősíthető.

Megjegyzés: EU-15-ök átlaga=100%

4. ábra: Az EU-15-ök átlagához mért regionális különbségek (%)

Forrás: Eurostat, 1999

KÖVETKEZTETÉSEK ÉS JAVASLATOK

- 1) Talán nincs még egy olyan közös politika, amely olyan közvetlenül érintené az európai polgárok mindennapjait, mint a Közös Agrárpolitika. A KAP bevezetése az új tagállamokban *hosszú távú* „következményekkel” jár.
- 2) A közép-kelet-európai régió országai korántsem homogének. Az egyes országok a *vidékfejlesztési politikájuk és koncepciójuk* (ld.: nemzeti fejlesztési tervek, illetve regionális programok) kidolgozása során – a nemzeti sajátosságokon túlmenően – *különböznek* a fejlesztés cél- és eszközrendszere tekintetében. Pl.: „...Szlovénia és Csehország ... hajlik az agrár-környezetvédelmi programok nagymértékű alkalmazására... Lengyelországnak van az egyik legrövidebbre mutató mezőgazdasági politikája. Az ökológiai gazdálkodás fejlesztésének nagyon jó feltételei ellenére Lengyelország gazdálkodási politikája csupán a termelékenység növelésére koncentrálna, amely a már eleve magas vidéki munkanélküliséghez is hozzájárul”. [8]
- 3) A mezőgazdaság – noha érvényesek rá az általános gazdasági törvényszerűségek – nem ipari ágazat, annál sokrétűbb, exogén körülmények által determinált, biológiai alapokat „hasznosító” nemzetgazdasági ág. A foglalkoztatásban, a népességmegtartásban, az élelmiszer-termelésben, a külkereskedelmi aktívum „termelésében”, a vidéki életforma, tájkép és az ökológia fenntartásában és megőrzésében (stb.) betöltött szerepe vitathatatlan. Éppen ezért *multifunkcionális* jellegét erősíteni, támogatni szükséges. És mindenképp érvényre kell jutnia a legkülönbözőbb regionális fejlesztési programokban – mind az uniós és a nemzeti források felhasználása, mind pedig a KAP megvalósítása során.
- 4) Továbbá *káros*, a felzárkózást gátló következményekkel jár, ha a KAP pilléreinek belül *forrásokat csoportosítanak* át az ún. második pillér rovására. Ugyanis a KAP második pillére – szemben az elsővel – nem mezőgazdasági ágazatok mentén szerveződik, hanem bizonyos számú, a gazdaságokra, vidéki térségekre koncentráló horizontális intézkedéseket tartalmaz, kifizetési konkrét projekteket finanszírozását tűzi ki célul.
- 5) A régió országainak fejlesztési stratégiájuk kidolgozásakor különös figyelemmel kell lenni az *agrárgazdaság* térségbeli *súlyára* (foglalkoztatás, mezőgazdaságilag művelt földterületek aránya stb.).
- 6) Mindenképp javítani kell – többek között – az agrárgazdasági szereplők termelési *hatékonyságán, rentabilitásán*, melynek eredményeként nem csak a már meglévő munkahelyek őrizhetők meg, hanem jövedelmező tevékenység bővítésével továbbiak alapíthatók, illetőleg számos egyéb kedvező folyamat eszkááló indikátora lehet.
- 7) A KKE mezőgazdaságának modernizációja, versenyképesség-javítása, hatékonyság-növelése nem „szolgamód” lemásolt gazdaságfejlesztési minták alkalmazásával, iparszerű modellek vakon követésével kell, hogy bekövetkezzen, hanem sokkal inkább kellőképpen *átgondolt, hosszú távú és racio-*

nális, a régió humán, ökológiai, kulturális és gazdasági adottságait, lehetőségeit és potenciálját felettebb figyelembe vevő koncepciók mentén. Így nemcsak hogy elkerülhetők a korábbi hibák elkövetése (környezetszennyezés, a talaj túlzott terhelése stb.), hanem a lehetőségekhez minden tekintetben igazodó, a fejlődés fenntarthatóságát szavatoló prosperálás valósítható meg.

Ugyanakkor a vidékfejlesztési források céltudatos és kellőképpen átgondolt felhasználása visszafordíthatja a vidéki térségek további hanyatlását. Az „ökológiai mezőgazdaság”, a fiatal gazdálkodók, a helyi termékek marketingje, a vidéki turizmus, vagy akár a biomasszából történő energia-előállítás támogatása további új munkahelyeket teremtéséhez vezet(het).

- 8) Frekvenciált kérdésként kell kezelni az agrárvállalkozások uniós direktíváknak, irányelveknek, szabályozásnak való megfelelésének támogatását (mind anyagi, mind szakmai téren). Ez azon túlmenően, hogy bizonyos esetekben a versenyképesség és így multiplikatív gazdasági hatások letéteményese (pl.: munkahelymegtartás), a piacra jutás előfeltétele.
- 9) *Mérsékelni* szükségeltetik a város–vidék viszonylatában fennálló jövedelmi, jövedelmezőségi inhomogenitáson.
- 10) Éppen ezért az egyes NUTS II. régiók, illetőleg város–vidék viszonylatában a fellelhető regionális különbségeket mérsékelni szükséges. *Csökkenteni kell a „külvilágtól elzárt”* települések számát.
- 11) Rövidtávon vissza kell szerezni a vidéki életforma, a mezőgazdasági munkavégzés „presztízsét” és *megbecsülését* hogy elejét vegyük a további kedvezőtlen migrációs folyamatoknak, és hogy a mezőgazdaság a továbbiakban ne váljék munkaerő-leadó ágazattá.
- 12) Ehhez javítani szükséges a vidéki térségek *infrastrukturális ellátottságán, az agrárszakoktatás presztízsén, minőségén és lehetőségein* (pl.: kutatás-fejlesztés).
- 13) Továbbiakban is ösztönözni szükséges az adott országok *gazdasági decentralizálását*, a gazdasági központok gombamódszerű „szaporodását”, azok megközelíthetőségének javítását.
- 14) És végezetül – ami talán a legfajsúlyosabb – a régió felzárkóztatását csak és kizárólag az országoknak a közös „gondolkodása” mentén kell, hogy megvalósuljon (a *határokon átvéelő gazdaságfejlesztési koncepciók kidolgozása*). Igaz ez a kereskedelem, az infrastruktúra, vagy akár kutatás-fejlesztés, az (agrár)ökológia (stb.) terén.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- [1] European Commission (2003): **Regional policy, national and regional foresight in Central and Eastern European Candidate Countries**, Brussels, Belgium;
- [2] Eurostat (1999): **Regional GDP in the Applicant Countries**. Studies, Luxembourg;
- [3] Farkasné Fekete M. – Molnár J. – Szűcs I. (2004): **Fenntartható fejlődés és mérési lehetőségei a mezőgazdaságban**. XXX. Óvári Tudományos Napok, Mosonmagyaróvár;
- [4] Farkasné Fekete M. – Novák Z. – D. Zdrojowy (2005): **Impact of regional policy on the effectiveness and competitiveness based on Polish and Hungarian practices**. AVA II. Konferencia, Debrecen;
- [5] Fazekas K. – Ozsvald É. (1998): **Transition and regional policies: the case of Brusis, M. (ed.: 1999): Central and Eastern Europe on the way to the European Unions. Regional Policy in Bulgaria, the Czech Republic, Estonia, Hungary, Poland and Slovakia**. Munich, CAP Working Paper;
- [6] Horváth Gy. (2000): **Regional and cohesion policy in Hungary**. In: Central and Eastern Europe on the way into the European Union. European Commission;
- [7] Institut für Agrarentwicklung in Mittel und Osteuropa – IAMO (2004): **The future of rural areas in the CEE new Member States**. In frame of Network of Independent Agricultural Experts in the CEE Candidate Countries, Halle, Germany;
- [8] Konecny, M. (2004): **EU bővítése és mezőgazdasága: veszélyek és lehetőségek**. Friends of the Earth Europe, Brussels, Belgium;
- [9] Novák Z. – Farkasné Fekete M. – Szűcs I. (2005): **Challenges and Barriers of sustainable development of agriculture in the Central and Eastern European Countries**. Management and Sustainable Development – Jubilee International Scientific Conference, Yundola, Bulgaria;
- [10] Tóth Zs. – Novák Z. – Farkasné Fekete M. (2004): **A kelet-közép-európai országok mezőgazdaságának esélyei az EU-csatlakozás tükrében**. XXX. Óvári Tudományos Napok, Mosonmagyaróvár;
- [11] Zdrojowy, D. (2004): **Regional Policy in Poland, Hungary and the Czech Republic**. Working paper, based on Hungarian study trip (supervisor: Farkasné Fekete M.);

SUMMARY

The situation of the regional concept and of regional policy in Central and East-Central European countries in the post-socialist era is a specific one, since what has been taking place is a dual transition. The first has been from one set of instruments which suited the planned economy of state socialism to tools more compatible with the environment of a market economy; the second has been from a traditional, equalisation-oriented concept of regional policy to a modern concept of “endogenous” development.[4].

Regional development has attracted increasing attention in the enlargement process of the EU since the main channel of support for the economic convergence of the CEECs after their accession will be the CAP II. Pillar of the EU - which is focused on regional development and regional actors.

Modernisation, the improvement of competitiveness and of the effectiveness of CEECs' agriculture must be realised in well thought-out, rational long-term ways, which take account of human, ecological, cultural and economic conditions and potential.

5. A SZÉKELYEK, ÍRORSZÁG, A KIVÁNDORLÁS ÉS A TŐKE

Geréb László

PhD-hallgató

MÜTF – Székelyudvarhelyi Képzési Központ, ügyvezető igazgató

BEVEZETŐ

Jelen tanulmányunk egy régió fejlesztési lehetőségeit mutatja be a külső beruházások fontosságát, valamint a helyi versenytényezők előnyeit tárgyalva. Ez a régió a Székelyföld. A tanulmány a Székelyföldre beruházni vágyó, vagy éppen a beruházáson elgondolkodó vállalkozónak is néhány, nemzeti érdelemtől sem mentes, de a gazdasági racionalitás próbáját kiálló támponttal szolgálhat. Közben arra is rámutatunk, hogy miért közös érdek a magyar vállalkozó és a székelyföldi ember számára egyaránt, ha magyar tőke áramlik a Székelyföldre.

A beruházások elemzése során fontos tényező a vállalatok telephelyválasztási politikája. Telephelyválasztás politikán belül „hard” (erős) és „soft” (lágy) tényezőket különböztetünk meg. A „hard” tényezők a hely adta előnyöket, vagyis a nyersanyagok közelségét, a felvásárló piacok közelségét illetve fizikai (szállítási, energiahordozó, stb.) infrastruktúra meglétét jelentik. A „soft” tényezők a humán infrastruktúrát, a technikai infrastruktúrát, piacra jutás feltételeit, a makrogazdasági szabályozásokat foglalják magukba.

Az utóbbi évtizedek tendenciájaként könnyelhetjük el, hogy a vállalkozások esetében a beruházási döntésekkor a telephely-választási politikák esetében a „soft” tényezők kezdtek túlsúlyban kerülni a „hard” tényezőkkel szemben. Egyre inkább a munkaerő olcsósága és képzettsége kezdett meghatározó lenni a beruházási döntésekben, de ugyanakkor természetesen nem hanyagolható el a „hard” tényezők szerepe sem.

Amit a fenti elméletekhez hozzáfűzhetünk, hogy a Székelyföld „hard” tényezőkben meglehetősen szegény, főleg ha az infrastrukturális ellátottságot vesszük figyelembe. Ezzel szemben a „soft” tényezők területén meglehetősen kedvező a helyzete.

Az következőkben a fenti tényezők közti összefüggéseket, a tényezők hátterében álló politikai és gazdasági viszonyokat vizsgáljuk meg. Az első részben a „hard” tényezők állapotával foglalkozunk, melyet a közpénzek tükrében elemzünk ki. Ezen részben arra próbálunk választ találni, hogy mi is az oka a székelyföld infrastrukturális elmaradottságnak. Ezt követően arról beszélünk, hogy

miért is nem tudja a Székelyföld kihasználni a „soft” tényezők esetében jelentkező előnyét. Ennek keretén belül szó esik arról, hogy hogyan is vándorolnak át a székelyföldi közpénzek Magyarországra. Befejezésül ezt a helyzetet feloldandó, a magyar vállalkozó számára a nemzeti érzelmet racionálissá tevő befektetésösztönző fejezetet mutatunk be, melyhez az Ír csodát is segítségül hívjuk.

SZÉKELY KÖZPÉNZEK SZÉKELYFÖLDÖN

A román kormány újraelosztó rendszere

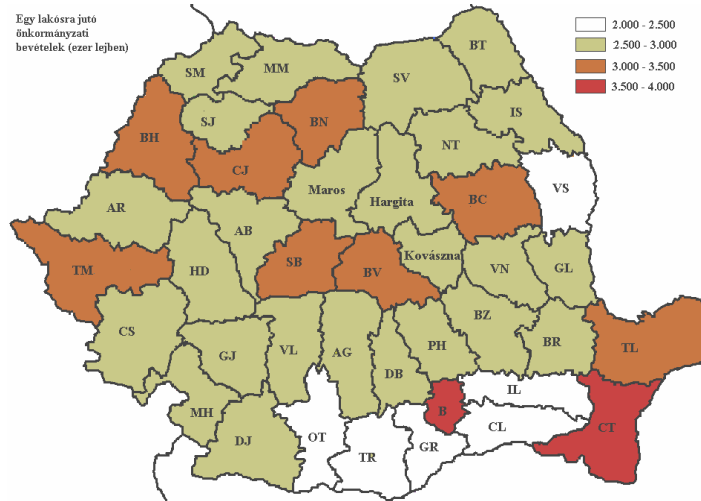
A modern adórendszer sajátosságaként, Romániában is az adóbevételek inkább a központi kormányzat szintjére koncentrálnak, amely nem hajlandó ezt kiengedni a kezéből. Ennek két oka is van. Egyrészt az adózás rendszere a gazdaság legfontosabb befolyásoló tényezője, ezért az adórendszer főbb elemeinek az egész országra nézve egységesnek kell lennie. Másrészt az úgynevezett nagyadók (pl. ÁFA, személyi jövedelemadó) beszedése központilag olcsóbban megoldható és hatékonyabban ellenőrizhető. Azonban még egy fontos tényezőt meg kell említenünk, amely Romániára is jellemző. Ez pedig az, hogy ha a bevételek nagyobbrészt központi szinten jelentkeznek, lehetővé válik az újraelosztásnál egyes vidékek kedvezőbb eljárásban való részesítése. Emiatt Romániában is az államháztartáson belüli – a központi szint felől a helyi önkormányzatok felé történő – jövedelem-újraelosztás a jellemző. Így napjainkban a helyi önkormányzatok költségvetéseinek alig 20%-át jelentik a helyi jellegű adók és illetékek, 30–40%-ot a személyi jövedelemadó megosztása, míg a maradék 40–50%-ot az áfamegosztás teszi ki Romániában. A román kormány által alkalmazott újraelosztás mértékére keresve a választ, a következőkben néhány költségvetési mutató tükrében szeretnénk pozicionálni az erdélyi, illetve a székelyföldi megyéket az ország többi megyéjéhez viszonyítva.

Az egy lakosra jutó önkormányzati bevételek

Elsőként az egy lakosra jutó önkormányzati összbevételek helyzetét vizsgáljuk a 2001-es költségvetési megvalósítások összesítése alapján. Az egy lakosra jutó önkormányzati bevételek esetén a székelyföldi megyék kevéssel az országos átlag fölött állnak (*1. térkép*):

Amint már említettük, az önkormányzatok három legfontosabb bevételi forrását a saját jövedelmek, a megosztott személyi jövedelemadó, valamint a megosztott ÁFA képezi. A következőkben e három összetevő megvalósulásait vizsgáljuk. Ezek vizsgálatán keresztül lehet következtetni a bukaresti kormányzat által alkalmazott forrásátcsoportosításra is, vagyis – a különböző megyék esetében – a saját jövedelmek területén jelentkező különbségek csökkentésére.

A saját jövedelmek megvalósítása terén az ország megyéi közt jóval nagyobbak a különbségek. A legerősebb megyék a leggyengébbeknek szinte az ötszörösét „hozzák”. Ez esetben is a Kárpátokon kívül található azon megyék nagy része, ahol az egy főre eső saját bevétel alig éri el az országos átlag felét.

1. térkép: Egy lakosra jutó önkormányzati bevétel (2001, ezer lej/fő)
Forrás: a Román Pénzügyminisztérium adatai alapján, saját szerkesztés.

Ezen két információt összevetve egy fontos kérdésre kapunk választ. Míg az egy lakosra jutó önkormányzati összes bevételek esetében a legszegényebb és a leggazdagabb megyék közti eltérés megközelítőleg kétszeres volt, addig az egy lakosra jutó saját jövedelmek esetében ez az eltérés szinte négyszeres. Tehát azon jövedelmek esetében, amelyeket az illető megye önkormányzatainak saját maguknak kell kitermelniük, s amelyek a maguk módján függenek a helyi gazdasági viszonyoktól, jóval nagyobb az eltérés, mint az állami támogatásokat is magukba foglaló, összes jövedelmek esetében. Vagyis létezik egy – országos szinten működő – kiegyenlítő rendszer, ami a kevés saját bevétellel rendelkező megyék számára a központi szinten történő újraelosztás révén forrásokat juttat, mely forrásokat természetesen a gazdagabb megyék által termelt adók jelentik. S lévén, hogy a kevés saját jövedelemmel rendelkező megyék nagy része a Kárpátokon kívül helyezkedik el, ez a forrásátcsoportosítás többnyire az erdélyi megyéket érinti negatívan.

A következőkben azt vizsgáljuk meg, hogy az egyes megyék lakosai milyen mértékben termelik ki az önkormányzataiknak szükséges személyi jövedelemadót. Ezt úgy számoljuk ki, hogy arányba állítjuk az egyes megyék önkor-

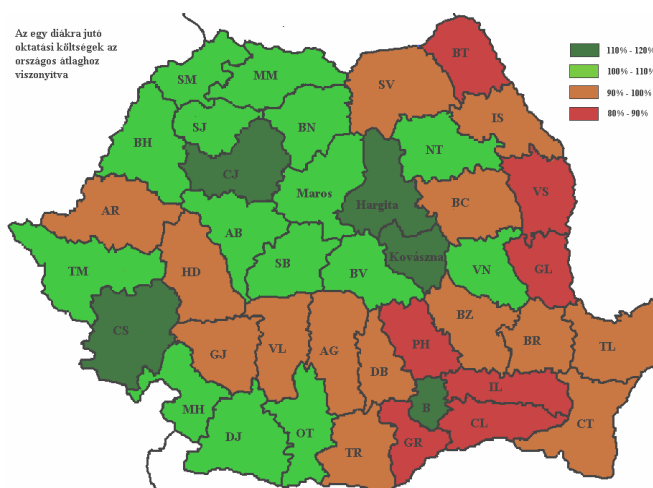
mányzatai által kapott jövedelemadó-visszaosztást az illető megye által kitermelt összes jövedelemadóval. A három székelyföldi megye az általuk kitermelt jövedelemadó 86,2%-át kapja vissza önkormányzati támogatásként, a 13,8%-os különbséggel az állami költségvetést gazdagítják.

Ha az önkormányzatoknak átengedett ÁFA vonatkozásában vizsgáljuk a már fent is számolt arányt, megállapítható, hogy mindhárom székely megye több áfát fizet be, mint amennyit visszakap önkormányzati céltámogatásként. A három székely megye az együttes ÁFA bevételének épp a felét kapja vissza, míg a maradék 50%-kal az állami költségvetést gazdagítja.

A munkaerő képzettsége – oktatási kiadások

A következőkben az egy diákra valamint az egy lakosra jutó oktatási kiadásokat vizsgáljuk, választ keresve a munkaerő képzettségbeli különbségeire. Ehhez szintén a 2001-es költségvetési adatokat használtuk fel.

A székelyföldi megyék esetében egy diákra közel 20%-kal költenek többet mint az országos átlag (2. térkép). Az országos átlagnál magasabb egy diákra jutó oktatási kiadás Erdély szinte összes megyéjére jellemző. Ha az egy lakosra jutó oktatási kiadásokat vizsgáljuk, arra kapunk választ, hogy az illető térségben lakók mekkora áldozatot hoznak a gyerekeik képzése érdekében. Ez esetben is úgy a székely megyék, mint az erdélyi megyék többsége az országos átlag fölött helyezkedik el. Összehasonlítva a három székely megye átlagát az országos átlaggal, az önkormányzati kiadások tekintetében, a legpozitívabb a különbség a tanügyi és a kulturális kiadások területén, míg a legnagyobb negatív különbséget a városfejlesztésnél és a közszállításnál tapasztalhatunk, vagyis az oktatási kiadások növelése a városgazdálkodási, városfejlesztési kiadások rovására történik.

2. térkép: Az egy diákra jutó oktatási költségek (2001, %)
Forrás: a Román Pénzügyminisztérium adatai alapján, saját szerkesztés.

SZÉKELY KÖZPÉNZEK MAGYARORSZÁGON

Tanulmányunk elején azt állítottuk, hogy Székelyföld jó áll a „soft” tényezők területén. Fontos kérdés, hogy miért nem tudja ezt kihasználni. A válasz pedig egyszerű: a befektetők nem használják ki, azáltal, hogy nem fektetnek be Székelyföldön. Ezen helyzet következtében a „soft” tényező megy a befektetőhöz. Így jutunk el az erdélyi magyarság egyik legnagyobb veszélyforrásához, a kivándorláshoz.

Kivándorlás számokban

A román és a magyar statisztikai hivatalok adatai meglehetősen ellentmondások a Magyarországra kivándorolt román állampolgárok számát illetően. Ennek okai abban keresendők, hogy akik kivándoroltak, nem mindig érezték szükségességét bejelenteni ezt hivatalosan a hatóságoknál. A román statisztikai hivatal adatai szerint 1977-től 82 512 magyar nemzetiségű román állampolgár hagyta el az országot. Az idevonatkozó magyar statisztika 144 366 Romániából Magyarországra bevándorolt személyről beszél.

A kivándorlás tárgykörét illetően több tanulmány is napvilágot látott. Ezen tanulmányokban az Erdélyből kivándorolt magyar nemzetiségű román állampolgárok valós számát 200 000-re teszik, melyből megközelítőleg 170 000 Magyarországra települt ki (VARGA Á.). Ha a kitelepültek korcsoportok szerinti összetételét vizsgáljuk, döntő többségük 18 és 35 év közötti. A statisztikai adatok szerint a Magyarországra kivándorolt erdélyi magyarok 70,9%-a a 0–34 év közötti tartományba esik, mely esetben szinte elhanyagolható a 18 év alattiak aránya.

A következőkben vizsgáljuk meg, hogy mennyibe is kerül egy erdélyi magyar kivándorló egy erdélyi adófizetőnek. Ha a 2001-es költségvetési adatokat vesszük figyelembe, a három székely megye esetében egy diák képzésére átlagban 291 eurót fordítottak. Ez az összeg az 1.-től 12. osztályig terjedő időszakra 3494 eurót jelent. Ha csak a tizenkét év oktatási alapképzést vesszük alapul, akkor a 170 000 Magyarországra kivándorolt erdélyi magyar oktatási költségei 594 062 302 eurót (148,5 milliárd forint) jelentenek, mely költségeket a helyi költségvetésbe befolyó erdélyi magyar adófizetők pénzéből finanszíroztak. Ez tehát egy 594 062 302 euró humántőke importot jelent a magyar állam számára, vagyis egy ekkora oktatási költségétől mentette meg a magyar államot a 170 000 erdélyi kitelepült.

Ami még inkább súlyosbítja a helyzetet, az az – a kivándorlási statisztikák korcsoportok szerinti megoszlása alapján –, hogy az illető személy azelőtt hagyta el Erdélyt, még mielőtt produktívvá vált volna a romániai államháztartás számára, vagyis becsületos adóbefizetővé.

De ha nem a román, akkor a magyar államháztartás számára váltak ezen kitelepültek adóbefizetőkké. Most megvizsgáljuk, hogy mennyi adóbefizetést jelentenek a kitelepült erdélyiek a magyar állami költségvetés és alrendszerei számára. Ha a 170 000 kitelepültből csak a 70,9%-ot vesszük, akkor 120 000 személyről beszélünk, akik lévén 35 életévük alatt vannak, így legalább 30 évig lesznek adófizetői a magyar államnak. S ha a havi jövedelmük a magyar átlagbér, akkor ez személyenként havi 526 euró fizetés utáni járulékot jelent, ami évi 6320 euró, s a harminc év alatt 189 600 euró államháztartási befizetés. S ha ezt a 120 000 kivándorolt 35 év alatti személyre számítjuk, akkor több mint 20 milliárd euró, a magyar államháztartás különböző alrendszereibe befizetett adóforintot jelent.

Kivándorlás – hatások

Nem is az a legnagyobb probléma, hogy az erdélyi magyar települések költségvetései finanszírozzák a magyarországi munkaerő képzését, mert ez csak az erdélyi települések számára negatívum. De ha mélyebben a dolgok mögé nézünk, akkor azt látjuk, hogy ez a folyamat a magyar állam számára is negatív vonatkozású. Demográfiai szemmel nézve a dolgokat, ezen folyamat az erdélyi magyar települések kiüresedését jelenti. S az erdélyi települések kiüresedése után nem lesz honnan pótolni a magyarországi lakosság lélekszámbeli apadását. Vagyis ez a folyamat ellentmond egy hosszú távú „magyarság” nemzeti stratégiának.

De gazdasági szemmel vizsgálva is negatívak a hatások. Negatívak, mert az Erdélyből kivándorolt és Magyarországon letelepedett munkavállalónak a magyar vállalkozó 658 euró magyar átlagbért fizet. S itt jelenik meg az Erdélybe való befektetésnek a gazdasági racionalitása. Mert ha a magyar vállalkozó Erdélybe telepítené vállalatát, ugyanazért a munkáért csak 240 euró román át-

lagbért kellene fizessen. Ha nyereségadó és az ÁFA esetében jelentkező kedvező különbségeket figyelmen kívül hagyjuk, csak a bérköltések esetében is óriási a különbség:

Megnevezés	Magyarország	Románia	Eltérés abszolút összegben	Eltérés %-ban
Bruttó átlagbér	658	240	418	174%
Nettó átlagbér	424	184	240	130%
Munkavállaló járulékai	40%	25%	15%	60%
Munkáltató járulékai	40%	33%	7%	21%
Nyereségadó	18%	16%	2%	13%
Áfa	25%	19%	6%	32%
Egy alkalmazott teljes költsége átlagbéren	921	319	602	189%
Száz személyt foglalkoztató vállalkozás bérköltései egy hónapra	92 120	31 920	60 200	189%
Száz személyt foglalkoztató vállalkozás bérköltései egy évre	1 197 560	414 960	782 600	189%

AZ ÍR CSODA SZÉKELYFÖLDI TANULSÁGAI

Miért éppen Írország és a Székelyföld? Lévén, hogy nagyon sok tényező, amely hozzájárult Írország fejlődéséhez a Székelyföld esetében is megtalálható, érdekes következtetések vonhatók le ebből az összehasonlításból. Ehhez először megpróbáljuk felsorolni és elemezni azokat a tényezőket, melyek leginkább hozzájárultak az „Ír gazdasági csoda” megvalósulásához:

I. Külső tényezők:

1. Nagymértékű EU-s támogatások
2. A működő tőke nagymértékű beáramlása.

II. Belső tényezők:

1. Vállalkozóbarát gazdaságpolitika
2. Nagyütemű infrastrukturális fejlesztések
3. Céltudatos és következetes gazdaságpolitika.
4. Az angol nyelvnek az ismerete.
5. Egy óriási optimizmus megléte a lakosság körében.

Székelyföld esetében a legfontosabb tényező, hogy ez egy többségében magyar-lakta terület, a lakosság 75%-a magyar anyanyelvű. A következőben bemutatandó fejlesztési elképzelések ezen központi elem köré épülnek fel. Vegyük sorra az Ír gazdaság fejlődését befolyásoló tényezőket, és vizsgáljuk meg ezek székely adaptációinak lehetőségeit.

I. Külső tényezők:

1. A működő tőke nagymértékű beáramlása. Ez az az első pillér, melyre a Székelyföld fejlődését építeni lehetne. Itt elsősorban az anyaországi befektetők nemzeti irányultságú befektetéseire lehetne számítani. Tudnivaló, hogy az 1900-as esztendők közepétől napjainkig nagyszámban vándoroltak ki magyarok Erdélyből Magyarországra. Ezeknek egy része, ha nem is olyan mértékben, mint az USA-ba kivándorolt ír telepesek, de vállalkozóként fontos vagyona tehetett szert.

II. Belső tényezők:

1. Nagyütemű infrastrukturális fejlesztések. Talán ez az a szektor, ahol leginkább érezhető Románia elmaradottsága. Bizonyos területeken történtek óriási előrelépések (távközlés), míg más területeken szinte behozhatatlan a lemaradás.
2. Az magyar nyelv ismerete. A Székelyföld esetében ez szinte egy olyan előny, mint az íreknél az angol nyelv ismerete. Miért volt fontos ez az írek esetében? Mert az Európa fele nyitni próbáló amerikai vállalatok nem ütköztek nyelvi akadályokba. Ezért fontos a Székelyföld esetében a magyar nyelv ismerete – mert a romániai piacon nyitni akaró magyar vállalatoknak megvannak ezáltal a helyi viszonyokat ismerő kihelyezett előőrsei, ahol a nyelvi akadályok már fel vannak számolva. Természetesen itt adott az a tény is, hogy a székelyföldi magyarság többségében anyanyelvi szinten beszéli a román nyelvet is. Ugyanide tartozik az is, hogy a munkaerő felkészültsége, a munkafegyelem is jóval magasabb a Székelyföldön, mint az ország többi részén. A Székelyföldön a tradicionális magyaros munkafegyelem a döntő, míg az ország más részeire már az elbalkániasodott lazább munkamorál a jellemző. Adott lévén a tény, hogy Romániában jóval olcsóbb a munkaerő, mint Magyarországon, gazdaságilag is megalapozott egyes termelői tevékenységek Székelyföldre való áttelepítése.
3. Egy óriási optimizmus megléte a lakosság körében. Ez az a tényező, ami leginkább hiányzik a székelyföldi lakósokból. Itt még mindig a Trianoni szerződés hatása alatt élnek az emberek. Ezen tényező erősítésében, pozitívrá való fordításában fontos szerepe van a mindenkori anyaországi kormányzatnak. Ennek a lelki tényezőnek óriási hatása van a székelyföldi emberek hétköznapijaira is, amire az írek este jó példa volt.

VÉGSZÓ

Összefoglalva, Székelyföld fejlődésében kikre és milyen mértékben számíthatunk, a kép elég lehangoló:

- A bukaresti kormányzat államháztartási újraelosztó rendszerét tekintve a Román kormányzatra NEM számíthatunk.
- Az egyes magyarországi politikai pártok határon túli magyarok kérdéskörében kinyilvánított álláspontjait tekintve – a Magyar kormányzatra NEM MINDIG számíthatunk.
- A magyarországi vállalkozók eddigi székelyföldi beruházási kedvét tekintve – rájuk SEM MINDIG számíthatunk.
- Az erdélyi magyar lakosság lelkiállapotát, pillanatnyi optimizmusát tekintve – saját magunkra SEM MINDIG számíthatunk.

Az első részben láttuk azt, hogyha a bukaresti kormányzattól várjuk székelyföld vagy akár egész Erdély gazdasági fellendülését, ezáltal csak hiu ábrándokat kergetünk. Azonban a székelység saját magában is túl gyenge ehhez a feladathoz. S ezt a jelenlegi gyengeséget még inkább fokozza az erdélyi magyarság körében tapasztalható kivándorlási kedv, mely esetében fontos tényező a Magyarország által felkínált gazdasági lehetőségek. Így a megmaradás lehetséges útja, hogy a kedvező gazdasági lehetőségeket ne Magyarországon, hanem az erdélyi magyar településeken kellene kínálni az erdélyi magyarságnak. Tehát a megmaradás szempontjából, nemzetstratégiai szempontból fontos tényező az Erdélybe történő magyar befektetések sokasodása.

Egyértelmű, hogy erdélyi magyarság számára fontos a magyar a befektetők Erdélybe való megtelepedése. De nem csak az erdélyi magyaroknak tud ez fontos lenni, hanem a magyar befektető számára is. Ezen tanulmányban tárgyalt gazdasági racionalitás, valamint a nemzeti érzelm érvei is megerősítik az Erdélybe történő beruházások fontosságát.

Következtetésképpen, ha:

- a magyarországi kormányzat adná a lelki támogatást az optimizmus visszatéréséhez, valamint az ösztönzést a helyben való boldoguláshoz,
- a magyar vállalkozói réteg hozná a tőkét a gazdasági gyarapodás elősegítéséhez,
- a székelység adná hozzá tudását, munkáját és a helyi ismereteit,
- a helyi politikum kiharcolná a Székelyföldi autonómiát az adók helybenmaradása érdekében

minden szereplő csak nyertese tudna lenni egy ilyen folyamatnak.

IRODALOMJEGYZÉK

- [1] **Román Országos Statisztikai Évkönyv**, 2000-es és 2001-es kiadás.
- [2] **Központi Statisztikai Hivatal jelentései – Magyarország.**
- [2] **Román Pénzügyminisztérium jelentései.**
- [3] **A megyei pénzügyigazgatóságok jelentései.**
- [4] Bánfi Tamás, Sulyok–Pap Márta: **Pénzügytan I.,II.**
- [6] Péterfi Gábor: **Önkormányzati gazdálkodás.**

6. A SZÉKELYFÖLD IGAZGATÁSI SZERKEZETE

Fóri Endre

közigazgatási igazgató
Polgármesteri Hivatal, Székelyudvarhely

AZ ÖNKORMÁNYZATOKRÓL ÁLTALÁBAN

A helyi önkormányzás fogalmát Strassbourgban 1990-ben, az Európa Tanács által elfogadott Charta határozza meg a legátfogóbb módon. A helyi önkormányzás ezen értelmében a helyi tanácsok hatáskörébe kell kerüljenek a közügyek intézésének legfontosabb részei, a decentralizáció, a demokratizmus és a helyi közösségek önrendelkezési jogának elvei alapján. A lakossági igények kielégítésének minél magasabb foka tette elfogadottá a helyi közösségek önkormányzását.

Az önkormányzás elvének ugyanakkor van egy, a demokrácia kiszélesítésével és a helyi érdekek bevonásával kapcsolatos igen fontos aspektusa is. A helyi önkormányzás ugyanis a helyi szinten történő hatalmi ágak szétválasztásának elvét valósítja meg: szétválík a döntéshozói, a végrehajtói valamint az ellenőrzői szerepkör, minden egyes helyi önkormányzattal rendelkező település (község) szintjén.

A helyhatósági választások azok az alkalmak, amikor az egyenlő, titkos és közvetlen választások útján a lakossági, az állampolgári beleszólás a közügyek intézésébe, a legközvetlenebb.

A helyi önkormányzatok Európai Chartájának szellemében, az ET-országok – köztük immár Románia is – garanciákat kell vállaljanak a megfogalmazott ajánlások saját törvényekbe való beiktatásáról, jelezve, hogy mely cikkek érvényesek az adott országban.

Ami az általános hatásköröket illeti, számunkra fontos, hogy az önkormányzatiság eszméje kettős hatáskört feltételezzen:

1. kötelezően ellátandó feladatköröket,
2. önként vállalt (fakultatív) feladat- és hatásköröket,

A kötelező hatáskörök leírását a helyhatósági választásokat, a helyi költségvetést stb. szabályzó törvények tartalmazzák. Az önként vállalt feladatok viszont, a helyi civiltársadalom, a tradíciók, a speciális érdekeltségek, a szokásjog, a hallgatólágos normák vagy helyi szinten (pl. városstatútum, falutörvények) történő szabályozás rögzít(het)i.

A HAZAI ELŐÍRÁSOKRÓL, A HELYI KÖZIGAZGATÁSOK (ÖNKORMÁNYZATOK) MŰKÖDÉSÉRŐL

Hazánkban a helyi önkormányzatok létrejöttét a Helyhatósági választási törvény, működésüket pedig a helyi adminisztrációról szóló 215/2001-es Közigazgatási Törvény szabályozza. Itt csupán annyit, hogy bár az Alkotmány és a Törvény is szól a helyi önkormányzatok autonómiájáról, a decentralizációról, ezt mégis úgy értelmezi, hogy végül alig hagy teret ennek gyakorlására.

A 215-ös törvény a helyi tanácsok esetében 25 pontban összegezi azok legfontosabb hatáskörét, de tekintve, hogy a helyi költségvetésekről szóló törvény általában később születik meg mint ahogy a Törvény előírja, a prefektusok minduntalan beleszól(hat)nak az ügyek intézésében stb., így a hatáskörök a legtöbb esetben formálisak.

Működési zavarok

Az általunk észlelt funkcionális zavarok feltérképezése közben összefoglaltuk a legfontosabb gondokat.

Érdemesnek tűnik felsorolni ezeket. A helyi önkormányzatok helyzetét tekintve, általában elmondható, hogy a legtöbb problémát:

- a helyi tisztségviselők felkészületlensége,
- a költségvetési gondok (későn hozott, központi és helyi alapokból öszszejövő költségvetés, fizetési képtelenségek, stb.),
- a települések tisztázatlan vagyoni helyzete,
- a Földtörvény kivitelezhetetlensége és elhúzódása,
- a helyi érdekeltségű vállalatok megyei alárendeltsége, a lakásproblémák,
- az infrastrukturális gondok,
- a környezetvédelmi gondok,
- az ellentétek a helyi tanács és a polgármesterek, valamint a prefektusok között, eltávolodás a választóktól,
- az etnikai problémák, cigánykérdés, magyarság sajátos problémái megoldatlanok,
- az ellentétek a megye–város, megye–község kapcsolatokban,
- az önállósodási törekvések,
- a testvérvárosi, testvértelepülési kapcsolatok fenntartásában-irányításában mutatkozó hiányosságok.

Ezekkel nem képesek megbirkózni a helyi önkormányzatok.

MILYEN KAPCSOLATMODELL(EK)BEN GONDOLKODHATUNK A SZÉKELYFÖLDÖN?

Melyek a legáltalánosabb gondok, e területen? Első és legfontosabb probléma, hogy az elmúlt időszakban nem született döntés arról, hogy milyen modellt fog követni a Székelyföldi önkormányzatiság. A nyugat-európai párt-önkormányzat kapcsolat modelljeit tekintve kettő tűnik a legelterjedtebbnek. Az egyikben a helyi önkormányzatok pártalapon szerveződnek, következésképpen a helyi képviselők pártszínekben, jól kialakított helyi (önkormányzati) pártpolitika végrehajtói (Nagy-Britannia, Németország, skandináv államok). Ez a modell homogen pártosodást és erős demokratikus hagyományokat feltételez.

A másik elterjedt forma a közösségalapú a kistélepedéseken és pártalapú a városokban. Ez a differenciált pártosodással függ össze: vidéken a pártok jelenléte nem eléggé hangsúlyos (Franciaország, Spanyolország, Olaszország, Görögország).

Míg a nyugati államokban a településméret és a tradíciók mentén különböznek a párt-önkormányzat viszonyok, addig esetünkben az etnikai viszonyok (településenként és régióként), a centralizált adminisztráció (az önkormányzati tradíciók országos szintű hiánya), a szűkösség, a politikai kultúra alacsony szintje stb. a meghatározóak a nyugati esetben említett két feltétel mellett. Csak néhány akadályt vázolnám annak, hogy aligha dolgozható ki és szinte bizonyosan nem alkalmazható egy egységes kapcsolatrendszer,

- az országosan jellemző differenciált, fentről lefele folyó és akadozó pártosodás következtében egyes településeken, településtípusokon vagy régiókban a pártosodás erősen kezdetleges szakaszánál tart. A politikai pártok képtelenek helyi politikát kidolgozni és következetesen képviselni: a központi utasításokat várják még akkor is, ha más párt színeiben kerültek funkcióba, mint a hatalmon levő!
- ami politikai differenciálódását, a platformosodást illeti, a helyzet hasonló: a platformosodás területi megoszlása, a tanácsok munkájában való megjelenése többnyire fölösleges bonyodalmakként értelmeződik, többek között az alacsony politikai kultúra, a platformprogramok hiánya, a programok helyi kivitelezhetetlensége stb. okán,
- a kisebbségi érdekvédelem versus politikai funkcióvállalás, ellenzékiesség versus (helyi) „hatalmi” helyzet, a helyenként strukturálisan is jelentkező platformosodás-ellenesség stb. tovább bonyolítják a helyzetet, s teszik – szinte lehetetlenné az egységes kapcsolati séma kialakítását, a romániai magyarság földrajzi, település szerkezet szerinti megoszlásából következően, a három – relatív – többség, kiegyensúlyozott jelenlét, szórvány – (a továbbiakban kifejtendő okokból is) elkülöníthető „helyzetben” eltérő kapcsolattartást és főként más-más tevékenységformákat, programokat kell működtetni,

- alapvetően meghatározzák az önkormányzati munkát a törvényes keretek, az Alkotmány idevágó cikkelyei, a 215/2001-es törvény felemás, a decentralizációt nem támogató volta, a helyi költségvetésekre vonatkozó törvény hiányossága – az önkormányzatok kiszolgáltatottsága, a meglévő jogi normák alkalmazásában mutatkozó alapvető hiányosságok, a hatásköri tisztázatlanságok (prefektusi hivatalok – választott tanácsok), nem beszélve a strukturális (reflexszerű) hatásköri túllépésekről, a központi utasításrendszer fennmaradt – sőt egyre jobban megerősített – rendszere.
- a centralizált, fentről monitorizált adminisztrációs rendszer viszonylagos sikerét a helyi önkormányzati tradíciók hiánya, a civiltársadalom fejletlensége, a polgárok beleszólási készségének hiánya, a fentről jövő utasítást váró beidegződések, stb., biztosítják,

A felsorolt tényezők többnyire ismertek és szerintem nincs egy átvehető kidolgozott modell, mely kielégíthetné elvárásainkat. Ebben a helyzetben csakis a szakértők, a politikusok és az önkormányzatisok szoros együttműködésével kialakítandó közös rendszer lehet hatékony. A feladat sürgető voltára való tekintettel jeleznék néhány olyan szempontot, melyeket figyelembe kell vennünk, és amelyek egyben kellően, gondolatébresztőnek is tűnnek a munka elkezdésékor.

A helyi szintű kapcsolatokról

A helyi (települési) szinteken a kapcsolat csakis a kölcsönös konzultáción (polgármester – képviselőtestület), a horizontális és vertikális szintű információ-áramlatáson, a helyi önkormányzatok tevékenységének összehangolásán alapulhat.

A jelenlegi állapotokat tekintve ez a legtöbb esetben a személyes részvételen alapszik: a tanácsosok, polgármesterek egyben tisztségviselők is. Kevésbé jellemző ez a városokra, viszont ott sem terjed túl ezen a kapcsolattartás, a kommunikatív együttműködés.

A középszintű kapcsolatokról

A településközi vagy középszinteken a kapcsolattartás személyes formái, a ketős tisztség ritkább. A tevékenység és kölcsönös informálás rendszertelen. Az önkormányzati konferenciák, az adódó időszakosan közös tevékenységek a jellemzőek. Ezek a kapcsolatok azért eléggé lazák, mert megjelennek az ellentétek a megye–város, megye–község kapcsolataiban elsősorban költségvetési szempontból, és míg a költségvetési rendszer (törvény) nem változik, az ellentétek megmaradnak

Kapcsolat a központi struktúrákkal

Értékelésem szerint ez a kapcsolat-dimenzió a legproblematisabb. Miért? Emeljük ki a két vonatkozást a sok más felmerülő közül.

Az egyik szinte sztereotip módon a visszatérő értékelése a kapcsolatnak a területi/helyi testületek autonómiájával kapcsolatos lét légyen szó, akár a helyi tanácsokról/polgármesteri hivatalokról. Mít mondanak a helyiek? „Ez a mi dolgunk..”, „Miért szólnak fentről bele...”, „Ki(k) ismerheti(k) jobban a mi dolgainkat, mint mi magunk...?”, és a sort hosszan folytathatnánk.

A másik vonatkozás nem értékelés, hanem inkább magatartásforma. Így foglalhatnánk össze: „azok ott fenn azért vannak (azért kapnak fizetést?), hogy helyettünk gondolkodjanak, mondják meg mit kell tenni...”, „A nagyokos vezetők, miért nem intézkednek helyettünk, hiszen azért választottuk meg őket...”, stb.

Szeretnénk elmondani, hogy sem egyik, sem másik vélekedést, illetve magatartásformát nem tekintjük a rosszindulat, a bizalmatlanság termékének. Miért? Nemcsak azért, mert szubjektív meggyőződésünk, hogy a bizalom létezik, hanem azért sem, mert tudjuk: a magatartás nem véletlenszerű, hanem igen csak tipikus, az elvárásrendszer, a másokra a „fentiekre” való ráhagyatkozás egy központosított rendszer „kényelmesebb” oldalaként kapott örökség. Amilyen kellemetlen, hogy alá kell rendelődni egy központi utasításrendszernek, éppolyan kellemes a ráhagyatkozás, a kivárá és az esetleges szembeszegülés okozta „jó érzés”. Szociálpszichológiai tényekről van itt szó, melyek elbogatellizálása, szőnyeg alá seprése többet árt, mint használ: a megoldáskeresés a racionális magatartás ez esetben is. Mít lehet tenni a kapcsolat hatékonyságának növeléséért? Néhány szempont:

- Az előítéletek, a jelzett pszichikai ellenszenv leépítésének első lépése a mentális feldolgozás, esetünkben a központi és a helyi érdekek illetékességi körök és feladatrendszerek minél pontosabb szétválasztása, úgy hogy közben a közös érdekeltségrendszer, a problémák hatékony megoldása álljon a figyelem középpontjában. Könnyű ezt mondani, mondhatnánk erre, de hogyan? A helyzet kétségtelenül nehezíti a politikai konjunktúra, annak bonyolultsága (pl. kisebbség-többség bonyolult dialektikája az önkormányzatok tevékenységében), könnyít(het)i viszont a homogén struktúra – lassú – kiépülése.
- A központi vezetés kompetenciaszintjét emelve el kell jutni oda, hogy képes legyen a részvételre mozgósító magatartásformák, a horizontális típusú kommunikáció bevezetésére, akárhányszor mód nyílik erre. Kétségtelen, hogy vannak olyan helyzetek, amikor ez akadályozná az összehangolt és éppen ezért hatékony lépések megtételét, van amikor utasítani kell! Van a működésnek viszont számos olyan területe, melyen a partneri együttműködés nemcsak lehetséges, de az egyedüli üdös megoldási lehetőség. Ilyenkor a központ csak koordináljon, szer-

vezzen, és ne próbáljon rátelepedni a helyiek rendezvényeire, tevékenységeire, kezdeményezéseire! Számunkra az irányítói és szervezői feladatok esetenkénti arányának az optimális kialakítása, sőt olykor e szükséges lépés fontosságának a pusztán tudatosítása is gondot okoz! Lezárva e sort, mely nyilván a vezetői stílus, illetve stílusváltás kérdéskörén túl, a továbbépítkezés alapvető stratégiai gondjai irányába mutat, csak annyit: a belső rendszerváltás sikerének egyik központi kérdése, az itt felvetett probléma, ha ezt nem sikerül megoldani, vesztélyben a reform.

Jeleztük már, hogy az önkormányzat kapcsolatrendszerének újragondolását, átépítését konkrét céloknak alárendelten képzeljük. Éppen ezért szeretnénk a következőkben vázlatosan bár, de összefoglalni azokat az irányvonalakat, melyek mentén az önkormányzati tevékenységet megvalósítani képzeljük.

A továbblépés irányvonalai

Az önkormányzati munka továbbfejlesztését a következő irányvonalakban lehet tervezni és végezni:

- az önkormányzati tisztségviselők szerepének növelése a továbbképzés és szakmai háttér megszervezésével (továbbképzést helyi és külföldi szakértők folyamatosan segítségével),
- önkormányzati szövetségek alakítása és fejlesztése,
- a testvértelepülési kapcsolatok átgondolt fejlesztése (átfogó felmérés elkészülése a témakörben),
- önkormányzati dokumentáció, a helyi szintű határozatok összegyűjtése és terjesztése, dokumentációs tár elkészítése (folyamatosan),
- a privatizációval és a Földtörvény végrehajtásával kapcsolatos gyakorlati nehézségek és jogsérelmek nyilvántartásba vétele és orvoslása az önkormányzatok hatáskörében, valamint bírósági úton, minden esetben,
- a területi Önkormányzati Konferenciák intézményesülését követően egy Önkormányzati Szövetségnek, egy olyan szakmai és politikai testületnek a kialakítása, mely aktívan szervezi és egybehangolja önkormányzatainak stratégiai lépéseit, legfontosabb tevékenységformáit.

A hosszabb távú elképzelések közül az önkormányzatokon keresztüli regionális és nemzetközi integrációs folyamatokba, valamint a gazdasági – kereskedelmi régiók tevékenységébe való bekapcsolódás és együttműködés a legfontosabb célkitűzés.

A 215-ÖS HELYI KÖZIGAZGATÁSI TÖRVÉNY ÉS A HELYI ÖNKORMÁNYZATOK EURÓPAI CHARTÁJA

Az önkormányzattal kapcsolatos alapelvek, fogalmak

Romániában tulajdonképpen értelemben vett önkormányzatról még nem beszélhetünk. Az „önkormányzat” kifejezés alatt helyhatóságot értünk, de szóhasználati elterjedtsége miatt mi is használjuk. Ismert tény, hogy nálunk sem az Alkotmány, sem a Közigazgatási Törvény (KT) nem tartalmazza egészében az 1985-ben elkészült Helyi Önkormányzatok Európai Chartájának alapelveit.

Romániában a helyi közigazgatást az Alkotmány V. fejezete 119–122. szakasza és a 215/2001-es KT szabályozza, amely a fenti alapelveket csak részben alkalmazza. Így természetesen a román alkotmányban vagy a törvénykezés szövegeiben egyáltalán nem, vagy kevéssé használatosak az olyan fogalmak mint:

- önkormányzat,
- közösségek személyi autonómiája,
- saját státusú önkormányzatok,
- kisebbségek regionális autonómiája,
- autonómia fogalma csak kinyilatkoztatott
- önkormányzás – öngazgatás – helyi önkormányzás,
- önrendelkezés.

A fogalomrendszer használatának hiánya csorbítja a törvényesség demokratizmusát.

Az alkotmány és a közigazgatási törvény

A román Alkotmányban a helyhatóságok szabályozása, annak ellenére, hogy a demokratikus rend alapintézményét kellene jelentenie, leszűkül négy, aránylag rövid szakaszra.

Az Alkotmány kétsoros szakasza (119) nem is tartalmazhatja a fent felsorolt Európa Chartájában foglalt alapelveket. A községi és városi hatóságokról szóló öt sor (120) sem a demokráciára jellemző legfontosabb alapelveket rögzíti, hanem inkább korlátozó jellegű keretet jelent.

A megyei tanácsokkal foglalkozó szakasz (121) három sora is formai. Legbővebb a prefektusi intézménnyel foglalkozó hét soros rész (122), ami viszont igen kiterjedt hatáskörrel ruházza fel azt. Végeredményben az Alkotmány majdnem mindent a Közigazgatási Törvényre hárít, ami ugyan az első szakaszában elfogadja az autonómia elvét, a későbbiekben azonban a törvény szövege nem teszi lehetővé az alapelvek európai normák szerinti alkalmazását.

Legnyilvánvalóbban az Európa Charta előírásainak ellentmondó szakaszok a prefektusi intézmény szabályozásában találhatók:

- túlzottan kiterjedt jogosítvánnyal látja el,

- rendelkezik a települések vagyonáról és a helyi költségvetésről,
- kormány nevezi ki ellenőrzés céljából,
- a helyi tanácsok felosztását kérheti a kormánytól,
- a prefektusnak felfüggesztő ereje van,
- megyei testületek és a dekoncentrált intézmények vezetője (tanügy, egészségügy, pénzügy, rendőrség),
- kinevezi a titkárokat, jegyzőket.

A prefektus a kormány képviselője, azaz centrális alárendeltségű államigazgatási szerv. A francia modell alapján a megye tevékenységét a központi hatalom, a meghirdetett decentralizáció ellenére, megpróbálja valamelyik az ellenőrzése alatt tartani, és ennek érdekében elég széles jogkört biztosít a prefektusoknak.

A prefektusi beavatkozást a KT 100. szakaszának utolsó bekezdése bátorítja leginkább, amely igen általánosan fogalmazva lehetőséget kínál a prefektusnak, hogy akár a választott testületek hatáskörébe tartozó kérdésekben is döntsön vagy felülbíráljon. A törvény 132. szakaszának (második bekezdés) előírása, amely szerint: „egyrészt a prefektusok között, másrészt a helyi és a megyei tanácsok és a polgármesterek között nincsenek alárendeltségi viszonyok” hatástalanná válik a 134. szakasz utolsó bekezdésének szövege által, mely előírja, hogy „a prefektus eleget tesz a törvényben előírt más feladatoknak vagy a kormánytól kapott megbízásoknak is”.

Így természetesen bármely helyi tanácsi határozatot a prefektusok rendre felfüggeszthetnek és közigazgatási bíróságokon perlekednek.

A helyhatóságok nem rendelkeznek olyan jogvédelemmel, amely függetlenítené őket az aktuális kormány hatáskörétől, mivel a prefektus javaslatára a kormány feloszlathatja az önkormányzatot vagy felmentheti a polgármestert. (a prefektust a kormány nevezi ki – pártkatona).

A 215-ÖS KÖZIGAZGATÁSI TÖRVÉNY EURÓPAI NORMÁKHOZ VISZONYÍTVA – DISZKRIMINATÍV ELŐÍRÁSAINAK BÍRÁLATA

A Közigazgatási Törvény több előírása a kisebbségi autonóm közösségek kialakulásának és fejlődésének akadályozását hivatott szolgálni.

A 2. szakasz első bekezdése is ellentétes az önkormányzatok Európai Chartájával, mivel a KT szerint „a területi közigazgatási egységek a községek, városok és megyék”. Tulajdonképpen a helység (a falu) elveszti autonómiáját, mivel feloldódik a községben. A községhez ragasztott szórvány magyar falu nem rendelkezhet semmiféle autonómiával, ami meghatározná kulturális, iskolai, területfejlesztési, szociális és gazdasági fejlődését, mivel a tanács képviseleti rendszerében számbeli kisebbsége miatt nem jut érvényre akarata a döntéshozásban. A nagyobb távolságra eső falvak a távolságból adódó nehézségek miatt gyakorlatilag a végrehajtás kegyeit sem élvezhetik. Ennek a diszkriminatív álla-

potnak feloldását vagy a kisebbségi vétőjog, vagy a helységek autonómiájának törvénybe iktatása biztosíthatná. A különválás gyakorlatilag lehetetlen, mivel csak a törvényalkotó jogosult bármilyen területi elhatárolásra. A 4. szakasz előírása szerint a községek, városok és megyék kijelölése csakis törvény által történhet, a Helyi Önkormányzat Európai Charta 5. szakaszának előírásával ellentétben, amely szerint a helyi közösségek területének határait csak a lakosok akaratának figyelembe vételével lehet kijelölni. A törvény ugyan előírja, hogy különösen fontos kérdésekben helyi népszavazás útján kérhető a lakosság jóváhagyása, azonban a referendum kérdését semmi sem szabályozza, sem azt, hogy mi nevezhető „különlegesen fontos kérdés”-nek.

Az 1. szakasz bekezdése főleg a tömbmagyarság (Székelyföld) autonómiatörekvésének korlátozására születtek, mely kimondja, hogy „az említett elvek alkalmazása nem sértheti a Románia egységes állam jellegét”. Erre való hivatkozással gátolja a kormány a régiók szövetségét, bár az csakis gazdasági, kulturális vagy szociális előnyökkel járna.

Az előbbiekből nyilvánvalóan kitűnik, hogy a helyhatósági törvény nem teremt lehetőséget a kisebbségek autonómiatörekvéseire, sőt komoly visszalépést jelent a régebbi szabályozásokhoz képest is.

Általában autonómia- és decentralizáció-ellenes a törvény a helyi tanácsok feladatait előíró 31. szakasza is, mindaddig, amíg a tanügy és egészségügy számára előírányozott költségalapok központi igazgatás alá tartoznak. A fent említettekén kívül a romániai autonómiának csak két jogi összetevője van épe-dig:

- adminisztratív autonómia: saját ügyek önálló igazgatásának joga, a helyi szervek válaszhatósága, önálló szervek, intézmények létrehozásának joga, a saját ügyeik megoldására.
- pénzügyi autonómia: a rendelkezésére álló pénzeszközök önálló felhasználásának joga, pénzeszközök megteremtésének joga. Korlátai: kedvezőtlen gazdasági helyzet, költségvetési pénzek jelenlegi leosztási rendszere. A pénzügyi autonómia eszköze a helyi költségvetés.

Beszélnünk kell még a törvényen kívül latens, szubjektív diszkriminációról is, mint például a nemzetiségi tisztségviselők számának aránytalansága a közigazgatásban. Ismert tény, hogy a tömbmagyar megyékben (Székelyföld) is több a román tisztségviselők száma, mint a lakosság arányában nagy többséget képviselő magyaroké. Ez az aránytalanság valós tényező az intézményeknél, állami vállalatoknál épp úgy, mint a helyhatóságoknál. A prefektusi hivatalok és a közintézmények élén általában román nemzetiségűek vannak, ami élő bizonyítéka annak, hogy a kisebbségeket másodrendű polgárnak tekinti a hatalom. Az előbbiekből adódóan fennáll az anyagi források diszkriminatív felosztásának lehetősége is.

A KT-ről még elmondhatjuk, hogy nem szabályozza kellően a helyi vagyonok kezelési módozatait sem. A helyi költségvetésről – nyilvánvalóan politikai szándéktól is vezérelve – nem született törvény.

A helyi önkormányzatok főbb problémái:

- a költségvetési gondok (központi alapoktól való függőség),
- a helyi adók hiánya és állandó vitája,
- a települések tisztázatlan vagyoni helyzete,
- a földtörvény hiányossága és alkalmazásának elhúzódnása,
- a helyi érdekeltségű vállalatok megyei alárendeltsége,
- lakásproblémák,
- infrastrukturális gondok,
- környezetvédelmi gondok,
- ellentétek a helyi tanács és polgármesterek, valamint prefektusok között,
- eltávolodás a választóktól,
- ellentétek megye–város és megye–község között,
- etnikai problémák (gyűjtogatások),
- testvérvárosi, testvértelepülési kapcsolatok fenntartásában mutatkozó törvénykezési hiányosságok,
- a helyhatóságok egyesülési jogának hiányos szabályozása.

Románia még nem teljesítette egészen az Európa Tanács 176. számú dokumentumában szereplő azon nemzetközi egyezmények előírásait, amelyek biztosítanák az ország demokratizálódását és a nemzeti kisebbségek jogainak érvényesítését is. Ezek között van a Helyi Önkormányzat Európai Chartája is. Ennek a dokumentumnak a ratifikálása nem érdeke a jelenlegi kormánynak és kormánypártnak, amely lehetőséget teremtene az európai normák szerinti önkormányzatok megvalósítására, a centralizált vezetést és döntéshozást lebontaná az önkormányzati szintekre.

A román területi igazgatás az elmúlt 12 évben jelentős változásokon ment keresztül. A szocializmus idejének központosított rendszerét a központi, megyei és a helyi kormányzatok közötti hatalom és erőforrás megosztás váltotta fel. A megyei és települési közigazgatási egységek (önkormányzatok) számos hatáskörrel, és forrással rendelkeznek. Az intézményi fejlődés, azonban egyenlőtlenül és meglehetősen komplex módon alakult az 1990-es rendszerváltás után.

Mivel a középszintet képviselő megyei önkormányzatok előjogai megmaradtak, a helyi szintre egyre nagyobb teher hárult, és a helyi önkormányzatok támogatásért a megyei és a központi kormányzathoz kellett és kell fordulniuk. Ennek eredménye pedig erős vertikális függőség kialakulása elsősorban a megye iránt másodsorban pedig a központi kormányzat iránt.

A 215/2001-es közigazgatási törvény alapján az önkormányzatok döntése végleges, törvényességi szempontból pedig kizárólag a bíróság vizsgálhatja felül.

Ezek az elemek olyan közjogi pillérek, amelyek a közigazgatási egységek (önkormányzatok) autonómiáját garantálják, első megközelítésben, hiszen az önkormányzó helyi társadalom az állam által elismerten azt tesz (helyben) amit akar, ha döntése nem ütközik törvénybe.

A román önkormányzatok általános felhatalmazást kaptak a helyi közügyek gyakorlására, döntéseik nem igényeltek konkrét hatásköri címzettséget. A szabadság alkotmányjogi biztosítékai között szerepelt a törvényben rögzített logika, hogy az önkormányzatok feladatvállalásának csak más szerv megállapított hatásköre szab gátat. Mivel más szervek hatáskörei vonatkozásában nincs semmiféle korlát, ezzel a törvényhozó, sőt a kormány is szinte kénye-kedve szerint alakíthatja az önkormányzatok és az állam közötti munkamegosztást.

Az önkormányzatok által ellátható helyi közügyek minimális hatásköre alkotmányjogilag tisztázatlan maradt, így elvileg bármikor csökkenthetővé vált azzal, ha más szervezet hatáskörét állapítja meg központi norma. E szabályzási résszel a központi, különösen a kormányzati hatalom előszeretettel élt és él ma is. A területi feladatok, a „helyi közügyek” egy része állami szervek kezébe került, többnyire dekoncentrált közigazgatási szerv alapítása formájában.

Az előbbi alkotmányjogi problémával rokon az, hogy az állam és az önkormányzatok között nem alakult ki valamilyen koncepcionális határvonal a tekintetben, hogy melyik milyen kötelezettséget vállal az állam-, illetve lakópolgárral szemben. Teljesen esetlegessé vált az is, hogy az állam az önkormányzatokat milyen feladat ellátására kötelezi, illetve kötelezheti. A kötelező ellátandó önkormányzati feladatok megállapításának logikája szerint ezek olyan állami feladatok, amelyeket az állam az önkormányzatokon keresztül teljesít.

Ennek a logikának az egyenes következménye az volna, hogy a feladatra kötelezéssel együtt járna az ellátás feltételeinek biztosítása is. E követelménynek azonban – mint a gyakorlatban bebizonyosodott – sem a jogi szabályozás, de különösen a finanszírozási gyakorlat nem tesz eleget.

Az önkormányzati szabad feladatvállalásnak egyik oldalról a szaporodó állami szervek helyi közügyeket érintő kompetencia bővülése, másik oldalról pedig a kötelező önkormányzati feladatok ellátásának hiányzó feltételrendszere szab gátat. Az önkormányzatok helyi hatalmának közjogi feltételei körüli problémák egy része a hatáskörök megosztását érinti, azt, hogy a szabadon döntő önkormányzatok milyen területen vannak egyáltalán döntési szituációba. Ebben a kérdésben az államot, a hatalom központját meglehetősen ambivalencia jellemzi. Egyrészt centralizáló hajlama erősödik, s a költségvetési források és hatáskörök elosztásánál saját állami szerveit részesíti előnyben, másrészt viszont felismeri azt is, hogy az önkormányzatok bevonása bizonyos feladatok ellátásába kiválóan alkalmas a felelősség áthárítása (pl. szociálpolitika, oktatásügy, közlekedésügy...). A „húzd meg, ereszd meg” politikája nem új és nem kizárólag román jelenség.

7. A TERÜLETFEJLESZTÉS KÉRDÉSEI A BÁNFFYHUNYADI KISTÉRSÉGBEN

Darabos József Attila

doktorandusz, gyakornok

Sapientia–Erdélyi Magyar Tudományegyetem

Környezettudomány Szak, Kolozsvár

A KISTÉRSÉGI TERÜLETFEJLESZTÉS HELYZETE ROMÁNIÁBAN

Romániában a területfejlesztés szinterei közül bizonyos értelemben kiszorultak a kistérségek. A regionális fejlesztésre vonatkozó 151/1998-as törvény a megyei tanácsoknak adja meg a lehetőséget fejlesztési régiók létrehozatalára, melyek sok vita tárgyát képezve, meg is alakultak. Sem ez, sem a területfejlesztésre vonatkozó 350/2001-es törvény, mely említi ugyan a nemzeti, regionális, megyei és települési szintet, nem beszél azonban a kistérségi szintről. A települési önkormányzatok egymás között vagy a megyei tanáccsal alkothatnak kistérségi fejlesztési társaságot vagy kistérséget (mikrorégiót), melyek jogilag a társaságokkal és alapítványokkal megegyező kategóriába tartoznak. Ezek azonban nem részesülhetnek közvetlenül a nemzeti regionális fejlesztési alapokból, csak a megyei tanácsok révén, melyek egy bizonyos fejlesztési régióhoz tartoznak. Egyes felmérések szerint Romániában a legtöbb és legaktívabb kistérségek Kolozs, Maros, Kovászna, Hargita, Fehér és Bihar megyében található [5]. Talán messze a leggazdagabb irodalma a székelyföldi kistérségeknek van. [6] KOSZTA (2003) tizennégy kistérségi társulást sorol fel erről a vidékről: Csomád-Bálványos, Keresztúr és környéke, Sóvidék, Pogány-havas, Bucsin-Délhegy-Libán, Alcsík, Északkelet-Hargita, Felső-Homoródmente, Rika, Felcsík, Hegyalja, Kászon, Nagy-Homoród és Kelemen. [6] HORVÁTH (2003) mikor a Székelyföld gazdaságfejlesztési stratégiájáról beszél fontosnak tartja a programalkotásban alkalmazott térségek megválasztását, és ezen belül a kistérségeket, a helyi jellegű kérdések megoldásának színtereként látja. Ha nem beszélhetünk regionalizációról kistérségi szinten, hát ezen példák azt mutatják, hogy elsősorban az önkormányzatok közötti együttműködés megteremtheti egy térség regionalizálódását jelentő intézményrendszert. [7] MOLNÁR JENŐ már 1992-ben Erdély területi-közigazgatási felosztásáról írva megfogalmazza, hogy szükség lenne egy “közbülső, a községnél nagyobb a megyénél viszont kisebb területi egység létrehozására, legyen az járás vagy a közös érdekeltségű feladatok ellá-

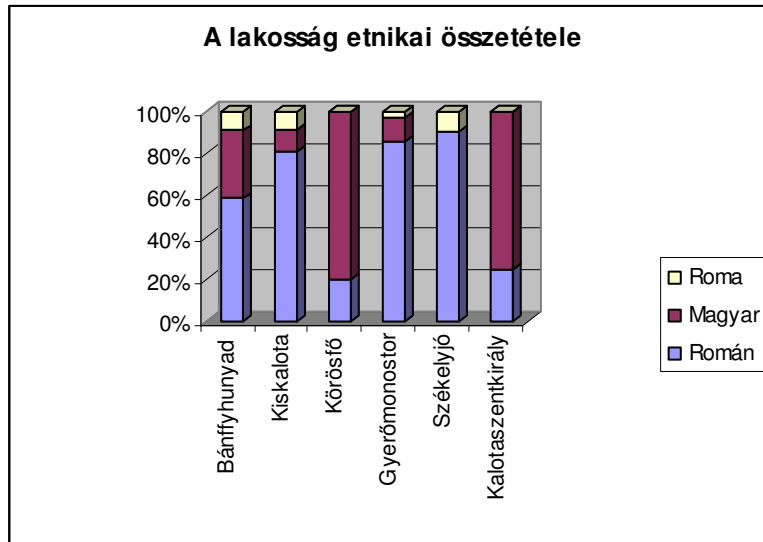
tását szolgáló területi kategória. Ilyen településcsoportok elősegíthetnék: a demokratikus decentralizálást, a társuláson alapuló munka községi megszervezését, elsősorban a falusi térség területrendezését és környezetvédelmét.” Az idő ezt a véleményt igazolni látszik és erre cseng rá [6] HORVÁTH (2003) megfogalmazásából az, hogy a kistérségek megoldást kínálnak a közigazgatási határok alakalmatlanságából fakadó funkcionális problémák kezelésére.

A BÁNFFYHUNYADI KISTÉRSÉG TÖRTÉNETE

A bánffyhunyadi kistérségek sorában először a [8] VINCZE MÁRIA (2000) által tanulmányozott terület jelenik meg mely Bánffyhunyadból (Huedin) és a körülette csoportosuló öt községből áll: Kiskalota (Călățele), Körösfő (Izvoru Crișului, Győrmonostor (Mănăstireni), Székelyjő (Săcuieu) és Kalotaszentkirály (Sâncrai). Egy rövid esettanulmány felméri a gazdasági helyzetet és egy rövid SWOT-analízis mutatja be az értékelés főbb eredményeit. 2001-ben megalakul az ADZH (Asociația de Dezvoltare Zonală Huedin-Bánffyhunyadi Térségi Fejlesztési Egyesület), mely már Bánffyhunyadi köré tizenkét községet csoportosít, a fentebb felsoroltakon kívül még Jósikafalava (Beliș), Csucs (Ciucea), Szamosfő (Măguri-Răcățau), Meregyó (Mărgău), Havasnyafalu (Mărișel), Kissebes (Poieni) és Roska (Râșca). Ebben a felállításban a bánffyhunyadi kistérség az Északnyugati Fejlesztési Régió része és Kolozs megyéhez tartozik. A kistérség létrejöttében fontos szerepe volt a Clubul Ecologic Transilvania (Erdélyi Ökológiai Klub) elnevezésű civil szervezetnek is. Elkészült a kistérségre vonatkozó SWOT-analízis természetföldrajzi, társadalmi, infrastrukturális, gazdasági és idegenforgalmi szempontból.

Próbálkozások történtek egy közösségi fórum megalakítására is, melynek csúcspontja egy több mint 120 fős értekezlet összehívása volt, ahol az érintett községek felelős vezetői mellett a prefektúra (megyeház), a megyei tanács, a mezőgazdasági igazgatóság képviselői is részt vettek. A jelenlegi helyzet viszont azt mutatja, hogy nem sikerült folyamatosságot kialakítani ez irányú tevékenységekben. Maga a kezdeményezés mindenképp értékes, de attól tartok nem igazán indított egy valós lakossági támogatáson alapuló együttműködési folyamatot. Ennek több oka is lehet. Egyik a sokat hangoztatott kommunista örökség, főleg olyan szempontból, hogy a kikényszerített kollektivizálás beárnyékol minden együttműködési szándékot úgy a családi összefogások mint a települési kooperáció szintjén. Nagyon ideillőnek találok azonban [9] VINCZE MÁRIA véleményét e kérdéssel kapcsolatban: „Ahol csak siránkozni, panaszkodni tudnak, és mindent kívülről, a felettes szervektől (esetleg Európai Uniótól) várnak, ott még a kívülről jövő segítség sem jelent megoldást.” Szükség van a megbízható, dinamikus, megfelelő erkölcsi tartású kovászemberekre és fontos lenne a fiataloknak teret engedni ebben a tevékenységben. A vidék lakóival való beszélgetéseim során gyakran került még említésre a „dögöljön meg a szomszéd kecskéje”

elv is. Ki kell alakítani egy olyan versenyszellemet, mely alapvetően az együttműködésre alapsz. Az etnikai összetétel ugye elég tarka képet mutat: magyarok, románok, romák.

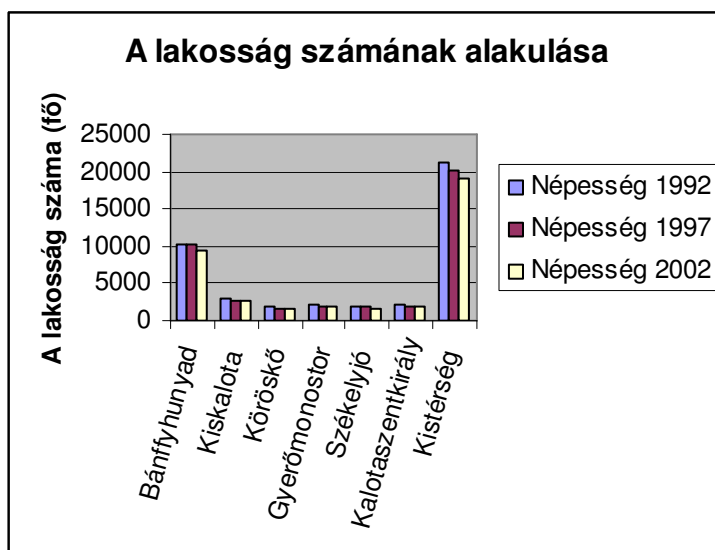

1. ábra: A kistérség lakosságának etnikai összetétele 2002-ben
Forrás: [4] DARABOS (2004)

Ha [6] HORVÁTH (2003) már a Székelyföld estében is, ahol azért tömbmagyarsággal van dolgunk, világosan kimondta, hogy etnikai alapon nem lehet fejlesztéspolitikát érvényesíteni és a nem etnikai elven megfogalmazott regionális fejlesztés gondolatának felértékelődését vetíti előre, akkor ez véleményem szerint még inkább érvényes Kalotaszeg szőrtabb magyarsága esetén. Ne felejtjük területfejlesztési stratégiáról van szó, ahol a partnerség, a közös gazdasági célok eléréséért való összefogás eredménye egy stabil gazdaság, magasabb élet-színvonal lehet, mely együtt jár a térség lakosságmegetartó erejének növekedésével, az elvándorlás, a lakosság elöregedésének megállításával.

A Nemzeti Területrendezési Terv településhálózattal foglalkozó fejezete a 351/2001-es törvény keretében mind az öt község említésre kerül, mivel a lakosság csökkenésének aránya 1966–1998 között több mint 30%. A törvény szerint ezek a községek támogatásra és revitalizációra szorulnak.

Egy másik mentalitásbeli problémát az „adják csak ide a pénzt, majd mi tudjuk mire költjük” mondással lehet röviden jellemezni. A kistérségi társulás kisebb összegek megpályázására adott lehetőséget. Egyik gond az volt, hogy ez

2. ábra A lakosság számának alakulása a kistérségben

Forrás: [4] DARABOS (2004)

egy új és ismeretlen útja a forrásokhoz való hozzáféréshez. Több község hosszabb noszogatás ellenére sem küldött be pályázatot. Ha Kalotaszentkirály többet is beküldött és minden formai követelménynek eleget téve, akkor az volt a baj, hogy miért ők kapnak minden pénzt. Nem nagy összegekről volt szó, de lett belőle játszótér, négynyelvű tábla mely a faluba érkezőket köszönti, köztéri szemetesládák, a kistérséget reklámozó hirdetőtábla, stb. Azért a hatás megvolt, Bánffyhunyadi polgármesteri hivatala egy irodát készül nyitni, mely pályázatírással foglalkozik majd. Körösfőn vezetői szinten elég negatív a hozzáállás a pályázatokkal szemben, mintha nem is lenne érdemes ezzel foglalkozni mert akik megírják annyi pénzt elkérnek, hogy végül az egész nem éri már meg. Ugyanakkor egy passzív várakozás nyilvánul meg, hogy de jó lenne ha jönni valaki aki jól ért pályázatok megírásához.

A [8] VINCZE (2000) által meghatározott kistérségi beosztásból kiindulva, azt aktualizálva és kibővítve végeztem adatgyűjtést a kistérség infrastruktúrájáról. Innen kiderül, hogy egy törpefalvas, aprófalvas szórt településekből álló vidékről van szó.

A törpe-, apró- és kislelő településekben az ésszerű településközi funkció és munkamegosztás követelményei indokolják, hogy az alsó fokú ellátás kistérségi alapon szerveződjék, a lakosság megfelelő ellátásának biztosítása érdekében. Ez olyan életbevágóan fontos területeket ölel fel mint az egészségügy,

		Lakosság 2002-ben
Bánffyhunyard	Bánffyhunyard	9029
	Magyarbikal	410
Kiskalota	Kiskalota	1270
	Nagykalota	458
	Kalotaújfalu	198
	Magyarvalkó	351
	Dealu Negru	468
Köröső	Köröső	993
	Kalotanádas	305
	Nyárszó	163
	Sárvásár	208
Gyerőmonostor	Gyerőmonostor	671
	Erdőfalva	85
	Bedecs	662
	Kalotabikal	88
	Deréte	122
	Romángyerőmonostor	244
Székelyjő	Székelyjő	579
	Havasrogoz	735
	Viság	363
Kalotaszentkirály	Kalotaszentkirály	1192
	Magyarókerke	175
	Malomszeg	129
	Kalotadámos	214
	Jákótelke	177

1. táblázat: A kistérség településeinek lakossága 2002-ben

Forrás: [4] DARABOS (2004)

oktatás, kultúra, művelődés. A kisebbségi oktatás megszervezése egész egyszerűen megköveteli a kistérségben való gondolkozást, és ezen a területen aligha várhatjuk az állam részéről jövő kezdeményezést. Vagy ösztönzőleg hat ez és a helyi erőket arra sarkallja, hogy szervezkedni kezdjenek, vagy még jobban el-sorvad az anyanyelvi oktatás. Kalotaszentkirály esete a kistérségben buzdítólag hathat. Iskolaközpont alakult a környék magyar anyanyelvű diákjai számára ahová 12 településről jönnek tanulni a gyerekek. Az ingázókat naponta busz szállítja, a kollégium pedig ellátást kínál az ott maradók számára. Komoly erő-feszítések folynak egy étkezde építése érdekében is.

Kapcsolatfelvétel történt egy Egyesült Államokbeli alapítvánnyal is mely a települések fenntartható fejlődését támogatja. A kistérség küldöttsége vermon-

ti látogatásának egyik kézzelfogható eredménye az volt, hogy Romániában talán elsőként (és remélhetőleg nem utolsóként) 2002-ben Kalotaszentkirály önkormányzata a községi kétnyelvű folyóiratban közzétette a költségvetést, az alkalmazottak fizetésével egyetemben. Azt hiszem hasonló lépések segíthetnének elkerülni azokat a veszélyeket amelyeket [6] HORVÁTH (2003) úgy fogalmaz meg mint az erdélyi „etnobiznisz” sajátosságaival ötvözött korrupció és a morális alapozottság feladása a kisebbségpolitikában, mely beláthatatlan módon rombolja a magyar közösség társadalmi tőkét és a félelem, a bizalmatlanság légkörét tartja fenn, ezáltal elvágva a jövőépítésnek és a tudásalapú fejlesztési folyamatok beindításának lehetőségét.

A BÁNFFYHUNYADI KISTÉRSÉG INTÉZMÉNYI RENDSZERÉNEK, IRÁNYÍTÁSÁNAK SWOT-ANALÍZISE

[3] BÍRÓ és KOSZTA (2001) helyzetértékelést készített a kistérségi szerveződési folyamatokról. Ennek része egy SWOT-analízis melynek megállapításaiból kiindulva, és a területen végzett felmérések alapján, próbálom meg felvázolni a bánffyhunyadi kistérség helyzetét:

Erősségek

- Megalakul a Bánffyhunyard Térségi Fejlesztési Egyesület, kisváros körül csoportosuló községek felállításban;
- elindul egy társulási folyamat, amire a kezdeti időszakban reagálnak a területi szereplők is;
- együttműködési próbálkozások a megyei önkormányzattal, főleg Kalotaszentkirályon, ahol az iskolaigazgató egyben a megyei tanács tagja;
- megjelent kapcsolattartás, információáramlás, a pályázatokra való odafigyelés igénye;
- a térség jelentős kulturális hagyományokkal rendelkezik, ami egy kistérségi identitástudatban is megnyilvánul;
- Kalotaszentkirályon fellendült a faluturizmus, 40 panzió, 200 férőhely (évente kb. 9000 vendég, 1191 lakos);
- Körösfőn jelentős bevételt jelent a lakosság számára a házi műhelyekben készített árucikkek eladása (fontos lenne odafigyelni az igényességre);
- kolozsvári egyetemi körökből szakemberek támogatják a szerveződési próbálkozásokat;
- a Kolozsvári Közgazdasági Egyetemen vidékfejlesztési magiszteri képzés indult;
- kisebb pályázatok megvalósítása.

Gyengeségek

- A kistérségi területfejlesztés intézménye törvényes háttérének hiánya, itt ahol igényt kellene gerjeszteni helyi kezdeményezésekre különösen megéreződik a hiány;
- a legváltozatosabb SWOT-analízisek készülnek el, de hiányzik az életszerűség, a lakossági részvétel, a gyakorlati megvalósítás útja;
- megdöbbentően nehéz még statisztikai adatokhoz is jutni, még az önkormányzatok sem rendelkeznek egy alapos adatbázissal, bizonyos adatokat Bukarestben még nem hagytak jóvá a 2002-es népszámlálás óta, ezért egyáltalán nem hozzáférhetők;
- kistérségi marketing hiánya;
- szakemberek autodidakta módon kerültek, ahol kerültek;
- rugalmasság, nagyobb léptékű rálátás hiánya;
- Bánffyhungyad is mint kistérségi központ jelentős fellendülést igényel
- az önkormányzatok függősége bizonyos kérdésekben központi szervektől.

Lehetőségek

- Fontos lenne felvenni a kapcsolatot jól működő kistérségi társulásokkal;
- diákok bevonása a munkába, pluridiszciplináris összetételben: földrajz, környezettudomány, szociológia, közgazdaság;
- egy országos, erdélyi vagy fejlesztési régió szintű kistérségi információs rendszer kiépítése;
- az előcsatlakozási és csatlakozás után befolyó összegek befogadására való felkészülés (idejében, tanulva mások kudarcaiból);
- együttműködés a székelyföldi, már bizonyos tapasztalatokkal rendelkező kistérségi társulásokkal;

Veszélyek

- Az Európai Unió valószínűleg nem fogja megkövetelni a NUTS 4 szint létrehozását, ha nincs helyi kezdeményezés akkor semmi esély a kistérségek hathatós részvételére;
- egy jelenleg inkább csak papíron létező kistérséggel állunk szembe;
- a megyei tanácsban is igen kuszák a területfejlesztés útvesztői;
- megfelelő változások hiányában a felkínált források is kihasználatlanul fognak maradni;
- a hatékony összefogás hiánya, a formális együttműködés csak mélyíteni fogja az amúgy is már létező bizalmatlanságot.

Kutatásaim tovább fogom folytatni és mint megválaszolendő kérdések állnak előttem:

- Sikerül-e a településeknek egy olyan együttműködést létrehozni, mely fellendítené ezt a mikrorégiót?
- Megvalósulhat-e a helyi kezdeményezés elve és eljutnak-e az európai uniós pénzalapok erre a vidékre is?
- Hatékonyabbakká válnak-e az önkormányzatok, megkerülnek-e a kovászemberek, sikerül-e otthon tartani a fiatal, kezdeményezőképes népességet?
- Sikeresekek-e az összefogásnak ezen formái az infrastrukturális fejlesztés, a gazdasági hatékonyság megteremtésének területén?

IRODALOMJEGYZÉK:

- [1] Benedek, J. (2004): **Amenajarea teritoriului și dezvoltarea regională**, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană
- [2] Bernek Á., Kondorosi F., Nemerkenyi A., Szabó P. (2004): **Az Európai Unió**, Budapest, Cartographia KFT.
- [3] Bíró A.Z., Koszta Cs.J.(2001): **Helyzetértékelés a kistérségi szerveződési folyamatokról**, www.topnet.ro/cs-rkk
- [4] Darabos J.A. (2005): **A bánffyhungyadi kistérség infrastruktúrája**, Kolozsvár, EMTE konferencia
- [5] **Dezvoltare la nivel microregional**, www.milieukontakt.nl
- [6] Horváth, Gy.(szerk) (2003): **A Kárpát-medence régiói: Székelyföld**, Budapest–Pécs Dialóg Campus Kiadó
- [7] Molnár, J. (1992): **Területi-közigazgatási felosztás Erdélyben (1876–1968)**, Kolozsvár, Korunk
- [8] Vincze, M. (2000): **Régió- és vidékfejlesztés**. Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană.
- [9] Vincze, M. (2001): **Gondolatok a vidékfejlesztésről**, www.topnet.ro/cs-rkk
- [10] Vincze, M. (2002): **Vidéki helyzetelemzés, Kászoni esettanulmány**, Hargita kiadóhivatal
- [11] Winkler, Gy. (1999): **Területfejlesztés, Kistérségek**, Budapest, ELTE Eötvös kiadó

SUMMARY

The system of regional divisions within Romania does not include micro-regions. Act 151 of 1998 on Regional Development created, following much debate, the development regions of Romania, and Act 350 of 2001 (on Spatial Development) refers to national and regional levels and to counties and settlements – but again does not mention micro-regions. Nevertheless, by virtue of local initiative, there were created some active micro-regions in the counties of Cluj, Mureş, Covasna, Harghita, Alba and Bihor. The Huedin micro-region, a part of North-West Development Region of Romania, is located in the western part of Cluj County and consists of Huedin – the central town – and the surrounding villages. A SWOT analysis was carried out and from different stand-points: the social situation, economy, infrastructure and tourism. The ethnic structure is multicoloured, embracing Romanians, Hungarians and Gypsies. Can the local authorities co-operate in order to develop the micro-region? Will EU resources be available for this are?

8. A VÁROSI IMÁZS KIALAKÍTÁSA MINT A CSÍKSZEREDAI TELEPÜLÉSFEJLESZTÉS ESZKÖZE

Nagy Benedek
PhD-hallgató

Csíkszereda, Sapientia – Erdélyi Magyar Tudományegyetem

CSÍKSZEREDA A SZÉKELYFÖLDI VÁROSHÁLÓZATI RENDSZERBEN

Csíkszereda a székelyföldi városhálózatban a második legkisebb város volt egészen a XX. század kezdetéig [1]. Ebben változást a vasút, majd a szocialista iparosítás és a megyefunkció hozott. A székelyföldi városok közt nem található nagyváros, Marosvásárhely kivételével, amely földrajzi fekvéséből és funkcionális evolúciójából kifolyólag egyre inkább veszít az egykori „székely főváros” jellegéből. Brassó vonzáskörzete szintén érezteti a hatását főleg Csíkban és Háromszéken, így a két nagyváros gravitációs interferenciája nagyjából a Székelyudvarhely–Gyergyószentmiklós vonalon húzható meg. A legtöbb kis- és középváros nagyjából 50–60 km távolságra fekszik Csíkszeredától. Székelyföldön tehát egy nagyváros van (Marosvásárhely) a lakosság szerinti felosztásban [2], egy nagy középváros (Sepsiszentgyörgy), két középváros (Csíkszereda, Székelyudvarhely), hét kisváros és 5–6 tízezer lakosnál kevesebb, nagyjából speciális funkciójú (üdülő, bányászati) kisváros. A nagyváros hiánya, illetve ennek földrajzi helyzete „megengedte”, hogy viszonylag fejlett középvárosi hálózat jöjjön létre ebben a térségben. A funkciók szerinti tipizálásban, speciális funkciójú kis- vagy törpevárosokat leszámítva nem lehet egyértelmű kategóriába sorolni egyik székelyföldi várost sem. Ezeket az agrár-, ipari és kereskedelmi funkciók vegyes keveredésével lehet a legjobban jellemezni. Csíkszereda megyeközponti funkcióhalmaza kiemelkedő (kórházi ágyak száma, pénzügy, oktatás, kereskedelem), de alacsonyabb a részesedése a termelésorientált ágazatokban [1]. Itt viszont a kilencvenes évtized végén számos nagyvárosra jellemző intézmény létrehozása valósult meg, endogén, de főleg exogén erőforrásokkal (színház, kihelyezett főiskolai karok, egyetem, számos bank- és pénzügyintézet). Más regionális komparatív előnye is van a városok egyre élesedő versenyében: ásványvizek közelsége, bősége, nemzeti (országhatáron átnyúló) jelentőségű zárandokhely (Csíksomlyó), vasúti csomópont közelsége, stb. Egy másik érde-

kessége Csíkszereda 1990 utáni városfejlődésének a demográfiai tényező: míg a többi közép- és kisváros népessége 1992 és 1999 között többé-kevésbé fogyott (egy kisváros és egy-két törpeváros kivételével), addig Csíkszereda népessége, ha nem is sokat (kb. 400 főnyit), de gyarapodott [1]. Mindez egy olyan társadalmi konjunktúrában, amikor a kivándorlás tömeges méretű volt, a természetes szaporulat pedig jelentősen visszaesett, a művi vetélés liberalizált, '90 utáni szabályozásaképpen. Persze ez a pozitív különbség nem a természetes szaporulattól származik és nem is volt kisebb itt sem a kivándorlási hajlandóság, mint más városokban, hanem valószínűleg a közeli (többségben katolikus és szaporább) falvak nagyszámú betelepülésének tudható be. Ez a folyamat már a 2000-es években másképp mutat: a csíkszeredai szuburbanizációs jelenség felgyorsulni látszik, olyan városrészek, mint Somlyó vagy Taploca, amelyek korábban rurális hangulatot idéztek fel, most a városnegyedekből való kiköltözések fő színterei (nem csak ezek, vannak teljesen új, eddig nem lakott területek is). Mi több, a városi területek, mint szűkös erőforrások, felértékelődése eredményeként, (a központi térbeli koncentrációs folyamatok mellett) talán már észrevehető egy „dezurbanizációs” [2] jelenség is, mint a falura való visszaköltözés megnevezése.

A VÁROS HASZNÁLÓI ÉS POTENCIÁLIS HASZNÁLÓI MINT CÉLSZEGMENTUMOK

Abból a felismerésből kiindulva, hogy többé nem a térszerkezet jellegének a milyensége a lényeg, hanem ahogyan az ember látja és megváltoztatja ezt a térszerkezetet [3], megpróbáljuk feltérképezni, hogy Csíkszeredának milyen városképre volna szüksége és ezt hogyan lehetne elérni, ugyanakkor milyen veszélyek merülhetnek fel a városi imázs kialakításában. A város polgárainak látásmódját jelentősen befolyásolta a rendszerváltást követő földrajzi, nemzetközi mobilitás liberalizációja, az, hogy a más külföldi városokkal való összehasonlítási lehetőségeik jelentősen megnöttek, valamint a rendszer demokratizálódása a változtatás igényét erősítette, a személyes implikáció lehetőségei által. Egyik szerző tételelesen kijelenti: „A városmarketing tehát megjelenik a várostervezésben, annak új megközelítéseként. A város fejlesztési terveit a helybéli vállalkozói érdekcsoportok és a lakosság bevonásával dolgozzák ki, számítva azok aktív közreműködésére” [4].

A gazdaságban alkalmazott marketing elméleteket és technikákat azonban nem lehet „tükörfordításban” leképezni a városi marketinghez szükséges tevékenységre. Ennek több oka lehet: a városnak nem csak a lakosság az „ügyfelei”, hanem számos más, sokszor nehezen azonosítható célszegmentum van, de azért sem, mert a városvezetés és ennek érdekei nem felelnek meg egy vállalatvezetésnek. Itt például megemlíthető, hogy a városvezetésnek nem a profitszerzés a célja, hanem remélhetőleg a városi fejlődés, vagy legalább a népszerűségi tőke

gyarapodása. Továbbá a város „eladása” révén tulajdonképpen nem cserél gazdát, a tulajdonjog nem kerül az eladótól a vevő birtokába, valamint a város nem mozgatható (tehát szállítható, raktározható, stb.) termék. A kompetenciamarketing szerint [5] a 4P-t fel kell váltani a 2K-val: a kínálati és a kommunikációs mixszel. Ebben a megközelítésben a kínálati mix a település adottságaiból indul ki, a marketing szemlélet segítségével (pótlólagosan, esetenként a hagyományos árat is használva) alakítja ki a helység és környékének egységes és komplex, külső és belső terekben materializálódó arculatát. Ez többnyire jelen volt a hagyományos önkormányzati tevékenységek többségében. A kommunikációs mix, a disztribúciót, mint önállóan értelmetlen funkciót is integrálva igyekszik az információs input és outputokat kontrollálni és megszervezni. Konkrétabban, ide tartozik a lakossági és egyéb célszegmentumokat véleményének, elképzelésének a megismerésére irányuló tevékenység, valamint ezen vélemények és képek megváltoztatását, befolyásolását célzó törekvések.

Alapvetően azt kell tudnia egy városvezetésnek, hogy milyen koncepciója van a városi marketingről. Ha azt csak mint jó beruházási területek, kitűnő idegenforgalmi szolgáltatások, stb., igyekszik reklámozni, akkor az egy szűkebb megközelítése a problémának, és ha így elemeiben adjuk el, hamarabb találkozhatunk – ha nem is a tulajdon, de – a használat kizárólagos jogának átadásával is. Ha egységes ‘vízióként’ alakítjuk ki a városmarketingről a koncepciókat, a helyet, mint egészet kell megközelítsük, a különböző struktúrák, tevékenységek, hangulatok és szimbolikus tevékenységek részletes ismeretével és mindezek alapján egy egységes imázs formálásával [4]. Hasonlóképpen, de egy kissé más megközelítés szerint azt kell eldönteni, hogy kiterjesztett értelemben szeretnénk alkalmazni a városmarketinget, vagyis mint a hagyományos várostervezést és fejlesztést *felváltó* új szemléletmódot vagy szűk értelemben, vagyis csak egy funkcióként, legfőképpen kimerítve az önkormányzati PR, esetleg reklám szintjén. Ez utóbbi legfőképpen akkor jelentkezik, amikor a települési vezetők úgy gondolják, hogy *ők ismerik a lakossági igényeket*, és/vagy az túl költséges, ha majd jobban áll a költségvetés, fordítunk arra is, és/vagy – amint az előbb is említettem, alkalmanként, opportunusoktól függően, közbe-közbe „előveszi” a marketing egyes technikáit is az önkormányzati vezető. Mindezen nem totális marketinget és nem integráló megközelítési módok a gyakorlatban nem szoktak hosszú távú sikerekkel járni [5].

A városi marketingnek öt különböző csoportba sorolható célrétege lehet. Ha az ASHWORTH–VOOGD [6] szerinti felvetést vesszük alapul, mindegyik csoport érdekeit lehet tömöríteni az alábbi öt kritériumban:

1. pénzben kifejezhető költségelőnyök
2. az időtényező előnyei
3. érzékszervi tényezők
4. pszichikai tényezők
5. egyéb települési tényezők.

A helyi lakosság, mint az első csoport érdekei a következőképpen alakulnak, a fenti kritériumrendszerben: 1. Anyagi: munkahelyek megléte, alacsony fogyasztói árak, lakások és önkormányzati támogatások létezése. 2. Időbeni: jó közlekedési lehetőségek, a szolgáltatások várakozási ideje minél rövidebb legyen stb. 3. Érzékszervi: nyugalom, csend, tiszta levegő, utcák, esztétikus lakónegyedek. 4. Pszichikai: jó közbiztonság, segítőkész emberek, kellemes kapcsolódási lehetőségek. 5. Egyéb: oktatás, egészségügy minősége, jó infrastruktúra. Mindezek a hatótényezők majdnem azonosan érvényesülnek a második csoport, a potenciális (betelepülő) lakosság körében is, amely szintén fontos célszegmentumnak számít a városfejlődésben, mivelhogy napjainkban Székelyföldön (is) szembe kell nézni a demográfiai problémával, a kivándorlással és specifikusan az egyes nagypolitikai kísérletekkel, amelyek a székely városok etnikai összetételének megváltoztatására irányulnak. A potenciális betelepülők legkedveltebb célrétege nyilvánvalóan a fiatal, szakképzett lehetőleg szellemi dolgozók köréből kerülnek ki. Nézzük azonban, hogy a fenti öt tényezőnek milyen vetületei vannak Csíkszeredában: 1. A munkahelyek aránya, a foglalkoztatottságból ítélve mondhatni jó, ennek szintje 2001-ben talán a legjobb volt a székelyföldi városokból [1], azonban ez még korántsem megnyugtató, hiszen Romániában szinten elég magas az előrecedési és a munkanélküliségi ráta és ez Székelyföldön sincs másképp. Az ipar hiánya (hiányossága) érezteti a hatását Csíkszeredában, sokan a környező falvakon működő fafeldolgozó műhelyekbe vagy ásványvíz üzemekbe *ingáznak ki*. 2. Az időtényezőt meghatározó megközelíthetőséget nehezíti a sűrűsödő forgalom, parkolók hiánya, a forgalom belvárosi csökkentését pedig gátolhatja a város már említett multipoláris térszerkezete. 3. A csend, mint jellegzetesség még érvényes lehet egy relatív rendszerben, ennek maximális megengedett értékei nincsenek, csak helyenként átlépve, viszont a tiszta levegő már annál kevésbé, annak ellenére, hogy Csíkszeredát erdők, hegyek veszik körül. A hőmérsékleti inverzióknak, medencejellegnek, valamint a piszkos utaknak köszönhetően a város levegőjének porkoncentrációja egyik legmagasabb Székelyföldön [1], ez pedig téli hónapokban hosszabb ideig is érezteti a hatását. 4. A jó közbiztonság tekintetében sem állt Csíkszereda az élvonalban, a szervezett bűnözés egyik gócpontjaként volt elkönnyelve sokáig, valószínűleg nem alaptalanul. 5. Az oktatásban való nagyszerű komparatív előnyét Csíkszereda jól hasznosítja, ez viszont még jelent meg a város imázsában. Az egészségügy állapota hasonló a többi Székelyföldi városéhoz, azzal a megjegyzéssel, hogy szintén empirikus tapasztalatok alapján elmondható, hogy az orvosi ellátás (nem az infrastruktúra!) megromlott állapota miatt sokan járnak át Székelyudvarhelyre időszakos vizsgálatokra vagy akár krónikus kezelések céljából. A közlekedési infrastruktúra állapota szintén nagyon leromlott, az utóbbi években történtek javítási munkálatok, azonban Csíkszeredának a negatív imázsa az utak szempontjából perpetuálódni fog hosszú ideig.

A harmadik fontos célcsoport a helyi vállalkozóké, amelyeknek vannak személyes prioritásaik és ezek megegyeznek természetesen minden többi lakoséval, valamint vannak üzleti érdekeik, amelyek valamelyest eltérnek, de akár ellenkezhettek is a helybéli lakosságéval. Így a vállalkozók szeretnék a munkaerő piaci béreket minél alacsonyabban tartani, de lehet érdekük az erős vásárlóerő is, fontosak számukra az önkormányzati támogatások lehetőségei, kevésbé fontosak az esztétikai-érzékszervi tényezők.

A beruházók, mint a negyedik célszegmentum, érdekes módon nagy fontosságot tanúsítanak az ún. „puha tényezőknek”, mint a város kulturális, képzési, oktatási, közlekedési összetevői [4].

A turisták, mint potenciális fogyasztók sajátos kategóriát jelentenek. Érdekeik sok szempontból ellentmondanak a helybeliek érdekeivel, amiből számos feszültség keletkezhet, ha a városi településpolitika és a város imázsa a lakosság érdekeivel ellentétbe kerül. A pénzben, anyagiakban mérhető tényezőkről van szó, mint az olcsó szálláshely, étkezés, fizetési feltételek, amelyeket elsősorban bizonyos tipikus turistacsoportok, mint PLOG pszichocentrikusai [7] ki is követelnek maguknak. Ilyen ellentétek megnyilvánulhatnak a pszichikai tényezőknél is, amikor az udvariasság, hozzáférhetőség, kiszolgálás minőségének kvantifikálása „kerül terítékre”. A többi tényező ugyanabban az irányban mutat, mint a helyi lakosságé, esetleg más objektumokról lehet szó, például a turistát nem annyira az önkormányzati szolgáltatásokhoz való hozzáférés érdekli, hanem a látványosságok elérhetősége, vagy nem az oktatási minőséget fogja döntésénél figyelembe venni, hanem a vendéglátói egységeket. További sajátosság a más célrétegekhez képest, hogy az előzetes látogatás, „terepfelmérő” utazás lehetőségének hiánya a turistáknál, valamint a látogatásra szánt időtartam korlátozott jellege [8].

A MARKETINGMIX HASZNÁLATA A CSÍKSZEREDAI TELEPÜLÉSFEJLESZTÉSBE

Már említettük, hogy a marketingmix különböző elemeit nem lehet ugyanúgy alkalmazni a városi arculattervezésben, mint a gazdasági életben az egyes termékek marketingmixének a megalkotásánál. A város, mint termék túlságosan specifikus, ahhoz, hogy „fogkrémként” eladható legyen.

A fogkrém hasonlat viszont addig jó, amíg érzékeljük, hogy a városok közti *verseny* is hasonlóképpen éleződik ki, mint az egyes túlmediatizált kozmetikumok között. Természetesen nem minden város vállalja fel az imázsgyártás útvesztőit, de valamiféle nyilvánossági tevékenységet még a legkonzervatívabb felfogású községi önkormányzat is gyakorol. Itt egy első megkülönböztetést lehet tenni, a városi marketing tevékenységre, mint eszközre vonatkozóan. E tevékenységnek nagyjából ugyanaz a szubjektuma, vagyis általában a városi

önkormányzat¹, de objektuma, tárgya, kétféle lehet. Az egyik az önkormányzat, mint intézmény, a saját imázsának javítására irányuló tevékenység és ez sokszor lehet teljesen független a városi imázs kialakításától, a másik pedig az általunk vizsgált városi-települési arculat, énkép és tükörkép formázására vonatkozik.

A termék, mint a marketingmix első legfontosabb elemének további sarkalatos kiindulópontjai vannak: *pozicionálás*: jó, ha a városvezetés tudja, hogy KINEK szól a termék. Valószínű ugyanis, hogy nem lehet (főleg ha egy szerény kisvárosról van szó, mint Csíkszereda) az egész Föld népességét, ennek minden kor-, jövedelmi, társadalmi stb. osztályú polgárát megcélozni, hanem szorítkozni kell nyilván a legesélyesebbekre. Ki van legközelebb, legjobb (relatív) jövedelmi kategóriába ki tartozik, beruházási, utazási, költözési, stb., hajlandóság, tőke. Valószínűnek tartom, hogy még egész Magyarországot sem tudjuk „célszegmentálni”, hanem kezdetnek elég volna egyes testvérvárosok és régiók potenciális turistáit megkeresni, akárcsak néhány romániai kibocsátótértséget. A beruházók esetében sem lehetséges minden egyes potenciális tőkefaktort megkeresni, az új lakosoknál pedig jó volna megtalálni azokat az új kibocsátó zónákat, ahonnan fiatal és képzett munkaerőt lehet csalogatni, anélkül, hogy demográfiai az a bizonyos kibocsátó térség összeomlana. A gazdasági imázs kialakításában lényeges volna feltérképezni, hogy melyek a létező beruházások, valamint meghatározni eszerint, hogy Csíkszeredában termelni, termeltetni vagy éppen eladni érdemes egy újdonsült befektető számára [5].

A harmadik lényeges tennivaló a ‘városkép’, mint termék kialakításánál, az az egyéb kereskedelmi célokra is használt és nélkülözhetetlen *differenciálás*. Ezt nem csak a szektorális, gazdasági struktúrában ajánlott megvalósítani, hanem az imázs formálásban is meg kell találni azokat a relatív előnyöket, amelyek versenyképességet biztosítanak a városnak székelyföldi, erdélyi, de romániai és szupranacionális szinten is. Csíkszeredának már van egy kialakulófélben levő felsőoktatási rendszere, melynek vonzásköre megnyilvánul egész székelyföldi szinten, mi több, ahhoz a régióhoz tartozik, amely elismerten biztosítja a nagy hagyományú kolozsvári felsőoktatás hallgatói, de jórészt oktatói utánpótlását is. Ha sikerül versenyképesé tenni a szeredai egyetemi rendszert, vissza lehet fogni a Kolozsvárra irányuló hallgatók jó részét, hogy helyben folytassák felsőfokú tanulmányaikat. Ehhez fontos kitalálni, hogy milyen képzési struktúrát érdemes követni, egyeztetve az önkormányzati politikai és a gazdasági szféra képviselőivel, egyébként elkerülhetetlen lesz, hogy „exportra” fog dolgozni az egyetemi képzés. Jó hatással van a fejlődésre a különböző „puha tényezők” megléte is: színház, sportolási lehetőségek (nagy hagyományú jégkorong, sítelési lehetőségek a közelben), viszonylag esztétikus természeti és épített környezet, erősödő turizmus, vallási központ jelleg, növekedő szolgáltatói szféra (banki,

¹ A településmarketinget, mint tevékenységet fel kell vállalnia a tudományos, szakmai, intézményi, társadalmi civilszervezeteknek is, nem csak önkormányzati feladat. A gyakorlatban viszont ritkán valósul meg a szükséges koordináció, összehangolás.

kereskedelmi, szórakozási). Egy tudatos imázsformázást megelőző vagy párhuzamos önkormányzati feladat volna tovább fejleszteni az említett és új szolgáltatási területeket, kiemelten az információs és kommunikációs szektort.

Az ár, mint a kompetenciamarketing kínálati mixének eleme [5], nagyon óvatosan kezelendő. Nem helyes tehát az a megközelítés, hogy a különböző telkek, ingatlanok ára a város tulajdonképpeni ára. Ez valójában csak az egyes beruházók vagy potenciális beköltözők számára jelenthet egy *részleges árat* az egyéb belépési korlátok mellett, míg a helybéli lakosoknak a különböző adók, illetékek, fogyasztói árak jelentik a város elsődleges pénzbeni kifejezőmódját. A turisták számára pedig ezek közül egyik sem érdekes, hanem esetükben két módszert alkalmaznak a város, mint desztináció kvantifikálásában: az egyik a különböző vendéglátói egységek árai (szállodaszobák, vendéglők és egyéb szolgáltatók), a másik pedig az utazási költség módszer [9]. E módszer lényege azt mérni, hogy mennyit hajlandóak a különböző ideutazók helyben elkölteni, milyen távorról és milyen gyakorisággal utaznak, mennyibe került, hogy ideutazzanak és „megvásárolják” a helybéli látványt, mint turisztikai terméket.

A kommunikáció a városi marketing legfontosabb eleme, a városi imázs tulajdonképpeni meghatározója (ezen belül létezik, nem külön elemként az „disztribúció” eleme is, elsősorban mint a kommunikáció *lehetősége* – a belső marketingben: nyílt városháza program, városnapok, panaszkönyv, stb.). Két alapvetést kell kiindulópontnak leszögezni:

1. A kommunikáció semmi, ha jelentős inkoherencia van az üzenet(ek) tartalma és a város fizikai és szellemi arculata között. Egyik várospromóciós „axióma” szerint a legjobb kommunikációs eszköz az elégedett és relatív jó életszínvonalú, tudatos identitású (!) lakosság és vállalkozói réteg.

2. El kell különíteni az önkormányzati imázsépítést a városi imázsépítéstől. Nyilván a városi vezetés igyekszik megjeleníteni magát (az üzeneteik hordozóin a városi címet és egyéb jeleket feltüntetve), mint a városi arculat legfontosabb, legjogosultabb és legjobb aktora, de nem mindig egy sikeres koncepció. Az önkormányzat a városi arculat *tervezésének és végrehajtásának* legfontosabb (de nem egyedüli) alanya, nem pedig maga a városi arculat.

Az imázs kialakítását ajánlott megelőzni egy megfontolt tervezési folyamattal, amelyben megfogalmazásra kerülne (lakossági és szakmai fórumokon egyaránt), hogy „mi szeretne Csíkszereda lenni?”. Ellenkező esetben (ha ez a szakmai és lakossági egyeztetés nem történik meg) a már említett egységes imázs kialakításában jelentős problémák merülhetnek fel, mint például az, hogy a lakosság, mint az üzenet egyik legfontosabb hordozója, nem hajlandó felvállalni a ‘kijelölt’ imázs által megkövetelt *identitást*, vagy – másik példa – a már említett inkoherencia problémája. Ebben a tervezési folyamatban meg kell találni a legkényelmesebb és leghathatósabb imázst, valamint megkülönböztetni a szándékolt és nem szándékolt üzeneteket [10] és nyilván törekedni a véletlenszerű és negatív üzenetek okának eltüntetésére. „Mi” lesz tehát Csíkszereda?

Globalizálódó vagy lokális és konzervatív, nyugalmas, barátságos vagy fejlődő, dinamikus, eladható vagy használható, zöld vagy kék, székelyföldi szellemi központ vagy kommunikációs, esetleg ipari kapu kelet felé, valamint kik fogják lakni. Létezik vagy lehet-e regionális identitást kialakítani, összehangolni? Mindezek a kérdések fontos településpolitikai kérdések, amelyekre az imázs kialakítás elkezdésénél meg kell legyen a válasz.

A kommunikációs eszközök kiválasztásánál vigyázni kell, hogy konkrétan melyik tömegkommunikációs eszközt válasszuk (tehát nem csak a típusát), hogy az legyen a kiválasztott célszegmentum által is preferálva és olvasva. Kiemelten csak egyiket szeretnénk itt vizsgálni, főleg, hogy tudomásunk szerint más eszközök használatára még nem is igen került sor a csíkszeredai „promóciós tevékenység” keretén belül (pl. hirdetések újságban, magazinokban, tévében, brossúrák, direkt marketing, stb.).

Az Internet az egyik legfontosabb eszköze a kommunikációnak. Jelentősége a relatív olcsósága, kezelhetősége és hozzáférhetősége miatt alakult ki. A város internetes honlapján minden célcsoportot érintő információ megtalálható vagy elérhető (linkek segítségével) kell legyen (nem csak az önkormányzati weboldal szolgáltathat hasznos információt, de ennek minősége alapvető fontosságú). Csíkszereda esetében ez az eszköz sajnos nem egy erősség. Egy kereső motor segítségével a „Csíkszereda” szóra nagyjából két releváns (több ezerből) oldal jön be, amelyek közül az egyik az önkormányzaté (címe: <http://clmc.topnet.ro> /!) és ez nem tartalmaz semmilyen aktuális információt és inkább kivezet a városból (erdélyi jelentőségű honlapok felé), minthogy „bevezessen”. A másik honlap már jobbnak tűnt – www.csikszereda.lap.hu – [11] annak ellenére, hogy inkább egy linkgyűjteményre emlékeztet, meg lehet találni innen kiindulva több, általános városi, turisztikai és hír jellegű információt. Itt sem találtam viszont a linkek rengetegében olyan információt, amely egy beruházás elkezdéséhez nélkülözhetetlen (gazdasági és társadalmi jellegű információk).

A kommunikációs eszközöket egyértelműen kell használnia a városi önkormányzatnak, de nem feltétlenül a saját humán erőforrásai révén. Több eset van a fejlettebb városok gyakorlatában, hogy legalább tanácsadási szinten kiszereződik a városi imázs kialakításának feladatát, a versenyszférában tevékenykedő, szakosodott cégeknek.

A városi imázs megformálása tehát nem egyszeri és nem egyszerű feladat. Folyamatjellegét az is bizonyítja, hogy egy nem szándékolt negatív kép lebontására évek tudatos munkája szükséges. Az alapvetésektől nem lehet azonban e munkában egy pillanatig sem elvonatkoztatni: olyan képet kell találni, amelyet *felvállal* a város társadalma és gazdasága. Olyan képet kell találni, amely *talál* a város már létező arculatához. Nem utolsósorban pedig olyan képet kell találni és terjeszteni, amely „*megélhetést*” *biztosít* a városnak (és nem a városi önkormányzatnak) a globalizálódó világban, az elkövetkező évtizedekben. Egy jól körvonalazható városkép, imázs nélküli város olyan, mint egy eladhatatlan termék: előbb-utóbb elkallódik az identitáskeresés útvesztőjében.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- [1] Horváth Gyula (szerk.), 2003: **Székelyföld**, Budapest–Pécs, Dialóg Campus Kiadó.
- [2] Kőszegfalvi György – Tóth József, 2002: Általános településföldrajz. In: Tóth József (szerk.): „**Általános társadalomföldrajz I**”, Budapest–Pécs, Dialóg Campus Kiadó, pp. 421–484.
- [3] Tiner Tibor, 1996: Az image-vizsgálatok helye és szerepe a városföldrajzi kutatásokban. Az angol és amerikai image-kutatások sajátosságai. In: Dövényi Zoltán (szerk.): „**Tér–Gazdaság–Társadalom. Huszonkét tanulmány Berényi Istvánnak**”, Budapest, MTA Földrajztudományi Kutatóintézet, pp. 117–135.
- [4] Probáld Katalin, 1995: Városmarketing I. In: „**Comitatus**”, 1995 november, pp. 3–17.
- [5] Piskóti Iván – Dankó Laszló – Schöpler Helmuth, 2002: **Régió- és településmarketing**, Budapest, KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó Kft.
- [6] Ashworth, G.J. – Voogd, H., 1990: **Selling the city**, London, Belhaven Press.
- [7] Chris, Ryan, 1991: **Recreational Tourism**, Routledge Kiadó, Amerikai Egyesült Államok és Kanada, Chapman and Hall Inc., pp. 133.
- [8] Kozma Gábor, 2003: A kommunikációs tevékenység, mint a terület- és a településfejlesztés része. In: Süli-Zakar I. (szerk.): „**A terület- és településfejlesztés alapjai**”, Budapest–Pécs, Dialóg Campus Kiadó, pp. 379–394.
- [9] Kerekes Sándor, 1998: **A környezetgazdaságtan alapjai**, Budapest, BKÁE egyetemi jegyzet, pp. 31.
- [10] Probáld Katalin, 1995: Városmarketing II. In: „**Comitatus**”, 1995 december, pp. 8–22.
- [11] www.csikszereda.lap.hu.

SUMMARY

This short study represents a starting-point for wider research targeting the main problems of finding and developing the city-image of Csíkszereda (officially, Miercurea-Ciuc in Romanian).. The main goal of this introductory study, in fact, is to pose the major questions on the issue of the “city-image” – in the light of the new “city marketing” concepts.

The study consists of three parts: the first presents the role and position of our city in the Transylvanian settlement network, and discusses its advantages in comparison with other, small “Szekler” cities in the region.

The second part focuses on marketing issues, such as: which users and potential users can be found for our town? Outlining the five major focus groups, and, on

occasion, their possibly conflicting interests, we also draw attention to the typical problems of these current and potential users.

In the third part we conclude by applying a new, specific marketing method and tools for the city: the 2K system [9], which emphasises the point that selling the city is very different than selling a product. What is sold is a concept, a belief about how a place or a region could be, rather than the city itself. However, also very important are the factors of positioning and of differentiation from our principal competitors. Finally, we stress that the results of city-marketing must be an image which hangs perfectly together with the existing identities of the city-users and the realities of the “product”.

9. CENTRUM ÉS PERIFÉRIA, REGIONÁLIS SZINTEK A MAGYAR–ROMÁN TÉRSZERKEZETEN BELÜL

Dr. Borzán Anita

PhD, főiskolai docens

Tessedik Sámuel Főiskola Gazdasági Főiskolai Kar, Békéscsaba

BEVEZETÉS

A területi egyenlőtlenségi dimenziók társadalmi és gazdasági vizsgálata napjaink aktuális kérdésének számít. Tanulmányom alapvető célja a magyar és a román NUTS 2 regionális szintek centrum–periféria tagolása. Szubjektív motivációként jelölöm meg, hogy a délkeleti magyar–román határ mentén élve gyakran találkozom a határ és periféria fogalmának azonosításával. Az előbbi hétköznapi metaforát az irodalmi áttekintés is alátámasztja, mivel a klasszikus területi fejlettségre irányuló vizsgálatok a perifériát a határ menti perem területekhez rendelik. A határ ugyanis földrajzi értelemben mindig egy ország periferiájának minősül, viszont gazdasági és politikai tekintetben az átjárhatóság, illetve a határ túlsó oldalának gazdasági fejlettsége függvényében centrum sajátosságokat is hordozhat magában [5]. Tágabb értelemben viszont „a periféria a centrum fogalmának ellenpárja, s elsősorban a rendszer működése során ható, kialakuló társadalmi viszonyrendszer negatív, kiszolgáltatott helyzetű elemeinek összességét fogja meg” [9]. Célkitűzésem a szélsőséget képviselő centrum és periféria területi egységek között az árnyaltabb félperiferikus régiók lehatárolása a két ország vonatkozásában.

ANYAG ÉS MÓDSZER

A periféria-index segítségével a gazdasági térszerkezet centrum, félperiféria és periféria régiói jelölhetőek ki. A tanulmányban az összes magyar és román régió vásárlóerő-paritáson számított 1 főre vetített GDP-jét G_i , illetve G_j jelöli, d_{ij} a régiók központja közötti távolságra utal, míg T az adott régió területét reprezentálja. A becsült, régió belüli távolság az alábbi összefüggésen alapul: $d_{ii} = 1/3 \sqrt{T/\Pi}$. A magyar és román NUTS 2 régiók fejlettség szerinti elkülönítése matematikai alapon történik. A relatív szórás 52%-os arányával jelölöm ki a félperiféria, magasabb aránnyal a centrum és alacsonyabb részesedéssel a periférius területi egységek halmazát. A perifériaindex a következő összefüggésrendszer alapján határozható meg [9]:

$$P_i = G_i/d_{ii} + \sum_{j=1 \text{ és } i \neq j}^n (G_j/d_{ij})$$

Jelmagyarázat:

P_i = perifériaindex
 G_i = i régió 1 főre vetített GDP-je
 d_{ii} = 1/3 √ T/Π (T az i régió területe)
 G_j = j régió 1 főre vetített GDP-je
 d_{ij} = i és j régió központja közötti közúti távolság

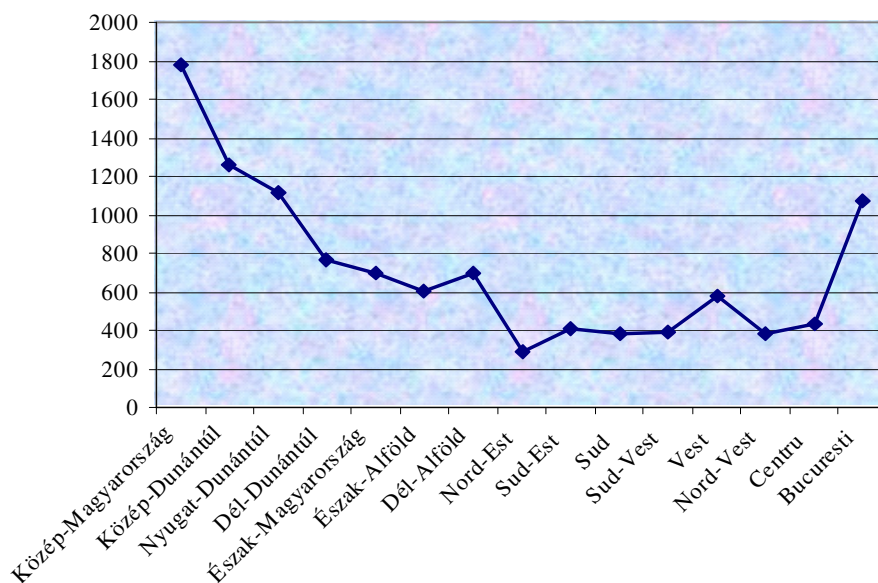
A perifériaindex segítségével osztályozott hármas tagoláson (centrumtól a perifériáig) belül összehasonlító elemzést végzek a népsűrűség és urbanizációs szint, valamint a külföldi tőke, a vásárlóerő-paritáson számított 1 főre eső GDP és a munkanélküliség vonatkozásában. A kiválasztott tényezők körét azzal indokolom, hogy GORZELAK ezen ismérvek alapján különítette el a periférikus területeket [4]. Módszertani célom a nemzetközi szakirodalomból származó szempontok segítségével a magyar és román területi egységek átfogó társadalmi és gazdasági helyzetértékelése. Az összehasonlíthatóság végett a két célországban rendelkezésre álló 2002. évi statisztikai adatbázissal dolgozom.

A CENTRUM, FÉLPERIFERIKUS ÉS PERIFÉRIASZINTEK ELKÜLÖNÍTÉSE

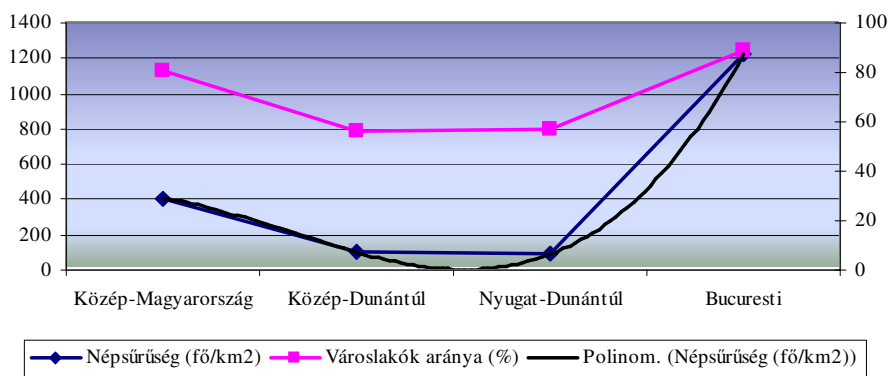
A periférikus helyzet számszerűsítésének egyik lehetséges módszere tehát a perifériaindex meghatározásán alapul. Az elemzés a 7 magyar tervezési-statisztikai és a 8 román fejlesztési régió viszonylatában a két főváros látványosan kiemelkedő indexéhez vezet (1. ábra). Vizsgálatom során – az anyag és módszer fejezetben leírt metodika alapul vételét követően – megállapítható, hogy az 1000-nél magasabb indexek – Közép-Magyarország, Közép- és Nyugat-Dunántúl, valamint Bukarest-Ilfov – a centrális helyzetű régiókra jellemzők. Az 500 fölötti, de 1000-nél alacsonyabb értékek – Dél-Dunántúl, Dél-Alföld, Észak-Magyarország, Észak-Alföld és Vest – a félperiférikus jegyekkel rendelkező területi egységek, míg a többi román fejlesztési régió elmaradottnak számít.

Az elemzésem következtében felállított centrum-félperiféria, valamint periféria jegyeket a GORZELAK által, a tanulmány elején is megfogalmazott szempontok alapul vételével is megvizsgálom. A centrum régiók közül kiemelkedik a két fővárosi, különösen a bukaresti agglomeráció népsűrűsége (2. ábra). A két régió közel azonos népességszáma ellenére Bukarest fejlesztési régió látványosan nagyobb népességkoncentrációja a Közép-Magyarországnál lényegesen kisebb területi egységen való elhelyezkedés természetes következménye. Az urbanizációs szintet a városlakók mértékével vizsgálva álláspontom, hogy a

metropolisznak számító két fővárost is magába foglaló régiók városi lakossága 80%-ot meghaladó arányt képvisel, a milliós városok torzító hatásának következtében. A két dunántúli régió urbanizációs szintje viszont csak 60% körül alakul.

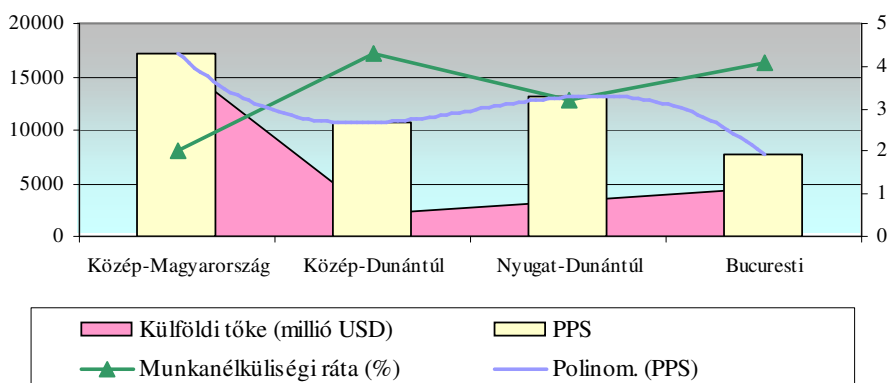
1. ábra: A hazai és román régiók perifériaindex (2002)
 Forrás: Saját számítás.

2. ábra: A centrum régiók népsűrűsége és urbanizációs szintje (2002)
 Forrás: KSH és Institutul National de Statistica adatai, 2003.

Véleményem szerint a viszonylag alacsony arányban szerepet játszik, hogy az utóbbi két régióban 30-nál kevesebb, átlagosan 17 000–31 000 fős intervallumba tartozó középváros alakult ki. Az urbanizáció vizsgálatánál figyelemre méltónak tartom, hogy Vas és Zala falvainak átlagos lakossága 500 fő körül alakul, ugyanakkor hazai viszonylatban Nyugat-Dunántúl településhálózata a legsűrűbb (58 település/1000 km²) s a régiók sorában az összes magyarországi település 20%-nál magasabb arányát tömöríti. A magas településsűrűséget az aprófalvak sokaságára vezetem vissza. A két, centrum régióra vizsgált jellemző alapján a végső következtetésem, hogy a népsűrűség és a városlakók aránya egyértelmű, szoros korrelációs kapcsolatot képez egymással.

A legkedvezőbb foglalkoztatottságot Közép-Magyarország vonatkozásában állapítom meg, ahol mindössze a természetes munkanélküliség kategóriájába tartozó 2%-os munkanélküliségi ráta hat (3. ábra). A vásárlóerő-paritáson számított 1 főre vetített GDP (PPS) értéke Bukarest esetében a román gazdaság relatíve alacsonyabb teljesítőképessége függvényeként marad el a három hazai régiótól. A külföldi tőkebefektetés alapján Közép-Magyarország erősen preferált jelenlétét a közép-európai gazdasági minősítés természetes megnyilvánulásának tekintem, hiszen a hazai főváros, elsősorban a kvaterner szektor fejlődésének alapját képező K+F tevékenységével a legdinamikusabban fejlődő „banán” zóna tagjaként kimagasló tőkevonzó képességgel rendelkezik. A román főváros gazdasági értékeinek mérlegelése következtében jelentős volumenű, sőt a Nyugat-Magyarországon szervezett régióknál magasabb a Bukarest régiójába befektetett külföldi tőke állománya.

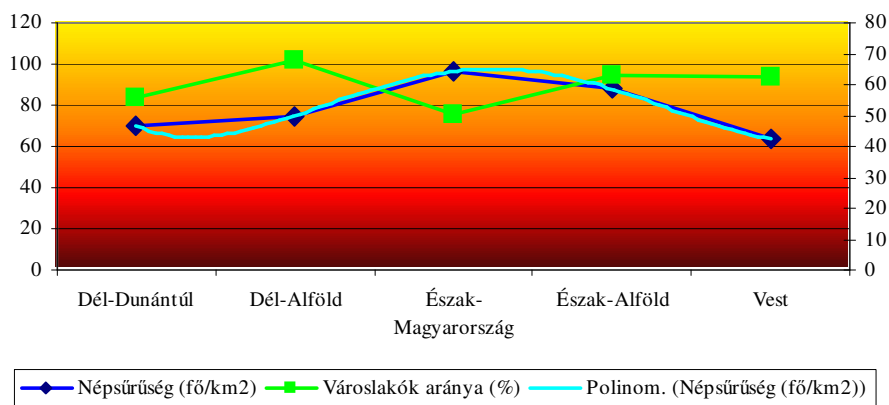

3. ábra: A centrum régiók gazdasági teljesítőképessége (2002)

Forrás: KSH és Institutul National de Statistica adatai, 2003.

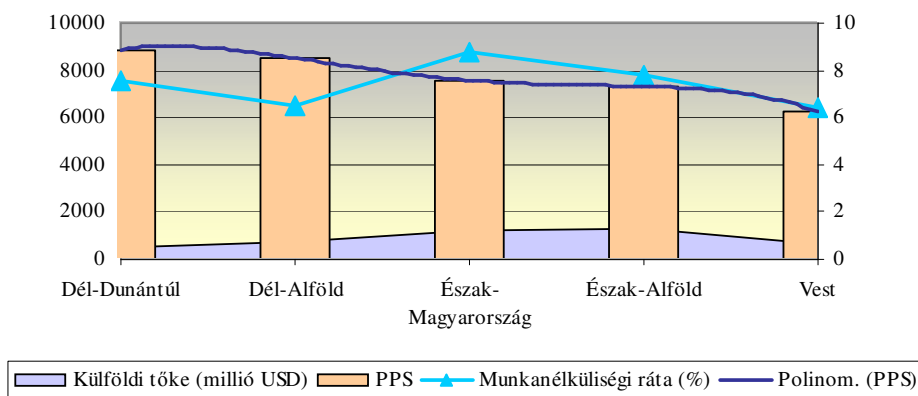
Nézeteim szerint egyéb területi egységeknek ugyanis nehéz túlszárnyalniuk az egykori centralista gazdaságpolitikát folytató posztszocialista országok fővárosainak az elmúlt rendszerből öröklött országos szintet meghaladó fejlettségét. Az elemzésem során a külföldi tőkebefektetés és a jövedelmi viszonyokat reprezentáló GDP értéke között pozitív korrelációs kapcsolat mutatható ki. A munkanélküliségi rátát bevonva a vizsgálatba az előző két gazdasági jellemzővel negatív korrelációra következtek, hiszen minél kiegyensúlyozottabb jövedelmi viszonyok alakulnak ki, annál magasabb a külföldi tőkebefektetés értéke és alacsonyabb a munkanélküliség aránya.

A félperifériák közé sorolt régiók szintjén Észak-Magyarország és Észak-Alföld kiemelkedő népsűrűsége egyrészt hazánk harmadik és második legnépesebb városának, Miskolcnak, illetve Debrecennek, másrészt az országos átlagnál lényegesen kisebb természetes fogyásnak köszönhető (4. ábra). A városi lakosok arányánál ellentmondást állapítok meg, ugyanis a legsűrűbben lakott Észak-Magyarország mutatja a legalacsonyabb urbanizációs szintet. A sajátos népesezési helyzet okát abban jelölöm meg, hogy a régió településeinek 80%-a 2000 főnél kevesebb lakost számláló kisfalunak minősül. Az előbbi gondolatmenetet összegezve a centrum régióktól eltérően a félperifériáknál a népsűrűség és urbanizáltság egymással ellentétes tendenciája fogalmazható meg.

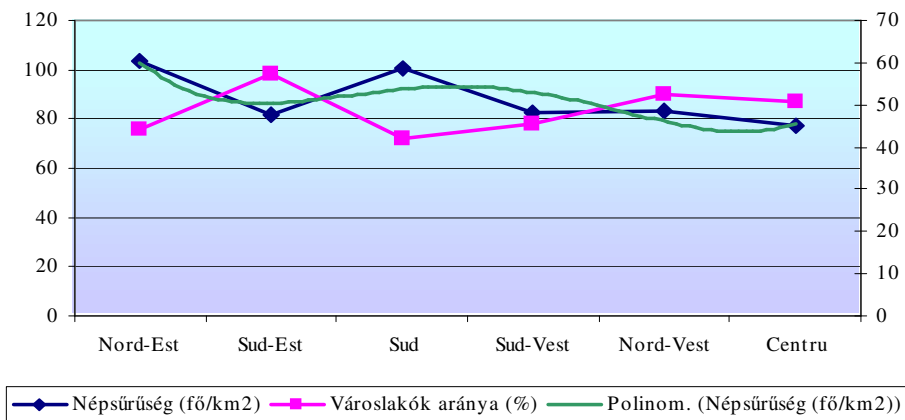
4. ábra: A félperiferikus régiók népsűrűsége és urbanizációs szintje (2002)
 Forrás: KSH és Institutul National de Statistica adatai, 2003.

A munkanélküliségi ráta szintén Észak-Magyarországon, valamint Észak-Alföldön a legmagasabb (5. ábra). Az alacsony foglalkoztatottság véleményem szerint részben a nehézipar (Borsod, Nógrád) válságba kerülésével megszűnő munkahelyekre, részben az elsősorban Szabolcs-Szatmár-Bereg megyét érintő ingázók tömegének munka nélkül maradására vezethető vissza.

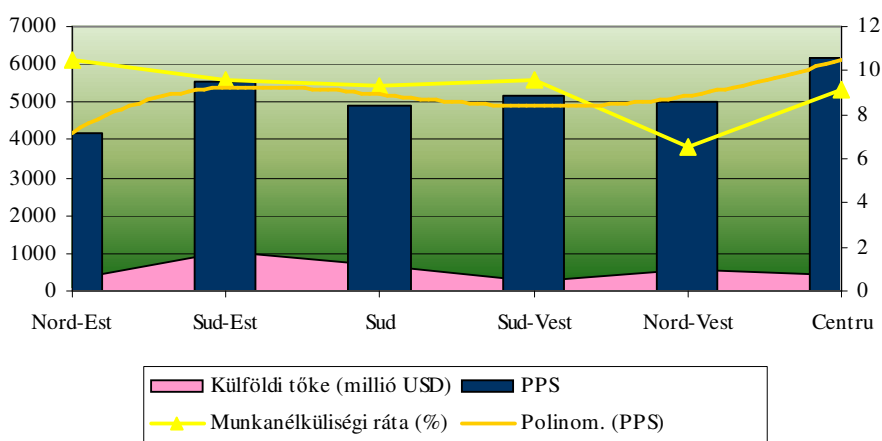
5. ábra: A félperiferikus régiók gazdasági teljesítőképessége (2002)
 Forrás: KSH és Institutul National de Statistica adatai, 2003

A vásárlóerő-paritáson számított 1 főre eső GDP legalacsonyabb Vest régióbéli arányát – Bukaresthez hasonlóan – az alacsonyabb román gazdasági teljesítőképességgel indokolom. A külföldi tőkebefektetésben rálátásom szerint egy-egy nagyobb tőkeerőt képviselő, elsősorban vegyipari beruházás (BorsodChem-Kazincbarcika, TVK-Tiszaújváros, Biogal-Debrecen) következtében torzultan jelentkezik Észak-Magyarország és Észak-Alföld fölénye a többi régióval szemben. A félperifériáknál megjelenő sajátos demográfiai és gazdasági szempontok miatt nem tudok felállítani egyértelmű összhangot, vagy ellentétet a vizsgált tényezők között.

6. ábra: A periférikus régiók népsűrűsége és urbanizációs szintje (2002)
 Forrás: Institutul National de Statistica adatai, 2003.

A periférikus régiók vonatkozásában is ellentmondást állapítok meg, ugyanis a népesebb és kevésbé fogyó népességű román régiók többsége meghaladja a félperiférián tapasztalt népsűrűséget (6. ábra). Valós összefüggés az urbanizációs szint, a vásárlóerő-paritáson mért 1 főre eső GDP, a munkanélküliség, valamint a tőkebefektetés vonatkozásában fogalmazható meg. A városi lakosság aránya 50% körül – általában alatta – az elmaradottságra utal. A periféria jellegét erősíti, hogy a munkanélküliségi ráta csupán Nord-Vest régiónál (álláspontom alapján Bihar és Cluj megyék erőteljesebb gazdasági potenciáljának következtében) marad 9% alatt (7. ábra). A GDP értéke ugyancsak a legalacsonyabbnak tekinthető a centrum–félperifériával való összevetés után.

7. ábra: A periférikus régiók gazdasági teljesítőképessége (2002)
 Forrás: Institutul National de Statistica adatai, 2003

A szerény külföldi tőkebefektetésben egyedi vonások Sud és Sud-Est régiójában érvényesülnek, melyeket az alábbi tényezőkkel magyarázok. Sud-Est kiemelkedő központja Constanta, a Fekete-tenger menti kedvező stratégiai fekvése miatt jelentős külföldi tőkét vonz a román gazdaságba, illetve Galati, ahol a nehézipari kombinát privatizációja is külföldi (angol-indiai) konstrukció keretében következett be. Sud viszonylag magasabb tőkevonzó képessége Ploiesti vegyipari bázisához kapcsolódik. A külföldi befektetések területi tagoltságát összegezve az a véleményem, hogy hazánkhoz hasonlóan, a dinamikus fejlődést alkotó tevékenységek földrajzi hovatartozás nélkül képesek a külföldi tőkét vonzani, ezzel önálló befektetési szigeteket képezni Romániában.

EREDMÉNYEK ÖSSZEGZÉSE

A magyar és a román területi differenciáltság vizsgálatával eredmények tekintem, hogy a határ és a periféria fogalma nem feltétlenül esik egybe. A periféria-index metodikáját követve ugyanis a lakóhelyemnek számító Dél-Alföld és Vest régió (Duna–Körös–Maros–Tisza Eurorégió tagjai) egyaránt félperiferikus sajátosságokat hordoz. Álláspontom a GORZELAK által megfogalmazott ismervek alapul vételével is megerősítést nyer. A munkanélküliség a természetes munkanélküliségnél magasabb ugyan, de 6% alatt alakul. Az 1 főre vetített, jövedelmi viszonyokat reprezentáló vásárlóerő-paritáson számított GDP, illetve a külföldi tőkebefektetések értéke is a centrum és periféria régiók közé ékelődik. A félperiferikus jelleget erősíti az a számításom is, hogy a városi lakosság az össznépesség 50%-nál magasabb arányát tömöríti. A legtöbb torzulás a népsűrűséggel összefüggve rajzolódik ki, ugyanis a területegységre vetített lakosság-számot befolyásoló tényezők a természeti és társadalmi adottságok következtében eltérő súllyal érvényesülnek. A gazdasági potenciál szempontjából pozitívan értékelem a határ menti Dél-Alföld, illetve Vest régiók közel azonos teljesítőképességét (egyaránt félperifériának minősülnek), mely a hatékony jövőbeni együttműködést előlegezi meg a határok nélküli Európában.

IRODALOMJEGYZÉK

- [1] Analiza rezultatelor preliminare (2002): **Principalii indicatori pe județe și categorii de localități**. București.
- [2] Borzán A. (2004): **Interregionalizmus a dél-alföldi magyar–román határ mentén**. Békéscsaba, Tessedik Sámuel Főiskola Gazdasági Főiskolai Kar.
- [3] Enyedi Gy. (1996): **Regionális folyamatok Magyarországon az átmenet időszakában**. Ember, település, régió. Budapest: Hilscher Rezső Szociálpolitikai Egyesület.
- [4] Gorzelak, G. (1995): **The Regional Dimension of Transformation in Central Europe**. Regional Policy and Development Series No. 10. Regional Studies Association. London: Jessica Kingsley Publishers.
- [5] Horváth Gy. – Rechnitzer J. (szerk.) (2000): **Magyarország területi szerkezete és folyamatai az ezredfordulón**. Pécs: MTA Regionális Kutatások Központja.
- [6] Institutul National de Statistica (2003): **Anuarul statistic al României 2002**. București.
- [7] Kerekes J. – Mezei G. (2000): **Gazdasági régiók Romániában**. Területi Statisztika, III (2) 144–162. p.
- [8] Központi Statisztikai Hivatal Békés Megyei Igazgatósága (2003): **Statisztikai évkönyv, 2002**. Budapest: KSH Műszaki és ellátási Főosztály Nyomdai Osztály.

- [9] Nemes Nagy J. (1993): **Bevezetés a regionális tudományba.** Budapest: Terület- és Településfejlesztési Szakképzés Oktatási Segédanyag.
- [10] Rechnitzer J. – Nárai M. (szerk.) (1999): **Elválaszt és összeköt – a határ.** Pécs–Győr: MTA RKK.

SUMMARY

When studying Hungarian and Romanian regional differences I came to the conclusion that the concepts of border and periphery do not have precisely the same meaning. Following the methodology of the periphery index, I concluded that both the Southern Great Plain (which forms the Duna-Körös-Maros-Tisza Euro-region) and the Vest region display “semi-periphery” features. (I based my standpoint on the criteria laid down by Gorzelak).

Unemployment in the region is, in fact, higher than the rate of natural unemployment, but it is still below 6 percent. GDP per capita figures, representing both income and the value of foreign capital respectively, are positioned between those of the central and peripheral regions. The “semi-periphery” character is underlined by my calculation, which shows that more than 50 percent of the total population is concentrated in the towns and cities. I found most distortions in connection with the population density, since those features which have an effect on numbers of population per regional unit are weighted differently.

In respect of economic potential, I consider the broadly similar performance of the Vest regions (also semi-peripheral) as a positive feature – such as will be required for effective co-operation in a future “Europe without borders.”

10. AZ OSZTRÁK ÉS A CSEH NEMZETI FENNTARTHATÓ FEJLŐDÉSI STRATÉGIA ÖSSZEHASONLÍTÓ ELEMZÉSE¹

Gáthy Andrea

PhD-hallgató

DE ATC AVK, Agrárgazdaságtani és Közgazdaságtani Tanszék

A kibővült Európai Unió tagországainak többsége már kidolgozta nemzeti fenntartható fejlődési stratégiáját (NFFS). Ezen stratégiák jelentős része a 2002-es, Johannesburgban megrendezett ENSZ Fenntartható Fejlődés Világkonferencia időszakára készült el. A már eddig elvégzett kutatómunka alapján megállapítható, hogy a dokumentumok több szempontból (pl. részletezettségük, a stratégia-készítők köre, a felépítésük) is igen eltérő jegyeket mutatnak. Egy-egy konkrét problémakör általában az adott országban betöltött gazdasági, társadalmi, ökológiai szerepe alapján kerül tárgyalásra. Így az agrárgazdasági és vidékfejlesztési kérdéseket tekintve is találkozhatunk lényeges eltérésekkel az egyes nemzeti stratégiákban.

Az eltérő időszakokban készült stratégiák különböző szemlélettel közelítik meg a fenti problémaköröket. A korábban kidolgozott stratégiák jellegzetességének tekinthető az ágazati (ipar, mezőgazdaság, energiaszektor, közlekedés, turizmus) szemléletmód, míg a Johannesburgi Világkonferenciára elkészült dokumentumok esetében ez már kiegészül a fenntartható fejlődés témakörei (pl. életminőség, éghajlatváltozás, biológiai változatosság, megújuló erőforrások, környezet és egészség) szerinti megközelítéssel vagy teljes mértékben azt alkalmazza. Az osztrák és a cseh NFFS már a fenntarthatóság témaköreihez kapcsolódva tárgyalja az egyes kérdéseket.

Jelen tanulmányban két azonos időszakban kidolgozott nemzeti stratégia összehasonlító elemzését végzem agrárgazdasági és vidékfejlesztési kérdések szempontjából. Előzetes vizsgálatok alapján elmondható, hogy a két elemzett stratégia több szempontból mutat azonosságokat, de a részletes vizsgálat során különbségek feltárására és az azok mögött álló tényezők bemutatására kerül sor.

¹ A tanulmány az OTKA T-046704 sz. pályázatának támogatásával készült.

A FENNTARTHATÓSÁG GONDOLATÁTÓL A NEMZETI FENNTARTHATÓ FEJLŐDÉSI STRATÉGIÁKIG

A környezetvédelem – mint fogalom és tudatos cselekvés – megszületése a XIX. század második felére tehető, ekkor alakultak világszerte az első természetvédő mozgalmak. Ettől kezdve vált elfogadottá, hogy a társadalom fejlődése és a környezettel való kapcsolata egymástól elválaszthatatlan fogalmak. Az életminőség javítása érdekében véghezvitt technikai, gazdasági fejlesztések csak a környezeti feltételek figyelembevételével érvényesülhetnek. Ezzel szemben a gazdasági fejlődés során egyre nagyobb mértékben hasznosítjuk a természeti erőforrásokat, sokszor nem törődve a környezetre gyakorolt hatásokkal.

Az 1960-as évektől kezdődően világszerte mind nagyobb figyelemmel fordultak az egyes társadalmakat érintő fejlesztési és környezeti problémák közötti összefüggések feltárása felé. RACHEL CARSON 1962-ben megjelent, *Néma Tavasz* című műve már megkongatta a vészharangot – feltette a kérdést, hogy: „*Mi az a valami, ami máris elnémította a tavaszi madárdalt...?*” [3]. Ezt követően különböző elméleti irányzatokat és elemzéseket kimunkáló, ajánlásokat készítő tudósokat és politikusokat tömörítő csoportok jelentek meg, amelyek sorában kiemelkedő szerepet játszott a Római Klub. A nagy nemzetközi visszhangot kiváltó, 1972-ben kiadott első jelentéstől az alkotók azt várták, hogy: „... a könyv hatására világszerte megnő majd azok száma, akik komolyan felteszik maguknak a kérdést, vajon a jelenlegi növekedés nem haladja-e meg a Földünk teherbíró képességét, és akik fontolóra veszik majd azokat a háttorzongató alternatívákat, amelyeket a túlhajtott növekedés jelentene mind a magunk, mind gyermekeink és unokáink számára.” [9]

A „fenntarthatóság” (*sustainability*) és a „fenntartható fejlődés” (*sustainable development*) kifejezés a nyolcvanas évek elején jelent meg elsőként LESTER R. BROWN a fenntartható társadalom kialakításával foglalkozó művében (*Building a Sustainable Society*). A szerző összekapcsolta a népesség növekedését a természeti erőforrások hasznosításával és mindezt úgy kívánta megoldani, hogy minimális legyen a természeti környezet mennyiségi és minőségi romlása, ahogyan azt LÁNG ISTVÁN is megemlíti hivatkozott művében. [8]

Már a *Brundland-jelentés* is fellépett azzal az igénnyel, hogy a „világnak gyorsan ki kell dolgozni olyan fejlesztési stratégiákat, amelyek segítségével az egyes országok kiszakadnak a jelenlegi, gyakran romboló fejlődési folyamatukból” [12]

1992-ben az ENSZ Környezet és Fejlődés Konferenciája (Rio de Janeiro) a *Feladatok a XXI. századra (Agenda 21)* című dokumentumban konkrétan formában fogalmazta meg ezt az ajánlást: „A kormányok ... alkalmazzanak ... nemzeti stratégiát a fenntartható fejlődés érdekében A stratégiának a nemzet különböző ágazati gazdasági, társadalmi és környezetvédelmi irányelveire és terveire kell épülnie, és összhangba kell hoznia azokat” [11]

1996-ban az OECD a *Milyen legyen a 21. század?* („*Shaping the 21st Century*”) 2005-öt jelöli meg, amikorra minden országnak ki kell dolgoznia fenntartható fejlődési stratégiáját és meg kell kezdenie annak megvalósítását. 1997-ben az ENSZ Közgyűlésének Rendkívüli Ülésszaka (UN Rio+5), már szorosabb határidőt szabott, és célként tűzte ki, hogy 2002-re valamennyi ország vezessen be nemzeti fenntartható fejlődési stratégiát, az *Agenda 21*-nek megfelelően.

2002-ben Johannesburgban az ENSZ Fenntartható Fejlődés Konferenciája határozatot hozott, hogy „*az államoknak azonnali lépéseket kell tenniük, hogy előrehaladást érjenek el nemzeti fenntartható stratégiájuk megfogalmazása és kidolgozása terén, és 2005-ig kezdjék meg azok végrehajtását*”. [13]

Az utóbbi évtizedekben egyre erőteljesebben nyilvánulnak meg a környezeti problémák, melyek kezdetben észrevétlenül, majd egyre szembetűnően kísérik a társadalmi és gazdasági fejlődést. A fenti időszak során – szerencsére – hangsúlyosabbá váltak nemzetközi és nemzeti szinten is a megoldást sürgető és a probléma megoldási javaslatokat, terveket tartalmazó megállapodások, dokumentumok mind nemzetközi, mind a nemzeti szinten is. A fenntarthatósággal kapcsolatban is elmondható, hogy talán már gyökeret eresztett az új koncepció, melynek a megnyilvánulása nem az, hogy nap mint nap hallhatjuk ezt a kifejezést, hanem az, hogy egyre többen értjük és magunkénak valljuk a mögötte lévő tartalmat is.

FENNTARTHATÓ FEJLŐDÉSI STRATÉGIÁK AZ EURÓPAI UNIÓBAN

A fenntartható fejlődésről az elmúlt két évtizedben bebizonyosodott, hogy mind elméleti, mind gyakorlati oldalról rendkívül összetett, bonyolult, nehezen megvalósítható koncepció, amely a közelítések és eszközök sokszínűségét igényli. Ezen eszközök összehangolása egy átfogó stratégia készítésével valósítható meg.

A kibővült Európai Unió és tagországainak többsége már eleget a nemzetközi elvárásoknak és elkészítette nemzeti stratégiáját (*1. táblázat*) a fenntartható fejlődés megvalósítása érdekében. Az Európai Unió tagországaiban készült stratégiák több szempontból különbségeket mutatnak (terjedelem, vizsgált időtáv, fő célkitűzések száma stb.), néhány közös vonásuk azonban nyilvánvaló különbözőségük mellett is szembeötlő. E dokumentumok a fejlődés problémáját mindenekelőtt az értékek felől közelítik, s a konkrét gazdasági és környezeti ügyeket tág keretekbe foglalva tárgyalják, s valóban új szemléletre törekedve kísérik meg egy kívánt jövő felvázolását.

Így aztán nem meglepő, hogy az olvasónak az az érzése, hogy a mezőgazdaság, ezen belül a környezeti kérdések is háttérbe szorulnak.

Ország	A stratégia címe	A megjelenés éve
Ausztria	<i>Building our future (The Austrian Strategy for Sustainable Development)</i>	2002
Belgium	<i>Federal plan for Sustainable Development</i>	2000
Cseh Köztársaság	<i>Draft National Strategy for Sustainable Development in the Czech Republic</i>	2002
Dánia	<i>A shared future – balanced development</i>	2002
Egyesült Királyság	<i>A better quality of life (A strategy for sustainable development for the UK)</i>	1999
Európai Unió	<i>A Sustainable Europe for a Better World: A European Union Strategy for Sustainable Development</i>	2001
Franciaország	<i>Stratégie Nationale de Développement Durable</i>	2003
Görögország	<i>National Strategy for Sustainable Development</i>	2002
Írország	<i>Sustainable development – A strategy for Ireland</i>	1997
Lengyelország	<i>Long-Term Sustainable Development Strategy, Poland 2025</i>	2000
Lettország	<i>Strategy for Sustainable Development of Latvia</i>	2002
Litvánia	<i>National Strategy for Sustainable Development</i>	2003
Luxemburg	<i>Plan National pour une Développement Durable</i>	1999
Németország	<i>Perspektiven für Deutschland – Unsere Strategie für eine nachhaltige Entwicklung</i>	2002
Olaszország	<i>Strategia d'azione ambientale per lo sviluppo sostenibile in Italia</i>	2002
Portugália	<i>Estrategia nacional de desenvolvimento sustentavel ends 2002</i>	2002
Svédország	<i>Sweden's National Strategy for Sustainable Development 2002</i>	2002
Szlovákia	<i>National Strategy for Sustainable Development for the Slovak Republic</i>	2001

1. táblázat: A nemzeti fenntartható fejlődési stratégiák néhány jellemzője az EU tagországaiban

Forrás: GÁTHY–KUTI, 2004, p. 3. és az Interneten hozzáférhető információk.

Vannak olyan dokumentumok amelyek a fenntarthatóságra vonatkozó általános iránymutatást, vezérelveket és a problémamegoldásra vonatkozó cselekvési programokat tartalmaznak (Ausztria és Csehország stratégiája is ide tartozik). Miközben más stratégiák konkrét rövid és középtávú célkitűzéseket tartalmaznak. Az Európai Unió stratégiája mellett ilyen még Litvánia stratégiája is [10].

Az Európai Unió stratégiájának elkészülte után kidolgozott nemzeti stratégiák esetében jól megfigyelhető, hogy szinte kivétel nélkül tartalmazzák az Unió stratégiájában megfogalmazott célokat (lásd [7]), tehát – helyesen – egyfajta alap dokumentumként kezelik azt, több helyen hivatkozva is rá. Az osztrák stratégiában kiemelten hangsúlyozzák, hogy a nemzeti stratégia célkitűzéseinek koherensnek kell lenniük az Unió dokumentumában megfogalmazott célokkal a megvalósítás érdekében. [1] Fontos hangsúlyozni, hogy *a nyilvánvaló hasonlóságok ellenére sincs egyetlen stratégia sem, amelynek célkitűzései az összes országban alkalmazhatók lennének*. Minden országnak ki kell alakítania a saját értékrendszerét, összhangban a társadalmi és gazdasági prioritásaival, kulturális értékeivel, intézményi és politikai rendszerével.

Számos stratégiában nagy hangsúlyt fektetnek – az Unió által is meghirdetett – tudásalapú társadalom kialakítására, mint a fenntartható fejlődés elengedhetetlen elemére, ezáltal hangsúlyosan kezelve az oktatás és képzés kérdéskörét. Ausztria stratégiájában ez a cél a következőképpen szerepel: *„2005-re a fenntartható fejlődés koncepcióját, mint interdiszciplináris tárgyat integrálni kell az iskolai, főiskolai, egyetemi és tanárképzői tananyagokba.”* [1]. Főleg az újonnan csatlakozó országokra – így Csehországra is – jellemző, hogy egy ún. kulturális dimenzióval egészítik ki a stratégiájukat, hogy hangsúlyozzák a helyi tradíciókat, művészetet és megőrizték a történelmi és kulturális örökséget. [7]

AZ OSZTRÁK ÉS A CSEH NEMZETI FENNTARTHATÓ FEJLŐDÉSI STRATÉGIA

A már elkészült stratégiák igen eltérő jellegzetességeket mutatnak. Az osztrák [1], a cseh [7] és a német [2] nemzeti stratégia több szempontból is kiemelkedik. A stratégia elkészítését megelőző előkészületek tekintetében, az egyes problémákhoz kapcsolódó kérdések részletezettségét tekintve, a különböző és kiemelten a mezőgazdaság területén megfogalmazott célok és megoldási tervek alapján igen magas színvonalon elkészített dokumentum. Míg a lengyel stratégia ugyanezen szempontok alapján meglehetősen gyenge és alacsony színvonalú [6].

Mindkét vizsgált stratégia foglalkozik a mezőgazdasággal, azon belül is az agrárkörnyezeti kérdésekkel, azonban sokszor eltérő súllyal teszik ezt. A változás az előző évtizedek dokumentumaihoz (pl. a környezeti tervekhez) képest abban áll, hogy a stratégiák a fenntartható fejlődés fő problémáira összpontosítanak a korábbi ágazati megközelítés helyett. A változás alapvető oka az, hogy mérlegelődött a felismerés, *az ökológiai válság gyökere társadalmi eredetű*. Feltehetően ez az oka annak, hogy néhány stratégiában a társadalmi szempont kerül előtérbe, s a fő rendező elveket a társadalmi értékek (szolidaritás, egészség, jólét), valamint az életmód jelentik. A Cseh Köztársaság stratégiája a következőképp ír erről: *„Azoknak a dolgoknak a teljes listája, amelyek az emberi*

életet boldoggá teszik, igen hosszú lenne. Néhány alapvető értéket kell kiválasztanunk, ezek között ott lesz a megfelelő anyagi háttér, az egészség, a jó minőségű víz és élelem, társadalmi, kulturális és lelki szükségletek sora, tér az élethez, mozgékonyság és szabadidős tevékenységek”. [7]

A mezőgazdaság és az egészséges életmód

A vizsgált stratégiákra jellemző, hogy kulcsfontosságú területként kezelik az egészséges életmód kérdését, abból kiindulva, hogy az életvitel és a szükségletek, a fogyasztási szokások jelenlegi módja teszik fenntarthatatlanná a termelést is. Ennek elemzése során számos alkalommal érintik az agrárszektor, az osztrák stratégiában például a következőképp: „A mezőgazdaságnak, egyebek mellett, igen jelentős szerepe van az egészség biztosításában: az élelmiszerek biztonságának és egészségességének biztosítása, a természetes állattenyésztés és az állatvédelmi megfontolások, az élelmiszerek megfelelő címkézése és minőségbiztosítása ugyanúgy fontos szerepet játszik, mint a genetikailag módosított termékek tiltása.”. [1]

A cseh stratégiában is hasonló célkitűzést határoznak meg: „A Cseh Köztársaságban a mezőgazdaság fenntartható fejlődése érdekében megfelelő mennyiségű és maradandó intézkedést kell hozni annak érdekében, hogy jó minőségű élelmiszereket állítsanak elő. A fenntartható mezőgazdaság fő elve, hogy tiszteletbe kell tartani a mezőgazdaság természeti alapjait: a talajt, a növényeket és az állatvilágot.” [7]

A többfunkciós mezőgazdaság

A vidékfejlesztés integrálása a mezőgazdaságba a legtöbb stratégiában nagy hangsúlyt kap. Ez a kérdéskör egy sor problémát foglal magába, a foglalkoztatási gondoktól a vidéki infrastruktúra fenntartásán és fejlesztésén át a táj változatosságának és a biodiverzitásnak a megóvásáig. A vizsgált stratégiák a vidékfejlesztést teljes mértékben összekapcsolják a multifunkcionális mezőgazdasággal. Ezen keresztül valósítanák meg a vidék felzárkóztatását és egyben új bevételi forrásnak tekintik. A foglalkoztatás terén hangsúlyozzák a multifunkcionális mezőgazdaság szerepét különösen a vidéki fiatalok esetében. Az osztrákok is jelentős munkahely teremtő hatással számolnak a többfunkciós mezőgazdaság kapcsán. [1] A fenntartható fejlődési stratégiákra jellemző, hogy a multifunkcionális mezőgazdaság az áru- és nem áru jellegű termékek és szolgáltatások előállításával biztosíthatja az eddig kizárólag a hagyományos mezőgazdasággal foglalkozók megélhetését.

Az egyik megoldási lehetőség a nemzeti stratégiákban – a több helyen fali, ökoturizmusként említett – a fenntarthatóság egyes területeinek összehangolt kezelésére lehetőséget adó *fenntartható turizmus* megvalósítása lehet. A multifunkcionális mezőgazdaság kapcsán a turizmus már nemcsak gazdasági

hasznot termel, hanem hozzájárulhat a környezet- és természetvédelem céljainak megvalósulásához, valamint a kulturális értékek megőrzéséhez is.

Az osztrák stratégia több helyen utal arra, hogy nagyobb szerepet szánanak a fenntartható turizmusnak mint a fenntarthatóság követelményeinek eleget tevő szolgáltatásnak. [1]. A cseh stratégiában is kiemelik a környezetbarát turizmus formák széles körű népszerűsítését, mint például a kerékpár turizmust. [7]

A klímaváltozás és a mezőgazdaság kapcsolata

Napjaink egyik leggyakrabban emlegetett problémája a globális felmelegedés, az éghajlatváltozás. Kutatócsoportok, tudósok foglalkoznak a kiváltó okokkal és a már ma is tapasztalható és a jövőben várható negatív következményekkel. Nemzetközi dokumentumok, egyezmények születnek a világ egészét érintő probléma megoldására. A téma jelentőségét mutatja, hogy szinte kivétel nélkül minden stratégia külön fejezetet szentel a tárgyalására, és megoldási javaslatokat fogalmaznak meg, konkrét célokat tűznek ki. Ebben a mezőgazdaság igen hangsúlyos szerepet játszik, ahogyan ezt az Európai Unió stratégiájában is megfogalmazzák: „A mezőgazdaság még mindig az egyik legjelentősebb forrása az üvegházgázok kibocsátásának: 2000-ben a teljes emisszió mintegy 10%-át adta. A CAP 2003-as felülvizsgálata, amely a vidékfejlesztési alapok növekedését eredményezte, kedvező változást hozhat az ágazat kibocsátásának csökkentésében. A vidékfejlesztési tervek félidei értékelése 2004-ben jó lehetőséget teremt majd a mezőgazdasági és a klímapolitikai döntések összehangolására”. [4]

Az osztrák stratégia a jól ismert „Think globally – act locally” [1], „Gondolkodj globálisan és cselekedj helyileg” felhívással kezd hozzá a globális felmelegedés témájának tárgyalásának. A rövid felszólítás lényegre törően tartalmazza a probléma lehetséges megoldását, hiszen az csak a minél hamarabbi és társadalmi szintű cselekvés lehet. A cél, hogy mind a környezet, mind a gazdaság és a társadalom számára sikeres és biztonságos jövőt biztosíthassanak, ennek pedig az egyetlen lehetséges módja a fejlett és a fejlődő országok összefogása.

A nemzetközi dokumentumok hatása érzékelhető a csatlakozó országok stratégiáiban. A cseh stratégia esetében többször is találhatunk utalást nemzetközi dokumentumokra, így a klímaváltozással kapcsolatban is. Hivatkozva az Európai Unió 6. Környezetvédelmi Akcióprogramjának legfontosabb céljaira és az Európai Unió fenntartható fejlődési stratégiájának prioritásaira, melyek között a fenti probléma kiemelt helyen szerepel. [7] A továbbiakban a stratégia készítői külön tárgyalják és értékelik a mezőgazdaság szerepét az üvegházgázok kibocsátása tekintetében.

ÖSSZEGZŐ GONDOLATOK

Az Európai Unió tagországaiiban készített valamennyi stratégia hangsúlyosan kezeli az agrárgazdasági és vidékfejlesztési kérdéseket, azon belül is kiemelten foglalkoznak az agrár-környezetvédelem problémakörével. A stratégiák sorából több szempont szerint is kiemelkedik az osztrák és a cseh nemzeti fenntartható fejlődési stratégia. A dokumentum elkészítését megelőző előkészületek tekintetében, az egyes problémákhoz kapcsolódó kérdések részletezettségét tekintve, a különböző és kiemelten a mezőgazdaság területén megfogalmazott célok és megoldási tervek alapján igen magas színvonalon elkészített dokumentumok.

Az egyes részproblémák elszórtan, a fenntarthatóság területeihez kapcsolódva jelennek meg a dokumentumokban. Míg korábban a környezeti kérdéseknek az ágazati politikákba való integrálására törekedett a politika, a stratégiákban a fenntarthatóság kulcsterületeibe építik be a gazdasági ágazatok folyamatainak elemzését és a célokat. A stratégiákban – különböző súllyal – az összes jelentős vidékfejlesztési kérdés és agrárkörnyezeti probléma megjelenik. Jelentős előrelépés tapasztalható az agrárkörnyezeti problémák integrált tárgyalásában. A stratégiák többségében már kialakult az egyensúly a fenntartható fejlődés három alappillére, a környezet, társadalom és a gazdaság között. A változás az előző évtizedek dokumentumaihoz (pl. a környezeti tervekhez) képest abban áll, hogy a stratégiák a *fenntartható fejlődés fő problémáira összpontosítanak* a korábbi ágazati közelítés helyett.

IRODALOM

- [1] AFG – Austrian federal government (2002): **Building our future. (The Austrian Strategy for Sustainable Development – An initiative of the Federal Government)**, Fed. Ministry of Agric., Wien, 2002, 182 p.
- [2] BMU (2002): **Perspektiven für Deutschland – Unsere Strategie für eine nachhaltige Entwicklung** –, Bundesumweltministerium, Berlin, 2002, 345 p.
- [3] Carson, Richard (1995): **Néma Tavasz**. Budapest, Katalizátor Iroda, 261 o.
- [4] EU (2003): 2003 – **Environment Policy Review (Consolidating the env. pillar of sust. dev.)**, Comm. from the Commission to the Council and the EP, Brussels, 3.12.2003, COM(2003)745fin, 60 p.
- [5] Gáthy A. – Kuti I. (2004): **Agri-Environmental Issues in the National Sustainable Development Strategy of the Member States of the Enlarged EU, International Scientific Conference „AGRARIAN PERSPECTIVES XIII.”** Prague, 2004.
- [6] GCSSC (2000): **Long-Term Sustainable Development Strategy, Poland 2025**. Governmental Centre for Strategy Studies Centre with Ministry of the Environment, Poland 2000, 12 p.

- [7] Hrouda, Vojtěch – Moldan, Bedřich et al. (2002): **Draft National Strategy for Sustainable Development in the Czech Republic**, Charles University Environmental Center, May 2002, 56 p.
- [8] Láng I. (2002): **A Brundtland Bizottság és a fenntartható fejlődés fogalmának és jelentőségének nemzetközi elismerése**. In: Nemzetközi együttműködés a fenntartható fejlődés jegyében és az EU FF Str., Fenntartható Fejlődés Bizottsága, Budapest, 69 o.
- [9] Meadows et al. (évszám nélküli): **A növekedés határai**. University Books, New York, 1972., Budapest, évszám nélküli, számozott kiadás belső használatra, 229 o.
- [10] OECD-DAC (2002): **Sustainable Development Strategies**. London, Earthscan Publications Ltd, 358 p.
- [11] UNCED (1993): **Feladatok a 21. századra (Az ENSZ Környezet és Fejlődés Világkonferencia dokumentumai)**, Föld Napja Alapítvány, Budapest 1993, 433 o.
- [12] WCED (1988): **Közös jövőnk (A Környezet és Fejlesztés Világbizottság jelentése)**, Mezőgazdasági Kiadó, Budapest, 1988, 404 o. (75. o.)
- [13] WSSD (2002): **Report of the World Summit on Sustainable Development (Johannesburg, South Africa, 2002)**, United Nations, New York, 2002, 173 p.

SUMMARY

The majority of member-states in the enlarged European Union have already prepared their national sustainable development strategies.(NSSD) Many of these were already completed by the time of the UN World Conference on Sustainable Development organized in Johannesburg in 2002. Following my earlier research, it can be concluded that the documents in question show very different characteristics, such as their level of elaboration, their structure, the circle of strategy-makers etc. Each concrete problem area is discussed on the basis of its economic, social and ecological role as played in the given country. There are, therefore, significant differences among national strategies concerning agricultural and rural development issues also.

The strategies prepared at different periods discuss the above-mentioned issues from various perspectives. The sectoral approach (industry, energy, transport, tourism) can be considered as the main characteristic of the strategies completed earlier, whilst, in respect of the documents prepared for the Johannesburg World Summit, this approach is either provided together with, or even replaced by, a new approach based on the main topics of sustainability (e.g. the quality of life, climate change, bio-diversity, renewable resources, environment and health). The Austrian and Czech NSSDs discuss the various issues in relation to the topics of sustainability.

In my present study I undertake a comparative analysis of two national strategies completed during the same time period and with special emphasis on agricultural and rural development issues. On the basis of the preliminary investigation, it can be concluded that the two strategies analysed show similarities from several points of view, although the detailed analysis will reveal differences and the underlying factors also.

11. LENGYEL– UKRÁN VISZONYOK

Sztyrak Agnieszka
General Electric

BEVEZETÉS

Lengyelország keleti határvidékén a II. világháború előtt a térség népessége közös állami szervezetekben élt, ahol a Búg folyó nem az államok határa volt, hanem csak az állam belső etnikai, vallási és kulturális határa. A lengyel és ukrán lakosság összetartozott családi, gazdasági és kulturális köteléken keresztül is. A XX. századi események következtében ezek a kapcsolatok megszűntek, az eddig meglévő rendszer kettévált, a határvonal teljesen elkülönítette egymástól a két nemzetet, majdnem minden kapcsolat megszűnt a két náció között.

A dolgozat a Lengyelország és a keleti országok kapcsolatainak újraépítéséről szól, a régi hagyományok felelevenítéséről, valamint azokról a folyamatokról, amelyeken keresztül szeretnék elérni legalább a kettészakadás előtti állapotot.

LENGYEL– UKRÁN KAPCSOLATOK FEJLŐDÉSE

Lengyelország keleti határa a nyugati és keleti szlávok közötti kulturális határ. A II. világháború előtt a térség népessége közös állami szervezetben élt, ahol a Búg folyó nem az államok határa volt, hanem az állam belső etnikai, vallási és kulturális határa. A folyó két oldalán lengyel, orosz (majd ukrán és fehérorosz), zsidó, német, örmény és tatár nemzet élt közösen. A XX. században a nemzeti mozgalmak hatására az állami hovatartozás lett a konfliktusok mozgatórugója, háttere a nemzetileg heterogén területeken. Ezek a konfliktusok gyakran az eddigi szoros és régóta fennálló családi kapcsolatok szakadásához vezettek. A lengyel keleti határ alakját, más lengyel határvonalakhoz hasonlóan, a XX. századi két nagy konfliktus után a nyertes hatalmak döntései határozták meg, bár minden határvidéknek más volt a jellegzetessége.

A II. világháború utáni lakossági áttelepítési akció, – amely lezajlott a lengyel–szovjet határ mindkét oldalán –, a kapcsolatok teljes megszűnéséhez vagy az eddigiek meggyengüléséhez vezetett. A lengyel és ukrán népesség repatriációja ellenére, illetve a „Vistula” akció következtében a családi kötelékek mégsem szakadtak meg. A litván, fehérorosz és ukrán állami határokon belül a nemzeti kisebbségek megmaradtak. A kulturális táj nem ment teljesen

tönkre a határ mindkét oldalán, amibe beleértjük például a templomokat, cerviákat, temetőket. Gyakran megfigyelhető a regionális névképzés, vagyis a dolgok azonos vagy hasonló megnevezése a határ menti területeken. A határon átnyúló kapcsolatok leggyakrabban nemzeti jellegűek. A határ által kettészakadt azonos népcsoportok továbbra is tartják szoros kapcsolataikat egymás között oly módon, hogy fontosabbnak érzik köteleiket az anyaországgal, mint az újonnan kialakult állammal szemben, amibe belekényszerítették őket.

Meg kell említeni, hogy már a XIX. század előtt és a két világháború között a litván, fehérorosz, ukrán kisebbség lengyel kapcsolatai tele voltak feszültségekkel, mert ezek a nemzetek a saját nemzeti és történelmi identitásukra törekedtek, és ebből kifolyólag minél inkább el akartak távolodni a kikényszerített lengyel egységtől.

Az I. világháború után ezek a feszültségek fegyveres konfliktussá nőttek ki magukat, amelynek a célja az etnikailag heterogén területek fölötti ellenőrzés volt. A háború utáni területi felosztások a lengyel jurisdikció hatálya alatt sok nemzeti kisebbséget hagytak, és ezeknek a polonizáció iránti törekvései nagy traumát okozott. Amikor 1920-ban Lengyelország elfoglalta a Vilniust és anektálta Közép-Litvániát, válaszul Litvánia 1938-ig nem tartotta Lengyelországgal már a diplomáciai kapcsolatot sem.

A II. világháborúban, 1941-ig a litvánok, a fehéroroszok és az ukránok hadi műveleteket folytattak a lengyelek ellen. A mostani Lengyelország keleti határa, a Búg folyó vonalán a II. világháború után alakult ki. A határ kettészelte az utakat, vasutakat, sőt néhány települést is. Az orosz–lengyel határ kettévágta a keleti porosz területeket is, amely évszázadokon át politikai, földrajzi és gazdasági egység volt. Lengyelország, Litvánia, Fehéroroszország és Ukrajna állami határain belül megmaradtak a nemzeti kisebbségek. Ezért a világháború utáni időszakban a közös ellenségek és előítéletek ellenére a határ menti kapcsolatok nem szűntek meg teljesen. Ez – objektíven nézve – a nyolcvanas évekig nagyon jelentős akadályt jelentett a határnemzetek között, sőt a „félelem határ” megnevezést is kapta. [1]

Lengyelország keleti határán csak az önálló államok keletkezése után élénkültek meg a gazdasági és társadalmi kapcsolatok.

Az Ukrajna függetlenségének hivatalos bejelentése 1991. december 1-jén történt. Pár órával később Lengyelország elsőként gratulált az új országnak. Ez az esemény új minőségi fordulatot jelentett a lengyel–ukrán kapcsolatokban.

POLITIKAI VISZONYOK

Az 1990 óta Lengyelország kettős politikát folytat a keleti szomszédokkal szemben. Ez azt jelenti, hogy egy részt igyekezett fenntartani a jó viszonyt a Szovjetunióval, másrészt kiépíteni a kapcsolatokat, különösen a keleti köztársaságokkal. Ennek a politikának köszönhetően, amelyet korábban erős kritikával

illettek¹, valamint az augusztusi puccs bekövetkezése, és a korábban a Szovjetunióhoz tartozó országok függetlenségeinek proklamációja után, a lengyel oldal az Ukrajnával való kapcsolatok új fázisát tudta elkezdni.

Az Ukrajna szuverenitásának meghirdetése után, az 1991 júliusában Lengyelország felerősítette a kapcsolatokat Kijevvel. Az 1991 szeptemberében közös bejelentést írtak alá a diplomáciai kapcsolatok megerősítéséről a közel jövőben. Hamarosan Varsóban és Kijevben a diplomatikai képviselők megkezdtek a működésüket. A kapcsolatok további fejlődését meghozta az 1991. októberi deklaráció, amely a lengyel–ukrán viszonyok szabályairól és az alapvető irányairól szólt. Ennek a két dokumentumnak köszönhetően a közös együttműködés, az ukrán függetlenség elismerése után, gyorsan bekövetkezhetett vagy gyorsan elkezdődhetett.

Majdnem egyidejűleg az állami kormány elkezdte a munkálatokat a szerződések megkötéséről, amelyek szabályozták volna a közös viszonyokat. A független Ukrajna és Lengyelország közötti első nemzetközi szerződések megerősítették a határok sérthetlenségét, valamint lemondást minden területi igényről, erőszakról, vagy erőszakkal való fenyegetésről közös kapcsolatukban.

1992. május 18-án aláírták a jó szomszédságról és barátságos együttműködésről szóló egyezményt, és a kormányközi megállapodásokat az közúti közlekedésről és határátkelőről, előzetes megállapodást a kulturális és tudományos együttműködésről, valamint a környezetvédelemre és mezőgazdaságra vonatkozó megállapodásokat. A megállapodások Ukrajna és Lengyelország között az élet minden területén a kétoldalú kapcsolatok alapjait hozták létre. Ezek a nemzeti kisebbségeknek, ukránoknak Lengyelországban, a lengyeleknek Ukrajnában jelentettek jogokat.

Mindkét ország társadalma számára ez volt az egyik legfontosabb kérdés. Erre is vonatkozott a megállapodás 11. cikkelye, amely garantálta a jogot az etnikai, kulturális, nyelvi és vallási identitás megőrzéséhez, kifejezéséhez és fejlesztéséhez diszkriminációmentesen és egyenlően a jogszabályok tükrében. A felek kötelezték magukat arra, hogy minden szükséges intézkedést megtesznek annak érdekében, hogy a saját nyelv használatához, a saját művelődési, oktatási és vallási intézmények megalapításához, a szabad vallásgyakorláshoz, a nevek a saját nyelvszabályi szerint használatához², a az országon belüli és a határon túli kapcsolatok zavartalan fenntartásához és kiépítéséhez való jogok érvényesüljenek. A nemzeti hovatartozás minden ember saját választása, és ez alapján a diszkrimináció tilos. Ez nagyon fontos volt a történelmi és pszichológiai szempont miatt, mert közelmúltban a nemzeti hovatartozás negatív következményekhez vezetett mindkét ország területén.

¹ Ez volt a vélemény, hogy a GORBACSOV pozícióját gyengíti, és karos hatással van a reformfolyamatokra Oroszországban.

² Ez a kikötés különösen fontos volt lengyelek számára, mert bevett szokás volt a nevek ruszifikációja a szovjet hatalom alá tartozó területeken.

Az új elemet a saját nemzeti kisebbségek támogatása jelentette a másik ország területén. Az engedély az anyaország általi társadalmi vagy a kulturális intézmények finanszírozására vonatkozott – ez idáig a szovjet jog és gyakorlat nem engedélyezett ilyen lehetőséget.

A lengyel–ukrán viszonyok a bimbózó elindulás ellenére továbbra is stagnálnak.

Ukrajna elmaradása a gazdasági és politikai reformok bevezetésében hozzájárult az ország és más közép-kelet-európai országok közötti szakadék elmélyüléséhez. Ennek az eredménye az volt, hogy 1993–94 között Lengyelország és a régió más országai aggodalommal néztek az Ukrajnában egyre növekvő politikai és társadalmi instabilitásra, valamint a nukleáris fegyverrel kapcsolatos állásfoglalásaira és ennek lehetséges implikációira, az instabil orosz–ukrán viszonyra. Ráadásul a közös kapcsolatokat tovább súlyosbították a NATO bővítésével kapcsolatos félreértések.³

A lengyel–ukrán kapcsolatok 1994. második felétől a 1995-ig befagytak és csak 1995 felétől lendültek újra fel. Akkor mindkét ország kifejezte a támogatási szándékát a EU-hoz való csatlakozási folyamatban. Az 1996-ban Kijev módosította a pozícióját a NATO-val kapcsolatban és először fejezte ki csatlakozási szándékát. Cserébe Varsó felajánlotta, hogy a „független és demokratikus Ukrajna aszpirációinak az ügyvédje lesz“. Az 1995-ben Lengyelország az Európai Tanácsban sikerrel lobbizta ki Ukrajna részvételét és 1996-ban a Közép-európai Kezdeményezéshez való belépését, valamint támogatta Ukrajna CEFTA-hoz csatlakozását.

Az ukrán–lengyel kapcsolatok közelítése a nemzeti érdekek mindkét országnak. Mint ez a 1996-ban aláírt deklaráció is kimondja, „A független Ukrajna létezése segíti a lengyel függetlenséget, és a lengyel függetlenség segíti és megerősíti Ukrajna függetlenségét.”

Kétségtelenül Közép-Kelet-Európa két legnagyobb országának együttműködése kulcsfontosságú a subregionális stabilitás és biztonság számára. Jelenleg a lengyel–ukrán viszonyokat több mint 70 egyezmény szabályozza.

LENGYEL–UKRÁN INTERREGIONÁLIS EGYÜTTMŰKÖDÉS

A lengyel–ukrán határon a határ menti együttműködést a „Szerződés Lengyelország és Ukrajna között a jó szomszédságról, baráti viszonyról és együttműködésről” szabályozza, ami részletesebben „A kormány közötti megállapodás az interregionális együttműködésről” című törvényt bírálja, melyet 1993. május 24-én írtak alá.

³ Amikor Lengyelország és más országok tisztán elhatározták a szándékaikat a NATO-ban való teljes körű tagság megszerzése iránt, akkor Kijev kijelentette a lehetséges közelítési szándékát, megjegyezve, hogy ez vezethet Ukrajna stratégiai pozíciójának meggyengítéséhez.

Az utóbbi években az együttműködés a keleti határon egyre jobban fejlődik. A keleti országok kapcsolatait bizonyos gyanakvás jellemzi, amely abból ered, hogy a fiatal országok félnek attól, hogy elvesztik szuverenitásukat. Ez nagymértékben lassítja a régiók együttműködéseinek gazdasági, kulturális és politikai fejlődését. A keleti demokráciák a saját függetlenségüknek megtartását tűzték ki elsődleges célként és minden külső kezdeményezést nagy óvatossággal, kétkedve fogadnak csak el. A határ menti kapcsolatokat az eltérő közigazgatási és jogi rendszerek, az egyenlőtlen gazdasági fejlődési szintek is nehezítik. Lengyelország ebből a szempontból privilegizált pozícióban van keleti szomszédjaival szemben.

Jelenleg az ukrán–lengyel határon két eurorégió működik: a Búg és a Kárpátok eurorégió.

„Búg” eurorégió

1995. szeptember 29-én az ukrainai Łuckban a lengyel vajdák, chelminski, lubelski, tarnobrzeki, zamojski, és az ukrán oldalról a Wolyni Obwod Tanács elnöke, aki egyben Wolyni Államközigazgatás elnöke is, aláírták a „Megállapodás a Határmenti Egyesület 'Búg' Eurorégió megalapításáról” című szerződést. Az eurorégióhoz 1998. május 15-én a belorusz oldal is csatlakozott.

A lengyel oldalt a 251 lubelski, mazowiecki, podkarpacki és swietokrzyski vajdaságban lévő kistérség képviseli, melynek összterülete 29 269 km² és lakossága 2687 ezer fő.

Ukrán oldalról a wolynski obwod tartozik az eurorégióhoz, 20 141 km² nagyságú területtel és 1075 ezer lakossal. A belorusz oldalt a brzeski obwod képviseli, területének nagysága 32 800 km², lakossága 1501 ezer fő. [4]

Az eurorégió elsődleges célja a lakosság életkörülményeinek javítása, a társadalmi-gazdasági fejlődés támogatása, a természetes környezet megőrzése, a közös kulturális hagyomány és együttműködés a nemzetek közötti egyezmény felépítése céljából.

A „Búg” eurorégió fő feladatai a fejlődési stratégia kidolgozása, az információs bázis felépítése, az eurorégió terület promóciója és a külföldi tőke ide hozatala, a határ menti kommunikációs infrastruktúra kibővítése, az ökológiai projektek, ezen belül a „Kezdeményezés a tiszta Búg folyóért” környezetvédelmi beruházás megtervezése és megvalósítása, kulturális és sportesemények rendezése.

Az 1995-ben megfogalmazott fejlesztési tervekből a térség területén azóta semmilyen konkrét projektet nem valósítottak meg.

„Kárpátok” eurorégió

Hivatalosan 1993. február 14-én jött létre Debrecenben, ahol a lengyel, szlovák, magyar és ukrán helyi hatóságok írták alá a szerződést a Kárpátok eurorégió megalapításáról. Amit a lengyel, szlovák, magyar és ukrán külügyminiszterek a

„Deklaráció a Kárpátok eurorégió területén élő nemzetek együttműködéséről” szerződés aláírásával támogattak. 1997 áprilisában az Eurorégió Tanácsa elfogadta a román csatlakozást is.

A Kárpátok eurorégió lengyel részről a malopolski és a podkarpacki vajdaságokhoz tartozó 180 gminát foglalja magába, amelynek területe 18 686 km², a lakossága pedig 2376 ezer lakos. Ukrán oldalról négy kerületből áll, a lwowi, zakarpacki, ivanofrankovski és a csernyihovszki területekből. Lakossága 6430 ezer ember, a területe pedig 56 600 km². Szlovák részről 10 459 km² terület, lakossága 1,1 millió fő. A magyar oldal 5 megyéből és 4 városból áll: Borsod-Abaúj-Zemplén, Hajdú-Bihar, Heves, Jász-Nagykun-Szolnok, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye, a városok pedig: Debrecen, Miskolc, Eger, Nyíregyháza. A magyar terület 28 639 km², a népessége 2,6 millió fő. A román részt 7 kerület képviseli [12]: Bihor, Suecava, Satu Mare, Maramures, Botosani, Harghita, és Zilah megyék. Nagysága 27 104 km², 2,3 millió lakóval [4]. Az eurorégió fő kezdeményezője és támogatója az Institute of East-West Studies (IEWS), amely a Soros csoporthoz tartozik. Az eurorégió működését megnehezítik a gazdasági szabályozás ellentmondásai a különböző tagországokban, ezért 1995-ben közös regionális bankot alapítottak a gazdasági együttműködés segítésére. A régió két fő területen működik, az egyik a közösen eltervezett gazdasági projektek végrehajtása, a másik pedig a vásárok, kiállítások és turisztikai rendezvények lebonyolítása. Az elsődleges cél tehát a turizmus és a környezetvédelem fejlesztése.

A Kárpátok eurorégió a legnagyobb területű és egyben a legdifferenciáltabb határ menti együttműködés, amelynek jövője nagymértékben függ a többoldalú egyezmények betartásától.

Nem lehet elfeledkezni arról, hogy az eurorégió kérdésének negatív oldala is van. Az eurorégiók nemcsak a társadalmi-gazdasági célokat szolgálják, hanem a politikai érdekeket is. Ezek a kezdeményezések az Európai Unió tagállamainak fejlesztési stratégiáival is kapcsolatban állnak. Alapvető különbségek vannak viszont az EU-tagállamok és többi ország között.

Az eurorégiók a nyugati országokban a hasonló fejlettségi szintű országok között jöttek létre és azok az eurorégiók, amely külsős országok és EU-s országok között működnek, más jelleggel kell hogy rendelkezzenek. Ez vonatkozik a német–lengyel határra is, de már maga a koncepció is súlyos kétségeket, vitákat és ellenállásokat indukál.

Lengyelország keleti szomszédjai gazdaságilag gyengék, így ezekkel az országokkal szemben Lengyelország előnyösebb pozícióban van. Ilyen helyzetben, amikor az országok gazdasági potenciáljai eltérő, az eurorégiók megléte nem más, mint a gazdasági expanzió egy formája, a határok finom korrekciója. Ha a központi hatóságok és regionális önkormányzatok hatásköre a határ menti együttműködés kérdésben törvényileg nincs szabályozva, akkor az negatívan hat a lehetséges eurorégió működésére.

A politikai célok és az ezáltal felmerülő problémák a gazdasági területen felmerülőkkel szoros kapcsolatban állnak. Ehhez csatlakoznak a történelmi, nemzeti és kulturális témák. A keleti határvidék kihasználatlan gazdasági potenciállal rendelkezik. A természeti, kulturális és történelmi környezet bázist jelenthet a turisztikai fejlődés számára, amely a jövőben a fő gazdasági ág szerepét töltheti be. A megfelelő területi fejlesztés, az infrastruktúra kiépítése és fejlesztése nélkülözhetetlenek a régió további fejlődésében.

Via Intermare

Az ukrán–lengyel együttműködés másik fontos eleme a ‘Via Intermare’ kommunikációs hálózat a Fekete tenger és a Balti tenger között. Ebben a kérdésben az ukránok nyomást gyakorolnak a lengyel félre. Ebben a kérdésben a lengyelek kevés kezdeményezést tesznek az ukránokkal szemben. Ez a folyosó a tradicionális útvonallal szemben (Lvov-Medika) egyre nagyobb szerepet játszik. Ez az út Kijevnek lehetővé teszi bekapcsolódását az európai kommunikációs hálózatba, mert ez Ukrajna számára a legjobb és a legrövidebb út Németországba.

GAZDASÁGI HELYZETÜK RÖVID ÖSSZEHASONLÍTÁSA

Minden hozzáférhető adat ez mutatja, hogy 1991-ben az induló ponton a kondíciók Ukrajnában és Lengyelországban nem nagyon különböztek. Mindkét országban 1 főre jutó GDP 5 ezer USD volt (PPP szerint). Jelenleg ez a mutató kétszer nagyobb Lengyelországban. Mindkét országot a lelegején óriási infláció sújtotta, amelyet mindkettőben a közpénzügyek deficitje okozott, amit „üres” pénz kibocsátásával fedeztek.

Ukrajna jobban urbanizált ország volt: Lengyelországban, 1991-ben 63% városi lakosság volt, míg Ukrajnában ekkor 67%.

Egyidejűleg Ukrajna gazdasága erősebb összeköttetéssel volt az orosz gazdasággal, ezért a Szovjetunió szétesése után komolyabb feladat előtt állt. A szükséges rendszer reformjainak skálája sokkal nagyobb volt mint Lengyelországban. Ukrajna Lengyelországgal szemben nem, vezette be gyors és hatékony stabilitási és piaci reformcsomagot. Ez jelentős mértékben gátolta fejlődését. A 2000-ig GDP mértéke esett.

Az 1999-ben a JUSZCZENKO miniszterelnökké való kinevezése az áttörő pontot jelentette. A reformok felgyorsultak, valamint megpróbálták normalizálni Oroszországgal a gázolaj- és földgáz-kereskedelmet. Közben az infláció javult (2000-ben 28%-os volt, 2003-ban csak 5,2%) és a GDP 1999–2003 között 33%-kal nőtt. A két ország között 1999-ben mért egy főre jutó GDP mutató 2,48 különbséget mutat Lengyelország javára.

Az országok közös kereskedelme 2 Mrd USD teszi ki, ami a más országokkal való kapcsolatok tükrében nem a legjobb arány, sőt kevés azon az országoknak számára, amelyeknek a népességi potenciája 90 millió ember.

HOGYAN TOVÁBB?

A kérdés, hogy az ukrán–lengyel együttműködés hogyan fog fejlődni a bővítés első hulláma után, nyitott maradt. A közös gyümölcsöző bilaterális kapcsolatok fejlődése, a stabilitás és a biztonság folyamatos megszilárdítása a két ország igyekezetétől függ.

Az elsődleges felelősség a csatlakozásért az európai integrációba és Kelet-Közép-Európa subregionális együttműködésébe, Ukrajnán múlik. Az ország részvétele mindkét folyamatban főleg a gazdasági teljesítménytől függ, és a képességétől, hogy tovább képes-e vinni a piaci reformokat. Csak Ukrajna felemelkedése hidalhatja át a létező szakadékot a két ország között.

Jelenleg a lengyel–ukrán kapcsolatok messze elmaradnak a gazdasági igényektől és az országok potenciáljaitól. A lengyel – különösen, kis és közép – vállalatok egyre jobban érdeklődnek az ukrán piac iránt. Ennek ellenére a létező akadályok megszüntetése nélkül – ukrán jogi szabályozás, fejletlen pénzügyi rendszer – és garanciák hiánya a hitelek és a befektetések területén, nagyon nehéz a kis üzletek működtetése és kiterjedése. Kijevnek fel kell gyorsítani a jogharmonizációt az Európai Unióval.

Lengyelország számára a határ Ukrajnával kiemelkedő fontosságú, ugyanúgy, mint az együttműködés Ukrajnával. A Timothy Garthon Asch-ot idézve „Oroszország Ukrajnával meg van ítélve impérium lenni, viszont Ukrajna nélkül van esélye demokratikus ország lenni.” Ukrajna demokratikus ország akar lenni, és független Oroszországtól. Ez hatással van a lengyel kapcsolatokra is.

Másfelől figyelembe kell venni, hogy EU és NATO keleti bővítéssel 600 km-re keleti irányba, a Lengyelország keleti határa egyben az EU és NATO külső határra válik. Másrészt geopolitikai szempont is az, hogy Oroszország hozzáférést nyert a lengyel határhoz. Ezért a lengyel–ukrán kapcsolatok stratégiai jellegűek.

Ez a határ több mint 50 éve egy falat jelentett a két nemzet között, most a kapu szerepét van lehetősége betölteni. Az európai integrációs folyamatok áthelyezése keletre óriási esélyt jelent a lengyelországi keleti területek számára. Ezek a területek különösen fontosak az államérdek, valamint az állami külpolitika szempontból.

IRODALOMJEGYZÉK

- [1] Malendowski W., Ratajczak M. (2000): **Euroregiony. Polski krok do integracji.** ALTA2; Wrocław.
- [2] Gorzelak G. (2001): **Regional Development in Central Europe and European Intergration.** Informationen zur Raumentwicklung, Helt 11/152.2001.
- [3] Karlowska-Kamazowa A. (1997): **European Context of Polish Historic-Cultural Space.** EUROREG, Warszawa.

- [4] Balcerowicz L. (2004.12.31.): **Balcerowicz wprost- Ukraina w przemianach.** Tygodnik „Wprost”, Nr 1152
- [5] Rasz H. (1994): **Euroregiony na granicach Polski.** Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu, Polityka regionalna Nr 689.
- [6] Pronobis W. (1999): **Polska i Świat w XX wieku.** Editions Spotkania, wydanie drugie, poprawione.
- [7] Kuznar R. (1994): **Euroregion Karpacki- przesłanki powstania, uwarunkowania współpracy.** “Sprawy międzynarodowe” PISM Nr 3, 73–76. old.
- [8] Kurys P. (2004.02.04.) **Stosunki polsko- ukraińskie.** Ramie w ramie.
- [9] (2001): **Rozwoj regionalny Polski jako element integracji europejskiej.** Konferencje i seminaria nr14.
- [10] <http://www.carpathian.euroregion.org/educat/pl>
- [11] <http://www.bug-euroregio.org/pl>

SUMMARY

During the last 10 to 15 years, we have observed growing territorial polarisation, and the division of Europe into West and East is reflected in the economy. The West, in fact, is at a much higher level of economic development than the East, and this poses one of the biggest challenges to the process of European integration. Moreover, the enlargement of the European Union will not diminish the differences between the members of the United Europe and their immediate neighbours.

The disparity between Poland and the post-Soviet republics has now turned into internal disparity within the European Union. These differences are both the product of a more distant history and a result of more recent processes – and, in general, they are showing a tendency to increase.

The primary responsibility for the success of Ukraine’s participation in European integration and in CEE subregional cooperation rests with Ukraine itself. The country’s involvement in both processes depends primarily on the country’s economic performance and its ability successfully to carry through market reforms.

The question of whether Ukrainian-Polish cooperation will decline or will be intensified after the first wave of enlargement largely remains open, but to assure continuing, mutually beneficial progress in the relationship and the consequent strengthening of security and stability in the region, considerable efforts are needed from both countries. Only Ukraine’s economic recovery could bridge the existing gap between it and Poland. Despite progress, Ukrainian-Polish economic cooperation is far from matching the economic needs and potential of the two states.

12. BORSOD – AVAGY AZ ELHAGYOTT ÉDENKERT

Vadasi Aida

PhD-hallgató, az Ariadne Alapítvány Kuratóriumi elnöke
Pécsi Tudományegyetem
Közgazdaságtudományi Kar
Regionális Politika és Gazdaságtan Doktori Iskola

„Ez a vidék egy Elhagyott Édenkert. A csodák és csodavárások nyomai úgy váltják itt egymást, mint a fény és az árnyék. Ezen a vidéken az évszázadok lassan hömpölygő folyama termékeny üledéket hagyott, amelyben eltemetett gazdagság rejlik. Az Édenkert szeretőkre vár, hűségesekre és őszintékre, akik a természet kincseiért képesek zarándokútra kelni”

Alkonyi László

BEVEZETÉS

A Borsod-Abaúj-Zemplén megyét sújtó gazdasági és szociális problémák kihatnak a térség foglalkoztatáspolitikai helyzetére és olyan komoly társadalmi problémákhoz vezetnek, mint az elszegényedés, a fiatalok elvándorlása és a munkanélküliség, melyek ördögi körként vissza hatnak a vidék gazdasági helyzetére és jelentős mértékben visszavetik a többi megyéhez viszonyított felzárkózását.

APRÓFALVAS PÁLYÁZATI PROGRAMOK BORSODBAN

A Borsod-Abaúj-Zemplén megye északkeleti részén található Sajó menti, zömében aprófalvas települések polgármesterei múlt év májusában elhatározták, hogy együtt útra kelnek és újra felkutatják és felszínre hozzák a térség kincseit, rejtett, eltemetett értékeit, melyekből felépíthetik az Édenkertet azon a vidéken, amiről az emberek többségének ma a gyárkémények, az elhagyott bányák, a szegénység és a munkanélküliség jut csak eszébe.

Az együttműködés közös pályázatok benyújtásával kezdődött múlt év nyarán. Ennek köszönhetően három nyertes pályázati program indult útjára a közelmúltban a térségben összesen 106 millió forint értékben. Két kutatási program célja összesen 6,3 millió forintos támogatás mellett – átvitt értelemben a „kincsvadászat”: felkutatni és bemutatni azon értékeket, melyekre a térség a remények szerint szebb jövőjét építheti. Szakmai nyelven ez annyit tesz, hogy ebben a térségben megindult egy komoly tudományos kutatási program az Ariadne Alapítvány irányításával a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Önkor-

mányzat Területfejlesztési Célleírázatának 2 millió forintos, illetve az Országos Foglalkoztatási Alap 4,3 millió forintos támogatásával, mely feltérképezi az adottságokat, problémákat, lehetőségeket és kitérési pontokat, melyek ismeretében felépíthető egy kifejezetten aprófalvas szemléletű térségi fejlesztési koncepció, amelyre sikeres és pályázható fejlesztési programok építhetők, melyek egyben illeszkednek a megyei és a kistérségi programokhoz is.

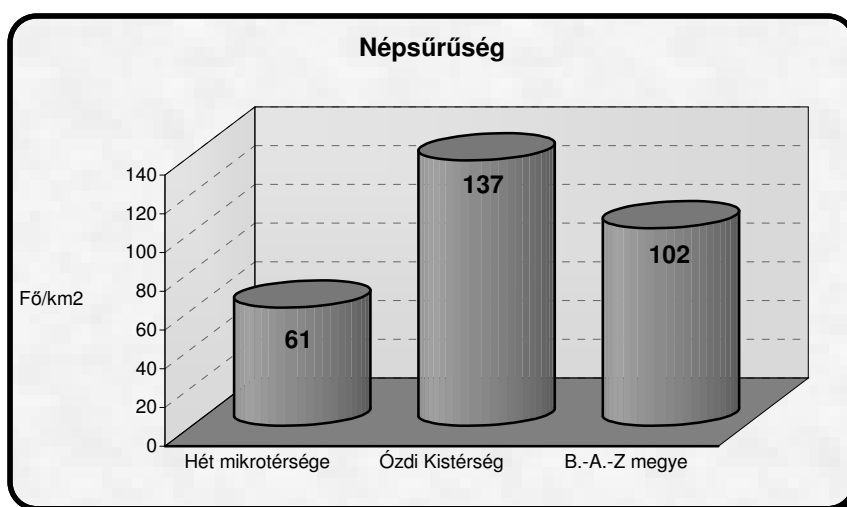
Népség és népsűrűség a vizsgált térségben

Az aprófalvas szemlélet rendkívül fontos eleme ezen kutatásoknak, mivel mind az Ózdi, mind a Kazincbarcikai kistérség településeinek túlnyomó többsége aprófalvas, vagy aprófalvas jellegű település, azaz lakosság száma nem éri el a 1000 főt.

Területi egység	Lakónépség az év végén		Városok népsége	Települések átlagos népsége	Népsűrűség ₂ fő/km ²
	fő	Változás 2002–2003 között			
Hét mikrotérsége	3 814	–1,8	0	635	61
Ózdi kistérség	75 253	–1,7	49 534	2595	137
B.-A.-Z. megye	738 143	–1,5	404 445	2068	102

1. táblázat: Népség, népmozgalom a térségben

Forrás: KSH B.-A.-Z. megye statisztikai évkönyv, 2003 alapján készítette Ariadne Alapítvány

1. ábra: A térség népsűrűsége

Készítette: Ariadne Alapítvány.

Forrás: KSH B.-A.-Z. megye statisztikai évkönyv, 2003.

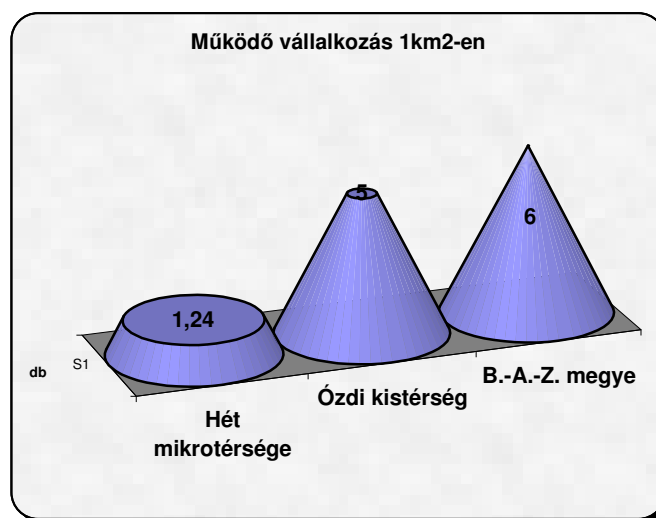
Gazdasági aktivitás a vizsgált aprófalvas térségben

A jövőkép és a tudatos gazdasági szerep hiányáról árulkodnak az alábbi táblázat értékei is: a mikrotérségben jut a legkevesebb vállalkozás km^2 -re illetve 1000 lakosra: a kistérségben 5-ször a megyében pedig átlagosan 6-szor annyi vállalkozás jut 1 km^2 -re, mint Hét mikrotérségében.

Területi egység	Működő egyéni vállalkozások száma (db)	Ebből	
		0 és ismeretlen	1–9 főig
		főt foglalkoztató vállalkozások száma (fő, %)	
Hét mikro-térsége	53	43	10
		-81,10%	-18,90%
Ózdi Kistérség	2 002	1 615	380
		-80,60%	-19,40%
B.-A.-Z. megye	25 334	21 093	4151
		-83,25%	-16,75%

2. táblázat: A térségben működő egyéni vállalkozások a foglalkoztatotti létszám függvényében

Forrás: KSH B.-A.-Z. megye statisztikai évkönyv, 2003 alapján készítette Ariadne Alapítvány

2. ábra: Működő vállalkozások aránya Hét mikrotérségében.

Készítette: Ariadne Alapítvány.

Forrás: KSH B.-A.-Z. megye statisztikai évkönyv, 2003.

Ez a kirívóan alacsony érték passzivitásról, a vállalkozói szellem/kedv és a tudatos gazdasági szerep hiányosságairól árulkodik. A népességi és népsűrűségi adatokból levont következtetésekkel együtt a gazdasági aktivitás alacsony színvonala megerősíti azt a feltételezést, hogy a térség mint egy téli álomba merülve kívülről várja helyzetének javulását, úgy gondolja, hogy önmagának nincs meg a lehetősége arra, hogy önerejéből a térségben maradva javítson helyzetén, nem látja a térség kitörési pontjait. Ezért kiemelkedően fontosnak tekinthető a térség lakosainak tájékoztatása a kitörési pontokról, a vállalkozóvá válás, külső vállalkozói tőke bevonásával új munkahelyek teremtése.

A fenti táblázatok és diagrammok adatai alapján látható, hogy mind a megye, mind a kistérség, mind Hét mikrotérségében működő társas és egyéni vállalkozások közel 40%-a nem teremt szignifikáns mértékben munkahelyeket. Valószínűsíthető, hogy ebben az esetben ún. *kényszervállalkozásokról* beszélhetünk. Ugyanezen társas és egyéni vállalkozások kevéssel több, mint a fele foglalkoztat 1–9 fő közötti alkalmazottat és csak elenyésző részük (5%) alkalmaz 10–19 főt. 20-nál több alkalmazottat foglalkoztató társas vállalkozást Hét mikrotérségében nem találunk, de a kistérségben és a megyében is átlagosan 2–3%-ra tehető az arányuk az összes vállalkozás közül. Mindebből arra következtethetünk, hogy mind a megyében, mind a kistérségben, mind a vizsgált mikrotérségben a kényszervállalkozásokon kívül is túlnyomó többségben „csak” mikro vállalkozásokat találunk, melyek az Európai Unió hivatalos besorolása szerint nem érik el az 50 fő foglalkoztatotti létszámot.

Összegezve tehát elmondható, hogy a megyében, a kistérségben és a mikrotérségben egyaránt túlnyomó többségben vannak az elenyésző gazdasági és foglalkoztatási és innovációs potenciállal rendelkező mikro vállalkozások, melyeknek majdnem a fele egyben kényszervállalkozás is. Az adatok alapján kitűnik, hogy Hét mikrotérségében kizárólag mikro vállalkozások működnek, ez a tény jelentősen csökkenti a térség népességmegtartó erejét, mert nem tud kellő munkahelyet, megfelelő megélhetést teremteni lakói számára. Az aprófalvas településekre jellemző módon a Hét mikrotérségében vizsgált falvakban az önkormányzat a legnagyobb munkáltató, mely maga is súlyos likviditási gondokkal küzd és a tervezett közigazgatási reform alapján összevonandó önkormányzati hivatalok még a jelenlegi foglalkoztatotti létszámot is csökkenteni fogják. Új munkahelyek teremtésére sem a mikrotérség önkormányzatai sem a jelenleg működő vállalkozások nem képesek. Megoldást csak a közös kitörési pontok meghatározása mentén mikrotérségi összefogásban megvalósítandó vállalkozó barát és területfejlesztési politika jelenthet, melyekhez a pénzügyi alapot közösen benyújtott pályázatok adhatják, illetve a kedvező feltételek nyújtása mellett külső befektetői tőke térségbe vonása. Fontos, hogy a mikro térség fejlesztési politikájában a vizsgált 6 település a szubszidiaritás uniós alapelvét mérvadónak tekintve önálló szükségleteit képes legyen megfogalmazni és kifejezni és arra fejlesztési programokat építeni, melyek hatással és befolyással bírhatnak a kis-

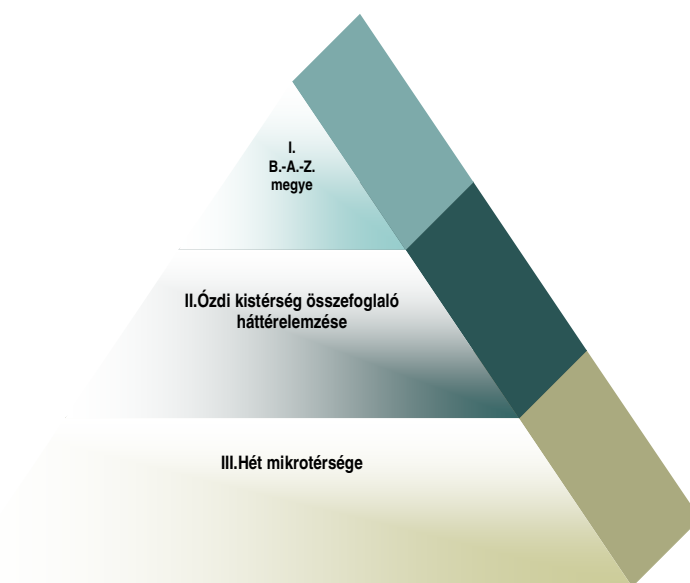
térségi fejlesztési koncepcióra is. A cél az, hogy a térség ne ún. „tapétának” érezze magát a kistérség 2 városának koncepcióját tükröző fejlesztési programokban, melyek igen kis mértékben, vagy egyáltalán nem tükrözik a mikro-térség igényeit.

A vizsgált térségben rendelkezésre álló fejlesztési háttéranyagok

A magas munkanélküliség, az aprófalvas jellegből adódó közös problémák, magas munkanélküliség és alacsony gazdasági aktivitás jellemezte Sajó-völgyi együttműködésben részt vevő apró falvas települések polgármesterei úgy vélik, hogy a rendelkezésre álló megyei illetve a kistérségi fejlesztési anyagok nem fektetnek kellő hangsúlyt az aprófalvas térség sajátosságaiból adódó speciális problémákra és lehetőségekre: ennek megfelelően nem áll a rendelkezésükre adekvát kutatási háttéranyag, melyek elengedhetetlen mellékletei a strukturális alapokból támogatott pályázatoknak, így a térség pályázati esélyei addig kétségesek, míg támogatási igényét hiteles kutatási anyagokkal nem tudja alátámasztani.

A vizsgált aprófalvas térségben indult új kutatási programok

Ezt ellensúlyozandó Hét Község Önkormányzata 2004. júliusában „Hét mikro-térsége fejlesztési stratégiájának kidolgozása” címen pályázatot nyújtott be a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Önkormányzathoz Területfejlesztési Célelőirányzatának kuratóriumához, melyből 2 000 000 forintos támogatást nyert el. Ez a kutatás Hét mikrotérségét, azaz hat észak-sajó-völgyi aprófalvas települést érint (Hét, Sajópüspöki, Sajónémeti, Sajómercse, Sajóvelezd, Királd). A tanulmány tehát Hét mikrotérsége alatt e hat település együttesét érti. A fentebb részletezett térségi szemlélet értelmében Hét mikrotérségének elemzését a kutatás az azt befogadó Ózdi kistérség és Borsod-Abaúj-Zemplén megye viszonylatában vizsgálja. A tanulmány első és második fejezete ezért foglalkozik a megye, illetve a kistérség összefoglaló helyzetelemzésével az alábbi diagramm által ábrázolt módon és felépítés szerint:

3. ábra: A kutatás felépítése
Készítette: Ariadne Alapítvány – VADASI AIDA.

BENDE GYÖRGY a pályázat gesztor településének Hét Községnek Polgármestere és az Ariadne Alapítvány a kutatás szerkezetének összeállításakor egyetértettek abban, hogy egy település fejlesztési céljait csak akkor tudja jól meghatározni és elérni, amennyiben térségi, megyei szinten vizsgálja helyzetét és lehetőségeit. Ez fokozottan igaz egy olyan mindössze 3.800 lakost számláló térségre, mint Hét Mikrotérsége, mely minden napjait tekintve ezer szállal kapcsolódik a környező aprófalvas hálózatba és munkalehetőségek, iskola, egészségügyi rendszer tekintetében pedig erőteljesen függ az Ózdi kistérség két városától Putnoktól és Ózdtól. A tanulmány célja nem titkolt módon a szemléletformálás. Tudományos kritériumoknak való megfelelés mellett a kutatás gyakorlati célokat is kíván szolgálni: mivel Hét mikrotérségének és tágabb környezetének nem áll rendelkezésére olyan, az aprófalvas problémákat és szempontrendszer alapul vevő kutatási háttéranyag, melyre fejlesztési programokat és pályázatokat lehetne építeni, jelen tanulmány ezt az űrt kívánja pótolni. Ennek érdekében felajánlja és felhatalmazza a mikrotérség érintett településeit a kutatási anyag szabad felhasználására a pontos meghivatkozás kötelezettsége mellett. Ezért a kutatási anyagot írott és szabadon szerkeszthető elektronikus formában (CD-n) is a pályázó rendelkezésére bocsátotta. A szemlélet formálást ez a kutatás úgy szeretné elérni, hogy felhívja a figyelmet az egységes térségi gondolkodás fontosságára, mivel az Alapítvány kutatói úgy tapasztalták, hogy noha az Ózdi kistérség településeinek 88%-a aprófalvas jellegű település 1000 fős la-

kosságszám alatt, rájuk az Ózdi kistérségre eddig elkészített és ismertetett kutatási anyagok csak általánosságban tartalmaznak fejlesztési célokat. Az eddig megjelent hivatalos kistérségi fejlesztési koncepciók igen egyoldalú módon Ózd és közvetlen agglomerációjára fogalmazzak meg konkrét fejlesztési célokat. Aprófalvas háttérkutatásokat és elemzéseket jelenleg az MTA RKK ÉMO végez az Észak-magyarországi régióban, melynek eredményei még nem kerültek publikálásra. Figyelembe kell azonban venni, hogy az MTA RKK tudományos kutatási intézményként háttérkutatásokat és fejlesztési ajánlásokat fogalmazhat csak meg. Azok térségi koncepciókba való integrálásáért és megvalósítására az intézet semmilyen ráhatással nem rendelkezik az ajánlási jogkörén kívül.

A Sajó völgyi településeken időrendben második kutatási program az Országos Foglalkoztatási Alap 4,3 millió forintos támogatásával 2005 májusában indul, egy évig tart az „Aprófalvas munkanélküliség kezelési lehetőségei a Sajó-völgyében” című 16 Sajó völgyi települést érintve szintén aprófalvas szemléletben komplex foglalkoztatási helyzetfelmérést és fejlesztési koncepciót dolgoz ki az Ózdi és Kazincbarcikai kistérség területén található térség számára. Mivel az országban a Dél-dunántúli és az Észak-magyarországi régió az, amelyre az aprófalvas településjelleg, a gazdasági struktúraváltásból adódó társadalmi, gazdasági problémák a legjellemzőbbek az országban, ezért a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei, és ezen belül az Ózdi kistérség nem hagyhatja figyelmen kívül hivatalos fejlesztési céljainak megfogalmazásakor a térség 88%-át kitevő aprófalvas településhálózat érdekeit és problémáit. Az Alapítvány kutatóinak álláspontja szerint egy térség fejlesztése csak az ún. „mozaikelv” alapján lehetséges: amennyiben a kirakós csak egy darabja is hiányzik, annak az egész kép, jelen esetben térség látja kárát. Ennek értelmében fel kívánjuk hívni a figyelmet arra, hogy sem a kistérség városainak fejlődése nem értelmezhető a környező aprófalvas hálózat figyelembe vétele nélkül, sem fordítva.

BEFEJEZÉS

Ennek érdekében arra invitáljuk a kistérség aprófalvas településeinek döntéshozóit, hogy lépjenek ki a szegregáltságból és alapítsanak fejlesztési társulásokat, nonprofit szervezeteket, melyek egységesen tudják érdekeiket képviselni és integrálni azokat a kistérségi és megyei fejlesztési koncepciókba. Ez a folyamat nem tűr halasztást, mivel az Európai Unió következő 2007–2013 közötti költségvetési időszakára előirányzott fejlesztési prioritásokat haladéktalanul meg kell határozni. A meg nem fogalmazott fejlesztési prioritásokra az Unió nem biztosít fejlesztési forrásokat. A térség halmozottan hátrányos helyzete miatt nem engedheti meg magának, hogy elessen ezektől a támogatási összegektől, mert az a teljes leszakadását jelentené. A fent említett két kutatás tehát hiánypótló jellegű, mivel eddig nem látott napvilágot a térségben az aprófalvas területek felemelkedését és felzárkózási esélyeit vizsgáló kutatási és fejlesztési háttér-

anyag, noha mindkét térség több, mint 80%-át aprófalvas jellegű települések adják. A megyei és kistérségi gondozásban eddig elkészült kutatási munkák egyértelműen a két kistérség nagyobb településeinek (Ózd, Putnok, Kazincbarcika) szempontrendszerén alapulnak Meggyőződésünk, hogy csak a fentiekben részletezett térségi szemlélet az, a térség hosszú távú fejlesztéséhez és a fejlettebb régiókhöz való felzárkózásához vezethet. Ennek gyakorlati megvalósítására 2005 augusztusában nyolc észak-sajó-völgyi település Hét Község gesztorságával és az Ariadne Alapítvány közreműködésével pályázatot nyújtott be és támogatást nyert az Európai Szociális Alaphoz egy 22 hónapos térségi együttműködésben megvalósítandó 36 munkanélküli részére nyújtandó komplex képzési-reintegrációs-foglalkoztatási program megvalósításához. Ez a 2005. március 1-jén indult pályázati program az első az aprófalvas települések térségi összefogásában megvalósuló programok közül az Ózdi Kistérségben, mely reményeink szerint a két a fentiekben már részletezett kutatási programmal együtt csak egy hosszú távú együttműködés első lépéseit jelenti a térségben.

IRODALOM

- [1] **Borsod-Abaúj-Zemplén Megye Agrárstruktúra és Vidékfejlesztési Stratégiai Programja** (1999.).
- [2] **B.-A.-Z. Megye Fejlesztési és Felzárkóztatási Programja** (1999).
- [3] **B.-A.-Z. Megyei Területfejlesztési Konceptió** (1999).
- [4] Dr. G. Fekete Éva szerk. (2002): **Tartós munkanélküliség kezelése vidéki térségekben**, MTA RKK Vidékfejlesztési Műhely.
- [5] **KSH B.-A.-Z. Megyei Statisztikai Évkönyv**, 2003.
- [6] **KSH Népszámlálás 2001 Területi adatok/6.5 Területi adatok: B.-A.-Z. megye.**
- [7] **Országos Területfejlesztési Konceptió.**
- [8] Vadasi Aida (2005): **Mikrotérségi Fejlesztési Háttérkutatások: Hét mikrotérsége**. Miskolc. A kutatás a B.-A.-Z. Megyei Területfejlesztési Cél-előirányzat támogatásával készült.

13. PORTUGÁLIA MODERNIZÁCIÓS SIKEREI A TÖRTÉNETISÉG ÉS AZ UNIÓS CSATLAKOZÁS TÜKRÉBEN

*Németh Andrea*¹

PhD-hallgató

Pécsi Tudományegyetem TTK, Földrajzi Intézet

BEVEZETÉS

Annak ellenére, hogy az Ibériai-félsziget alapvető dilemmáját a történelem folyamán az elszigeteltség és a megosztottság jelentették, a XV–XVI. században innen indultak a világ kolonizálását eredményező folyamatok, melynek eredményeképpen a portugál nép a kor egyik legnagyobb tengeri nagyhatalma lett. A portugáliai birodalomközponti jelleg elvesztése, illetve a gyarmatokra való támaszkodás beszűkülő lehetőségei, de az atlantizmus irányvonalának megtartása mellett merült fel az európai csatlakozás szükségessége. Mára Portugália határait Észak-Afrika, biztonságát a NATO szervezete, gazdasági és politikai határát az Európai Közösség, kulturális térségét a portugálul beszélő népek közössége jelenti (SZILÁGYI I., 2004). E rövid tanulmány a régió geopolitikai sajátosságainak háttérében, a portugál történeti fejlődés és az uniós csatlakozás „metszéspontjában” mutatja be az ország 1986 óta tartó modernizációs sikereit. A folyamat egyik egyértelmű pozitív következménye, a portugáliai turizmus iparág lendületes fejlődése, illetve annak gyors előmenetele volt. Evvel összefüggésben, a fentiekben jelzett modernizációs eredmények a portugáliai turizmus ágazat versenyképességét igazoló esettanulmánnyal egészülnek ki.

„EURÓPA NYUGATI PEREME”

A régió geopolitikai sajátosságai

Az Ibériai-félsziget a periférikus földrajzi elhatárolódása és a diktatórikus politikai berendezkedése révén, évszázadokon keresztül Európától elszigetelt régiónak számított, s egyúttal geopolitikai és stratégiai értelemben is félelmetes erőt képviselt. A térség szimbolikus hidat képezvén Európa, Afrika, a Mediterrán-

¹ Témavezető: DR. AUBERT ANTAL PTE-TTK, Földrajzi Intézet. Egyetemi docens, tanszékvezető.

neum és az Atlanti térség között, hatalmas tengerentúli gyarmatbirodalmat tudott kiépíteni, illetve kiterjedt gazdasági primátusra tett szert a felfedezések történelmében. A mindenütt jelenlévő tenger és a kikötőkkel tagolt partvidék sajátosságainak, s így a világpiacokhoz való közelségnek köszönhetően lehetővé vált a tengeri hatalom kiépítése a térségben, melynek alapja természetesen a hajózás és az ütőképes hadiflotta volt. A félsziget földrajzi fekvése, környezeti tényezői jelentős befolyással bírtak történelme alakulására, s kulturális gazdagságára. Ennek köszönhetően a Pireneusi-félsziget mindig is egyszerre volt a különböző törzsek, és civilizációk meghódításának célpontja, s népek keresztútja. Emlékeik jellegzetességei egyszerre képviselnek különleges szintézist az európai kontinens és a mediterrán kultúra bölcsőjében, illetve a hispániai és portugál kultúrtörténetben. A térség történelmét nagymértékben meghatározta a hegységek jelenléte, a hajózható folyók hiánya és nem utolsó sorban a tengerek ölelése. Másrésztől, a vad domborzat különálló földrajzi tájegységekre is tagolta a félszigetet, melyek a történelem folyamán kultúrájukban is elhatárolódtak egymástól (Luzitánia, Galícia, Baszkföld). Ugyanakkor amennyire a Pireneusok hegyláncai és sorompói elszigetelték a régiót az európai centrumtól, de egyben Nyugat-Európa védőbástyáját is jelentették a Korán népei ellen, a Gibraltári-szoros szinte annyira összekötötte Észak-Afrikával. Ez a természetföldrajzi sajátosság hosszú történelmi korszakokon keresztül döntően meghatározta a kapcsolatát délen Afrikával, s nyugatra az atlanti-óceáni és az azon túli területekkel.

A földrajzi adottságok nagymértékben segítették, és lehetővé tették, hogy 711-től a Gibraltári-szoroson átkelő muzulmán kalózok – akiket az Ibériai-félszigeten móroknak neveztek – könnyedén az ellenőrzésük alá vonhassák a térséget. Az a tény, hogy a Kelettel való kereskedelmi útvonalak nagy része muzulmán fennhatóság alá került, komoly akadályt jelentett a nyugat-európai királyságok gazdaságának fejlődésének. Ekkor Portugália és Kasztília királyságai a kiváló hajósai révén új tengeri útvonalakat keresnek, s Afrika partjainak feltérképezésével olyan expedíciókat kezdeményeznek, melyek elvezetnek a fűszertermesztő mesés keleti országokba. A régió periférikus földrajzi helyzete főként a kontinens legnyugatibb peremén található Portugáliát sújtotta, hiszen Spanyolországgal való közelsége az évszázados rivalizálás és az ellenséges viszony folytán sokáig elzárta a luzitánokat az európai konstellációktól, de ebből kifolyólag a kontinentális erőviszonyok változásai (francia forradalom eszméi, ipari forradalom) alig érintették az országot. Spanyolországgal való összeférhetlensége csak tovább nehezítette az „Európa felé fordulás” lehetőségét, s így Portugália fokozatosan került a nemzetközi elszigetelődés határvidékére, s ez által kikerült a fejlődés fő áramlatából. Európától elforduló, bezárkózó világ maradt. Ezzel összefüggésben a térség két országának izolációját a tekintélyuralmi rendszeren alapuló politikai irányvonal is nagymértékben meghatározta, hiszen diktátoraik hosszú időn keresztül „konzerválták” a gazdasági elmaradott-

ságot és a fejletlenséget. Portugáliában a „luzitán integralizmus”, Spanyolországban a „Hispanidad” eszméi hódítottak (PAP N., 2001). A portugál „Európa-politikát” évszázadokig az angliai tengeri hatalommal való stratégiai szövetségi viszony jelentette, s melynek történelmi háttére a két ország által 1386-ban aláírt „örökös szövetség” volt. Ugyanakkor Portugália sohasem volt csak európai érdekeltséggel bíró ország, hiszen az atlanti irányultság jóval meghatározóbb volt a történelme során. Az ország a nemzeti érdekeit, szellemiségét Európán kívüli dimenziókban, Brazília és gyarmati rendszere, illetve a portugálul beszélő közösségek körében fogalmazta meg. A gyarmatbirodalom elvesztése után a portugál nemzeti önbecsülés és önértékelés meg lehetőséget devalvált helyzetbe került. Valójában Portugáliának csak az uniós csatlakozás biztosította a félperifériás elmaradottságból való kitörés modernizációs lehetőségeit (SZILÁGYI I., 2004).

PORTUGÁLIA AZ ATLANTIKUM TÖRTÉNELMÉBEN

Az ország történeti fejlődése

Az ország mai északi területein Kr. e. 700-ban kelta hódítók rakták le a kelta-ibér civilizáció alapjait, ezzel szemben délen a Földközi-tenger keleti medencéjéből érkezett föníciaiak, görögök, majd karthágóiak telepedtek le, s akiknek köszönhetően az Ibériai-félsziget az ún. „klasszikus világ” részévé vált. (PETZ GY., 2004) A portugál ókor legnagyobb hódítói kétségtelenül a rómaiak voltak, akik miután gyarmatosították a félszigetet, a négy évszázados romanizáció folyamata alatt szinte teljesen átalakították a luzitánok életét. Róma bukását követően a régió gót uralom alá került, az Ibériai-félszigetet ekkor Észak-Portugália (Luzitánia) egyes részei, Galícia, León és Kasztília alkotta.

Kr. e. 711-ben az arabok (mórok) átkelve a Gibraltári-szoroson egészen Aveiróig elfoglalják a mai Portugália területét. A keresztények 1249-ben fejezik be visszahódítást és mérnek végső csapást a mórokra, s mely évszám egyben az ország mai határainak kialakulását is jelenti. Portugália, Dénes király uralkodása (1279–1325) alatt éli első fénykorát, aki mint országalapító leteszi a kultúra és a tudományok alapjait. Az ő alapítja Portugália első egyetemét, mely ma Coimbrában található.² Luzitánia a XV–XVI. század folyamán hatalmas tengerentúli gyarmatbirodalom kiépítésébe kezdett, ezáltal a világ egyik legjelentősebb kereskedelmi hatalma lett. Ázsia felfedezését is döntő részben a portugálok valósították meg, akik Afrika déli részéhez vezető útvonalak ismeretének birtokában sikerrel építették ki birodalmukat az Indiai-óceánon. A hódítások kezdeti I. János nevéhez fűződnek, aki 1415-ben átkelve a Gibraltári-szoroson bevette a marokkói Ceutát, majd 1437-ben Tangert. I. János magával vitte egyik fiát,

² KOVÁCS J. (2004): Portugália. In MÁNFAI GY. – PAP N. (2004): Az Atlantikum világa. Pécs, Alexandra Kiadó, p. 129.

Tengerész Henriket, aki később Sagresben tengerészeti iskolát is alapított, mely alapját jelentette hazája nagy tengeri sikereinek. A portugál hajósok Madeirat 1419-ben, majd az Azori-szigeteket 1427-ben fedezik fel, az 1460-as években elérik a Zöldfoki-szigeteket, s a Guineai-öböl térségét. 1493–1494-ben aláírt tordesillasi egyezmény következményeképpen a spanyolok és a portugálok megegyeznek a felfedezett Újvilág felosztásában. A későbbiekben indulnak csak el igazán a nagy felfedező utak, hiszen 1487-ben BARTOLOMEU DIAS megkerüli a Jóreménység fokát, 1498-ban VASCO DA GAMA felfedezi az Indiába vezető utat, s az ő érdeme, hogy ma már ismerjük Mombasát, a Szent Ilona és a Mossel-öblöt. Átkelt az Arab-tengeren és Kelet India Kalikutt kikötőjében vetett horgonyt. India, mint a fűszerek, a porcelán, a selyem és a drágakövek hazája nagyon vonzotta a korabeli felfedezőket. PEDRO CABRAL 1500-ban Brazília partjainál száll partra, mely később Portugália legnagyobb és legértékesebb gyarmatává vált. A kor másik nagy portugál hajója Magellán, aki 1509-ben expedíciójával eljut Malájföldre, a Malukú, illetve a Fülöp-szigetekre. Ekkor nyert bizonyítást, hogy a Föld gömbölyű, és így körül hajózható a világ.³ A portugál tengeri terjeszkedés időszakában, 1548-ban a portugál FERNAO MENDES PINTO eljut Yokohamába, ahol megalapította a portugálok első kereskedőtelepét. A japán szigetvilág ekkor tájt az európaiak számára az egyik legkevésbé ismert vidékei közé tartozott.

A portugál nemzeti identitás ekkor leginkább a Mánuel-stílusú építészetben (1495–1521) jut kifejezésre. A nevét az 1495–1521 között uralkodó I. MÁNUEL királyról kapta, s korszakát VASCO DA GAMA, CABRAL, MAGELLÁN sikerei fémjelzik. Példái a késő gótikus épületek egzotikus mintázatai, illetve a hajózás és a tenger motívumainak díszítményei jelentik. A portugál felfedezések e csodálatos virágzó korszaka 1578-ig tartott. A gyarmatok elvesztésének folyamata már II. JÁNOS uralkodása alatt visszafordíthatatlannak látszott. A fejlődés abban a pillanatban megtorpan, amikor Anglia és Hollandia átveszik a világkereskedelem irányítását, s akik 1622-től több portugál területet csatolnak el (Ceylon, Hormuz), nem különben Portugália lassan technikailag is lemarad a hajóépítésben.⁴ Az ország 1580 és 1640 között „Perszónálunió” formájában élt a spanyol uralom alatt, s csak 1640-ben III. FÜLÖP spanyol király elűzésekor vált el véglegesen a spanyol világhuralomtól. Ekkor IV. JÁNOS néven a Braganza-dinasztia hercege kerül a trónra, mely dinasztia az ország későbbi uralkodóit adta, egészen 1910-ig, a monarchia megdöntéséig. Amikor NAPÓLEON megkezdte a hispániai hadműveleteit, megfenyegeti Portugáliát is, hogy amennyiben nem vesz részt az Anglia elleni blokádban, leigazza. Az angolok a szorongatott ország segítségére sietnek és a királyi családot 1807-ben

³ MENDÖL T. (1999): A földrajz tudomány az ókortól napjainkig. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, pp. 116–120.

⁴ BIRMINGHAM D. (1998): Portugália története. Budapest, Panonica Kiadó, pp. 26–27.

Brazíliaba menekítik, s ettől a pillanattól 14 éven át Rio de Janeiro lett Portugália fővárosa.⁵ 1910–1923 között több republikánus párt váltotta egymást, de nem tudták biztosítani az ország gazdasági és politikai stabilitását. 1932–1968 között ANTONIO DE OLIVEIRA SALAZAR diktatórikus és tekintélyuralmi rendszeren alapuló kormányzása jellemzi az ország politikáját. A SALAZAR-rezsim a MUSSOLINI olaszországi és a PRIMO DE RIVERA spanyolországi diktatúrák kortársának tekinthető, és mint ilyet ellenlábasai előszeretettel címkézték fasiszta rendszerű kormányzatnak (BIRMINGHAM D., 1998). A „gyarmatbirodalom” szétesése következtében egyre népszerűtlenné vált a rezsim, mely az ESTADO NOVO néven vált ismertté. A salazari diktatúra után, MARCELO CAETANO kormányzását (1968–1974) követően a „szegfűk forradalma” teremtette meg a radikális szakítást a régi rendszerrel, illetve a politikai irányváltás lehetőségét.⁶

PORTUGÁLIA ÉS AZ EURÓPAI UNIÓ

A csatlakozási folyamat

Kronológia

1968. 05. 18.	Portugália felvételét kéri a Közös Piacba
1977. 03. 28.	A csatlakozási kérelem hivatalos benyújtása
1978. 10. 17.	A csatlakozási tárgyalások megkezdése
1985. 03. 29.	A csatlakozási tárgyalások befejezése
1986. 01. 01.	Portugália az EGK teljes jogú tagja
1992. 02. 07.	A Maastrichti Szerződés célul tűzte ki az egységes Európai Gazdaság és Pénzügyi Unió megteremtését
1998. 05. 02.	Portugália a konvergencia-kritériumok teljesítésével bekerül az euró első körébe
2002. 01. 01.	Az euró bevezetése, és a pénzforgalomban is felváltja a portugál pénzt

Forrás: JOAQUIM F. L. PIMPAO. ICEP.

A portugál külpolitikát a hatvanas évektől határozott atlanti elkötelezettség jellemezte, mely a katonai-biztonságpolitikai intézményesítést a NATO-tagsággal (1949) és az Egyesült Államokkal kötött támaszpontegyezménnyel (1951) sikerült megvalósítani. Szorgalmazta továbbá az európaiság (Európaopció) előtérbe kerülését, melyet az ország EFTA-tagsága és az EGK-val 1972-ben aláírt Szabadkereskedelmi Egyezmény jelentette. Mindezekon túl elkötelezett híve volt a portugálul beszélő népek együttműködésének megteremtésének,

⁵ KOVÁCS J. (2004): Portugália. In MÁNFAI GY. – PAP N. (2004): Az Atlantikum világa. Pécs, Alexandra Kiadó, p. 130.

⁶ SZILÁGYI I. (2000): A portugál modell. Budapest, Osiris kiadó, pp. 11–15.

a Luzitán Közösség (Portugália, Angola, Brazília, Mozambik, Zöldfoki-szigetek, Sao Tome és Príncipe, Bissau-Guinea) létrehozásának, mely 1996-ban meg is valósult.⁷ Az európai integrációt egyrészt a történelmi szükségszerűség, másrészt a regionális és gazdasági elmaradottság is megerősítették. Portugália csatlakozási kérelme egy olyan politikai döntésnek számított, mely azon túl, hogy azt irányozta elő, hogy javuljon az ország belpolitikai és gazdasági stabilitása, legfőbb célja a regionális különbségek mérséklése, illetve a fejlődésbeli egyenlőtlenségek kiküszöbölése volt. Erre csak az uniós transzferek bevonásával volt esélye. Az angol befolyási szférába tartozó atlanti-mediterrán ibériai ország beillesztése a Közösségbe sokkal probléma mentesebben zajlott, mint Spanyolország esetében. Ez többek között Mario Soares kormányfő rendkívüli kompromisszum készségének is volt köszönhető (ÉLTETŐ A., 1997), bár a portugálok gyakran sérelmezték, hogy az európai integrációjukat jelentős mértékben hátráltatják a két országgal együttesen folytatott csatlakozási tárgyalások.

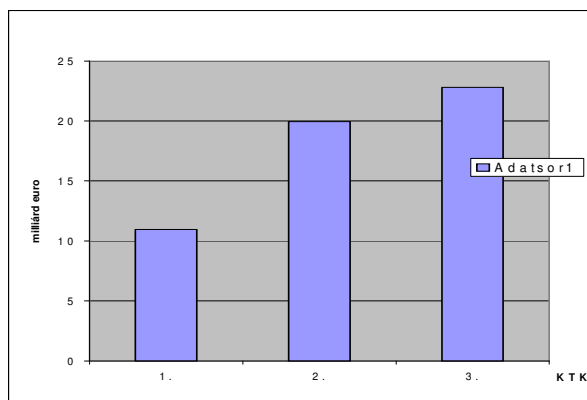
Az Unió legérzékenyebb területeit a mezőgazdaság, a munkaerő áramlás, a textil ipar, illetve a halászati szektor problémakörei jelentették. A portugál mezőgazdaság fejlődése érdekében, a PEDAP-program (1986) az ország agrárstruktúrájának korszerűsítését tűzte ki célul. A portugálok számára a legnagyobb kihívást a gazdaság liberalizálása és a pénzügyek egyensúlyban tartása jelentette. Portugália integrációjával olyan európanizációs folyamatok kezdődtek, melyek az ország jövőjét, identitását határozták meg, de a nemzetközi pozíciójának megszilárdulása a mai napig nem zárult le.

Az uniós alapok, és a pénzügyi támogatások szerepe

Portugália mára az EU egyik legsikeresebb fejlődési pályát befutó tagállama. Gazdasági mutatói egyértelműen javultak, s csatlakozása révén sikerült kitörnien az évtizedes elmaradottságból. Az európai integráció jelentős mértékben járult hozzá a portugál gazdaság átalakításához, ennek köszönhetően az elmúlt 17 évben az országos GDP gyorsabban nőtt az európai átlagnál. A felgyorsuló EU GDP-átlagához való felzárkózást bizonyítja, hogy az 1 főre jutó GDP, amely 1986-ban mindössze csak 55%-a volt az EU átlagának, 2002-ben már a 74%-át tette ki. Az 1 főre jutó GDP 1986-ban 3100 euró, 2002-ben már 12 600 euró volt (JOAQUIM F. L. P., 2003). Nagyon fontos forrást jelentenek a portugál gazdaság fenntartó növekedéséhez és egyensúlyához az Európai Unió pénzügyi támogatásai, melyek összegei a Delors-csomagok keretében jelentős mértékben nőttek, egyrészt a Strukturális Alapok reformja, másrészt a Közösségi Támogatási Keretek eredményeként. Az 1989–1993-as költségvetési periódusban

⁷ SZILÁGYI I. (2002): Egy félperiféria modernizációja – Portugália az Európai Unióban. In KISS J. L. (szerk.) (2002): A Tizenötök Európái. Budapest, Osiris kiadó, pp. 478–481.

(1. KTK) Portugália 10,96 milliárd euróhoz, az 1994 és 1999 (2. KTK) között 19,96 milliárd euróhoz jutott, a 2000–2006-os (3. KTK) költségvetésben pedig 22,82 milliárd eurót irányoztak elő Portugália számára (1. ábra). A Támogatási Keret finanszírozási megoszlását a 2. ábra szemlélteti.

1. ábra: Portugáliának nyújtott támogatások

Forrás: www.ICEP.pt

U alap	2. sz. KTK (1994–1999) %	3. sz. KTK (2000–2006) %
Regionális Fejlesztési Alap	54,2	55,8
Szociális Alap	17,9	18,7
Mezőgazdasági Orientációs és Garancia Alap	10,8	9,6
Halászati Orientációs Pénzügyi Eszköz	1,0	1,1
Kohéziós Alap	16,1	13,8

2. ábra: A 2. és a 3. sz. Közösségi Támogatási Keretből végrehajtott finanszírozások megoszlása a különböző EU-alapok között

Forrás: JOAQUIM F. L. ICEP

1989-ben beindult a privatizáció (a bevételek 1989 és 2002 között meghaladták a 12,6 milliárd eurót), amely megnyitotta az utat a magánkezdeményezések előtt, s így gyorsabban vált lehetővé a portugál gazdasági csoportok újraalakulása, valamint a külföldi tőke beáramlása. A nemzetközi beruházási rangsorban a Portugáliába áramló külföldi tőke szempontjából, s a 44 milliárd dollár értékű befektetéssel az ország a 28. helyet foglalja el, a külföldön befektetett portugál tőkenagyság, mely 32 milliárd dollár volt, a ranglista 25. helyét jelenti.

Hosszú évek óta Portugália legfontosabb gazdasági és kereskedelmi partnerei: Spanyolország, Németország, Franciaország, Nagy-Britannia, Hollandia. Ezen országok piacaira irányul a portugál export mintegy 70%-a. A portugál importban pedig a spanyol, német, francia, olasz és brit cégek részesedése több mint 60%. Bármely ország vagy régió csak akkor juthat hozzá az EU-s alapokból biztosított támogatásokhoz, ha a konkrét beruházási projektek megvalósításába bevonja az állami pénzforrásokat, valamint a magánszektor (portugál és külföldi) pénzforrásait is (3. ábra).

Forrás	2. KTK időszaka	2. KTK időszaka	3. KTK időszaka	3. KTK időszaka
	Ténylegesen beruházott összeg (1994–1999) milliárd euró	%-os megoszlás	Előirányzott beruházás összege (2000–2006) milliárd euró	%-os megoszlás
Unió társfinanszírozás/ Pénzügyi támogatások	19,96	55,2	22,82	48,70
Állami társfinanszírozás/ Beruházások	8,82	24,4	13,57	29,00
Magánszektor beruházásai	7,38	20,4	10,41	22,30
Összesen	36,16	100,00	46,80	100,00

3. ábra: A beruházások és finanszírozások megoszlása az EU-alapok és a saját, és az egyéb források között

Forrás: JOAQUIM F. L. PIMPAO, ICEP

TRENDEK

A régió turizmusának gazdasági jelentősége, illetve a portugál idegenforgalom versenyképességének egyedi vonásai

2003-ban az európai kontinensen 401,5 millió nemzetközi turistaérkezést regisztráltak, mely a világ nemzetközi turistaérkezésének 57,8%-át tette ki. A 2002-es évhez viszonyítva az Európát felkereső turisták száma 0,4%-kal nőtt. A kontinens 2003-ban 249,2 milliárd euró nemzetközi turisztikai bevételt regisztrált (4. ábra). A vizsgált évben a világ turisztikai bevételének 54,8%-a realizálódott Európában, s míg 2002-ben a világ turisztikai bevételének 51%-át, addig 2003-ban már a bevételek 55%-át tudhatta magáénak.⁸

⁸ WTO Világturisztikai Barométer. – Turizmus Bulletin 2004. 2. sz. pp. 58–62.

	Turistaérkezések, 2003 (millió fő)	Változás, 2003/2002 (%)	Bevétel (euró)	Változás, 2002/2003 (%)
Európa	401,5	0,4	249,2 milliárd	-2,8
Spanyolország	52,5	0,3	36,8 millió	3,7
Portugália	11,7	0,8	6,1 millió	1,6

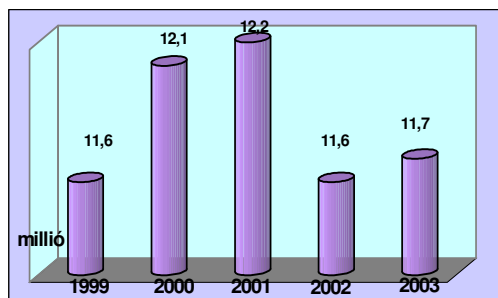
4. ábra: Turista érkezések és bevételek alakulása, 2003

Forrás: ICEP <http://www.INE.es>

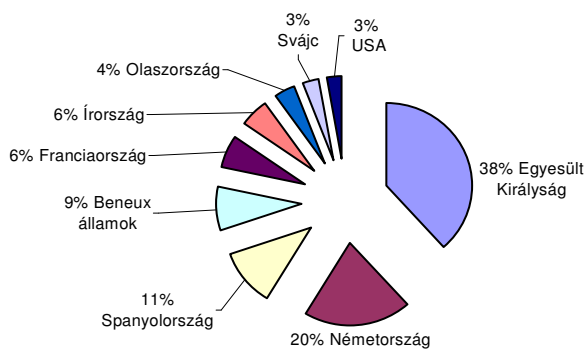
A változatos spanyol turisztikai kínálatoknak illetve a napfény és vízpart-üdülési trendnek köszönhetően, Spanyolország 2003-ban a világ 2. legkedveltebb idegenforgalmi desztinációja volt. A nemzetközi statisztikák tükrében a legnagyobb konkurenciát Franciaország, illetve az USA jelentik. Spanyolországba irányult az európai kiutazások 13%-a, s piaci részesedése így 15%-ot tett ki. A turizmus iparágból származó bevételek nagymértékben járulnak hozzá az ország nemzeti jövedelméhez. A vizsgált évben, Spanyolországban a turizmusból származó bevételek elérték a 36,8 millió eurót, s csak ez az ágazat az ország GDP-nek 12%-át jelentette. A bevétel 3,7%-os növekedést mutat a 2002-es évhez képest. Annak ellenére, hogy Portugália a kontinens peremén való földrajzi adottságai révén periférikus, de az ebből fakadó hátrányokat idegenforgalmi szempontból kiválóan hasznosította, változatos és a turisztikai értékek sokaságát kínáló mediterrán célpontnak tekinthető. A portugál turisztikai image az alternatív turizmus felé fordul, hogy a táj egyediségét kihasználva újabb szabadidős sport tevékenységeket tudjon felsorakoztatni a „palettáján”. Az elszigeteltség és a földrajzi behatároltság révén, mint turisztikai desztináció megközelítése azonban problematikus, hiszen nem esik az „idegenforgalmi áramlás” fő irányába. A másik problémakört az ágazati szezonáltság jelenti, mely a jellegzetes éghajlati viszonyok következménye. Mindezeket nagymértékben ellensúlyozza, hogy a nyugat-európai célpontokhoz képest Portugália árszínvonala az egyik legkedvezőbb. Ez mindenféleképpen előnyt jelent. A portugáliai tengerparti nyaralások, és az azt kiegészítő kaland, természeti, és az öko- és borturizmus bázisát tartományi szinten főként Algarve, Lisszabon és környéke, és nem utolsó sorban Madeira szigetei jelentik, s mely turizmusformák a térségek gazdasági felzárkóztatásában jelentenek válságkezelő szerepet.

Portugália turizmusa a fejlődés útján áll, hiszen az ágazat az ország gazdaságának lendítő kereke, de 2003-ban a turisztikai iparágból származó bevételek a portugál gazdaság GDP-nek csupán 8%-át tették ki. Portugália, mely hagyományosan idegenforgalmi fogadó ország 2003-ban 27,5 millió külföldi látogatót, s ebből 11,7 millió turistaérkezést regisztrált (5. ábra). Mindez 6,1 millió euró

turisztikai bevételt eredményezett. ⁹ Az ország szinte minden évben az Egyesült Királyságból (38%), Németországból (20%), Spanyolországból (11%), a Benelux-államokból (6%) és Franciaországból (6%) fogadja a legtöbb turistát (6. ábra). A mutatók alapján legnagyobb változást az Egyesült Királyságból érkező turistaérkezések dinamikus növekedése (1996-ban 14%), illetve Spanyolországból érkező turisták számának csökkenése (1996-ban 48%) jelentik.

5. ábra: Turisztikai bevételek
Forrás: www.ICEP.pt

6. ábra: Az aktív turizmus Portugáliában
Forrás: ICEP

⁹ <http://www.ICEP.pt>

ÖSSZEGZÉS

Portugália történelmi öröksége, a tradicionális atlanti irányultsága csak nagyon nehezen engedett utat az Európa-orientált külpolitikának. A kis mediterrán demokráciának a meglehetősen korlátozott gazdasági kapacitása és a nemzetközi versenyképessége egyértelműen sürgette az unióhoz való gyors csatlakozást, ami megteremtette a modernizációs sikerek alapjait és ez egyben az ország nemzetközi pozíciójának megszilárdulását jelentette. A válság közepette elkezdődött a tekintélyuralmi diktatúra vonásainak lebontása és a lassú demokratikus irányvonal útkeresése, s így 1986-ban Portugália az Európai Unió demokratikus tagországává válhatott. A megtett történelmi út és a modernizációs fejlődés ellenére, azonban még mindig az Unió egyik legfejletlenebb térsége közé tartozik, azonban kétségtelenül a portugál modell az európai integráció egyik pozitív tapasztalatának példáját jelenti.

IRODALOMJEGYZÉK

- Birmingham D. (1998): **Portugália története**. Budapest, Pannonica Kiadó, pp. 26–27.
- Kovács J. (2004): Portugália. In Mánfai Gy. – Pap N. (2004): **Az Atlantikum világa**. Pécs, Alexandra Kiadó, pp. 129–130.
- Mendöl T. (1999): **A földrajztudomány az ókortól a napjainkig**. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, pp. 116–120.
- Pap N. (2001): **Törésvonalak Dél-Európában**. Pécs, PTE-TTK Balkán Tanulmányok Központja, pp. 59–66.
- Petz Gy. (szerk.) (2004): **Világunk felfedezése**. Budapest, Magyar Könyvklub, pp. 22–23.
- Szilágyi I. (2000): **A portugál modell**. Budapest, Osiris Kiadó, pp. 11–15.
- Szilágyi I. (2000): Egy félperiféria modernizációja – Portugália az Európai Unióban. In Kiss J. L. (szerk.) (2000): **A tizenötök Európái**. Budapest, Osiris Kiadó, pp. 478–481.

Konferencia részlet:

- Joaquim F. L. Pimpao: „A portugál gazdaság az Európai Unióhoz való csatlakozás után.” Lillafüred. 2003. 03.
- Szilágyi I.: „Egy világ vagyunk” ELTE „Birodalmak és Gyarmatok” <http://www.zanex.hu> konf. 2004. 09.

Szaklapok:

- Éltető A. (1997): Európai Tükör. Országtanulmányok az EU-val kapcsolatban. In Az ibériai országok EU-csatlakozása. Az Integrációs Stratégiai Munkacsoport kiadványa. Budapest. pp. 61–70.

SUMMARY

The particular historic, economic and cultural development of the Iberian countries displays a unique cultural character in the cradle of European civilisation and Mediterranean culture – in spite of the fact that a peripheral geographical location and totalitarian political leadership increased the sense of separation from the main part of the continent for centuries. The geographical location of the region, which presents a symbolic bridge between Europe and Africa and between the Mediterranean and Atlantic regions, determined the trends in economic relations. As the peninsula was able to take advantage of its historical opportunity and turned the disadvantages and advantages of the environment to excellent effect, it consequently became one of the most dynamically developing regions – a factor which facilitated accession to the European Union and the rapid development of the tourism sector.

Today Portugal is one of the most successfully developing EU member states. Its economic indices have clearly improved, and, due to EU accession, it was able to break out of decades of underdevelopment. European integration contributed significantly to the transformation of the Portuguese economy, and the country's GDP has, in the last 17 years, increased faster than the European average. Portuguese tourism is developing, and this sector is the driving force of the national economy, although, in 2003, income from tourism accounted for only 8% of Portuguese GDP. The Portuguese tourism image is expressly built on adventure-, nature-, wine- and ecology-tourism – all due to the geographical location, seasonality, the varying economic structure and regional differences – which play a crisis-management role in closing up the rural regions.

14. ÉLEN A KELETNÉMET TARTOMÁNYOK KÖZÖTT, AVAGY A SZÁSZ FEJLESZTÉSPOLITIKA ALKALMAZHATÓ TAPASZTALATAI

Vissi András

Nyugat-dunántúli Regionális Fejlesztési Ügynökség Kht., Sopron¹

BEVEZETÉS

Szászország az 1990-ben egyesült Német Szövetségi Köztársaság új-, keleti tartományai közül gazdasági fejlődése és társadalmi felzárkózása alapján az éllovasok közé tartozik. Köszönheti mindezt a nagy hagyományokkal rendelkező gépjármű és gépipar újbóli talpra állásának, a XXI. század húzóágazatai, mint a mikroelektronika- és biotechnológia-ipar megtelepítésének, ehhez a K+F bázis biztosításának, valamint a nemzeti és tartományi forrásokat a Strukturális Alapok cél egyes támogatásaival jól kiegészítő dinamikus fejlesztéspolitikának. [10]

A kelet-német tartományok sok szempontból élni tudtak az egyesülés és csatlakozás által nyújtott kétszeresen is előnyös helyzettel. Az ország rész újjászületett, azonban a gazdaság még mindig kiforratlan szerkezete, a társadalom mentális hozzáállása, s nem kevésbé a lassuló európai, össznémet gazdaság miatt mégis évek óta nem tapasztalható meghatározó fejlődés. Mindeközben a kormányzat rekord munkanélküliséggel küzd, s a szociális ellátások karcsúsításával próbálja az államháztartási hiányt lefaragni, s az Európai Stabilitási Egyezményben vállalt kötelezettségeihez tartani magát. Szászország jelenlegi gazdasági és társadalmi nehézségei (magas bérszínvonal, munkanélküliségen alapuló szociális feszültségek, a versenyképesség fenntartása érdekében a termelés technológiai és hatékonysági maximalizációs kényszere) a globális folyamatok eredményeként 5–10 éven belül Magyarországon szintén a központi problémák közé fog tartozni.

A tartomány viszonylagosan jó eredményeiben meghatározó szerepet játszik a céltudatos, húzóágazatokra koncentrált fejlesztéspolitika, amely az új, csúcstechnológiával termelő vállalkozások betelepítését (BMW, VW, Infenion,

¹ Jelenleg a Robert Bosch Alapítvány ösztöndíjasaként a Szász Gazdasági és Munkaügyi Minisztériumnál, a tartomány operatív program irányító hatóságánál.

AMD stb.) a gazdaság közeli termelő- és K+F infrastruktúra kiépítését, versenyképes KKV-kon keresztül tartós munkahelyek biztosítását kívánja elérni.

FEJLESZTÉSPOLITIKA NÉMETORSZÁGBAN

A német szövetségi és tartományi fejlesztéspolitikát alapjaiban meghatározza az ország föderális államhatalmi berendezkedése. [6] Ennek értelmében a kormány illetve a szövetségi minisztériumok (Bund) a koordinációs feladatok ellátását, a jogszabályi kereteket, a szövetségi költségvetés pénzügyi fedezetét biztosítja, illetve uniós támogatások esetén hivatalos tárgyalópartnerként lépnek fel a Bizottság felé. A tartományok (Land) így szabad kezét és természetesen teljes szakmai és pénzügyi felelősséget kapnak a szükségleteiknek leginkább megfelelő célok, prioritások, meghatározásában, továbbá fejlesztések összköltségvetéséhez saját forrásaikból jelentős mértékben hozzá is járulnak. A német tartományok esetén a szuverenitásukat nagyban meghatározza évszázados történelmi hagyományokon nyugvó demokratikus legitimitásuk, illetve az önálló költségvetési bevételek, források rendelkezésre állása, vagyis a teljes felelősségvállalás képessége. Mindezen keretfeltételek jó talajt biztosítanak a decentralizáció, a szubszidiaritás alapelveinek, a helyi fejlesztési igények és elképzelések koordinálásához, megvalósításához. [1]

ADDITIONALITÁSRA ÉS KONCENTRÁCIÓRA ÉPÍTENEK

Magyar szemmel nézve az uniós fejlesztési források – a 2007-től megnyíló közel 25 milliárd euró után sóvárogva – egészen más nagyságrendet képviselnek. Németország esetében, főként a kelet-német tartományoknál az évente közel egy milliárd eurós forrás (Szászországban évente 160–180 euró lakosonként) az Európai Unió strukturális politikája azon alapelveinek megfelelően kerül felhasználásra, hogy ezen források ne a hazai kereteket váltsák ki, hanem a meglévő fejlesztéseket egészítsék ki. Szászország esetében az uniós pénzek az összes fejlesztésre szánt forrásnak csak egy csekély töredékét, 5–10%-ot képviselnek. [7] Meg kell jegyezni, hogy a szűkülő költségvetési (szövetségi, tartományi) források miatt az uniós kofinanszírozás növekvő tendenciát mutat.

A tartományban a Strukturális Alapok nyújtotta támogatási lehetőségekre nem hoztak létre teljesen önálló pályázati programokat, hanem az egyesülést követően a keleti tartományokra kiterjesztett, már futó, irányelvekkel ellátott programokhoz igazították azokat. [3] Így a nemzeti támogatások jogszabályi kereteire megfelelő harmonizációt követően ráépítették az uniós forrásokat. Szászországban közel 300 támogatási programon keresztül lehet közpénzhez jutni, amelyek közül 60-hoz illeszthető uniós forrás, s ezen belül irányelvekkel 22 intézkedéshez rendeltek ERFA, ESZA vagy EMOGA forrást. [5] Ezt az

alapvetet nem csak a Strukturális Alapoknál, hanem a Közösségi Kezdeményezések közé tartozó Interreg programnál is alkalmazták, vagyis hozzáillesztették a hazai támogatási rendszerekhez.

Mindezen jogszabályi, támogatási harmonizációhoz a közösségi jogszabályok (pl. versenyjog) alapos ismeretére, a nemzetállami mozgáster hatékony kihasználására és az uniós szervezeteknél, kimondottan a Bizottságnál határozott érdekérvényesítési politikára van szükség.

A jogszabályi keretek közé illesztett támogatási programok biztosítják egy cél érdekében rendelkezésre bocsátott szövetségi, tartományi és uniós források koncentrációját, továbbá a hosszú távú kiszámítható keretfeltételeket a pályázók számára. Természetesen ennek a jól bejáratott rendszernek alapját képezi az egykori Nyugat-Németország több évtizedes gyakorlata és tapasztalata.

Magyarországon a hosszú előkészületi idő, az előre jól látható feladatok ellenére csak késve, és kevés tapasztalattal rendelkező szakemberrel állt fel a végrehajtás intézményrendszere, amely nagyban rányomta a pályázati felhívások minőségére, időtállóságára is a bélyegét. Sajnos hazánkban még mindig gyermekcipőben jár a forráskoordináció és koncentráció kérdése, amely megoldásában, a szemléletmód váltásban fontos szerepet játszhat a Nemzeti Fejlesztési Hivatal törekvése és az Európa Terv megvalósítása.

A STRUKTURÁLIS ALAPOK MŰKÖDÉSE A TARTOMÁNYBAN

Szászország a 2000–2006-os programozási időszakban a cél 1-es régiók közé tartozik, de már 1990-es EU-tagságától kezdve a strukturális politika egyik legnagyobb haszonélvezője. A tartományt az Európai Unió NUTS területi lehatárolást szabályzó rendszere alapján három NUTS II-es egység alkotja: Dresden, Leipzig, Chemnitz. A futó támogatási periódusban összesen 5,1 Mrd euró forrás áll a tartomány rendelkezésére.

Programszint

Az intézményrendszeren belül az Irányító Hatóság (IH) (Szász Gazdasági és Munkügyi Minisztérium – SMWA) az 1260/99 EK rendelet értelmében felel a program hatékony és szabályszerű végrehajtásáért; hatásköre, feladatai kizárólag program szinten jelennek meg. Ez jelenti az

- az Operatív Program, a Programkiegészítő Dokumentum kidolgozását,
- a programszintű adatgyűjtés és -kezelés biztosítását,
- előzetes, félidei és utólagos értékelés koordinációját,
- az egyes alapok alapfelelősi feladatainak ellátását,
- az éves jelentés elkészítését a Bizottság felé,
- a Monitoring Bizottság munkájának koordinációját,
- az elért eredmények közvetítését a nyilvánosság felé (PR, publicitás). [2]

A 2000–2006-os programozási periódusra egyetlen operatív program készült, amely magában foglalja az ERFA, ESZA és EMOGA orientációs forrásokat (1. táblázat).

Az egy opatív programot egy IH koordinálja, amelyen belül alaponként egy-egy alapfelelős látja el az alapspecifikus feladatokat. A rendszer előnye, hogy egy kézben van a koordináció, így az egyes prioritások, intézkedések közötti szinergikus hatásokra nagyobb figyelmet lehet fordítani. A program felépítéséből következően új lehetőségeket nyit integrált programok számára, vagyis olyan ötletek megvalósításához, amelyekhez mind a három alapból igényelhető forrás. Ennek a lehetőségnek az igénybevételét az adminisztratív korlátok erősen behatárolják, ugyanis a támogatási kérelmeket nem lehet egy adatlapon, pályázat keretében benyújtani, hanem azt különböző űrlapokon, különböző rendszerek szerint kell kidolgozni, s több közreműködő szervezethez benyújtani.

Prioritás	EU-forrás (millió euró)
Ipari vállalkozások, kiemelten KKV-k versenyképességének javítása (ERFA)	910
Infrastrukturális beruházások (ERFA)	1380
Környezetvédelmi intézkedések (ERFA)	737
Humán erőforrás fejlesztés és esélyegyenlőség (ESZA)	1054
Vidékfejlesztés és halászat (EMOGA-O)	697
Összesen	4778*

* Nem tartalmazza a kötelező tartalékot és a technikai segítségnyújtást.

1. táblázat: Indikatív pénzügyi táblázat Szászország 2000–2006-os európai uniós forrásairól, prioritásokról
Forrás: Szász OP Programkiegészítő Dokumentuma, 324–326. oldal

Projektszint

A programszinten felelős irányító hatóság alatt projektszinten, a közreműködő, vagy engedélyező hatóságok (KSZ) felelősek az irányelvek alapján a pályázati dokumentáció előkészítésért, a pályázati tanácsadásért, a döntéshozatalért, pénzügyi menedzsmentért. Szászországban az egy IH mellett több mint 30 közreműködő/engedélyező hatóság végezte a munkáját 2004 végéig. A tartományi kormányzat döntése értelmében a végrehajtás hatékonyabbá és átláthatóbbá tétele érdekében ezeket a feladatokat fokozatosan kerülnek vissza az Szász Fejlesztési Bankhoz (Sächsische Aufbaubank – SAB), amely a formai, adminisztratív feladatokon túl a bírálat, szakmai értékelés, döntés előkészítés folyamatába bevonja a szakterületi igazgatási, érdekképviseleti szervezeteket (Regierungspräsidium, KIK stb.).

A magyar gyakorlattal ellentétben, ahol rendszeresen hangsúlyozásra kerül a projekt előkészítés – döntés – végrehajtás feladatainak intézményesült elkülönítése, itt azon irány megerősítése látszik, amely a végrehajtási feladatrészek egy kézbe adásában látja a nagyobb hatékonyság és egyszerűsítés elérését. Ez lehetőséget biztosít, hogy a pályázó, végső kedvezményezett egy szervezet különböző, egymástól szervezetiileg és személyi állományában elkülönült osztályival tartsa a kapcsolatot. A végső kedvezményezett projektötletével a KSZ-hez fordul, majd együttműködésükben kidolgozásra kerül a projektdokumentáció. A külső, független szakértők bevonásával meghozott testületi döntés után a pályázó kereskedelmi bankjával és KSZ-szel együtt halad előre a megvalósítás és a támogatás folyósítása. A folyamat végén a KSZ önálló ellenőrzési osztálya látja el a tartalmi és pénzügyi, számviteli ellenőrzést. A rendszer működésének szabályszerűségi kontrollját a tartományi pénzügyminisztériumon belül kialakított Független Ellenőrzési Csoport (Unabhängige Stelle) garantálja. Természetesen rajta kívül az IH, a Bizottság és az Európai Számvevőszék is végez ellenőrzéseket.

Az SAB 100%-os állami tulajdonban levő közhasznú társaság, amelynek feladata a közpénzek (szövetségi, tartományi és európai uniós) közvetítése. Tevékenységeinek csak egy részét képezi az állami támogatások kezelése, kereskedelmi banki feladatokat természetesen nem lát el. Ezen kívül tevékenységi profiljába tartozik kedvezményes, támogatott hitelek közvetítése, vállalkozásokban résztulajdon szerzése. Jelenleg közel 700 munkatársa van a banknak. A támogatásközvetítési feladatok, állami/tartományi bankok kezelésébe adása több helyütt is megfigyelhető Németországban. Így például Alsó – Szászországban (Niedersachsen) az elmúlt esztendőben hoztak létre hasonló intézményt, illetve Brandenburg tartományban az Investitionsbank des Landes Brandenburg tölti be ezt a szerepkört. Ezen beruházási/fejlesztési bankoknak nagy előnye, hogy átfogó projektmenedzsmentet, támogatásközvetítést biztosítanak, így szinte minden információ itt központosul, találkozik egymással, továbbá egyéb gazdaságfejlesztési, hitelezési és tulajdonvásárlásaikon keresztül átfogó finanszírozási szolgáltatást biztosítanak a végső kedvezményezettek számára.

AZ ÉRDEKÉRVÉNYESÍTÉS LEHETŐSÉGEI

Egy jól működő fejlesztéspolitika azonban nem csak a helyi, tartományi vagy szövetségi intézményi szereplőkön, irányító-végrehajtó személyzetten múlik. Szászország számára a Strukturális Alapok 2007-től induló új fejlesztési periódusában a status quo, a jelenlegi szabályozási keretek fenntartása gyökeres változást, a pénzeszközök drasztikus csökkenését jelentette volna. Az újonnan csatlakozott, jóval az EU átlagos gazdasági teljesítőképessége alatt levő 10 tag-állam ugyanis átrendezte a mértékadó 75%-os fejlettségi küszöböt, amely sze-

rint a tartomány két NUTS 2-es egysége (Leipzig, Dresden) úgynevezett statisztikai hatás miatt kiesett volna a legnagyobb kedvezményben részesülő konvergencia térségek közül. A tartomány brüsszeli képviselőjének kezdeményezésére két éve, 18 hasonló helyzetben levő régió együttműködésében lobbycsoport alakult, amelynek aktív és sikeres tevékenységét mutatja, hogy a Bizottság által 2004 nyarán közzétett rendelet tervezetek a konvergencia csoporton belül – igaz külön egységként – kezelik az érintett régiókat. Időközben a legfrissebb statisztikák szerint (lásd 2. táblázat) Drezda térsége ismét visszakerült a „legszegényebbek” közé, amely további forrásokat biztosít Szászország számára.

NUTS 2-es régió	GDP/fő EU 15 = 100	GDP/fő EU 25 = 100
Chemnitz	63,53	69,63
Dresden	68,39	74,95
Leipzig	70,37	77,12
Közép-Dunántúl	47,70	52,28
Nyugat-Dunántúl	55,09	60,37
Dél-Dunántúl	37,74	41,36
Észak-Magyarország	32,94	36,10
Észak-Alföld	33,13	36,31
Dél-Alföld	35,98	39,44

2. táblázat: Szászország és Magyarország 2007-től konvergencia (Obj. 1) célba tartozó régiói (NUTS 2) a 2000–2002-es statisztikai adatok alapján
Forrás: Eurostat Sajtóközlemények STAT/05/47 2005. április 7.

ÖSSZEGZÉS

Szászország társadalmi és gazdasági fejlődése, jelenlegi helyzete alapján több szempontból is lehet párhuzamot húzni az újonnan csatlakozott közép-európai országokkal. A tartomány 1990-et követően a nyugat-német felzárkóztatási források, s részben a Strukturális Alapok segítségével versenyképes infrastrukturális és beruházási feltételeket teremtett. Az elmúlt évek gazdasági kihívásának megfelelően az egyre szűkülő fejlesztési forrásait koncentráltan a tudásközpontok és technológiai centrumok kiépítésére, a külföldi vállalkozások, hűzőágazatok letelepítésére és a KKV-k, mint fő munkaadók, versenyképességének megerősítésére fordították.

A fejlesztéspolitika hatékony működésében meghatározó szerepet játszik a hazai és uniós források koordinációja, a forrásallokáció rendszerének kellően rugalmas, mégis konzekvensen szigorú számonkérési rendszere. Ezen eredmények önmagukért beszélnek, s a 2007-től induló magyar támogatási rendszer kiépítésében több területen szolgálnak hasznosítható, jó tapasztalattal.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- [1] **Analysis of the Impact of Community Policies on Regional Cohesion**, European Commission, DG Regional Policy, October 2003, p. 23.
- [2] **Beschreibung des Verwaltungs- und Kontrollsystems** – Operationelles Programm zur Strukturfondsförderung des Freistaates Sachsen 2000–2006, SMWA Dresden, Mai 2001.
- [3] **Förderrichtlinien im Rahmen der Strukturfondsförderung – Förderperiode 2000–2006**, SMWA Dresden, Stand Dezember 2003.
- [4] **Gemeinschaftsaufgabe „Verbesserung der regionalen Wirtschaftsstruktur“ 1991 bis 1999**, Bundesministerium für Wirtschaft und Technologie, Berlin März 2000.
- [5] **Operationelles Programm zur Strukturfondsförderung des Freistaates Sachsen 2000–2006** – Ergänzung zur Programmplanung, SMWA Dresden, März 2001.
- [6] Pálné Kovács, I. (2001): **Regionális politika és közigazgatás**, Dialóg Campus, Budapest–Pécs.
- [7] Pogátsa, Z. (2004): **Europe Now – Hungary’s Preparadness for the EU’s Structural and Cohesion Funds**, Savaria University Press, Szombathely.
- [8] Szegvári P. (2004): **Magyarország intézményi felkészülése az európai regionális politika alkalmazására, a regionális demokráciára**, Területi Statisztika 7.(44.) évfolyam 3. szám, 2004. május.
- [9] **Vierunddreißigster Rahmenplan der Gemeinschaftsaufgabe „Verbesserung der regionalen Wirtschaftsstruktur“ (GA) für den Zeitraum 2005–2008**, BMWA Berlin, März 2005.
- [10] **Wirtschafts und Arbeit in Sachsen 2004** – Entwicklung von Wirtschafts und Arbeitsmarkt. Zahlen und Fakten, SMWA Dresden, November 2004.

SUMMARY

The change to a market economy, which was brought about by German reunification in 1990, initially led to the widespread collapse of traditional economic structures in Saxony. Companies failed en masse, and widespread unemployment resulted - especially in the early 1990s. Business had to undergo a process of fundamental structural transformation. Naturally, reunification also brought with it an economic background and the opportunity to reconstruct the new eastern states.

Today, the success brought about by this restructuring process is hard to miss. Since 1991, Saxony has experienced real growth at an annual rate of 3.9

percent, with the state's contribution to gross domestic product reaching € 75.8 billion in 2002. The per capita GDP of € 17,358 places Saxony in pole position among eastern German states, a position it holds in most economic categories.

The overall aim of using EU Structural Funds in Saxony is to create jobs and sustained economic growth. According to the long-term Structural Funds development programmes, which have been worked out in tandem with national and regional authorities, it is the individual nations or regions themselves who decide how subsidies are to be applied. They stipulate their subsidisation priorities in the operational programme and are responsible for their implementation. This means that decentralisation and subsidiarity has a high priority in the programming and management of development resources.

As a so-called „Priority 1” region – in other words, a region with maximum subsidisation possibilities – more than €5.1bn are at the disposal of the Free State for the subsidy period 2000-2006. Taken together with public and private resources, this results in a total of about €11.2bn.

The 15 years experience of using EU Structural Funds can provide new methods and tools for Hungary's development and support policy for the forthcoming EU financial programme period.

15. A NAGYVÁROSI TEREK ÁTSTRUKTURÁLÓDÁSA, ÚJ KAPCSOLAT- RENDSZEREK A PÁRIZSI-MEDENCÉBEN: SENS VÁROS ÉS TÉRSÉGE

Baráth Gabriella

tudományos segédmunkatárs

MTA RKK NYUTI Közép-dunántúli Kutatócsoport

BEVEZETÉS

A globalizáció korában a világméretű gazdasági, társadalmi és politikai integráció következtében egyre inkább a nagyvárosok, nagyvárosi terek válnak meghatározóvá, háttérbe szorítva a korábbi, alapvetően nemzetállami határok által meghatározott térstruktúrát.

A nagyvárosi terek szerepének felértékelődése következtében a várostérségek történetileg kialakult területi struktúrája átalakul [10, 12], az átalakulás következtében az egyenlőtlenségek átstrukturálódnak, részben újratermelődnek, a társadalom polarizációja felerősödik, társadalmi konfliktusok éleződnek [1, 18, 24]. A metropoliszok és térségük kapcsolatrendszere is újraszerveződik, egyre erőteljesebb társadalmi, gazdasági és környezeti hatásmechanizmusok érvényesülnek, egyszerre jelentkeznek a decentralizáció és a recentralizáció folyamatai [10, 12].

A tanulmány alapvető kérdése, hogy a nagyvárosi terek átstrukturálódása során milyen új hatásmechanizmusok, milyen új típusú kapcsolatrendszerek szerveződnek? Továbbá, hogy a metropolisz terekben lejátszódó térségi integráció keretében egyenrangú-kooperatív kapcsolatokon alapuló városhálózatok kialakulásáról, vagy hierarchikus, a centrumtelepüléstől függő térségi kapcsolatok szerveződéséről beszélhetünk?

A tanulmány problematikája „*A nemzeti fővárosok hatása a közeli városok hálózatának fejlődésére*” című PhD-dolgozat része¹, mely egy összehasonlító magyar–francia kutatás keretében keres választ a fővárosok (Budapest, Pá-

¹ A PhD-dolgozat egy kettős irányítású doktori program keretében készül. Doktori iskolák: PTE KTK Regionális Politika és Gazdaságtan Doktori Iskola, témavezető: Prof. Dr. Szirmai Viktória; Párizs Egyetem Társadalomtudományi Doktori Iskola, témavezető: Prof. Françoise Plet.

riz) környező városok területi, társadalmi, gazdasági fejlődésére és azok hálózatai szerveződésére gyakorolt hatásmechanizmusaira. A francia terep a tanulmányban elemzett Sens városa,² a magyarországi kutatási terepek pedig Székesfehérvár és Tatabánya. Az elemzés a franciaországi kutatómunka első részeredményeit tartalmazza. Ezek az eredmények lehetőséget adnak arra, hogy a fenti kérdéseket szakirodalmi és statisztikai adatelemzés, valamint mélyinterjúk³ elemzése alapján részben megválaszoljuk.

ELMÉLETI MEGALAPOZÁS

A francia főváros és térsége területi, társadalmi, gazdasági folyamatai vizsgálatának széles körű szakirodalma van [4, 5, 11, 12, 19].

Ezek közé a munkák közé sorolhatók a metropolisz térben elhelyezkedő városok helyzetét, kapcsolatrendszerét, jövőbeni szerepeit elemző vizsgálatok is [3, 7, 16, 17], melyek hangsúlyozzák, hogy napjaink területi folyamatai a metropolisz terek új struktúráinak szerveződése felé mutatnak. Új szerkezetű, urbanizált régiók kialakulásának lehetünk tanúi [9, 10], melyekben a horizontális együttműködések, a funkcionális munkamegosztás, a hálózatok szerveződése a térszervező erő.

A kutatási eredmények arra is rámutatnak, hogy a horizontális együttműködések és a funkcionális munkamegosztás a területi egységek, esetünkben a metropolisz terekben elhelyezkedő közép-, és kisvárosok centrum településtől való függőségét is erősíthetik (hiszen például az ágazati specializáció révén egyoldalú gazdasági fejlődést eredményezhetnek) [4, 7, 16].

Egy 1998-as vizsgálat eredménye szerint a metropolisz terekbe integrálódó városok akkor tudnak a városhálózatok egyenrangú, autonóm tagjaivá válni, ha gazdasági és társadalmi értelemben egyaránt több lábon állnak, diverzifikált gazdasági fejlődés, „kiegyenlített” társadalmi szerkezet (képzettség, foglalkozási szerkezet, életminőségi elemek, lakófunkciók) jellemzi őket. További fontos tényező, hogy ne csak lakóhelyet, hanem megfelelő minőségű munkahelyet is képesek legyenek biztosítani, valamint hogy térségi vonzerővel, térségi kapcsolatrendszerrel rendelkező fejlődési, növekedési pólusokká tudjanak válni környezetükben [7: 110. p.].

² Sens, a központi, Île-de-France régióval szomszédos Bourgogne régióban, azon belül Yonne megye északi részén található, a fővárostól mintegy 110 km-re. Ez a távolság közúton és vasúton egyaránt 1 órát jelent.

³ A mélyinterjúk 2004. júliusában készültek a sens-i Kereskedelmi és Iparkamara képviselőivel (3 fő); Sens város önkormányzati szakembereivel (3 fő); a város turisztikai irodája képviselőivel (2 fő); valamint egy sens-i ingatlaniroda vezetőjével (1 fő). A franciaországi kutatómunkára az MTA RKK NYUTI Közép-dunántúli Kutatócsoport és a Francia Országos Tudományos Kutatási Központ (CNRS) közötti, 2004-2005. évre vonatkozó bilaterális együttműködés keretében került sor. A magyar-francia kutatási együttműködés vezetői: Prof. Dr. Szirmai Viktória, Prof. Françoise Plet.

HELYZETKÉP

Az alábbiakban statisztikai adatok segítségével teszünk kísérletet a tanulmány alapkérdésének megválaszolására Sens város és térsége társadalmi gazdasági folyamatainak elemzése alapján.

Elsőként a demográfiai (népességszám változása, korszerkezet, iskolai végzettség) és az azokkal összefüggő társadalmi, infrastrukturális mutatók elemzésére kerül sor (lakóépületek, lakóterületek változása, munkahely – lakóhely viszony alakulása), majd a gazdasági és környezeti hatásmechanizmusok értékelése következik⁴.

A legfrissebb népszámlálási adatok szerint Bourgogne régió népessége mintegy 1,6 millió fő (az elmúlt évtizedben nem következett be jelentős népességváltozás). A régió megyéi (Côte-d'Or, Nièvre, Saône-et-Loire, Yonne) tekintetében azonban lényeges különbségek vannak. A születések száma egyetlen megyében, Côte-d'Or-ban haladja meg a halálozások számát (1993 óta jellemző ez a folyamat), míg a vándorlási különbözet is mindössze egyetlen megyében, Yonne-ban pozitív, ami azt jelenti, hogy a '90-es évtizedben évente átlagosan 1300 fővel vándoroltak többen a térségbe, mint ahányan elhagyták azt.

Yonne megye népessége az 1999-es népszámlálási adatok szerint 333 250 fő volt, 10 ezer fővel több, mint 1990-ben. A statisztikai adatok és korábbi elemzések [14, 20, 23] szerint a megye északi részén (így Sens városában és térségében is) a főváros közelségének köszönhető a népességszám emelkedése.

Az 1. táblázat Sens városra és térségére vonatkozóan mutatja a népességszám változását. A népesség nagyarányú növekedése mellett az is látható, hogy a beköltözők elsősorban nem a várost részesítik előnyben, inkább a környező falvakban telepednek le.

	1982	1990	1999	82/90	%	90/99	%
1.	40 440	42 756	43 926	2316	5,7	1170	2,7
2.	26 602	27 082	26 904	480	1,8	-178	-0,6
3.	13 838	15 674	17 022	1836	13,2	1348	8,6
4.	88 048	97 161	103 860	9113	10,4	6699	6,9

1. táblázat: A népességszám változása 1982 és 1999 között⁵

Forrás: INSEE RP 1999 alapján [21].

⁴ A statisztikai jelzőszámok kiválasztásakor a szakirodalmak alapján leginkább releváns mutatókat vettük figyelembe [2, 6, 7, 13].

⁵ 1. Sens város és térsége. 2. Sens. 3. Térség. 4. Sens-i járás. Az elemzés a várostérség településeinek a Sens-al szomszédos 11 települést érti. A francia közigazgatási rendszerben a járás (arrondissement) a megye (département) része. A sens-i járás Yonne megye északi részén található, Île-de-France régióval határos terület.

A beköltözők elsősorban a 30 év feletti korosztályból kerülnek ki. Az interjúk szerint a költözés legfontosabb motivációi az olcsóbb ingatlanárak (nagyobb alapterületű, kertes ház, vagy családi ház vásárlása), a kellemesebb lakóhelyi környezet és a jobb életkörülmények. Az egyik megkérdezett azt is kiemelte, hogy Sens-ot, illetve legfőképpen térségét elsősorban a fővárossal való közvetlen vasúti és közúti közlekedés miatt választják a kiköltözők, zömében a két autóval rendelkező családok, akik megtartják párizsi munkahelyüket, a mindennapi ingázást választják, és kulturális igényeiket is elsősorban a fővárosban elégítik ki.

A középkorú, vagy annál idősebb korosztály bevándorlása (állandó), illetve a fiatalok egy részének elvándorlása (állandó és ideiglenes egyaránt) következtében a *korszerkezet* is jelentősen módosul, a korstruktúra öregedő (ezt mutatja, hogy míg 1990-ben a 20 évesnél fiatalabb korosztály a népesség 26%-át adta, addig napjainkban ez az érték mindössze 24%; a 60 éves és idősebb korosztály létszáma pedig folyamatosan emelkedik).

A statisztikai elemzők hosszú távú előrejelzéseket is készítettek, a népességszám, korstruktúra változása, az aktív korú népesség számának alakulása tekintetében, mely szerint 2015-re Sens és térsége népessége több mint 12%-kal lesz magasabb az 1999-es értéknél. A 15–24, illetve a 25–59 éves korosztály aránya kis mértékben (1–2%) csökken, míg a 60 éves, vagy annál idősebb korcsoport aránya mintegy 6%-ot emelkedik [22].

Az 1999-es népszámlálás adatai alapján az is megállapítható, hogy Sens város és térsége népessége meglehetősen alacsonyan kvalifikált (2. táblázat). Érdekes eredményt ad a népesség *iskolai végzettségének* változása az 1990-es évtizedben. Alapvetően két tendencia figyelhető meg: egyrészt jelentős mértékben csökkent az iskolai végzettséggel nem rendelkező népesség aránya, másrészt a Sens-al szomszédos települések nagy részén nagy mértékben megnőtt a felsőfokú végzettséggel rendelkezők száma, mely egyes esetekben három-, négy- sőt nyolcszoros növekményt jelent (2. táblázat). A statisztikai adatok alapján egyértelműen kimutatható az összefüggés a bevándorlásból eredő népességnövekedés és az iskolai végzettség emelkedése között.

A népességszám emelkedése a *lakóterületek, és lakóépületek* számának emelkedésével is együtt jár (számuk 1990 és 1999 között Yonne megyében mintegy 9%-kal emelkedett). Az ún. második lakások, hétvégi házak, alkalmanként használt ingatlanok aránya szintén Yonne megyében a legmeghatározóbb, Bourgogne egész területét tekintve. Térségünkben ezen lakások aránya a Sens-tól nyugatra és délre elhelyezkedő településeken a legmagasabb (egyes esetekben: Étigny, Véron eléri a 11–16%-ot). A Sensban készített interjúk is alátámasztják ezt a tendenciát.

Az elsősorban Sens térségére jellemző, eddigiekben elemzett társadalmi demográfiai folyamatok legjelentősebb következménye Sens térségi szerepének módosulása lehet. A népesség növekedése, a helyben igénybe vehető szolgálta-

tások iránti kereslet bővülése, a beköltöző társadalmi csoportok eltérő fogyasztási igényei a város térségi szerepeit erősítik. A társadalmi egyenlőtlenségek növekedése, a társadalmi problémák városi koncentrációja ugyanakkor a város kiszolgáltatottságát növelik.

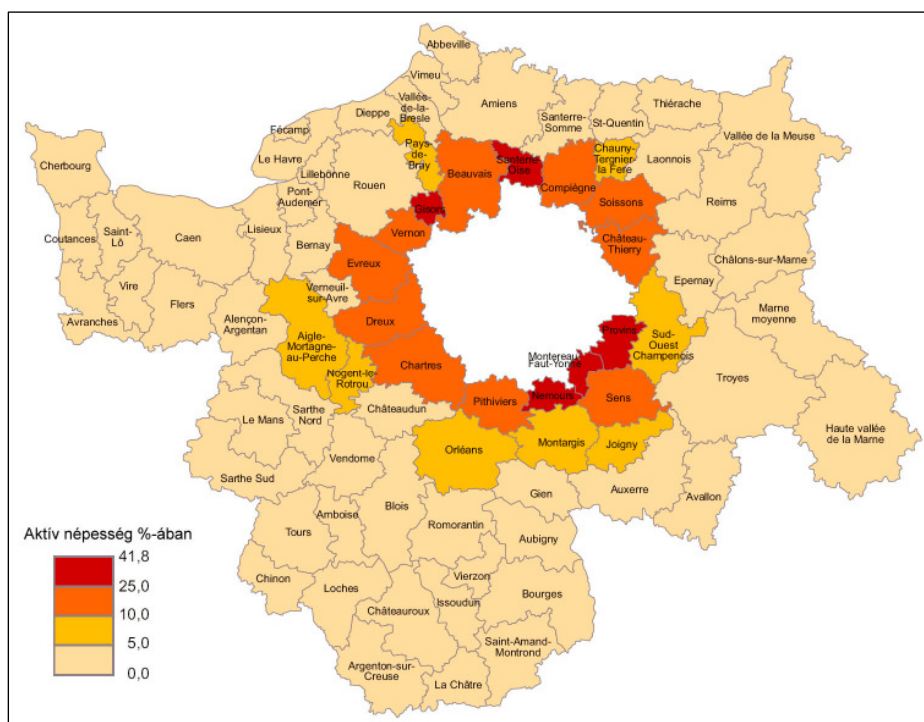
	Nincs képzettsége	Alap- fokú	Szak- munkás	Érettségi	Főiskola		Egyetem	
	1999	1999	1999	1999	1999	90–99	1999	90–99
1.	24,0	28,6	23,0	10,0	7,2	46,3	7,2	91,4
2.	22,6	29,4	28,0	9,7	6,3	120,3	4,0	150,0
3.	16,0	27,6	31,2	10,2	10,2	182,1	4,8	54,2
4.	19,9	31,2	28,2	9,9	7,4	107,5	3,4	850,0
5.	16,9	26,5	31,9	12,1	7,6	37,5	5,0	85,0
6.	18,1	27,1	30,4	11,8	7,2	82,6	5,4	44,5
7.	17,5	29,6	33,4	10,8	5,0	125,0	3,7	400,0
8.	19,6	26,3	30,8	12,7	6,4	–18,8	4,2	6,3
9.	24,0	27,4	31,4	8,1	5,4	475,0	3,7	100,0
10.	15,1	24,6	31,3	13,2	8,0	325,0	7,8	37,5
11.	21,9	29,7	28,0	10,4	7,1	330,0	2,9	9,4
12.	16,5	33,8	28,2	10,0	8,5	91,7	3,0	300,0

2. táblázat: A népesség megoszlása iskolai végzettség szerint (%)⁶

Forrás: INSEE RP 1999

A főváros Sens városra és térségére gyakorolt másik lényeges hatása a *munkahely – lakóhely* viszony megváltozása. Egyre magasabb azoknak a száma, aki Sens-ban élnek, és a párizsi agglomerációban dolgoznak (az öslakos és a beköltöző népesség körében egyaránt) (1. ábra). A legfrissebb népszámlálási adatok szerint Sens népességének közel 10%-a Yonne megyén kívül dolgozik (a vonatkozó elemzések szerint az Île-de-France régióba, azon belül elsősorban Párizsba járnak dolgozni [16: 68. p.]. A városban készült interjúk szerint a kedvező közúti, és elsősorban a vasúti közlekedés teszi ezt lehetővé.

⁶ A táblázatban jelölt települések: 1. Sens, 2. St. Clément, 3. Maillot, 4. Malay-le-Grand, 5. Gron, 6. Paron, 7. St. Martin-du-Tertre, 8. Courtois-sur-Yonne, 9. Saint-Denis, 10. Saligny, 11. Véron, 12. Étigny.

1. ábra: A párizsi régióban dolgozó aktív népesség aránya
 Forrás: IGN INSEE 2000 alapján [13: 6. p.].

A várostársaság számos települése esetén a lakóhelyüktől távol munkát vállalók aránya a 10%-ot is meghaladja, és találunk olyan településeket is (Gron, Saint-Denis), ahol ez az arány az elmúlt tíz évben jelentősen emelkedett. Egy a vasúton nap mint nap munkába járók körében, 2002. nyarán készült kérdőíves felmérés eredményei alapján következtethetünk az „eljárók” motivációira és társadalmi összetételére⁷.

A kérdőíves felmérés célja az volt, hogy a Sens-ban és térségében működő vállalkozásokat informálja az elvándorló munkaerő összetételéről⁸.

Az adatokból látható, hogy a megkérdezettek 95%-a Párizsba jár dolgozni. A válaszadók a köz- és magánszféra esetében egyaránt a 26–39, illetve 40–

⁷ A kérdőíves adatfelvétel nem reprezentatív, a mintát 75 községében, és 188 magánszférában dolgozó sens-i lakos jelenti.

⁸ Minden kérdőívet kitöltő személy megkapta a vizsgálat eredményét és lehetősége volt arra, hogy önéletrajzát egy helyben működő vállalkozás számára kiközvetítsék. Az interjúkban elmondták, hogy a megkérdezettek közül senki nem választotta a napi két órával több szabadidőt (körülbelül 2 órát töltenek vonaton) valamivel alacsonyabb fizetés, és nyugodtabb életkörülmények fejében.

49 éves korosztályból kerülnek ki (a két korcsoport együttes aránya mindkét szféra esetében közel 80%).

Az ingázást választók motivációi tekintetében azonban lényeges különbségek vannak. Míg a közszférában dolgozók, elsősorban a helyi munkahely hiánya miatt kényszerülnek Párizsban munkát vállalni, és csak a második, illetve harmadik helyre sorolják a magasabb fizetés és a karrierépítés lehetőségét, addig a privát szférában a magasabb fizetés áll az első helyen. A privát szférában dolgozók iskolai végzettsége is jelentősen eltér a közszférában munkát vállalóktól, közülük, a legalább érettségivel rendelkezők aránya megközelíti a 60%-ot (ezen belül 6,9% mérnök). Ezzel szemben a közszférában dolgozók közel 10%-ának semmilyen végzettsége nincs, és mintegy 40%-uk csupán szakmunkás bizonyítvánnyal rendelkezik [8].

A legfrissebb népszámlálás adatai szerint azonban a legtöbben nem veszik igénybe a tömegközlekedés nyújtotta lehetőségeket, inkább saját autóval járnak Párizsba és az Île-de-France régióba dolgozni. Sens esetében a saját gépkocsival munkába járók aránya 63%, a környező települések felében azonban ez az arány eléri a 80%-ot.

A munkahely – lakóhely viszony lényeges eleme a sens-i térség és a főváros kapcsolatrendszerének. A főváros „elszívó” hatása gyengítheti a város térségi pozícióit, a kvalifikált munkaerő elvándorlása alapvető gátja lehet a helyi gazdaság fejlődésének.

A gazdaság fejlődése terén elsősorban a főváros és a fővárosi agglomeráció kitüntetett nemzetközi gazdasági szerepe jelenthet előnyt a környező városok fejlődése szempontjából, hiszen a betelepülő multinacionális vállalatok egyre inkább a fővároshoz, főbb közlekedési folyosókhoz, repülőterekhez közeli, ugyanakkor a zsúfolt agglomerációs magtól távolabbi területeket preferálják [15].

Mindebből adódóan azonban jelentős hátrányok is származnak, elsősorban a fővárostól való gazdasági függés tekintetében. Megfigyelhető, hogy a vállalatok rendszerint termelő egységeiket telepítik az agglomeráció határán lévő településekre, míg a szolgáltató, pénzügyi, kereskedelmi egységek a fővárosban maradnak. Vállalati központok létrehozása sem jellemző a kvázi periférikus területeken, azok továbbra is szintén főváros centrikusak.

A gazdasági szakemberekkel készített interjúkban elhangzott, hogy Sens város gazdasága elsősorban ipari, termelő tevékenységgel jellemezhető (a város ipari múltjából is fakadóan), a szolgáltatások és a logisztika az utóbbi néhány évben indult csak fejlődésnek, mely tendencia nagymértékben magyarázza a kvalifikált munkaerő elvándorlását. A helyi gazdaságok így csak kis mértékben tudnak fejlődni, egyre kiszolgáltatottabb helyzetbe kerülnek [16: 81. p.]. Egy másik elemzés azonban rámutat, hogy a globális gazdaság megjelenésével, a munkanélküliség csökkenésével párhuzamosan a lokális gazdasági autonómia

egyre kisebb mértékű, vagyis az autonómia megőrzése a gazdasági egyensúly elvesztésével járhat [7: 114. p.].

A társadalmi és gazdasági hatások mellett nem feledkezhetünk meg a párizsi agglomeráció további terjeszkedése *környezeti hatásairól* sem. A fentiekben elemzett, elsősorban a népességszám változásával, az agglomerációból a vidéki térségekbe történő kiköltözésekkel összefüggő folyamatokra (növekvő szükségletek, és növekvő terheltség, az épített környezet átalakulása, lakóterületek terjeszkedése, hulladék mennyiség növekedése, hulladékkezelés szükségessége, az eddigi rekreációs területeknek számító térségek funkcióinak átalakulása...) ezek a térségek nincsenek felkészülve [15].

ÖSSZEGZÉS

A statisztikai adatok, és a vonatkozó kutatási eredmények alapján megállapítható, hogy Sens város és térsége része a Párizsi medence új típusú területi folyamatainak, az egyenrangú, autonóm és a hierarchikus, fővárostól függő városfejlődési tényezők egyaránt kimutathatók.

A társadalmi egyenlőtlenségek növekedése, a beköltöző és az őslakos társadalmi csoportok elkülönülése, a társadalmi kapcsolatok, a társadalmi integráció hiánya az autonóm városfejlődést veszélyeztetheti.

Szintén ebbe az irányba mutat, hogy a korábbi ipari hagyományok és abból fakadóan az alacsonyan kvalifikált munkaerő magas aránya miatt a helyi gazdaság nem tud kellő mértékben fejlődni, fokozódik a globális gazdaságtól való függés, melyet a kvalifikált munkaerő elvándorlása tovább nehezít.

Az interjúkban megkérdezettek többsége – beleértve a várospolitikusokat is – azonban a főváros közelségéből fakadó előnyöket érzékeli inkább, a párizsi munkahely kínálatot, a magas szintű szolgáltatások közelségét, a kiáramló, helyben fogyasztó párizsiak tömegét.

Összegezve azt mondhatjuk, hogy az érzékelhető hatásmechanizmusok rövid távon nem akadályozzák a város és térsége fejlődését, hosszú távon azonban nem biztosítottak az autonóm városfejlődés térségi feltételei. Sens-nak ki kell alakítania stratégiáját egyrészt közvetlen térségében, másrészt a párizsi metropolisz térben betöltött szerepével kapcsolatosan.

IRODALOMJEGYZÉK

- [1] Ascher, F. (1995): **Métapolis ou l'avenir des villes**. Paris.
- [2] Baccaïni, B. (2002): **Navettes domicile-travail et comportements résidentiels dans l'espace francilien**. In: L'accès à la ville. Les mobilités spatiales en questions. Dureau F. et Lévy J. P. (dir.). L'Harmattan, Paris. 121–139. pp.
- [3] **Bassin parisien, une approche par bassin d'emploi**. INSEE-IAURIF-DATAR, Paris. 1996.

- [4] Beckouche, P. et al. (1997): **Géographie économique de la région parisienne**. Paris.
- [5] Berger, M., Rhein, C. (dir.) (1992): **L'Île-de-France et la recherche urbaine**. Vol. 1–2. Strates – C.N.R.S./Université de ParisI. Paris.
- [6] Berger M. (2004): **Les périurbains de Paris**. CNRS. Paris.
- [7] Béhar, D., Estèbe, P. (1998): **Des petites villes en Île-de-France: de la cité équilibrée à la ville éclatée**. In: La ville éclatée. May, N.–Veltz, P.–Landrien, J. – Spector, T. (dir.). Éd. de l'Aube. 109–124. pp.
- [8] **Enquete „usagers du train”. Synthèse des questionnaires**. 2002. (CCI de Sens).
- [9] Enyedi, Gy. (2001): **A nagyvárosi régiók és a globális gazdaság**. In. Comitatus. július–augusztus 7–19. pp.
- [10] Enyedi, Gy. (2003): **Városi világ – városfejlődés a globalizáció korában**. PTE KTK Regionális Politika és Gazdaságtan Doktori Iskola. Habilitációs előadások.
- [11] Estebe, P., Le Gales, P. (2003): **La métropole parisienne: à la recherche du pilote**. Extrait de Revue française d'administration publique. ENA N° 107.
- [12] Gilli, F. (2003): **Le Bassin parisien, espace cohérent autour d'une vaste région urbaine**. Insee Picardie. Relais. N° 112. 2003.
- [13] **La Picardie dans une région métropolitaine, le Bassin parisien**. INSEE PICARDIE 2003. Dossier numéro 31. 1–17. pp.
- [14] **Les franges franciliennes face au développement métropolitain**. Note Rapide sur le bilan du S.D.R.I.F. N° 323. Mars 2003.
- [15] **Les franges franciliennes**. Rapport d'orientation pour l'établissement de projets de développement interrégionaux. IAURIF 1997.
- [16] **Le Sud-est Seine-et-Marnais et les franges de l'Île-de-France: analyse de trois „espaces d'équilibres – trait d'union” au coeur du bassin parisien**. Paris, IAURIF 1995.
- [17] **Les villes à une heure de Paris. Dynamisme du grand bassin parisien**. Document n° 1–2. V. Grandvaux – Consultante. Mai 1991.
- [18] Marcuse, P. (1989): **„Dual City”: A muddy metaphor for a quartered city**. In: International Journal of Urban and Regional Research 4. 697–708. pp.
- [19] Merlin, P. (2003): **L'Île-de-France. Hier, aujourd'hui, demain**. La documentation Française, Paris.
- [20] **Portrait statistique de l'Yonne**. INSEE Bourgogne Dimensions. 2003
- [21] **Présentation Économique de Sens et sa Région**. Chambre de Commerce et d'Industrie de Sens. 2004.
- [22] **Projection de population et de population active á l'horizon 2015**. INSEE Bourgogne Dimensions. 2003

-
- [23] **Recensement de la population de 1999: L'Yonne toujours attractive.** INSEE Bourgogne Dimensions. 1999.
- [24] Szirmai, V. (2004) **Globalizáció és a nagyvárosi tér társadalmi szerkezete.** Szociológiai Szemle 4. 3–24. pp.

SUMMARY

The main topic of this study concerns the types of new impact mechanisms and relations systems which are organised due to the restructuring of metropolitan areas. A further question asks whether we are talking of the evolution of settlement networks based on equal-cooperation relationships, or on the hierarchical relationships dependant on central areas in cases of territorial integration in metropolitan spaces. The study tries to answer these questions by an analysis of the related theoretical literature, statistical databases and intensive interviews concerning the relationship of Sens and Paris.

16. AZ EU REGIONÁLIS POLITIKÁJÁNAK ÉRTÉKELÉSE A VERSENYKÉPESSÉG TÜKRÉBEN: DÁN PÉLDA

Trón Zsuzsanna

MSc, egyetemi tanársegéd
Debreceni Egyetem
Közgazdaságtudományi Kar

BEVEZETÉS

A 2004. február végén megjelent harmadik kohéziós jelentés (Third Report on Economic and Social Cohesion) [8] újfent igazolta, amit az eddigi kohéziós jelentések is, miszerint a tagállamok közti jövedelemkülönbségek folyamatosan csökkennek, de az Európai Unió régiói közti különbségek lényegesen nem változtak [7]. Bár az ún. kohéziós országok¹ egyre inkább behozzák lemaradásukat (ennek köszönhető, hogy a tagországok közti különbség csökkent), a regionális diszparitások a tagállamokban 2000-ben stagnálnak, illetve bizonyos növekedést mutatnak. A legalacsonyabb egy főre jutó GDP-vel rendelkező régió (a görög Ipeiros) az EU-átlag 47%-át képviseli, míg a legmagasabb (a brit belső London) 241%-ot ([7]:12. táblázat). A legfejlettebb és legfejletlenebb régiók jövedelmi különbségei 1990 és 2000 között mit sem változtak. Mindezt érdemes annak fényében is átgondolni, hogy a regionális kiadások 1994 óta folyamatosan az EU összes költségvetési kiadásainak egyharmadát, 2000 és 2006 között összesen 213 milliárd eurót tesznek ki [6].

Ezek az eredmények a Bizottság olvasatában „...annak szükségességét mutatják, hogy folytatni kell az EU minden régiójára kiterjesztett kiegyensúlyozott regionális politikát” ([6]:8). Mások viszont [4] felteszik a kérdést, hogy ezek a transzferek igazolhatóak-e és jogosak-e egyáltalán, vagy csak politikai kérdésekről van szó. Felmerülhet mindannyiunkban, hogy vajon ezeket a transzfereket kell-e tovább növelni², folytatni kell-e így, vagy esetleg máshogy [10][16], vagy egyáltalán nem kellene folytatni ezt a regionális politikát.

A cikk nyomon követi a regionális politika alakulásában játszó érdekeket, egyfajta összefoglalását adva a kapcsolódó irodalomnak és a felmerülő problé-

¹ A kohéziós országok: Írország, Görögország, Spanyolország, Portugália.

² Barnes (1995) *The Enlarged European Union*. Longman, London könyvére hivatkozik KENGYEL [13] 139. o.

máknak, továbbá alapját képezve egy olyan, a strukturális alapokat vizsgáló tanulmánynak, mely az Alapokat, mint nagy összegű fiskális transfereket elemzi makroökonómiai hatásosságuk szempontjából.

A REGIONÁLIS POLITIKA SZÜKSÉGESSÉGE

Az Európai Unió, mint integráció mélyítésétől *egész egyszerűen* azt várjuk el, hogy az egységes piac kialakításával, az euró bevezetésével elősegítse gazdasági növekedésünket, fejlődésünket. A közgazdaság tanai szerint a különböző korlátok lebontásával megnövekednek a gazdaságban a hatékonyság következtében fellépő pozitív hatások, és az erőforrások megtalálják a számukra legjövődélmezőbb hasznosulási helyeket. Így nő majd mindenhol a gazdasági jólét. *A szabadon versengő piacokról azonban azt is meg kell jegyeznünk, hogy a hatékonyságból eredő nyereségek nem oszlanak el egyenlő mértékben a résztvevők között.* Az Unió tekintetében is láthatóvá vált már a 70-es évek közepén, hogy a nem egyenlő adottságokkal belépő országoknak más-más nyereségeket (gyakran veszteségeket) juttat az integráció. A kialakuló jövedelemegyenlőtlenségek különböző makroökonómiai feltételek esetén (jól működő piacokat és szabad tényezőáramlást feltételezve), gazdaságilag kedvező szerkezetátalakulásokat (telephely- és tényezőösszetevő-változásokat) indíthatnak. Ha azonban a feltételek a valóságban nem adóttak (vagy ha túl rövid időt hagyunk a strukturális kiigazításoknak), akkor a szerkezeti változások eltérő eredményeket hoznak az érintett gazdaságokban. A fellépő szociális problémák orvoslását pedig az EU-ban mint nemzetek feletti integrációban sokan a közös költségvetés forrásaiból várják.

Az Unióban az előbb leírtak miatt két politika fontossága növekedett meg: az egyik a versenypolitika, az állami támogatások szabályozásának fontossága, miszerint a különálló nemzeti beavatkozások meggátolhatják a szerkezeti igazodásokat, és az állami támogatások újból kereskedelmi korlátként fognak funkcionálni, a másik pedig, hogy ezen szerkezetváltozások előnyei egyenetlenül oszlanak meg a tagállamok között. Ez az egyenetlen eloszlás pedig közvetlenül az Unió kitűzött célja, a kohézió ellen dolgozhat. Ez veti fel a regionális politika fontosságát.

Nézzük meg, mi a célja az Unió regionális politikájának! A Római Szerződés 1957-ben a Közösség céljának a gazdasági egységek erősítését és *harmonikus* fejlődését jelölte meg. A regionális problémák megjelenése után azonban az Unió alapszerződésébe 1988-ban beemelt 130a–e cikkelyek (új számozás szerint 158–162 cikkelyek) már rendelkeznek a strukturális politikáról, mint közösségi politikáról. Ebben az áll, hogy „a Közösség fejleszti és tovább folytatja a gazdasági és társadalmi *kohézió erősítésére* irányuló tevékenységet, annak érdekében, hogy elősegítse a közösség egészének harmonikus fejlődését” (Idézi [9]:142). Ebből tehát az tűnik ki, hogy a regionális politika célja az, hogy

a Közösség elsődleges céljának elérését segítse. Ennek a megállapításnak később még fontos szerepe lesz.

A kohézió, avagy „összekovácsolódás” nehezen megfogható fogalom. Nagyjából azt jelenti, hogy mekkora lehet az a távolság az egyes területi ill. társadalmi csoportok közt, ami még morális és társadalmi – azaz elsősorban politikai – szempontból elfogadható. A közgazdaságtan legfontosabb feladata ezen a területen az lehet, hogy ezeket a különbségeket tanulmányozza, és kidolgozza a megfelelő eszközöket kezelésükre (és a már meglévő eszközöket is figyelemmel kísérrje).

Érdekes áttekinteni, mit tartanak a regionális politika céljának és feladatának az ezzel foglalkozó magyar kutatók. HORVÁTH GYULA ([11]:17) ezt a következőképpen fogalmazza meg: „A regionális politika céljának tekinti egyrészt a gazdasági folyamatok által kiváltott negatív jelenségek mérséklését, másrészt az innovatív gazdasági tevékenységek elterjedése előtt álló akadályok felszámolását”. RECHNITZER ([17]:21) szerint a cél: „...az erőforrások hatékony működésének biztosítása, a regionális szerkezetben meglévő különbségek kiegyenlítése, és ezzel mindenki számára közel azonos életfeltételek, ill. azok lehetőségének biztosítása.” KENGYEL ÁKOS ([13]:67) könyvében pedig ezt olvashatjuk: „A regionális politika a gazdasági tevékenységek befolyásolása és a régiók közötti társadalmi és gazdasági különbségek mérséklése érdekében történő beavatkozást jelent.” Ezek a célmeghatározások különböző elméleti megfontolásokat tükröznek.

BOLDRIN és CANOVA ([4]:213–217) rövid összefoglalót nyújt a brüsszeli politikákat megalapozó gazdasági növekedés- és kereskedelemelméletekről. Kisebb kiegészítésekkel az ő logikájukat követve két főbb irányt különböztethetünk meg, a konvergencia- és a divergenciaelméleteket.

Konvergenciaelméletek

A hagyományos, neoklasszikus HECKSCHER–OHLIN-elméleten kifejlődött modellek³ arra a következtetésre jutnak, hogy a tényezőhozadékok egymáshoz közelítenek a vámok lebontásával és a közös piacok létesítésével. Természetesen ez a modell a szokásos megszorítások mellett igaz, azaz feltételezi a jól működő piacokat és a korlátozásmentes tényezőáramlást. A jól formalizált, egy- szektoros neoklasszikus növekedéselmélet a technikai haladást exogénnek feltételezve egyértelmű konvergenciát jósol; ezt a konvergenciaelméletek erős hipotéziseként foghatjuk fel. A hagyományos elmélet (tőke, munka, összes tényező termelékenység) mellett ezekbe a modellekbe beépültek a humán erőforrás, természeti tényezők, a közjóságok és a politikai stabilitás hatásai is. A konvergenciaelmélet gyenge hipotézise szerint a társadalmi-politikai feltételek akadályozhatják, hátráltathatják a technológiai adaptációt. A konvergenciát e szerint

³ KRUGMAN–OBSTFELD [14] alapján.

tehát elsősorban a verseny és a szabad kereskedelem támogatásával – azaz a technológia széleskörű elterjedése útján lehet előmozdítani. Visszaemlékezve a célokra, az Unió alapszerződésének Preambuluma fogalmazott meg ehhez hasonlókat, de a kohéziós célok és a vizsgált magyar szakemberek ennél többről is beszélnek.

Divergenciaelméletek

Az újabb teóriák, elsősorban a fejlődő országok keserű tapasztalatából kiindulva, cáfolják a konvergenciaelméleteket. Ennél az irányzatnál a növekedésméletek középpontjában a hasznossági túlcsoportulások és aggregált szinten az ebből fakadó növekvő hozadékok adják a növekedés alapját. Ez viszont a régiók közti versenyt indukálja, azaz nem konvergenciát, hanem divergenciát eredményez. Ezt nevezik a divergenciaelméletek erős változatának. Elsődlegesen a magas fix költségek, mindent átható növekvő hozadékok és externáliák jelentik a gazdasági növekedés forrását; a komparatív előnyök, illetve a kompetitív szituáció csak másodlagos tényező. KRUGMAN és VENABLES [15] elsősorban az agglomerációs erőkre és a várokozásokra terelik a figyelmet. Az agglomerációs erő arra ösztönzi a cégeket, hogy földrajzilag koncentrálódjanak, a helyhez kötött extern volumenhozadék eredményeként. A várokozások pedig oda vezethetnek, hogy ha A országban kedvezőbbek a bér- és profitkilátások, mint B-ben, akkor B-ből a tőke és a munka kezd A-ba áramolni, ami tovább növeli a két ország közti különbségeket.

Ezen elméletek különböző kimeneteleket jósolnak. Míg egyesek ellenzik a kormányzati fejlesztéseket – mivel szerintük ez a legproduktívabb tényezők gyors mozgásával járna⁴ –, addig mások a magas fix költségek, és a hasznossági externáliák miatt a kormányzat kezdeményező szerepét hangsúlyozzák, hiszen ezek a projektek csak akkor tudnak jövedelmezők lenni, ha egy kritikus tömeget elér a projektek száma. Ez igazolhatja az EU támogatásait és juttatásait a szegényebb régiókban található cégek és projektek számára. De csak akkor, ha a cél a fenntartható növekedés, nem pedig a gazdasági hatékonyság az egész Unióban.

A nem-konvergencia elméletek gyenge hipotézise ezzel szemben csak annyit állít, hogy az externáliákat okozó inputoknak (emberi tőke, infrastruktúra, K+F tevékenység, pénzügyi mélység) el kell érnie valamilyen küszöbértéket. Ha nem történik politikai beavatkozás, vagy az nem megfelelő, a régiók klaszterizálódnak, és a klaszterek a kiinduló tényezőellátottság alapján fognak meghatározódni ([4]:215).

Érdekes még azt is megvizsgálni, hogy az egyes elméletek a telephelyválasztásban, az iparágak újratelepülésében milyen eredményeket jósolnak. Az 1.

⁴ Például a legképzettebb munkaerő elhagyná az elmaradottabb régiót, ami a régió növekedési esélyeit rontaná.

ábra a mélyebb integráció lehetséges eredményeit ábrázolja a tényezők mobilitásának és az agglomerációs erőknek a függvényében.

Agglomerációs nyereség	Kicsi	Nagy, de csak iparágon belül	Magas, iparágak között is
Alacsony	Földrajzi diszperzió	Lokalizáció	
A munkaerő tekintetében alacsony, tőke, vállalatok tekintetében magas	Specializáció, tényezőárak kiegyenlítődése	Ipari klaszterek kialakulása	Polarizáció
Magas			Egyetlen nagy klaszter kialakulása

1. ábra: Az európai integráció lehetséges eredményei

Forrás: MIDELFART-KNARVIK, K. H. – OVERMAN, H. G. (2002:327.)

A tényezómobilitás egyre nő a sorokban lefelé haladva, míg az oszlopokban balról jobbra az agglomerációból származó előnyök nőnek, és változik az agglomeráció természete is. Az első oszlop lehet a konvergenciaelméletké, amelyek nem számolnak az agglomerációból származó eredményekkel. Alacsony tényezómobilitás mellett a cégek konkrétan a termelési tényezők, a beszállítók, esetleg a piac mellé települnek, a tőke, a munka és a vállalatok korlátok nélküli mozgása mellett pedig bekövetkezik a specializáció és a tényezőárak kiegyenlítődése.

Ha számításba vesszük az agglomerációs erőket (mint ahogy teszik ezt a divergenciaelméletek), mégpedig úgy, hogy az iparágon belüli kapcsolatokat feltételezzük szorosnak, akkor bizonyos iparágak koncentrációjára számíthatunk⁵. Ha pedig a szektorok közt is erős kapcsolatokat találunk, akkor egy nagy ipari csomópontot, klasztert kapunk valamelyik központi régióban. De mi van akkor, ha a cégek kapcsolatai az iparágak közt erősek, de a munkaerő immobil? Ekkor is elképzelhető, hogy az ipari tevékenységek kiterjedt földrajzi agglomerációját kapjuk. Ez a klaszter hasonlónak tűnik ahhoz, mint amikor a munkaerő mobil volt, de nagy az eltérés a jóléti eredményeket tekintve. A mobil munkaerő esetében az emberek elköltöznék a központi régióba, tehát mindannyian nyernének az integrációból. Ellenben itt az ipari és tőketulajdonosok költöznek, de a munkaerő nem követi őket. Ez felveti a jóléti elemek polarizálódását, megnövekszenek az egyenlőtlenségek a központi és a periférikus régiók között.

⁵ Itt felmerülhet annak jóléti kérdése, hogy egyes régiókba, országokba olyan ipari klaszterek települnek, amelyek nagyobb nyereségességet hoznak, mint mások. Ilyen lehet pl. a high-tech iparágak letelepülése.

A KÖZÖSSÉGI BEAVATKOZÁS INDOKAI

A gazdaság és a piacok működését a való életben a túlcsoportulások, információs zavarok, egyszóval magának a piacoknak a kudarcai jellemzik. Emellett a gazdaságon kívüli tényezők, a társadalmi szempontok is jelentősek. A kormányzatok kétféle indokból igyekeznek beavatkozni: a hatékonysági, illetve a méltányossági szempontokra hivatkozva [19].

A közösségi beavatkozások *hatékonysági szempontokat* figyelembe véve a piacok működését igyekeznek korrigálni. A hagyományos közgazdasági szemlélet alapján az intézkedéseknek a szabad kereskedelem akadályait és sűrűlődségi pontjait kell eltüntetniük, hogy a hatékonyabb erőforrás-allokáció végbemenjen. Az összjólét azáltal növekszik, hogy ezek a korábban rosszul hasznosított faktorok most jobb helyre kerülnek a termelésben.

A *méltányosság* szempontja azon a gondolatmeneten nyugszik, hogy egyes néprétegek, csoportok leszakadása, vagy a túl nagy jövedelmi egyenlőtlenség morálisan elfogadhatatlan; a különböző társadalmi csoportok közti különbségek csökkentése is a társadalmi jólét (azaz összhasznosságérzet) növekedését hozza magával. Ilyen kormányzati beavatkozásokra példa a közjavak (pl. ivóvízellátás) egy általános szintje minden területen, ill. központi transzferek a szegényebb területeknek, vagy szociális téren a munkavállalókra egységes biztonsági, jóléti szabványok, ill. a fontosabb társadalombiztosítási rendszerek (öregkori nyugdíj, munkanélküliek támogatása) bevezetése.

Hatékonysági nézőpontból a már említett ipari klaszterek eredménye is nemkívánatos lehet, ha az agglomerációs erők nem erősítik, hanem ellene hatnak a komparatív előnyöknek. MIDELFART-KNARVIK és OVERMAN [16] nemzeti szinten végzett empirikus eredményei igazolják az ipari klaszterek fokozatos kifejlődését az Európai Unióban. Tehát ha van valamilyen magyarázat az EU intervencióira, szerintük az a következőkből fakadhat: (1) az ipari klaszterek „rossz” helyen alakulnak ki, és így késleltetik az erőforrás-allokáció hatékonyságát, vagy (2) a piaci erők az értékesebb ipari klasztereket egyenlőtlenül osztják el az országok között ([16]:328).

A két beavatkozási szempontról szóló gondolatmenetek nem állapítják meg pontosan, milyen mértékű újraelosztásra is van szükség. Annak mindenképpen pontos számításokon kell alapulnia, nagyjából azonban politikai kompromisszumokon múlik⁶. Természetesen meg kell említenünk (a későbbiek szempontjából rendkívül fontos) a kormányzati beavatkozások kritikáját [19].

⁶ Az 1977-ben közzétett MacDougal jelentés a tagállamok együttes GDP-jének 22,5 százalékát kitevő interregionális transzferek szükségességéről írt. Barnesnak a Bizottság 1995-ös felkérésére végzett számításai szerint a GDP 1 százalékát kitevő transzferrek már lényegesen mérsékelnék a regionális különbségeket [13].

Igazolják-e az elért eredmények az uniós intervenciók hatékonyságát?

HERVÉ [10] megcáfolja az Európai Bizottság azon állítását, miszerint a Strukturális Alapokból és a Kohéziós Alapból származó regionális pénzügyi transzferek a közös költségvetési politikán keresztül eredményesen hozzájárulnának a görög, ír, portugál és spanyol egy főre eső GDP uniós átlaghoz való közeledéséhez. A Bizottság állítása csupán ex ante jellegű makroökonómiai szimulációs modellekre támaszkodik. Ezeknek a modelleknek a döntő feltételezése az, hogy az EU-s transzferek legalább egy önmagukkal azonos nagyságú emelkedést eredményeznek a növekedésösztönző költségvetési kiadásokban. A 20 évet átfogó elemzés Írország, Portugália és Spanyolország esetében nem tudta megcáfolni azt a hipotézist, miszerint az EU-s regionális transzfereknek semmilyen pozitív hatása nincs a növekedést ösztönző költségvetési kiadásokban. A legtöbb esetben a transzferek inkább a növekedést nem ösztönző költségvetési kiadások növekedéséhez vezettek [10].

MIDELFART-KNARVIK és OVERMAN [16] a regionális szintű polarizációt és a klaszterek „méltányos” eloszlását vizsgálva jogosnak tartja a közösségi intervenciókat, de a jelenlegi politikát ők sem tartják megfelelőnek. ARTNER [1] hangsúlyozza, hogy az Unió regionális politikájában rejlő lehetőségek hatékony kihasználásának megvannak a maga szükséges és elégséges feltételei. Ilyenek a donor ország liberalizálódása, a termelékenység (főként a munkatermelékenység) növekedése, a technológiai fejlődés, illetve a makroökonómiai stabilitás. De a struktúrapolitika határfokát az olyan tényezők is befolyásolják, mint a gazdaság kiinduló helyzete, az alapok felhasználásának mértéke, cél- és eszközrendszere, valamint annak megtanulási folyamata.

Az intervenciók hatékonyságának vizsgálatakor⁷ BOLDRIN és CANOVA [4] szerint először azt kell tisztázni, hogy mi is voltaképpen az EU célja. A következő kétoldalú konklúziót adják: Ha az EU célja az, hogy maximálja az összesített gazdasági növekedést az EU-15-ökben, akkor a Bizottság jelentése által ösztönzött modell szerint a jelenlegi politika nem megfelelő és meg kell változtatni úgy, hogy a támogatások erősítsék az agglomerációt és a divergenciát. Másrészt, ha az EU célja, hogy a szegény régiókat támogassa és a konvergenciát segítse, a Bizottság által vezetett politika akkor sem igazolható a mégoly komoly statisztikai eszközökkel.

Arra a kérdésre, hogy a Strukturális Alapok miért léteznek, működésüket mi befolyásolja, válaszként kétféle megközelítés létezik. Egyes szerzők (pl. ALLEN [2]) szerint létükre csakis egy magas szintű, államok közötti alku ad magyarázatot, amely a tagállamok központi kormányzatai és az Európai Bizottság között jött létre. Ebben az elméletben a regionális szereplők érdekei nem hangsúlyosak. A másik nézet szerint a Strukturális Alapok létrejötte kihívást

⁷ A hatékonyságvizsgálat és az ellenőrzés során többen is felvetik a Strukturális Alapok menedzsment-oldalú megközelítését [3] [18].

állít a kormányok autonómiája elé. Egyrészt felülről, a Bizottság szupranacionális hatásköre miatt lehetnek veszélyeztetve, másrészt alulról a régiók szintje felől. A *regionalizmus* tana és a „Régiók Európájának” fogalmát hangoztatók a Strukturális Alapokat és intézményeit a regionalizmus ösztönzőeszközének tartják [12]. A közösségi politikában a regionális szervek egyre nagyobb szerepet kapnak.⁸ Ezen nézet vallói vezetik be a „többszintű kormányzás” fogalmát (multi-level governance), és vizsgálják a régiók, az állami szint és a közösségi szint döntéshozó és végrehajtó feladatainak megoszlását [20]. BÖRZEL [5] arra mutat rá, hogy a föderalizált Németország és a regionalizált Spanyolország bár más úton indult a regionális érdekérvényesítés ösvényén, de a sikeres és rugalmas intézményi változásokat csakis a kormányzati szinttel együttműködő operatív regionális stratégia képes megteremteni.

A helyzet nem könnyű! De hogy is lehetne annak a regionális politikának a megítélése könnyű, amelyben, bár jogosságát tekintve bizonyított, olyan transzferek és támogatási programok váltak állandóvá, amelyeknek eredeti céljai, már nem állják meg a helyüket. Mért van az, hogy az EU politikai döntéshozatala azt implikálja, hogy a támogatások csökkentésekor a donor országoknak új okokat kell kreálniuk, hogy Brüsszeltől transzfereket kapjanak, ahelyett, hogy csak egyszerűen az érvényben lévőket csökkentsék? Erre a kérdésre talán választ adhat majd egyszer a közösségen belüli érdekérvényesítés vizsgálata.

IRODALOMJEGYZÉK

- [1] Artner, A. (2002): **Az EU struktúrapolitikájában rejlő lehetőségek tagországi tapasztalatok alapján, különös tekintettel Írországra és Görögországra.** MTA VKI, Kihívások, 153. sz. 1–14.
- [2] Allen, D. (2000): *Cohesion and the Structural Funds.* Megjelent: Wallace H.-Wallace W. (szerk.) (2000): **Policy Making in the European Union.** Oxford University Press, 243–265.
- [3] Bauer, M. (2001): **A Creeping Transformation?** Kluwer Academic Publishers, Dordrecht–Boston–London.
- [4] Boldrin, M. – Canova, F. (2001): Inequality and convergence in Europe's regions: Reconsidering European regional policies. **Economic Policy**, 16. évf. 32. sz. 207–245.
- [5] Börzel, T. (2001): Europeanization and Domestic Institutional Change: Toward Cooperative Regionalism, In: Green, C. – Caporaso, J. – Risse, T. (szerk.): **Transforming Europe: Europeanization and Domestic Change.** Cornell University Press, Ithaca–London. 137–158.
- [6] EC (1999): **Presidency Conclusions.** Berlin, European Council 24 and 25 March 1999.

⁸ Az 1988-as reform után ez valóban így is történt.

- [7] EC (2003): **Second Progress Report on Economic and Social Cohesion**. Commission of the European Communities, Brussels.
- [8] EC (2004): **Third Report on Economic and Social Cohesion**. Commission of the European Communities, Brussels. http://europa.eu.int/comm/regional_policy/sources/docoffic/official/reports/cohesion3/cohesion3_en.htm. Letöltés időpontja 2004. 02. 25.
- [9] Fazekas, J. (szerk.) (2000): **Az európai integráció alapszerződésai**. KJK–Kerszöv, Budapest.
- [10] Hervé, Y. (1999): **EU regional transfers and macroeconomic fiscal reaction in the cohesion countries: An empirical analysis. Presentation at the World Bank**. Washington.(University of Saarland) 1–29.
- [11] Horváth, Gy. (1998): **Európai regionális politika**. Dialóg Campus, Budapest–Pécs.
- [12] Keating, M. (1997): The Political Economy of Regionalism. In: Keating, M. Loughlin, J. (szerk.) (1997): **The Political Economy of Regionalism**. FrankCass, London. 17–40.
- [13] Kengyel, Á. (1999): Az Európai Unió regionális politikája. Aula, Budapest.
- [14] Krugman, P. – Obstfeld, M. (2003): **Nemzetközi gazdaságtan**. Panem, Budapest.
- [15] Krugman, P. – Venables, A. (1996): Integration, Specialization, and Adjustment. **European Economic Review**, 40. évf. 3–5. sz. 959–967.
- [16] Midelfart-Knarvik, K. H. – Overman, H. G. (2002): Delocation and European Integration: is Structural Spending Justified? **Economic Policy**, 17. évf. 35. sz. 323–359.
- [17] Reznitzer, J. (1998): **Területi stratégiák**. Dialóg Campus, Budapest–Pécs.
- [18] Sauerborn, K. – Tischer, M. (2001): Evaluierung und Monitoring der europäischen Strukturförderung als Qualitätmanagement zur Förderung einer nachhaltigen Entwicklung. **Informationen zur Raumentwicklung**, 6/7. 409–421.
- [19] Stiglitz, J. E. (2000): **A kormányzati szektor gazdaságtana**. KJK–Kerszöv, Budapest.
- [20] Sturm, R. (1998): Multi-level Politics of Regional Development in Germany. **European Planning Studies**, 6. évf. 5. sz. 525–536.

SUMMARY

Debates about structural spending and its distribution always flare up whenever a new budgetary period is discussed in the European Union. While poorer countries argue for an increase in Structural Funds, the net contributors emphasise that the underdeveloped regions seem hardly to have rid themselves of any of their disadvantages, despite relatively high spending and structural support. The current paper summarises the basic theoretical approaches of the two parties and tries to detect these approaches in the formation of Brussels' policies. The first part of the study is devoted to the need for regional policies and its theoretical basis, including the theories of convergence and divergence. This is followed by an examination of the conflicting interests and driving forces shaping regional policies, Denmark as an example. Finally, the author asks whether the spending of Structural Funds can be justified at all in the light of the processes highlighted and the results achieved.

17. AZ „ÍR CSODA” ÜZENETE

Pauker Csaba

egyetemi adjunktus

Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kar
Gazdaságelmélet Tanszék

BEVEZETÉS

A '80-as évek végén és a '90-es években Magyarországon – és a volt szocialista tömb országában – megnövekedett az érdeklődés egyes országcsoportok, illetve országok modernizációs kísérletei, illetve a fejlett világhoz való felzárkózás gyakorlata iránt. Első körben a volt diktatúrák – a mediterrán térség, valamint Dél-Amerika – demokratikus átmenetének tapasztalatai tűntek hasznosíthatóknak. A '90-es évek elejétől-közepétől a fejlett és marginalizálódott világ közötti konvergencia kapcsán az „ír példa” tanulmányozása került a középpontba. Már a kezdeteknél előre kell bocsátani, hogy modernizációs receptként sem a volt diktatúrák gyakorlata, sem az ír felzárkózási folyamat nem alkalmazható a magyar gazdaság és társadalom európai integrációs folyamataiban. Ezen országoknak soha nem kellett szembenézniük a piacgazdaság és a magántulajdon visszaállításának kényszerével, míg a kelet-közép-európai országok egy időben szembesültek a politikai [9], gazdasági, kulturális [6] és személyiségi alrendszerek átalakításának szükségletével. Ezen feladatok kezelése mellett a gazdaságot új növekedési pályára is kellett állítani.

Írország több szempontból is periferikus ország. Nem egyszerűen Európa nyugati peremén helyezkedik el, de periferikusnak tekinthető gazdasági értelemben is. A vizionárius ír politika és gazdaságpolitika azonban megkísérelte kihasználni az eme kettős periferikus helyzetből adódó lehetőségeket. Az elemző számára tanulságos lehet, ahogy az egymást követő ír kormányok ebben a kettős periferikus helyzetben keresték-keresik a lakosság felemelkedésének, a hazai vállalkozások és a régiók boldogulásának lehetőségét. Az „ír példa” vagy az „ír csoda” is azt bizonyítja, hogy a fejlett és elmaradott világ közötti konvergencia sohasem megy végbe automatikusan. Az ír modernizációs gyakorlaton keresztül egyértelműen demonstrálható, hogy a látványos gazdasági fejlődés megfelelő kormányzati (politikai) döntések és a magas hatékonysággal működő intézmények sajátos kombinációjának fontos eredménye.

Írország XX. századi történelme lényegében két jelentős periódusra osztható:

- a) A XX. század meghatározó felére – a függetlenség elnyerésétől 1988-ig – a „gazdasági alulteljesítés” volt jellemző;
- b) Az 1988-tól kezdődő időszak, mint „megkésett felzárkózási folyamat” [3, 381.] kerül tárgyalásra.

Hipotézisünk szerint a lassú és gyors fejlődési periódusok váltakozásának magyarázatakor a vizionárius politika hiánya vagy megléte, az állami szerepvállalás, a kereskedelmi kapcsolatok nyitottságának foka, az oktatás színvonala, a mezőgazdaság és más termelő ágazatok közötti egyensúly, az érdekképviselési rendszer felépítése és a jól szervezett, hatékony intézményrendszerre épülő településfejlesztési gyakorlat érdemel kiemelt figyelmet.

A '80-as évek végéig tartó recessziós-stagnáló időszakban felhalmozódtak az ír gazdaságban és társadalomban azon „újító szándékok”, melyek megalapozták a '90-es évek látványos növekedését, azaz mintegy „teremtő rombolás révén” az új termelési tényezők kiszorították a régieket [11].

A VIZIONÁRIUS POLITIKA SZEREPE A NYITOTTSÁG MEGTEREMTÉSÉBEN

1958-ig az ír gazdaságot az önellátás politikai filozófiája dominálta. Az '50-es évek végéig Írország importhelyettesítő politikát folytatott. A piacvédelem és az állami szubvenciók rendszerére épülő fejlesztések egyszerre célozták az ipart és a mezőgazdaságot, míg a külföldi feldolgozóipari beruházásokat intenzíven korlátozták. A magas vámtételeket alkalmazó elzárkózási politika következménye rossz hatékonysággal működő stagnáló gazdaság és dinamikus növekvő kivándorlás lett. A politikai vezetés, felismerve az elzárkózás negatív következményeit, 1958-tól intenzív lépéseket tett a „nyitás” irányába. A korábbi gyenge gazdasági teljesítmény egyik fő oka, hogy Írország hosszabb ideig tartotta fenn protekcionista korlátozásait, mint Nyugat-Európa fejlettebb országai.

*1958-tól 1973-ig a fő cél a nyitottság fokozatos megteremtése, a liberalizáció volt. Az '50-es évek végéig meghatározó piacvédelem vitathatatlan érdekeket szerzett a hazai iparfejlesztés terén, de a kis hazai felvevőpiac miatt korlátai egyre nyilvánvalóbbá váltak. Ezt felismerve s az '50-es évek végén bekövetkezett recesszió hatására adta ki a kormány 1958-as *Fehér Könyvét*, melyben a gazdasági modernizáció hatékony eszközeként a piaci erők felszabadítását, a szabad kereskedelmet, valamint az exportorientációt nevezte meg.*

Az 1958-as Programme for Economic Expansion-nek, ennek a főleg iparfejlesztést jelentő programnak, az Anglo-Irish Free Trade Agreement-nek (1965), valamint – elsősorban amerikai nyomásra – a GATT-tal folyó tárgyalásoknak köszönhetően Írország dinamikus lépéseket tett a gazdasági protekcionizmus fokozatos leépítésére. 1958-ban az export adómentességét 100%-ra növelték, s az amortizációkedvezményt a gépekre is megadták (amely korábban csak az épületekre vonatkozott). A liberalizációnak köszönhetően a feldolgozó-

ipari profit 1990-ig teljesen adómentes volt, de 2010-ig is mindössze 10%-kal adózik. Az új beruházásokhoz és az exporthoz szükséges importra vámmentes-séget vezettek be, s ezzel egy időben szabaddá tették a tőke- és profitrepatriálást. [2, 11.]

A világgazdasági tendenciák és a belső liberalizálás egyaránt kedveztek a termelőtőke beáramlásnak. 1960 és 1976 között 662 külföldi beruházás született. A feldolgozóipari termelés évi átlagban 5,9%-kal nőtt, mialatt a foglalkoztatás 25%-kal bővült 1959 és 1972 között. [2, 11.] Az előzőekben vázolt gazdasági sikerek főleg a külföldi vállalatok írországi megjelenésének köszönhetőek. A külföldi tőke elsősorban a technológiahordozó ágazatokban (elektronika, elektromos gépgyártás, vegyipar, gyógyszeripar, gyógyászati eszközök) telepedett meg. A '60-as, '70-es években a külföldi termelőtőke intenzív megjelenésével végbement az ír gazdaság szerkezeti átalakulása és egyben dualizálódása. Ez a „kettősség” mindmáig fennmaradt, sőt, erősödött. A folyamat lényege, hogy míg a hazai vállalatok többségükben a hagyományos iparágakban működnek, hagyományos technológiát alkalmaznak, világpiaci versenyképességük alacsony, addig a gazdaság modern szektorai transznacionális vállalatok kezében vannak. 1973-ban a külföldi tőke a feldolgozóipari export 39%-át, a feldolgozóipari foglalkoztatás 53%-át és a nem élelmiszeripari export 53%-át adta [2, 11.]. Az előzőekben említett lépések hatására Írország a fejlettebb nyugat-európai országokhoz viszonyítva mintegy 10 év késéssel jutott el a protekcionizmus feladásához. Ezt a folyamatot koronázta meg az ország felvétele az EU elődjébe 1973-ban. A nyitottság politikájának köszönhetően Írország mára exportorientált országgá változott. A gazdaság exportjának nagyobbik része a külföldi tulajdonban lévő feldolgozóiparból származik. Itt az exportkibocsátási arány 90% körül van, szemben a hazai tulajdonú feldolgozóiparral, ahol ez az arány 40% alatti. A két szektor exportirányultsága is jelentős eltérést mutat. Míg a hazai tulajdonú feldolgozóipar exportjának 40%-a az Egyesült Királyságba irányul, addig a külföldi tulajdonban lévő vállalatok exportjának csak 20%-a áramlik ugyanide [4]. A Közös Piachoz való csatlakozás és az állam által nyújtott kedvezmények hatására jelentősen fokozódott a multinacionális tőke betelepülési kedve, ami később az ún. „bandwagon” effektushoz vezetett [5]. Ez annyit jelent, hogy a fejlődési folyamat önfenntartó jelleget kezd mutatni: a multinacionális vállalatok elsősorban olyan új külföldi ipartelepítési célpontokat választanak, amelyeket már riválisaik is felfedeztek és kielégítőnek találtak.

A MEZŐGAZDASÁG SZEREPE

1973-tól kezdve a megváltozott gazdaságpolitikai prioritások főleg a mezőgazdaságra helyeződtek. A CAP (Common Agricultural Policy) sikerrel váltotta fel a korábbi mezőgazdasági politikát. Eközben a nemzeti iparpolitika – némi módosulással – folytatódott, továbbra is nagy hangsúlyt helyezve a regionalitásra, a

regionális iparfejlesztésre. Ekkor kerül a politikai akarat fókuszába az idegenforgalom, a turizmus fejlesztése, ami a vidék számára jelenthetett volna új integrációs pályát. De az Észak-Írországból kialakult politikai konfliktus miatt az idegenforgalmi sikerek korlátozottak maradtak. A CAP hatása az 5 éves átmeneti szakasz (1973–1978) után vált nyilvánvalóvá. A kiépült élelmiszerár-támogatási rendszer a farmereket a kibocsátás arányában támogatta, miközben az egyes termékekre differenciált támogatást határoztak meg. Ez a politika lényegében, mint farmpolitika jelent meg, s ebben az értelemben vidékfejlesztési politikaként is értelmezhető. A korlátozott mértékben rendelkezésre álló erőforrásokat élelmiszertermelésre és marketingmunkára fordították. A mezőgazdaság támogatása elsősorban az alacsony hozzáadott értékű agrártermékek exportból való részesedését csökkentette. Míg 1960-ban az ír export 30%-át az élőállatok tették ki, és csupán 19%-os arányt képviseltek a feldolgozóipari termékek, addig a nyitás után 10 évvel a feldolgozóipari termékek aránya az exporton belül már meghaladta a mezőgazdasági termékek részesedését, az élőállat exportja pedig egyre jelentéktelenebb szerepet töltött be az összexportban. A CAP hatására a nyugat-írországi agrárfejlődés jelentősen felgyorsult. A direkt transzferek továbbra is jelentősek maradtak, s ezzel emelték a farmok jövedelmét. A nemzeti iparpolitika egyik legfőbb – és a rurális térségek szempontjából különösen fontos – hatása erősen regionális jellegű.

Ez a politika város csoportokat célozott meg azok hinterlandjával együtt, így jelentős mértékben javította az egyes térségekben élők jövedelemszerző képességét. Miután az agrártámogatások jelentős része a gazdagabb, jobb termőfölddel rendelkező keleti farmerekhez áramlott, a rosszabb adottságú, kedvezőtlen üzemteretű gazdaságok tulajdonosai az iparban vállalhattak munkát. Viszonylag magas ipari jövedelmek egy részét részmunkaidős gazdaságaik modernizálására fordíthatták. Így a mezőgazdaság GDP-n belüli aránycsökkenése ellenére sem csökkent látványosan a vidéki lakosság aránya, azaz a vidék népességmegtartó képessége jelentősen javult. A mezőgazdasági foglalkoztatottság az 1960-as 36%-os (1970: 26%) szintről mára 10% körüli szintre esett vissza, miközben a rurális térségekben élők aránya csak mérsékelt ütemben csökkent. Egyértelmű, hogy intenzívebb ütemű lett volna a csökkenés mezőgazdasági támogatás nélkül. Ha elfogadjuk, hogy a mezőgazdaság jelentős aránya a GDP-n belül növekedésllassulást eredményez, az EU közös mezőgazdasági politikája (CAP) is felelőssé tehető az ír gazdaság korábbi gyenge teljesítményéért.

ÁLLAMI SZEREPEVÁLLALÁS

Az ír gazdaság sikeres és sikertelen periódusa az eltérő állami szerepvállalással is összefüggésbe hozható. A '80-as évek elejétől az állam jelentős erőfeszítéseket tett a turizmus fejlesztésére. Ebben a programban idegenforgalmi célpontok

kialakítása, szálláshelyek kiépítésének támogatása szerepelt. A '80-as évek közepétől jelentős előrelépés történt a rekreációs, szabadidős, kulturális infrastruktúra fejlesztése terén, ami oldotta az idegenforgalmi szezon rövidegéből adódó negatív hatásokat. Az állam tudatos idegenforgalmi politikájának köszönhetően látványosan fejlődött a közlekedési infrastruktúra (nemzetközi repterek: Dublin, Shannon, Cork, légi közlekedés kiépítése), így az ír idegenforgalmi piac az eltérő fogyasztói szegmensek számára egyaránt vonzó célponttá válhatott. Eközben csökkent az állami szerepvállalás olyan területeken, ahol azt csak nehezen lehetett indokolni. Míg 1950 és 1980 között az állam részvétele a bruttó állótőke-képződésben 30–40% körül alakult, ez az arány a '90-es évek során 15% körüli szintre csökkent. Jelentős mértékben csökkent az állami részvétel a rossz hatékonysággal működő állami vállalatok beruházásaiban, mint például a nemzeti légitársaság, a vasúti és közúti szállítás esetében. A '80-as évektől egyértelmű az a törekvés, hogy a gazdaság egészének érdekeit megtisztítsák az állami monopóliumok érdekeitől. Az ebből származó pozitív hatás jól illusztrálható a nemzeti légitársaság példáján [3]. A '80-as évek közepén a kormány áldását adta a nemzeti légitársaság monopóliumának letörésére az Írországra irányuló légi utak esetén. Az Írország és Nagy-Britannia közti repülőjegyek rövid idő alatt 50%-kal csökkentek, amit a hajó- és kompjegyek árának hasonló volumenű csökkenése követett. Az országba irányuló utazások költségeinek csökkentése intenzíven élénkítette a turizmust, s az ágazat jelentősen javította a nemzetgazdaságban betöltött pozícióit. Az egymást követő ír kormányoknak csak a '80-as évek második felében sikerült felülkerekedniük az adósságválságon, ami a korábbi évtized prociklikus, fiskális expanziójának volt a következménye. Ekkorra egyértelműen csődöt mondott az a próbálkozás, hogy a deficitet az egyre magasabb adókon keresztül szüntessék meg, hiszen a munkavállalók az adóemelésre fokozódó bérkövetelésekkel reagáltak. A kormányzati kiadások megfékezése, a folyamatos adóemelések leállítás, az adócsökkentések ígérete elősegítette a gazdaság versenyképességének növelését. A versenyképesség növekedése a gazdaság egészében érezhető volt. Növelte az ország vonzerejét a multinacionális befektetők szemében, de hozzájárult a szolgáltató szektor költségérzékeny foglalkoztatásának bővítéséhez, ugyanakkor támogatta a hazai tulajdonú ipar élénkülését.

AZ OKTATÁS

Az oktatási rendszer bővítésére minden nyugat-európai országban sor került a második világháborút követő időszakban, Írország kivételével. Írországból majdnem 20 évnek kellett eltelnie, hogy ezt a lemaradást megszüntessék. A '60-as, '70-es évektől fokozódó állami szerepvállalás pozitív hatása a '80-as, '90-es évektől intenzíven éreztette hatását. Mára az iskolázottságban korábban tapasztalt rés Írország és az OECD-országok között eltűnően van a fiatalok

körében, ami Írország gyors felzárkózását mutatja. Míg 1996-ban az 55–64 éves korosztály nyolc százaléka rendelkezett egyetemi végzettséggel az OECD-országokban [8], Írországban a lakosság hat százaléka szerzett hasonló fokozatot. A 45–54 éves korcsoportban három százalékpontos eltérést találunk az OECD-országok javára (OECD-országok átlaga 14% – Írországé 11%). A 35–44 éves korosztálynál hasonló intenzitású eltérés tapasztalható: OECD-átlag: 14% – Írország mutatója: 11%. De a 25–34 évesek csoportjában már igazi áttérés látható: a diplomások aránya elérte a 14 százalékot, ami szinte azonos az OECD-országok 15%-os mutatójával. A helyzet javulása különösen dinamikus volt az utóbbi két évtizedben. Az egymást követő ír kormányok az oktatást kiemelt ágazatként kezelték és ezzel biztosították a tudás alapú társadalom egyik fő feltételét.

AZ ÉRDEKEGYEZTETÉSI RENDSZER

Az ír gazdaság versenyképességére jelentős hatást gyakorolt az állami szerepvállalás csökkenése az infrastrukturális beruházások és az állami monopóliumok támogatása terén. Az állam – az infrastruktúra elmaradott szintje miatt – a '60-as, '70-es és '80-as években a kirovó-felosztó magatartást felvállalva állandóan az adók emelésére kényszerült, amire az érdekképviseletek bérfelhajtó követelésekkel válaszoltak. A '80-as évektől megfigyelt deregulációs politika ugyanakkor lehetővé tette az állami kiadások és ezzel párhuzamosan az adók csökkentését s ezzel a versenyképesség javítását. Miután az állami beruházásokat elsősorban a költségigényes és nem termelékeny állami vállalatokba allokálták, az állami szerepvállalás csökkenése jelentős adómérséklést tett lehetővé. Az állam ezen kedvező folyamatok mellett ígéretet tett a szociális jóléti kiadások sértetlenségére. Az állam és a szakszervezetek közötti megállapodást az ír érdekképviseleti rendszer átalakítása tette lehetővé.

A korábbi évtizedek gyakorlatát erősen megterhelte a Nagy-Britanniától örökölt érdekképviseleti rendszer, amely félúton helyezkedett el a jól szervezett központi alkurendszerrel rendelkező korporatista modell és a szakszervezeteknek kevés teret engedő amerikai modell között. Míg Thatcher asszony Angliája az amerikai modell felé közeledett, addig Írország éppen az ellenkező irányba haladt, s a szociális partnerség szemléletét tette magáévá. 1987 óta csaknem minden harmadik évben megállapodásokra kerül sor a kormány, a szakszervezetek és a munkaadók között. A tripartit érdekegyeztetési rendszer bevezetése óta mindhárom fél magatartása kiszámíthatóbbá vált, s az ország lényegesen jobb eredményeket ért el a munkanélküliség elleni küzdelemben és a külföldi tőke megnyerésében. Az 1992-ben megvalósított egységes európai piac további lökést adott a külföldi tőkebeáramlásoknak. A munkanélküliségi ráta az 1978-as 17%-os szintről – ami az akkori uniós átlag közel kétszerese volt – mára 6% alá csökkent. Ugyanebben a periódusban az új munkahelyek száma még az ameri-

kai mutatókat is meghaladó mértékben növekedett. Az állami szerepvállalás csökkenését hatékonyan ellensúlyozta az EU strukturális alapok 1989-es megkészszerződése. A közinfrastruktúra uniós szinthez való közelítése dinamikusan folytatódott a közkiadások csökkenése ellenére is. Az 1994–99-es nemzeti fejlesztési terv keretein belül az uniós pénzek megközelítőleg 10%-át jövedelem-támogatásra fordították. 25%-a beruházási segély formájában a magánszektorba áramlott, 30%-át az emberi erőforrások, 35%-át pedig a fizikai infrastruktúra fejlesztésére fordították. Az utóbbi területen a támogatások túlnyomó részét az úthálózat korszerűsítésére költötték, hogy ily módon is ellensúlyozzák a magas szállítási költségek kedvezőtlen hatását az ír gazdaság versenyképességére.

TÁRSADALMI SZERVEZETEK

Az Európai Unió regionális politikája erős redisztributív elemekkel jellemezhető. Ezen politika fő célkitűzése a tagállamok között tapasztalható jövedelemtermelő képesség eltéréseinek hatékony csökkentése. A Strukturális és Kohéziós Alapok elosztási gyakorlatát elemezve nyilvánvaló, hogy a szegényebb tagállamok csökkenő egy főre jutó jövedelmével párhuzamosan növekszik a Strukturális Alapokból történő egy főre jutó támogatás mértéke [12]. Írország a fenti alapokból – jól működő pályázati rendszere segítségével – jelentős pénzügyi eszközökhöz jutott: 1994 és 1999 között éves átlagban egy főre kivetítve 334 euró Írország részesedése a fenti alapokból. Görögország ugyanezen mutatója 279 euró/fő/év, míg Portugáliáé 298/fő, Spanyolországé pedig 171 euró/fő volt. A másik szélsőség Hollandia 23 eurós egy főre jutó támogatással, illetve Dánia 25 euróval. A modernizációs programok, nemzeti fejlesztési tervek kidolgozásában, majd a Strukturális Alapok elosztásában jelentős szerepet játszottak illetve játszanak ma is olyan civil szervezetek, melyek elsődleges feladatukként a területfejlesztést, a településfejlesztést határozták meg. Lassú organikus fejlődés hatására kialakultak azok a társadalomszerveződési formák, melyek aktívan részt kívánnak vállalni a fejlesztési programok alakításában, a helyi szükségletek feltárásában, az elosztási folyamatok ellenőrzésében. Ezek között a civil mozgalmak között érdemesnek említést az ún. Települési Tanácsok (Community Councils), a Kelta Településfejlesztési Szövetkezetek, a Vidéki Szegénység Elleni Mozgalom és a Közösségi Vállalkozások.

TELEPÜLÉSI TANÁCSOK

A településfejlesztéssel, területfejlesztéssel foglalkozó civilszervezetek, mozgalmak elhelyezhetők az inkluzivitás/integráció, illetve az exkluzivitás/oppozíció tengelyen annak függvényében, hogy működésükben a konszenzuseresés vagy a konfliktusok felvállalása dominál-e, és mi módon közelítik mozgalmuk és a vidékfejlesztéssel foglalkozó állami és helyi bürokrácia kapcsolatát [1, 8–

9.] A két tengelyhez való közelség-távolság választ ad arra a kérdésre is, hogy milyen szerepe van a demokratikus részvételnek és a közösségi cselekvéseknek („all-together”) az egyes szervezeti formák gyakorlatában. A Település Tanács mozgalom fő jellemzője az *inkluzivitás/integráció*. Az *inkluzivitás* arra utal, hogy a Település Tanácsok mi módon tekintenek magára a településre, az ott élők közösségére. Elsődleges feladatuknak a települések erősítését, népességmegtartó erejük fokozását, tömegbázisuk, támogatottságuk javítását tartják. Alaphipotézisük szerint minél jelentősebbek a mögük felsorakozó társadalmi erők, annál hatékonyabban hallathatják hangjukat a számukra fontos kérdésekben. Az *integrációs jelleg* a betagozódást, az állami szervekkel való együttműködést, mint taktikát hangsúlyozza. Az államot partnerének tekinti a megoldásra váró problémák kezelésében, a marginalizálódó települések, csoportok társadalmi integrációjában. A mozgalom bázisa az 1930-as években induló Falu Tanács Mozgalom (Muintir na Tíre), de 1970-től már Település Tanács mozgalomként definiálja magát. Ideológiájában erőteljesen hangsúlyozza a kollektív cselekvés (public action), a „mindnyájan-együtt” („all-together”), az önszegélyezés, az osztályszövetség, a támogatás, a szolidaritás értékeit. Programjaiban, célkitűzéseiben gyakran támaszkodik az ír nacionalizmusra, katolikus társadalmi tanokra, korporatista elvekre, az önkéntesség elvére. Elfogadja a partnerség elvét, taktikájában konfrontatív és „pressure group”-ként viselkedik. Alapvető azon törekvése, hogy a mindenkori politikai változásoktól függetlenül mozgalomát. Ennek érdekében politikafelettiként, politikamentes szervezetként definiálja magát. Fő céljai megvalósításához kidolgozott programjaiban munkahelyteremtő beruházások, infrastruktúra-fejlesztés (oktatás, egészségügy, közlekedés) szerepel. Ennek érdekében elvárják, hogy központi szervezetük részt kapjon a nemzeti tervezés folyamatában.

Kelta Településfejlesztési Szövetkezetek

Fő vonásuk az *inkluzivitás/integráció*. Alapszabályukban az állammal kialakítandó partneri viszonyt hangsúlyozzák. Működésüket alternatív társadalmi mozgalomként képzelik megszervezni, helyi kezdeményezésre épülnek. Kedvezőtlen döntések, beruházások esetén demonstrációk szervezésével kívánják hangjukat hallatni. Céljaik között szerepel, hogy a helyi erőforrások koncentrálsán keresztül olyan versenyképes fejlesztési programokat tudjanak felmutatni, melyek megfelelő alternatívát jelentenek az állami elképzelésekkel szemben. Ennek megfelelően a kelta települések háttérbe szorítását támadva kidolgozták a maguk integrációs programjait. Hangsúlyos szerepet kap elképzeléseikben a külső ipari tőkebevonás, kulturális megmaradás, a helyi erőforrások feletti kontroll, az ellenőrzés intézményi garanciáinak megteremtése. Látványos eredményeket sikerült elérniük munkahelyteremtésben, talajjavítási programok indításában, erdősítésben, a halászat területén, a helyi kézműipar fellendítésében, turizmusösztönzési programok kialakításában, gyakorlati szervezésében, a veze-

tékes ivóvízellátás kiépítéséhez szükséges beruházások indításában, települési infrastruktúra javítása terén. A szövetkezeti mozgalom felfuttatásában, a szervezeti munkában jelentős szerepet vállalt és vállal ma is a katolikus papság. A papság tekintélyének köszönhetően ezek a szövetkezetek rejtett társadalmi tartalékok mozgósítására is képessé váltak. A szövetkezeti munkát hátrányosan befolyásolja tőkeszegénységük és managementjük szakszerűtlensége. A szövetkezeti mozgalom a helyi közösség bázisán hatékony információcserére képes, s eredményes lobbitevékenységet folytat.

A Vidéki Szegénység Elleni Mozgalom

A civilszerveződést exkluzivitás/oppozíció és inkluzivitás/integráció egyaránt jellemzi. Az exkluzív/oppozíciós közelítés megkérdőjelezi a fennálló intézményi struktúrát, s változást kíván elérni az újraelosztási (jólét és hatalom elosztásának) rendszerben. Célkitűzései megvalósítása érdekében intenzívebb részvételt követel a döntéshozatalban és fokozná a demokratikus kontrollt. Az EU elődjének első szegénység elleni programja 13 ír projekttel indult (1975–80). A második programban a 13 vidéki régiót érintő projektből már csak 3 volt ír (1985–89). Az első szakaszban az állami szerepvállalás jelentős volt mind a pályázatok elkészítésében, mind a források elosztásában, míg a másodikban már a helyi közösségek közvetlenül kerültek kapcsolatba az uniós szervezetekkel. A projekteket arra ösztönözték, hogy innovatívok, költséghatékonyak és participatív jellegűek legyenek, és olyan eredményeket mutassanak fel, melyek a politikát részvételre ösztönzik. Jelentős hangsúlyt helyeztek a „helyi közösségfejlesztés integratív jellegű közelítésére” és tiltakozásra. Miután a mozgalom nem kapcsolódott intenzíven a gazdasági és társadalmi változások átfogó stratégiájához, a vidékfejlesztési pilot projektek periferizálódtak hivatalos körökben. Aktivitásuk közösségi központok, településközpontok kiépítésére, a halászati területek növelésére, munkahelyteremtésre irányul.

Közösségi Vállalkozások – (Community Enterprise) a '80-as évektől

A Közösségi Vállalkozásokat exkluzivitás/oppozíció és inkluzivitás/integráció egyaránt jellemzi. Cselekvési területük hallatlanul széles: a talajjavítástól a turizmusig szinte minden gazdasági aktivitást átölel. Bázisukat a települések közössége alkotja. Elsődleges céljuk, hogy hatékonyan küzdjenek a munkanélküliség ellen a helyi erőforrások mozgósításával. Főleg a társadalmi hierarchia alsóbb szintjein élő, integrációs problémákkal küzdő csoportok számára kívántak és kívánnak munkalehetőséget biztosítani „alacsony hozzáadott értékű termékek és szolgáltatások” előállításával. Egyes politikai csoportok, sőt maga a kormányzat is túlzottan optimista várakozásokat fogalmazott meg a Közösségi Vállalkozásokkal szemben. A thatcheri Nagy-Britannia mintájára egyre hangsúlyosabban emlegették a vállalkozói kapitalizmus, illetve a Vállalkozó Írország

kifejezéseket. A munkaügyi miniszter éves átlagban tízezer új munkahely teremtését várta a mozgalomtól, de a valóság ettől látványosan elmaradt. A munkahelyteremtés alacsony intenzitása alig befolyásolta a munkanélküliségi rátát.

ZÁRÓ GONDOLATOK

Amikor Írországot 1973-ban felvették az EU elődjébe, az országban az egy főre jutó – vásárlóerő-paritáson számított – jövedelem körülbelül 60%-a volt Nagy-Britannia GNP-jének. Ez a mutató a '80-as évek végéig szinte semmit sem változott. Ugyanakkor a '90-es évektől máig tartó gyors fejlődési folyamat eredményeképpen az egy főre jutó GNP – vásárlóerő-paritáson számított – szintje ma már eléri a GNP Nagy-Britanniában mért mutatóját és az EU GNP-jének egy főre számított átlagos szintjét. Ebben az időszakban az új munkahelyek száma még az amerikai mutatókat is meghaladó mértékben növekedett. Írország látványos gazdasági teljesítménye „egy megkésített felzárkózási folyamatra” utal, melynek köszönhetően megszűnt az országból történő elvándorlás, Írország vonzó országgá vált a külföldi tőke és az ide látogató turisták számára.

IRODALOMJEGYZÉK

- [1] Alexander J. C. (1987): **Sociological Theory Since 1945**. Hutchinson, London.
- [2] Artner A. (2000): **A perifériáról a centrumba? Írország gazdasági fejlődése az elmúlt évtizedekben**. Aula, Budapest
- [3] Barry F. (2000): Convergence: Lessons from Ireland, In: **The World Economy**, Vol. 23., NO. 10, Nov. 2000.
- [4] Barry F. és Bradley J. (1997): FDI and Trade: The Irish Host-Country Experience, In: **Economic Journal**, Nov. 1997.
- [5] Barry F., és Bradley J., O'Malley E. (1999): Indigenous and Foreign Industry: Characteristics and Performance, In: Barry F.(szerk.) **Understanding Ireland's Economic Growth**, Macmillann Press, London
- [6] Eucken W. (1938): **Nationalökonomie wozu?** Leipzig
- [7] Eucken W. (1968): **Grundsätze der Wirtschaftspolitik**. 4. Auflage. Tübingen
- [8] **OECD Economic Surveys (1999): Ireland**. Paris: OECD, 1999
- [9] Parsons T. (1937): **Social Action**. New York
- [10] Parsons T. (1951): **The Social System**. New York
- [11] Schumpeter J. (1961): **Capitalism, Socialism, Democracy**. London,
- [12] Stehn J. (2002): Leitlinien einer ökonomischen Verfassung für Europa, In: **Die Weltwirtschaft** 2002. Heft 3. Institut für Weltwirtschaft Kiel, 310

SUMMARY

Ireland entered the European Community (EC) in 1973 with an income level well below the EC average, and so Ireland clearly stands out among the EU's success stories. This study examines the reasons behind the long period of stagnation and the recent experience of economic success. The message is that convergence is not automatic: it requires certain conditions as political and economic strategy, macro-economic stability, a well-functioning labour market, a successful bargaining system, reasonable educational standards, rural development strategy and actively involved civil organisations.

18. TERÜLETFEJLESZTÉS ÉS KÖZÖSSÉGÉPÍTÉS – LOCAL AGENDA21 TAPASZTALATOK ÉS PÉLDÁK EURÓPÁBAN

Dankó Nóra

PhD-hallgató

BME Környezetgazdaságtan Tanszék

BEVEZETÉS

A környezetvédelemmel, környezetgazdálkodással, területfejlesztéssel foglalkozó, elméleti és gyakorlati szakemberek véleménye nem egybehangzó a helyi fenntarthatósági programok (Local Agenda 21¹) hazai sikeres alkalmazhatóságát illetően. A különbségek véleményem szerint alapvetően a helyi fenntarthatósági programok különféle értelmezéséből adódnak.

A kérdéskörhöz kívánok adalékokkal szolgálni jelen előadással, melyben az LA21-et, mint a *területfejlesztést és közösségépítést együttesen szolgáló* módszert vizsgálom az eddigi európai tapasztalatok alapján.

Célom a fenntarthatóság helyi szintű alkalmazására való biztatás, az európai folyamatokban alkalmazott technikák és kedvező tapasztalatok bemutatásával.

A LOCAL AGENDA 21

Az egyének, családok általában nem rendelkeznek elegendő mozgástérrel, erőforrással és információval ahhoz, hogy a fogyasztói társadalmi magatartástól eltérően éljenek, a felelősségteljes életforma kereteit nem tudják megteremteni maguknak. Összefogással, közös gondolkodással és mikro rendszerek lassú felépítésével viszont, *közösségi szinten* inkább megvalósíthatóak azok a keretek, melyek a *fenntartható viselkedésmintát értelmezhetővé és megélhetővé* teszik. Annak a településnek, amely családbarát, amelynek lakosai idős korban is tevékenyek maradhatnak a közösség érdekében, amely a fiatalok ötleteire is nyitott, amely önfenntartásra és sokszínűsége törekszik, s amely gyökereihez visszanyúlva, a helyben elérhető erőforrásokra alapozva tud értéket teremteni – elmondhatjuk: van jövője.

¹ Továbbiakban: LA21.

Az Agenda 21, illetve az 1994-es Aalborgi Charta, az 1996-os Lisszaboni Egyezmény és a 2004-es Aalborg+10 Egyezmény, melyekhez a helyi fenntarthatósági programok vissza-visszanyúlnak, e keretek megteremtéséhez nyújtanak alapot és útmutatást.

A LOCAL AGENDA 21 FOLYAMATOK HELYZETE EURÓPÁBAN

Az ICLEI (International Council for Local Environmental Initiatives) a helyi fenntarthatósági programokat világszere összefogó szervezet, amely tanácsadási, képzési, mérési és koordinációs feladatokat lát el. A szervezet 2001-es, világméretű felmérésében 5300-ra becsülte a helyi fenntarthatósági programok számát Európában [6]. Ebből csak Németországban, több mint kétezer folyamatot tartottak számon akkor, de a számok tükrében jelentősek Nagy-Britannia, Olaszország, Spanyolország és az észak-európai államok (Svédország, Norvégia, Finnország, Dánia) helyi fenntarthatósági folyamatai is.

Mindazonáltal a szám csak nagyságrendi bemutatásra alkalmas, és nem tükrözi a minőségi jellemzőket [7]. Az ICLEI szerint *tartalmukat tekintve*, a folyamatoknak durván a fele szól valóban a fenntarthatóságról, másik fele inkább csak a környezetvédelemre koncentrál [6]. Az integrált hozzáállás főként Németországban és Ausztriában jellemző, ahol különös hangsúlyt fektetnek arra, hogy a társadalom egyre szélesebb körét – beleértve a gazdasági szervezeteket, és a helyhatósági munkatársakat is – bevonják a helyi folyamatokba.²

A résztvevő települések száma a felmérés óta folyamatosan nő Európában; a négy évvel ezelőtti ICLEI által regisztrált 64 darab osztrák folyamat például – nagyrészt az azóta megalkotott osztrák fenntarthatósági stratégiának köszönhetően – mára, 156-ra gyarapodott [14].

A helyi fenntarthatósági programok összefogására számos európai ország tart fenn koordinációs irodát. Svédországban ez a legmagasabb szinthez tartozik, de általában a környezetvédelemmel foglalkozó minisztériumok végzik a feladatot (például Hollandia, Nagy-Britannia) [1]. A környezeti pillér hangsúlyosságának mérséklésére és az integráció érdekében az osztrák „Életminisztérium” (más néven: Mező-, Erdő-, Környezet- és Vízgazdálkodási Minisztérium) több minisztériummal is együttműködik a témában (Közlekedési, Innovációs és Technológiai Minisztérium; Társadalmi Biztonság és Generációk Minisztériuma) [3] [11]. Az Agenda folyamatok felülről való segítésére a települési és a központi szint közötti harmadik szint mutatkozik a leghatékonyabbnak, ahonnan a szakmai és pénzügyi támogatás a térség településeinek adottságaihoz és igényeihez illeszthető. A koordináció szintje fokozatosan regionalizálódik – például Svájcban, Ausztriában és Németországban, ahol az országos és a kantonális, illetve tartományi szintek egymást kiegészítő feladatokat látnak el [1].

² Ők a fenntarthatósági célok megvalósításában kulcsszerepet játszanak, ezért elkötelezettségük és aktív részvételük igen hasznosnak bizonyul az LA21 szempontjából [4].

Magyarországon az ICLEI 9 darab LA21 folyamatot regisztrált 2001-ben, a szám véleményem szerint alábecsült, s tartalmilag sem biztos, hogy például helytálló Budapestet LA21 településként nyilvántartani. A bizonytalanságok nagyban magyarázhatóak azzal, hogy hazánkban a helyi fenntarthatósági programok nincsenek összefogva, követve, így olyan szervezet sincs, ami átfogó információkkal tudna szolgálni róluk kifelé, illetve az egyes települések felé³.

A közösségfejlesztés és területfejlesztés mindenesetre számos ponton összeér a hazai gyakorlatban, olykor helyi fenntarthatósági program égisze alatt is [12].

Az LA21 közösségépítő hatásai: társadalmi csoportok erősítése

- Olyan társadalmi csoportokat is igyekszik megszólítani és bevonni a jövő megvalósításába, akik korábban a településfejlesztés kívülállói voltak (kissebsegek, fiatalság, gyerekek, nők stb.)
- Az összetartást és egymás figyelembevételét növeli a generációk, nemek, kultúrák, lakossági csoportok között; hozzájárul a lakosság felelősségvállalásnak erősödéséhez a közösségi és a környezeti ügyekben. (A horvátországi *Omisalj*-ban például a lakosság településről alkotott véleményének felmérése során, a romákét is meghallgatták és beépítették az akciótervbe [1]).
- Új szomszédsági modelleken keresztül segíti, hogy a társadalmi kérdések helyben nyerjenek megoldást (például idős emberek tovább maradhatnak megszokott környezetükben; megszervezik az autóval nem rendelkezők és a tömegközlekedési eszközöktől távol élők közlekedését [4]).
- Elősegíti, hogy elkötelezett polgárok döntéshozókká és projektfelelőssé képezzék ki magukat (például a steiermark-i Lokale Agenda Manager képzések által, amelyek az élet más területén is használható tudást adnak át az LA21 települések lakói számára [14]).
- A családok és a fiatalok előtt perspektívákat nyit helyben; új, kiszámíthatóbb munkalehetőségek; támogatott környezetbarát építkezés; jobb minőségű helyi ellátás (*Öko-Audit* a brit közintézményekben [1]) stb. révén [2].

Az LA21 területfejlesztő hatásai

- Kreatív léghőrt támogat, amelynek köszönhetően folyamatosan olyan innovatív projektek és kezdeményezések születnek, amelyek különben nem jöttek volna létre (például helyi tőkeerő-teremtés a közös napelen bevételéből, repceolajjal működtetett hajó a *Chiemsee* tavon [4], stb.).

³ Legalábbis az ICLEI nem talált ilyet, s eddigi kutatásom során én sem bukkantam ilyenre.

- Elősegíti, hogy új kapcsolati kultúra alakuljon ki a politikai-adminisztrációs rendszer, valamint a lakosság között. Pozitív változásokat hoz a közszféra és a magánszféra együttműködésében (lakossági és regionális együttműködések születnek az egyének, önkormányzati intézmények, egyetemek, egyesületek, gazdasági szereplők, egyházak között [4] [5]).
- A település- és térségfejlesztést a profizmus és a megújulás irányába lendíti, új kommunikációs és együttműködési formák működtetése által (főleg Nagy-Britanniában, Németországban [6] [4], Ausztriában és Svájcban [14] [16].)
- Keretet ad az integrált és előrelátó szemléletmód lassú elmélyüléséhez az önkormányzati hatósági gyakorlatban (pozitív változásokat hoz a döntéshozás, a tervekészítés, és megvalósítás terén; a közszolgáltatásokban, a támogatások és pályázatok hatékonyságában [4] [6]).
- Hozzájárul ahhoz, hogy falvak, települések, településrészek új élettel teljenek meg [2][5].

Példák a területfejlesztés és közösségépítés együttes megjelenésére európai LA21 folyamatokban

Az előnyök szemléltetésére két, a fenntartható fejlődés elv- és eszmerendszerét tükröző projektet mutatok be.

1. Az osztrák helyi fenntarthatósági programok „sikertelepülése” *Steinbach*, ahol 1987-ben, húszéves rezignáció után kezdtek el következetesen munkálkodni a városka újjáélesztésén. Közös jövőképük alapján azóta átalakították településpolitikájukat, rengeteg fenntarthatósági projektet végeztek el és működtetnek. *A régi plébániaépület oktató-, kulturális, és területfejlesztési központtá alakítása* csak egy példa projektjeik közül, melyekben a faluközösség, a helyi kultúra, a helyi gazdaság, valamint a környezet és a természet érdekeit ötvözik.

A plébánia, a lakosság és a helyi önkormányzat a tervezővel közösen tervezte és töltötte meg új funkciókkal a régi plébániát. Ma a renovált, önfenntartó épületben működik többek között a fejlesztési információs központ, az idegenforgalmi iroda, a fenntarthatósági program kiállítása, a területi diakónus, a zeneiskola, egy aszalt gyümölcs előállító műhely; helyet ad kulturális rendezvényeknek, szemináriumoknak, és négy lakásnak is. Jó példával elől járva, az épület környezetbarát anyagokból épült újjá, s az irodák, lakások valamint az aszaló fűtése környezetbarát faforgácségetővel történik [5].

Eredmények:

- a lerobbant épület visszaintegrálása a közösség életébe;
- új tevékenységek, munkahelyek, irodák létrehozása;
- új találkozóhely, mely a település szimbólumává vált.

2. Az osztrák Obersteiermark Judenburg – Murau térségében nagy hagyománya van a régió növényeiből, gyógyfüveiből, fáiból előállított gyógykészítményeknek. A helyi gyógynövénytermesztők és feldolgozók *Kreuterhexen* néven közös termékcsalád („*Murtaler Kräuterkessel*”) kialakítására szövetkeztek.

Közös munkájuk során az elmúlt években magasabb színvonalú és környezetbarátabb termelést és jobb versenyképességet valósítottak meg. Amellett azonban, hogy a gyógynövényeket, mint erőforrást szigorúan a megújulási képesség figyelembevételével gyűjtik, közvetetten a lakosság szemléletmódját is megpróbálják a felelősségteljes cselekvés irányába terelni. Tanfolyamokat, túrákat, workshopokat szerveznek, amelyeken a környék füveit, fáit mutatják be az érdeklődőknek. A helybéliek és a látogatók megismerhetik a régió gyógynövényeit, megtanulják felhasználásuk módját, és a velük való környezettudatos gazdálkodás jelentőségét [13].

Eredmények:

- a helyben meglévő tudás mozgósításával új típusú munkalehetőségek helyben;
- a természeti erőforrások hosszú távú biztosítása;
- a lakosság helyi identitásának és egyéni felelősségtudatának erősödése;
- a turisztikai programkínálat bővülése.

A MEGVALÓSÍTÁS NEHÉZSÉGEI

Bevezetőmben említettem, hogy a helyi fenntarthatósági programok értelmezése nem egységes. Az alábbiakban felvázolok néhányat:

- Van, akik szerint a Local Agenda 21 nem több egy jó *települési környezetvédelmi programnál* (például Hollandiában, ahol a LA21-et a nemzeti környezetvédelmi program megvalósítási eszközeként vezették be a köztudatba [1]).
- Vannak helyhatósági képviselők, akik úgy vélik, mandátumuk képessé teszi őket minden érdekcsoport felelős képviselőjére, ezért feleslegesnek tartják a bevonási akciókat (például Lengyelországban sok helyen [1]).
- Előfordul, hogy a lakosság irányából jövő kezdeményezés nem fektet kellő energiát a *politikusk bevonására* a közös gondolkodásba. Ilyenkor a jövőtervezés eredményét – a megalkotott víziót, vagy a felmerült fenntarthatósági projektötleteket – a helyhatóságnál gyakran nem veszik komolyan, a döntéseket elodázzák, s e folyamatok érthető módon elveszthetik dinamikájukat [10].
- Vannak önkormányzatok, amelyeknek számos fenntarthatósági célú projektje, folyamata van; csak ezek összefogása, – a „*hová tartunk*” tu-

- datosítása* – nem történik meg, mert a fenntarthatósági stratégia és célok kidolgozását feleslegesnek, túlzottan munkaigényesnek tartják⁴ [4].
- Van, ahol a helyi önkormányzat településpolitikai, településirányítási eszköznek tartja, és ekként hasznosítja a helyi fenntarthatósági programot [1] [3] [5] [10].

A településfejlesztési politikához a településeknek kompetenciára és pénzügyi játéktérre is szüksége van. Az LA21 gyakorlatában a *finanszírozás kérdése* mégis ritkán jelent elsődleges gondot, mert a participáció hosszútávon pénzt takarít meg az önkormányzatoknak [8], és számos fenntarthatósági projekt a regionális, nemzeti és uniós támogatási rendszerbe beilleszthető. Stratégiagyártásra jelenleg központi szintű támogatás sehol nincs, de regionális szinteken igen, a regionális koordinációs tevékenység részeként [14].

A települések fontosabbnak ítélik meg az *érintettek motiválásának nehézségeit* [1] [10]. Még mindig nagy igény van olyan megszólítási módszerekre és bevonási eszközökre, melyekkel a nehezen aktivizálható fiatalok, idősek és a kisebbségek közös munkára motiválhatók.

Az embereknek igényük van a részvételre, de csak térben és időben behatárolt keretek között készek közösségi, települési témákon dolgozni. A kereteket tekintve előnyben részesítik az ideiglenesen létrehozott települési, vagy a civil szervezetek keretei között működő munkacsoportokat, a politikai pártok munkájában való részvételi hajlandósággal szemben [8]. Azokra a jelenségekre, hogy az emberek nem elég aktívak, illetve egy idő után elvesztik lelkesedésüket, sok helyütt változatos módszerek bevetésével, új és új impulzusokkal, motivációval, tréningekkel, s a kitekintés kedvéért tapasztalatszerék szervezésével kísérlelnek meg hatékony válaszokat adni [1] [4] [10].

A nemzeti és a regionális szintű hozzáállás nagyban befolyásolja a helyi fenntarthatósági programok minőségét. Németországban az erős önkormányzatiságnak és a regionális szint aktivitásának köszönhetően, az LA21 folyamatok palettája igen sokszínű. A svájci modellben és Ausztriában is az állam és több régió is aktívan részt vesz a folyamatok összefogásában, nyomon követésében, szükség esetén szakmai támogatásában.

Hollandiában és Nagy-Britanniában azonban a folyamatok nagy része nem alulról indult ki. Hollandiában az LA21 program a Nemzeti Környezetvédelmi Program megvalósításához választható egyik módszer, amelyhez központi támogatás jár, Nagy-Britanniában pedig kötelező feladat az LA21 program végrehajtása a településeken [1].

Az LA21 folyamatok hatása, hatékonysága nagyban függ a magasabb szintű tervektől és szabályoktól, amelyek az LA21 kerékkötőjévé válnak, amennyiben nem a fenntarthatóság eszmerendszere szerint kerülnek kialakítás-

⁴ A projektorientált pályázati rendszer is hozzájárul ehhez, ahol projektre lehet pályázni, de az azokat megalapozó víziók elkészítésére általában nincs támogatás.

ra. A közösségi kezdeményezések mellett az állami és nemzetközi politikák változása is szükséges ahhoz, hogy a fenntarthatósági stratégiák összefüggő rendszerbe állhassanak össze.

ÖSSZEFOGLALÁS

Az LA21 Európában a területfejlesztés hatékony eszközének bizonyul, amelynek sikere a lakosság kreativitásán és a közösségek erősítésén alapszik.

Szükségnek tartom, hogy tisztábban lássunk az eddigi *magyarországi folyamatok tapasztalataival, eredményeivel és jelentőségével* kapcsolatban is. PhD-hallgatóként azon vagyok, hogy az eddigi magyarországi tapasztalatokat összegyűjtsem, és szintetizáljam.

Fontosnak tartom a regionális és kormányzati szintű érdeklődés felkeltését és támogatás megnyerését az ügy érdekében, fórum létrehozását a folyamatos LA21 tapasztalatcseréhez, illetve a nemzetközi együttműködési lehetőségek feltárását. Egy magas szintű koordináció segítene abban, hogy a fenntarthatóság az élet minden területére begyűrűzhessen. A hazai LA21 kezdeményezések érdekében a készülő országos fenntarthatósági stratégia a települési; közösségi szint jelentőségére remélhetőleg konkrétan ki fog térni. Ez orientálna, megerősítést adna az eddigi folyamatoknak, újabbaknak pedig motivációként, hivatkozási alapként szolgálna.

További kutatás tárgyát a hazai programok tapasztalatai összegyűjtése mellett, a helyi fenntarthatósági programokkal kapcsolatos képzési modellek vizsgálata képezi a jövőben.

IRODALOMJEGYZÉK

- [1] Binder, Sophia (2004): **LA 21-Aktivitäten in Europa** (helynév nélkül), Amt der Steiermärkischen Landesregierung (Fachabteilung 19D Abfall- und Stoffflusswirtschaft).
- [2] BMLFUW(2003): **Gemeinsame Erklärung zur Lokalen Agenda 21 in Österreich** (Beschluss Landeskonzferenz am 9.10.03. Schruns/Montafon) Wien, BM für Land- und Forstwirtschaft Umwelt und Wasserwirtschaft.
- [3] Grabher, Andrea – Narodoslawsky, Michael – Ecker, Hans – Retzl, Helmut (1998): **Leitfaden zur Umsetzung der Lokale Agenda 21 in Österreich** Wien, BMUJF Abteilung Verkehr, Mobilität und Lärm, kézirat.
- [4] Hermannsdorfer, Georg – Berger Stöckl, Marlene (2002): **Ergebnisbericht zur Regionalen Agenda 21 der zehn Chiemseeufergemeinden** Rimsting, Abwasser und Umweltverband Chiemsee. http://www.chiemseeagenda.de/inhalt/agendainfo/ai_download/021107ergebnisbericht.pdf

- [5] Humer, Günther – Sieghartsleitner, Karl(2002): **(Der Steinbacher Weg) Steinbach útja** Steinbach an der Steyr Öö. Verein für Entwicklungsförderung, illetve Osztrák Mezőgazdasági Erdőgazdálkodási Környezetvédelmi és Vízgazdálkodási Minisztérium (BMLFUW) II. kiadás. (A magyar fordítás megjelenése: 2004. Fordító: Tóth Tímea). Letölthető az Internetről magyarul: http://gpool.lfrz.at/gpoollexport/media/file/Steinbacher_Weg_ungarisch.pdf
- [6] ICLEI (2002): **Second Local Agenda 21 Survey Report** (Background Paper No. 15) (helynév nélkül), International Council for Local Environmental Initiatives. <http://www.iclei.org/ICLEI/la21.htm>
- [7] Pusztai, Csaba (2003): **Fenntartható fejlődés helyi szinten: A Local Agenda 21 értékelése az első tíz évben** In: *Globális gazdasági versenyképesség Konferencia 2002*. Eger, EK Főiskola Gazdaság és Társadalomtudományi Intézet. p215–224.
- [8] Retzl, Helmut (évszám nélkül): **Neue Spielregeln der Partizipation – Plädoyer für neue Spielregeln Linz**, Institut Retzl.
- [9] Szlávik, János – Turchanyi, Gyula (2002): **Útmutató a Fenntartható Fejlődés Helyi Programja (LA21) elkészítéséhez** Budapest, BME Környezetgazdaságtan Tanszék („Önkormányzati tájékoztató” – különszám), Belügyminisztérium.
- [10] TU München Lehrstuhl für Bodenordnung und Landentwicklung (2003): **Evaluierung der Kommunalen Agenda 21 in Bayern** Materialband zum Endbericht. München, Forschungsvorhaben im Auftrag des Bayerischen Staatsministeriums für Landesentwicklung und Umweltfragen.

Internetes források továbbá:

- [11] **Aalborg+10** honlapja: <http://www.aalborgplus10.dk/default.aspx?m=2&i=338>
- [12] **Közösségfejlesztés magyarországi honlapja**: <http://www.adata.hu>
- [13] **Kreuterhexen projekt** honlapja: <http://www.kraeuterhexen.net>
- [14] **LA21 az osztrák fenntarthatósági** honlapon: http://www.nachhaltigkeit.at/LA_21.php3?bl=2
- [15] **LA21 a német fenntarthatósági** honlapon: <http://www.agendaservice.de/index.php>
- [16] **LA21 a svájci fenntarthatósági** honlapon: http://www.are.admin.ch/are/de/nachhaltig/agenda_21/index.html
- [17] **Steinbach an der Steyr** honlapja: <http://www.steinbachsteyr.at>

SUMMARY

The paper focuses on local sustainability procedures (Local Agenda 21) with their strong community development and municipal development effects. Since, in Hungary, neither participation nor long-term planning are yet common in local authority practice, the paper's goal is to show positive experiences of LA21 procedures integrating these two aspects.

It analyses the current situation and focus of LA21 in Europe - and examples of success. The main effects of the examples given are positive changes in public awareness, in culture preservation, in resource management, the local economy and employment.

In relation to difficulties with LA21 procedures, it discusses topics such as understanding LA21 and public interest; whilst, on the subject of external constraints, it discusses financial support and national level involvement. The summary targets the lack of regional and national coordination and linkages and concludes with an view of future research into Hungarian LA21 procedures.

19. AZ INNOVATIVITÁS TERÜLETI KÜLÖNBSÉGEI MAGYARORSZÁGON

Smahó Melinda

tudományos segédmunkatárs, PhD-hallgató
MTA RKK Nyugat-magyarországi Tudományos Intézet

AZ INNOVATIVITÁS MÉRÉSE

Az innováció, a folyamatos technológiai megújulás a XXI. század elején minden eddiginél fontosabb szerepet játszik a fejlődésben, a versenyképesség megőrzése és javítása tekintetében. Egy ország, illetve azon belül egy földrajzi terület innovativitásának mérése meglehetősen nehéz feladat, mivel nem áll rendelkezésünkre olyan mutatószám, amelynek segítségével a megújulási képesség közvetlenül kifejezhető és összehasonlítható. Kérdőíves felmérések és statisztikai adatok alapján megbecsülhető az innovatív vállalkozások száma, ám ezek az adatok sem a vállalatok innovációs tevékenységének intenzitását, sem a magán-személyek újítási aktivitását nem fejezik ki.

Az innovativitás területi dimenzióban történő mérésének egyik lehetséges módja a szabadalmi bejelentések számának vizsgálata, amelyek az egyéni és a vállalati feltalálói tevékenységet egyaránt tükrözik, ugyanakkor az innovativitás mértékéről, hozzávetőleges nagyságrendjéről is információt nyújtanak. A létrejött találmányok és a szabadalmi bejelentések száma eltér egymástól, mivel a találmányoknak csak egy része kerül szabadalmaztatásra. A megadott szabadalmak pedig a szabadalmi bejelentések részhalmazát képezik, hiszen nem minden szabadalmi bejelentés esetében ítélik meg a szabadalmat. Mindezek mellett a szabadalmaztatás kérdése szektorspecifikus tényező is, egyes iparágak szabadalmaztatási hajlandósága (propensity to patent) magasabb, míg másoké alacsonyabb. A szabadalmaztatási hajlandóság egy szervezet, iparág stb. szabadalmainak száma és K+F kiadásainak hányadosaként értelmezhető, s kizárólag az adott vonatkoztatási egységek egymással való összehasonlítására szolgál. A gyorsan újító iparágak (pl. számítástechnika) szabadalmaztatási hajlandósága jellemzően alacsony, mivel itt a gyorsaság, az időbeli előny (lead time) hatékonyabb védelmet és nagyobb gazdasági előnyt jelent, mint a több évig elhúzódó eljárás végén megkapott szabadalom [1], [2], [5]. A szabadalom megszerzésének időpontjában ugyanis az adott újítás már elavulttá válik, s így piaci értékkel sem rendelkezik. Az alacsony szabadalmaztatási hajlandóság másik oka lehet az,

hogy a K+F ráfordítások eredménye nem szabadalom, hanem más oltalmi forma vagy szerzői jog alakjában ölt testet.

A nem szabadalmaztatás eseteitől eltekintve megállapítható, hogy egy találmány esetében a szabadalmi bejelentés elkészítése és benyújtása – s ezzel a szabadalmaztatási eljárás megindítása – jelentős újítás keletkezésére enged következtetni. A szabadalmi bejelentések adatai a benyújtott, de időközben a díjfizetés hiánya miatt megszűnt kérelmeket is magukban foglalják, tehát ennyivel is pontosabb képet festenek az adott terület innovativitásáról.

Egy területi egység innovativitásának szabadalmi bejelentések alapján való becslése, mérése során felmerül a szabadalmi bejelentések lokalizálásának problémája. A feltaláló és a bejelentő (jogosult) személye nem feltétlenül azonos, aminek következtében földrajzi elhelyezkedésük is különböző lehet. A szakirodalom és a szabadalmi adatbázisok alapján mind a feltaláló, mind a bejelentő székhelye/lakóhelye szerint lokalizálhatóak a bejelentések, azonban mindkét esetben jelentkezik némi pontatlanság. Egy találmánynak általában több tulajdonosa, gyakran több feltalálója is van, ilyen esetben a szabadalmi bejelentés mindegyik feltaláló/bejelentő lakóhelyéhez hozzá van rendelve (többszörös bejelentés)¹. A szabadalmi bejelentések földrajzi helyhez kötésének másik fő problémája a vállalatok székhelyének és telephelyének eltérő földrajzi elhelyezkedése. Ebben az esetben a regionális GDP számításánál is jelentkező módszertani problémával találkozunk: az esetenként több telephellyel is rendelkező (nagy)vállalatok székhelyük szerinti helymegjelöléssel adják be a szabadalmi bejelentéseket, ám lehetséges, hogy a felfedezés a vállalat – földrajzilag máshol, gyakran más országban elhelyezkedő – telephelyén keletkezett.

Bár a találmány megalkotója a feltaláló, az újítás mégis a tulajdonosoknál kamatozik, ők hasznosítják, s ilyen értelemben a szabadalmi bejelentés benyújtásától kezdődően a találmány a bejelentőhöz kötődik. A szakirodalomban a feltaláló és a bejelentő székhelye/lakóhelye alapján végzett elemzések egyaránt megtalálhatók, sőt fellelhető olyan elemzés is, amely azt állítja, hogy bizonyos területi szinten nincs számottevő különbség a feltaláló és a bejelentő székhelye/lakóhelye alapján végzett vizsgálat eredményei között [3].

Jelen tanulmány a bejelentő székhelye/lakóhelye alapján lokalizálja a szabadalmi bejelentéseket. Magánfeltalálók esetében a feltaláló és a bejelentő jellemzően ugyanaz a személy, így a bejelentő lakóhelye megegyezik a tudás keletkezésének helyével. A vállalati és intézményi bejelentők esetében a munkavállalók (feltalálók) lakóhelye és a szabadalmat bejelentő szervezetek székhelye nem feltétlenül azonos, ám a tudás ettől függetlenül a vállalatnál keletkezik, s ott is jelenik meg szabadalmi bejelentés formájában, mivel szolgálati találmány esetén a szabadalom a munkáltatót illeti meg.²

¹ Egy szabadalomnak átlagosan 1,5 tulajdonosa van.

² A szabadalmi törvény a nem magán találmányok esetében megkülönbözteti a szolgálati és az alkalmazotti találmány fogalmát. Eszerint „szolgálati találmány annak a ta-

A szabadalmi bejelentések településnél magasabb területi szinteken való elemzése során merül fel az aggregálás problémája. Egyrészt a feltalálók/jogosultak nem feltétlenül azonos arányban részesek a szabadalomnak, ezért a tulajdoni hányadokat figyelembe kellene venni az aggregálás során. Másrészt pedig tekintettel kell lenni arra, hogy a települési szintű adatok összesítésével a – több feltaláló/bejelentő miatt települési szinten is előforduló – halmozódás a magasabb területi szinteken fokozódik, aminek következtében egyre távolabb kerülünk a szabadalmi bejelentések valós darabszámától, miközben a feltalálók/bejelentők számát egyre pontosabban megközelítjük. Magasabb területi szinteken (megye, régió) tehát már nem a szabadalmi bejelentések pontos számára kell az elemzésnek koncentrálnia, hanem az e mögött rejlő szellemi potenciálra, és annak az azonos szintű területi egységek közötti különbségeire.

Kutatásom célja az innovativitás földrajzi elhelyezkedésének bemutatása a szabadalmi bejelentések területi szerkezetének elemzése alapján. A kutatás alapját egy olyan településsoros adatbázis képezi, amely a bejelentés időpontja szerint, évenkénti bontásban, a többszörös bejelentések kiszűrése nélkül tartalmazza a magyarországi székhelyű/lakóhelyű bejelentők szabadalmi bejelentéseit. A Magyar Szabadalmi Hivatal adatai alapján összeállított adatbázis idődimenziója 1992-től 2003-ig terjed, azaz az átmenet teljes időszakát felöleli, s mind az országos tendenciák, mind a regionális különbségek feltárásához kiváló alapot szolgáltat. A tanulmány megállapításai a szakirodalom és a Magyar Szabadalmi Hivatal adatai alapján megfogalmazott hipotézisek, amelyek bebizonyítása illetve megcáfolása további, részletesebb vizsgálatokat követel meg.

REGIONÁLIS KÜLÖNBSÉGEK AZ ÁTMENET ÉVEIBEN

A szabadalmi bejelentések nagyságrendje és területi eloszlása az átmenet egyes időszakaiban meglehetősen differenciált képet mutat. A főbb területi folyamatok, tendenciák feltárása érdekében az elemzést célszerű több dimenzió mentén is elvégezni, mindenképp a regionális tudományban klasszikusnak számító főváros–vidék, város–vidék és kelet–nyugat tagoltság figyelembevételével.

A regionális különbségek fontos dimenzióját jelentik a településhierarchiában fellelhető eltérések, az egyes jellemzőknek bizonyos településtípusokban

lálánya, akinek munkaviszonyból folyó kötelessége, hogy a találmány tárgykörébe eső megoldásokat dolgozzon ki”, míg „alkalmazotti találmány annak a találmánya, aki, anélkül, hogy ez munkaviszonyból eredő kötelessége lenne, olyan találmányt dolgoz ki, amelynek hasznosítása munkáltatója tevékenységi körébe tartozik” (2002. évi XXXIX. törvénnyel módosított, 1995. évi XXXIII. törvény, 9. §). Szolgálati találmány esetén „a szabadalom a feltaláló jogutódjaként a munkáltatót illeti meg”, míg az alkalmazotti találmánynál a szabadalom a feltalálót, a munkáltató azonban jogosult a találmány hasznosítására (2002. évi XXXIX. törvénnyel módosított, 1995. évi XXXIII. törvény, 10. §).

való koncentrációi. A szabadalmi bejelentések esetében főváros–vidéki városok, valamint vidéki városok–egyéb települések viszonylatában teszek kísérletet a területi különbségek kimutatására, elemzésére.

A szabadalmi bejelentések területi különbségeinek vizsgálata során elsőként Budapest szerepét kell kiemelni, hiszen az elmúlt évtizedben a szabadalmi bejelentések több mint fele – 52–57 százaléka – a fővárosban koncentrált. 2003-ra Budapest részaránya 47 százalékra csökkent, miközben a vidéki városok a szabadalmi bejelentések egyre nagyobb hányadát adták. A nem városi települések szabadalmi bejelentésekből való részesedése mindössze 1-2 százalékkal növekedett a kilencvenes évek folyamán, tehát kimutatható, hogy a vidéki városok részarányának növekedése Budapest rovására következett be (1. táblázat).

Év	Városok száma (db)	Szabadalmi bejelentések aránya Budapesten (%)	Szabadalmi bejelentések aránya a városokban (%) ³	Szabadalmi bejelentések aránya a nem városi településeken
1992	180	57	33	10
1993	194	54	35	11
1994	194	52	36	12
1995	200	53	35	12
1996	206	54	35	11
1997	218	55	33	12
1998	218	52	36	12
1999	222	56	32	12
2000	237	49	39	12
2001	252	46	41	13
2002	252	49	40	11
2003	256	47	40	13

1. táblázat: A szabadalmi bejelentések településtípusonkénti megoszlása (%), 1992–2003

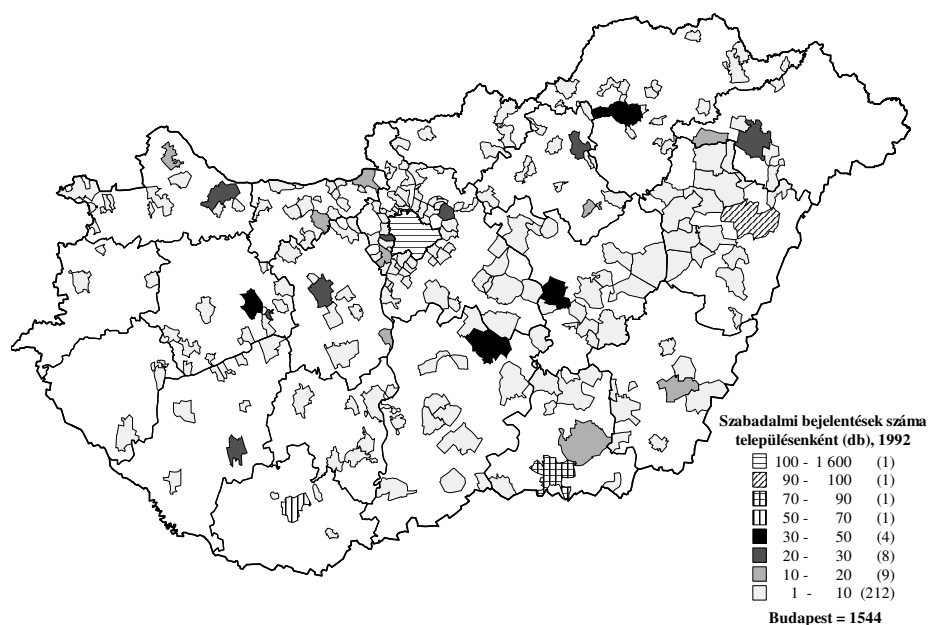
Forrás: Saját szerkesztés a Magyar Szabadalmi Hivatal adatai alapján.

A vidéki városok súlyának emelkedéséhez mindenképpen hozzájárult a városok számának 1992 és 2003 közötti 42 százalékos növekedése. A városok számának emelkedése, s ezzel az urbanizáció és a migráció hatásainak felerősödése következtében a magyarországi városállomány humántőke-állománya, a találmányok keletkezésének legfontosabb forrása, számottevően gyarapodott.

³ Budapest nélkül.

A kilencvenes években a Budapesten kívüli, vidéki városokból származó szabadalmi bejelentések 50–60 százaléka a megyei jogú városokban koncentrált, amiből egyértelműen következik, hogy különbséget kell tennünk a városhierarchia eltérő fokán álló települések között. A megyei jogú városok központi funkciót töltenek be az egyes térségekben, vidéki viszonylatban ezek a települések integrálják a legjelentősebb felsőoktatási és kutatás-fejlesztési kapacitásokat, tudásbázisokat.

A szabadalmi bejelentések területi elhelyezkedése az átmenet egyes időszakában más-más sajátosságokat mutat. 1992-ben, az átalakulás kezdetén differenciált kép rajzolódik ki a szabadalmi bejelentések területi eloszlását illetően (1. ábra). Ebben az évben az ország 237 településéhez kapcsolódott szabadalmi bejelentés, ám ezeknek közel 60 százalékát budapesti bejelentők nyújtották be. A fővárost és agglomerációját együttesen tekintve még erőteljesebb koncentráció valószínűsíthető, hiszen a Budapestet övező települések szinte mindegyikéről nyújtottak be szabadalmi bejelentést. Budaörs és Gödöllő szabadalmi bejelentéseinek nagyságrendje néhány megyei jogú város – Győr, Székesfehérvár, Kaposvár, Eger, Nyíregyháza – potenciáljával azonos szintűnek minősíthető.

1. ábra: Szabadalmi bejelentések száma településenként (db), 1992
Forrás: Saját szerkesztés a Magyar Szabadalmi Hivatal adatai alapján.

A vidéki városok közül a nagy egyetemvárosok – Debrecen, Szeged, Pécs – emelkednek ki, ahonnan 1992-ben 95, 71, illetve 60 szabadalmi bejelentés származott. A városok következő csoportját Miskolc, Szolnok, Kecskemét és Veszprém képezi, itt a szabadalmi bejelentések száma 30 és 50 közé esett a vizsgált évben. A megyei jogú városok közül Győr, Székesfehérvár, Kaposvár, Eger és Nyíregyháza alkotja a következő kategóriát 20 és 30 közötti bejelentésszámmal. Mindezek alapján megállapítható, hogy nemcsak a főváros és a vidéki városok, valamint a megyei jogú városok és a többi város között fedezhetők fel jelentős eltérések, hanem a megyei jogú városok között is számottevő nagyságrendbeli különbségek tapasztalhatók. A Dunát választóvonalnak tekintve egyértelműen látszik, hogy a szabadalmi bejelentések tekintetében az ország keleti fele a hangsúlyosabb.

A szabadalmi bejelentések számának a 90-es években bekövetkezett csökkenése 1998-ban érte el a mélypontját, ekkor az országnak mindössze 175 településéről nyújtottak be szabadalmi bejelentést. Az évtized eleji éles területi különbségek elhalványultak. Budapest vezető szerepe továbbra is megmaradt, ám szabadalmi bejelentéseinek száma az országos tendenciánál erőteljesebben csökkent, az 1992. évi bejelentésszám 43 százalékára esett.

2. ábra: Szabadalmi bejelentések száma településenként (db), 1998.
Forrás: Saját szerkesztés a Magyar Szabadalmi Hivatal adatai alapján.

A főváros körüli agglomerációs gyűrű továbbra is megmaradt, azonban itt is jelentős csökkenés következett be a szabadalmi bejelentések számában (3. ábra). Az 1992-ben még jelentős szabadalmaztatási aktivitással rendelkező nagyvárosok pozíciója nagyságrendekkel romlott, közülük mindössze Debrecen és Szeged emelkedett ki 53, illetve 38 bejelentéssel, ami az 1992. évi értékeiknek alig több mint felét tette ki. A szabadalmi bejelentések egész országra kiterjedő drasztikus csökkenése mellett továbbra is fennmaradt az ország keleti felének dominanciája.

3. ábra: Szabadalmi bejelentések száma településenként (db), 2002.

Forrás: Saját szerkesztés a Magyar Szabadalmi Hivatal adatai alapján.

2002-ben – az 1998. évi mélyponthoz viszonyítva – növekedett a szabadalmi bejelentések és a szabadalmi bejelentéssel rendelkező települések száma. Jelentősen javult Szeged, Miskolc és Pécs pozíciója, ám ebben az évben még egyik említett város sem érte el az évtized eleji szintjét. A dunántúli városok közül egyedül Pécs mutatott javulást, az élénkülés az ország keleti felében jobban érezhető volt (3. ábra).

A szabadalmi bejelentések elmúlt évtizedbeli regionális különbségeinek okait vizsgálva több olyan tényező is megnevezhető, amely vélhetően jelentős mértékben hozzájárult a szabadalmi bejelentések területi egyenlőtlenségeinek kialakulásához. A szabadalmi bejelentések nagyvárosi koncentrációjának (Budapest, Szeged, Debrecen) kialakulása mindenekelőtt azzal magyarázható, hogy a

tudás a nagyvárosokban koncentrálódik. Az említett települések Magyarország legnagyobb tradicionális egyetemvárosai és kutatás-fejlesztési bázisai, a legjelentősebb hazai természet-tudományi, biológiai és orvostudományi központok.

A szabadalmi bejelentések számának területi alakulására, annak változására nagy hatással volt a K+F szektorban végbement átalakulás, mindenekelőtt annak területi sajátosságai. Budapesten 1997 és 2001 között az ott előállított GDP 1,5–1,9 százalékát fordították kutatás-fejlesztésre, miközben az országos érték 0,78–1,03% között mozgott. Vidéki viszonylatban Kelet-Magyarország két megyéje, Csongrád és Hajdú-Bihar esetében voltak kiemelkedők a GDP arányos kutatás-fejlesztési költségek. Mindez nagymértékben hozzájárult a főváros és az ország keleti fele vezető pozíciójának kialakulásához és fennmaradásához. Budapest helyzetét tovább erősítette, hogy ott található a legjelentősebb vállalati székhelyek, valamint az ország egyetlen technológiai parkja, amely az innovációorientált, szabadalmaztatási aktivitás szempontjából feltehetően releváns vállalkozásoknak ad otthont.

Jelentősen befolyásolta a szabadalmi bejelentések területi eloszlását az ipar szerkezetének, területi struktúrájának, tulajdonviszonyainak megváltozása. A magas szabadalmaztatási hajlandóságú iparágak – néhány területen napjainkig elhúzódó – válsága, kapacitásainak leépülése drasztikus csökkenést idézett elő az ezen ágazatokra specializálódott térségek szabadalmi bejelentéseinek számában. Magyarországon 2003-ban a gyógyszeripar, a szerves kémia, a gyógyszerészeti, fogászati és kozmetikai készítmények szakterülete, a biokémia, a mezőgazdaság és az építőipar rendelkezik a legtöbb érvényes szabadalommal [4]. A szabadalmaztatás szempontjából hazánkban ezek a legfontosabb iparágak, ennek következtében területi elhelyezkedésük, területi koncentrációjuk nagymértékben meghatározza a szabadalmi bejelentések forrásterületeit. A multinacionális vállalatok egyelőre még csak szórványszerű, de remélhetőleg egyre jelentősebbé váló magyarországi kutató-fejlesztő bázisai vélhetően új lendületet adtak/adnak majd a szabadalmi bejelentések száma növekedésének.

ÖSSZEGZÉS

A szabadalmi bejelentéseket – azok minden előnyével és hátrányával együtt – egy terület innovativitásának mérőszámaként tekinthetjük. A szabadalmi bejelentések településsoros adatai lényegében a bejelentők számát tükrözik, s ennél fogva földrajzi eloszlásukból a tudás, a humán erőforrás egyfajta megnyilvánulásának területi szerkezetére következtethetünk.

A szabadalmi bejelentések földrajzi eloszlásában kimutathatók az átmenet folyamatának lenyomatai. Magyarországon az elmúlt évtizedben jelentős visszaesés következett be a szabadalmi bejelentések számában, aminek főbb okai a kutatás-fejlesztési ráfordítások és kapacitások drasztikus csökkenésében, a vállalati szerkezetátalakításban, valamint az életszínvonal csökkenésében keresendők.

A szabadalmi bejelentések területi elhelyezkedése az átmenet egyes szakaszaiban differenciált képet mutat, több dimenzióban fedezhetők fel regionális különbségek. A város–vidék különbségek többszörösen is megnyilvánulnak, a városhierarchián belül nagyságrendbeli eltérések érzékelhetők. A legnagyobb koncentrációt mindvégig a főváros és agglomerációja jelentette, bár az elmúlt évtized folyamán bekövetkezett átstrukturálódás a vidéki városok javára történt. A vidéki városok közül a tradicionális egyetemvárosok emelkednek ki, amelyek – a főváros után – az ország legjelentősebb kutatás-fejlesztési központjai, tudáskoncentrációi.

A kelet–nyugati tagoltságot vizsgálva megállapítható, hogy a szabadalmi bejelentések tekintetében az elmúlt évtizedben egyértelműen az ország keleti fele a meghatározó. Ez mindenekelőtt azzal magyarázható, hogy vidéki viszonylatban Kelet-Magyarország két megyéjében (Csongrád, Hajdú-Bihar) a legmagasabb a kutatás-fejlesztési ráfordítások regionális GDP-hez viszonyított aránya. A szabadalmi bejelentések területi szerkezetét vélhetően nagymértékben befolyásolja a magas szabadalmaztatási hajlandóságú vállalatok, iparágak földrajzi elhelyezkedése, ám ennek igazolása további kutatásokat igényel.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- [1] Basberg, B. (1987): Patents and the measurement of technological change: a survey of the literature. **Research Policy**, 16, 2–4, 131–141. o.
- [2] Caniëls, M. C. J. (2000): **Knowledge Spillovers and Economic Growth. Regional Growth Differentials across Europe. New Horizons in the Economics of Innovation.** Edward Elgar Cheltenham, UK, Northampton, MA, USA.
- [3] Greif, Siegfried (2001): **Patentgeographie. Die räumliche Struktur der Erfindungs-tätigkeit in Deutschland.** Raumordnung und Raumforschung, 59, 2–3, 142–153. o.
- [4] **Éves jelentés 2003**, Magyar Szabadalmi Hivatal, 2004. A Magyar Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Egyesület keretében működő munkabizottság jelentése a kutatási-fejlesztési tevékenység és a szabadalmi bejelentési aktivitás közötti kapcsolatról 2001: <http://www.mie.org.hu>, 2004. augusztus 5.
- [5] Suarez-Villa, L. 1993: The Dynamics of Regional Invention and Innovation: Innovative Capacity and Regional Change in the Twentieth Century. **Geographical Analysis**, 25, 2, 147–164. pp.

SUMMARY

The study investigates the innovativeness of Hungarian settlements in terms of the number of patent applications. The aim of the analysis of the transition period is to uncover regional disparities and to explain their causes. In spite of restructuring in favour of provincial cities, the leading role of the capital has been maintained throughout the last decade. There have been considerable differences in the hierarchy of towns - and even within the county towns - and currently some traditional university cities are prominent. In terms of East-West relations, the eastern part of the country has come to dominate.

20. EGYETEMEK LEHETŐSÉGEI ELMARADOTT RÉGIÓK VERSENYKÉPESSÉGÉNEK JAVÍTÁSÁRA

Prof. Dr. Lengyel Imre

intézetvezető egyetemi tanár, az MTA doktora
Szegedi Tudományegyetem Gazdaságtudományi Kar
Közgazdaságtani és Gazdaságfejlesztési Intézet

BEVEZETÉS

Napjainkban a tudásalapú gazdaság fogalma és gondolköre a gazdaság- és társadalompolitikai anyagok mellett fokozatosan megjelenik a közgazdaságtudományi vizsgálatokban is. A lisszaboni határozat óta „divatos téma” a tudásalapú gazdaság, amelyet nyilvánvalóan összekötnek a versenyképesség javításával is. A regionális politikában pedig megfigyelhető, hogy a növekedési pólusok elméletéből kiindulva a tudásalapú helyi gazdaság kulcstényezőjének az egyetemeket tartják. Felerősödött az a felismerés is, hogy a tudásalapú gazdaság legfontosabb szereplői a humán erőforrást kibocsátó, azt továbbképző intézmények, így az egyetemek. Ez a felismerés megjelenik a magyar kormányzati dokumentumokban, többek között az Országos Fejlesztéspolitikai Koncepcióban is, illetve az öt városra kiterjedő „versenyképességi pólus” programban.

Tanulmányomban néhány fontosabb alapkérdést vizsgállok, amelyek ebben a témakörben szükségszerűen felvetődnek. Támaszkodok az általam irányított „A Szegedi Tudományegyetem lehetőségei a helyi tudásalapú gazdaságfejlesztésben” című, 2004–2005-ben folyó kutatás eredményeire.

MIT ÉRTÜNK REGIONÁLIS VERSENYKÉPESSÉGEN?

Általában versenyképesség alatt a „versenyben való sikeres helytállást”, a tartós sikerességet értjük. Az utóbbi évtizedben lezajlott viták hatására széles körben elfogadottá vált, hogy „különbséget kell tennünk a termékek versenyképessége és előállításuk termelékenysége között” [9]:

- a termékek versenyképessége azt jelenti, hogy mennyire állják a versenyt az ország/régió termékei a piacon, ami a belföldi és külföldi *termékek relatív áraitól* függ,
- egy ország/régió versenyképessége a ráfordítás egységére jutó kibocsátással, azaz a *termelékenységgel* mérhető.

A fentiek alapján megkülönböztetjük a termékek versenyképességét az országok, régiók közöttől. Az EU regionális politikája a termelékenység mellett a magas szintű foglalkoztatást is elvárásként jeleníti meg a versenyképesség fogalmában [5]: „*a vállalatok, iparágak, régiók, nemzetek és nemzetek feletti régiók képessége relatíve magas jövedelem és relatíve magas foglalkoztatottsági szint tartós létrehozására, miközben a külgazdasági (globális) versenynek ki vannak téve*”. Tehát napjainkra a regionális versenyképesség fogalma egyértelműen tudományos színezetet nyert, vissza lett vezetve két közismert és mérhető közgazdaságtani kategóriára: a képződő jövedelemre (regionális GDP) és foglalkoztatottságra. A régiók versenyképességének javítását pedig regionális gazdaságfejlesztéssel érhetjük el.

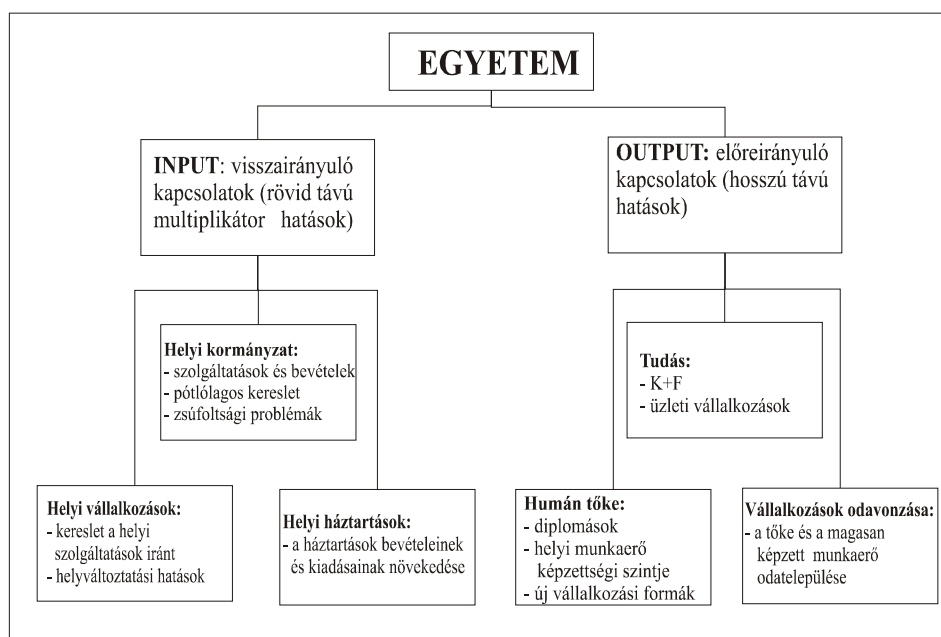
A versenyképesség javítása nem öncélú, hanem ADAM SMITH óta azt tartjuk, hogy az ott élők életszínvonalának, életminőségének javulásához kell hozzájárulnia [7]. A *versenyképesség csak eszköz* a jólét eléréséhez, aminek legfontosabb komponense a termelékenység javulása, illetve munkahelyek létrehozása. Hosszabb távon mindehhez az innovációs, azaz adaptációs és alkalmazkodási képességet kell megerősítenünk.

Mit tehet az egyetem a régió versenyképességének javításáért? Nyilván az egyetem hatásai nagyon összetettek: az oktatók tudományos és üzleti kapcsolatai sem korlátozódnak az adott régióra, illetve a hallgatók is bárhol vállalhatnak munkát. Továbbá az sem egyértelmű, hogy az egyetemen megszerzett tudás hatásai hol és hogyan mutathatók ki a helyi gazdaság termelékenységének alakulásában [10]. Mindenesetre leszögezhetjük, hogy a régió versenyképességét az olyan egyetemi programok segítik elő, amelyek rövidebb-hosszabb időtávon hozzájárulnak az adott régió termelékenységének és foglalkoztatási helyzetének javulásához.

HOGYAN JÁRULHAT HOZZÁ EGY FELSŐOKTATÁSI INTÉZMÉNY A RÉGIÓ/TÉRSÉG VERSENYKÉPESSÉGÉHEZ?

Állandóan felvetődő kérdés, hogy vajon elég csak oktatni és kutatni, mivel a spontán piaci folyamatok majd elindítják a fejlődést? Azaz mennyire legyen aktív az egyetem, avagy passzívan figyelje csak a piaci folyamatokat? Ha aktív, akkor mit értünk ezen az aktivitáson?

Az egyetemek helyi gazdasági hatásai, mint regionális multiplikatorként hatásokat egyszerűen áttekinthetők (1. ábra). Az input oldalon azok a hatások jelennek meg, amelyeket az egyetem és a diákok pénzköltései jelentenek, ezáltal élénkítve a helyi gazdaságot. Míg output oldalon jóval összetettebb hatásokat emelhetünk ki, amelyek a képzettebb és modernebb tudással rendelkező munkaerővel, tudásteremtéssel, versenyképesebb humán tőkével rendelkező vállalkozásoknál figyelhetők meg [4].

1. ábra: Az egyetemek helyi gazdasági hatásai

Forrás: [1, 19. o.]

Az input oldal szinte mindenütt változatlanul megfigyelhető, mivel az egyetemek költségvetésétől és hallgatói létszámától függ. Az output oldalon viszont jelentős változások történtek az elmúlt évtizedben. Ezeket a változásokat többféleképp lehet megragadni, igen szemléletes ETZKOWITZ [3] visszavezetése az „akadémiai” forradalmakra, illetve az egyetemek küldetésére, társadalomban betöltött szerepére (1. táblázat):

Korszak („akadémiai” forradalmak)	Domináns gazdasági tevékenység	Hallgatók aránya	Egyetem küldetése
Ipari forradalmak előtt	Mezőgazdaság	Elitképzés: a korosztály 1–2%-a	Oktatás
Ipari forradalmak után a 20. század végéig (1. forradalom)	Ipar	Kiterjesztett elitképzés: a korosztály 5–10%-a	Oktatás és kutatás
A 20. század végétől (2. forradalom)	Szolgáltatások	Tömegképzés: a korosztály 30–40%-a	Oktatás és kutatás, a gazdasági és társadalmi fejlődés segítése

1. táblázat: Az egyetem küldetésének változásai

1. Az ipari forradalmak előtt az egyetemeknek egyetlen küldetésük volt, szinte csak oktatást folytattak, nyilván az adott kor gazdasága és társadalmi igényeit ez kielégítette.
2. Az ipari forradalom új helyzetet teremtett, az iparvállalatok az oktatás mellett a szervezett kutatásra is igényt tartottak, emiatt a Humboldt nevével fémjelzett „első akadémiai forradalom” szükségszerűen lezajlott, az egyetemek küldetése az oktatás mellett a kutatással is kibővült.
3. Napjainkban a gazdaság átalakul, a szolgáltatások túlsúlyba kerültek, a globalizációs folyamatok is új helyzetet teremtenek, emiatt nemcsak oktatásra és kutatásra van igény, hanem az egyetemek küldetése kibővül a gazdasági és társadalmi fejlesztésben betöltött szereppel, amit „második akadémiai forradalom”-nak hívunk.

Jellemzők	Tárgyi alapú gazdaság (fordista)	Tudásalapú gazdaság (posztfordista)
1. A gazdaság szervezési elvei, formái	Hierarchikus, bürokratikus, vertikális hálózatok	Egyenrangú, team-szerveződés, horizontális hálózatok
Verseny alapja	Alacsony költség	Magas hozzáadott érték (minőség)
Fő erőforrás	Fizikai javak, pénztőke	Kapcsolati tőke, tudástőke
Növekedés forrásai	Tőke és munkaerő	Tudás és innováció
2. Munkaerőforrás	Feladat végrehajtása, előírt teendők	Problémamegoldás, nagyfokú önállóság
Ösztönzés	Jövedelem	Jövedelem, „kihívások”, vonzó környezet, béren kívüli kompenzációk
Felsőoktatás	„Diplomagyár”, alapkutatások	„Tudásgyár”, spin-off cégek
3. Vállalati jellemzők	Független vállalatok	Stratégiai szövetségek, hálózatok, klaszterek
Vállalati szerkezet	Nagyvállalati dominancia, stabil	Vállalkozókészség (KKV-k), változó
K+F szerepe a vállalatnál	Mérsékelt, esetleges	Erős, folyamatos
4. Térszerveződés	Top-down irányítás	Bottom-up szerveződés
Területi kormányzatok	Alárendeltek, passzívak	Önállóak, aktívak
Vállalati versenyelőnyök térbelisége	Nemzeti	Lokális, regionális

2. táblázat: A tárgyi alapú és a tudásalapú gazdaság főbb vonásai

Tulajdonképpen arról van szó, hogy a tárgyi (fordista) alapú gazdaság helyett a tudásalapú (posztfordista) gazdaság került előtérbe, amelyben az egyetem szerepe is más (2. táblázat). A gazdaság szerveződése megváltozik, a munkaerőforrással szembeni igények megújulnak, a vállalatok működése átalakul és mindezek kihatnak a térszerveződésre is. Ezek a folyamatok új regionális munkamegosztást is generálnak [5].

A tudásalapú gazdaság lényegében azt jelenti, hogy a fejlett országokban a magas hozzáadott értéket létrehozó iparágak és tudásintenzív szolgáltatások jelentik a húzóágazatot, míg a feldolgozóipar a fejlődő országokba kerül. A *tudásintenzív szolgáltatások* pedig más felfogású, más ismeretekkel és készségekkel rendelkező, magasan képzett munkaerőt igényelnek. Nyilván itt traded tevékenységekről van szó, amelyek egy-egy régió munkavállalóinak 10–15%-át foglalkoztatják, míg a többiek a nontraded ágazatokban dolgoznak. A globálisan versenyző traded szektorban pedig az innováció, a gyors alkalmazkodás lét-szükséglet, amelynél az egyetemi kapacitások fontosak lehetnek.

Azaz kiemelhetjük, hogy megváltozott az egyetemek küldetése: az oktatás és kutatás mellett előtérbe került gazdasági és társadalmi fejlesztésben betöltött szerepük, mivel a tudásalapú gazdaság ezt megköveteli [2]. Az egyetemek ezt az új feladatot indirekt és direkt módon látják el.

Indirekt (passzív) eszközök, a munkaerőpiac elvárásainak megfelelő ismeretek átadása:

- Széles körben üzleti ismeretek oktatása.
- Műszaki képzések erősítése, amelyek a sikeres technológia transzferhez nélkülözhetetlenek.

Direkt (aktív) eszközök, új munkaerő-piaci szegmensek kialakítása a tudásintenzív ágazatokban:

- A helyi gazdaságfejlesztési szereplők folyamatos és *konstruktív együttműködésének* élénkítése.
- Alulról szerveződő *regionális/helyi gazdaságfejlesztés* ösztönzése.
- *Technológia transzfert végző szervezetek*, irodák és ügynökségek megszervezése, amelyek az egyetemeken felhalmozódott tudást, kapcsolatokat és eszközöket közvetítik a helyi vállalatok felé.
- *Üzleti inkubáció* megszervezése (spin-off, inkubátorház, tudományos park).

Összegezve, az egyetemnek kibővült küldetése miatt fel kell vállalnia a helyi gazdaság és társadalomfejlesztésben egyféle „generáló szerepet”. De nem lép fel piaci szereplőként, nem egy „vállalkozás”, hanem csak elősegíti a piaci folyamatokat és „nyomást gyakorol” a többi partnerre, koordinálva együttműködésüket. Ha az egyetemi szféra nem dolgozza ki az indirekt és direkt eszközöket, akkor a globális versenyben a helyi vállalatok nem tudnak talpon maradni.

MEKKORA TERÜLETI KIHATÁSA LEHET EGY FELSŐOKTATÁSI INTÉZMÉNYNEK?

Alapvető kérdés, hogy mekkora térségben lehet aktív az egyetem, azaz mekkora a „piaca”? Mindehhez át kell gondolnunk, mit értünk régió és milyen területi szintek formálódnak napjainkban a globalizáció hatására.

Napjainkra széles körben elfogadottá vált CASTELLS tipizálása a társadalmi szerkezet térbeliségéről [6, 27. o.]. Háromféle társadalmi szerkezetet különböztet meg, amelyek létrehozzák a szimbolikus teret (pl. egy vallás térbelisége, avagy egy nyelv használata), az intézményi teret (pl. egy ország, avagy egy megye határaival adott területi egység), a fogyasztás terét (pl. város és vonzaskörzete, azaz ingázási övezet) és a termelés terét (a régiót).

A globalizációs folyamatok közül ötöt emelhetünk ki, amelyek egy új térszerveződést hoztak létre. Ebben az új térszerveződésben a globális szint mellett három területi szint egyenrangú: a szupranacionális gazdaság (pl. az EU), a nemzetgazdaság és a regionális/lokális gazdaság [6]:

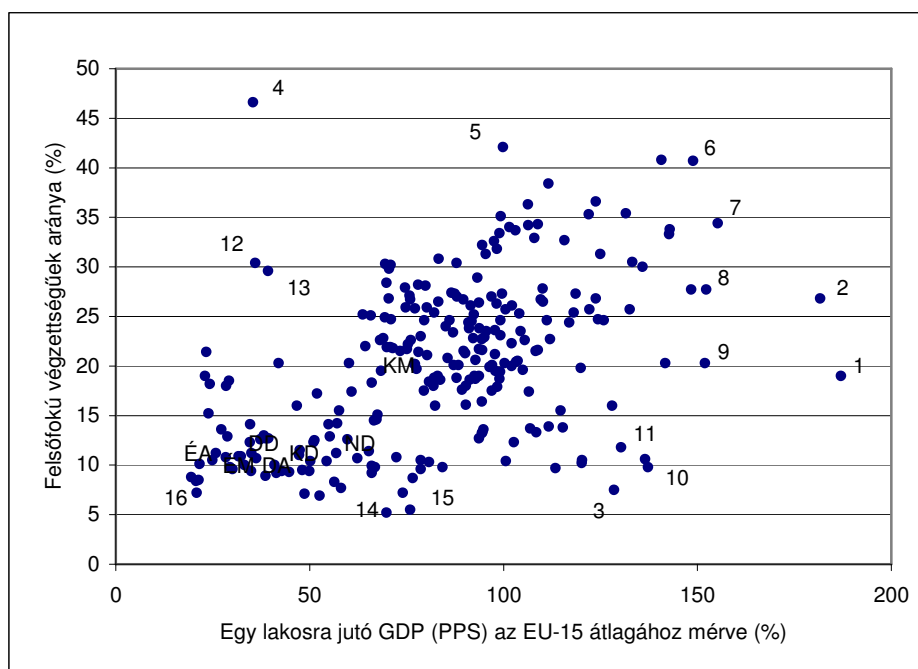
A fentiek alapján az egyetemek gazdaságilag „három kötődésűek”:

- A globális gazdaságban, azaz mindenütt értékesíthetők a kodifikált tudástermékek (publikációk, szabadalmak), illetve a nemzetközi sztenderd szerint felkészített fiatalok (mérnökök, biológusok, matematikusok stb.) bárhol el tudnak helyezkedni.
- Főleg a szupranacionális és nemzetgazdaságon belül tudnak elhelyezkedni a szimbolikus tér egységeihez kapcsolódó, speciális ideológiai jellegű ismeretekkel bíró hallgatók (pedagógusok, jogászok, bölcsészek, közgazdászok stb.).
- Az egyetem lokális térségében helyezkedhetnek el a hallgatólagos tudáshoz kapcsolódó ismeretekkel rendelkező hallgatók a (helyi) traded tevékenységeket folytató, tudásintenzív cégeknél.

Az egyetem érdemi gazdaságfejlesztő hatását, azaz a versenyképesség javítását lokális térségben fejt ki, egy *munkaerő-vonzaskörzetben*: ahol úgy lehet munkahelyet cserélni, hogy közben nem kell otthonról elköltözni. Ebben a térségben van lehetőség a hallgatólagos tudás elterjedésére (pl. Szilícium-völgy). Ezen térségen kívül már több egyetem hatásai érvényesülnek, illetve az adott egyetemnek nincs érdemi befolyása a folyamatokra.

FÜGG-E A FELSŐOKTATÁSI INTÉZMÉNY MINŐSÉGE A RÉGIÓ FEJLETTSÉGÉTŐL?

Van-e összefüggés egy régió fejlettsége és egyetemének színvonala, valamint képzési területei között? Másképpen megfogalmazva, a régió fejlettségétől függ-e, hogy az egyetem milyen fejlesztési stratégiát tud hatékonyan alkalmazni?

2. ábra: A régiók fejlettsége és a felsőfokú végzettségűek aránya az EU-ban

„A Szegedi Tudományegyetem lehetőségei a helyi tudásalapú gazdaságfejlesztésben” című, 2004–2005-ben folyó kutatás során többek között elemeztük a régiók fejlettségét és az ott dolgozó felsőfokú végzettségűek közötti kapcsolatot az EU-ban (2. ábra). Csak közepes erősségű pozitív lineáris korreláció (+0.49) mutatható ki, főleg a mediterrán térség országainak hatására. Ennek ellenére kijelenthető, hogy egy régió fejlettsége és humán erőforrásának felkészültsége között erőteljes a kapcsolat, az ábra bal alsó sarkában, egy csoportban található a most csatlakozott és csatlakozásra váró országok régiói. A régi és az új tagállamok mutatói nagyon elválnak egymástól.

A kutatás során átnéztük az ún. „kínai listát”: amelyen az SZTE a világ 500 egyeteme között a 202–301. helyen áll, az európai listán a 80–125. helyen, mint a legjobb kelet-közép-európai egyetem. Az EU 25 tagállamának elmaradott régióit tekintve (ahol a gazdasági kibocsátás nem éri el az EU-átlag 75%-át) csak két egyetem van az EU 125-ös listáján: Campániában a University Naples Federico II. (a régió GDP-je 73%) és a Szegedi Tudományegyetem (40%). Az 500-as listán, a 300. helyet követően további 6 európai egyetem található elmaradott régióban (1 görög, 3 spanyol, 2 olasz). A Szegedi Tudományegyetem inkább „csodás kivétel”: erre nemzetközileg se nagyon van példa, de ami nagy lehetőségeket rejt, ha ki tudjuk használni ezt a koncentrált tudásbázist.

Jellemzők	Neofordista régió (félperiféria)	Tudásalkalmazó régió	Tudásteremtő régió (centrum)
Kompetitív fejlődési szakasz	Tényezővezérelt (költségelonyók)	Beruházásvezérelt (hatékonyság)	Innovációvezérelt (egyediség)
Kutatás-fejlesztés, forrásai és aránya	Elszigetelt alapkutatások, kormányzati források, alacsony	Alkalmazott kutatási részfeladatok, kormányzati források, növekvő	Komplex K+F, kormányzati és magánforrások, magas
Munkaerőforrás	Alacsonyan képzett, hiányzó üzleti és műszaki szakemberek	Javuló képzettségi szint, bővülő átképzések	Magasan képzett műszaki, üzleti és tudományos szakértők
Munkaerő mobilitása	Magas, a kvalifikált munkaerő egy része elköltözik	Alacsony, a tudományos minősítésű munkaerő elköltözik	Magas, „agyelszívás” a kevésbé fejlett régiókból
Felsőoktatási képzések	Nontraded szektor: pedagógusok, jogászok, egészségügyiek	Növekvő gazdasági célú átképzések, a nontraded szektor mellett műszaki és üzleti képzések	Traded szektor: természettudományos, műszaki és gazdasági képzések dominanciája, állandó továbbképzések

3. táblázat: A gazdaság szerveződése a posztfordista gazdaság régióiban

MICHAEL PORTER közismert szakaszos fejlődési elmélete alapján, amely a vállalatok tartós versenyelőnyei forrásaiból indul ki, a régiókat is három típusba sorolhatjuk: *neofordista, tudásalkalmazó és tudásteremtő régiók* [5]. Egy elmaradott, ún. neofordista régióban mások az üzleti feltételek és az egyetemek lehetőségei, mint a fejlettebb régiókban (3. táblázat). Egy neofordista régióban, így a magyar régiók többségében az egyetemek nem kapnak impulzusokat a helyi gazdaságból, hanem nekik kell speciális eszközökkel ösztönözniük a sikeres helyi gazdaságfejlesztést. Erre is sok sikeres nemzetközi példa van, pl. az 1970-es évek finn esetei.

HOGYAN SEGÍHETI ELŐ EGY VIDÉKI EGYETEM EGY ELMARADOTT RÉGIÓ VERSENYKÉPESSÉGÉNEK JAVULÁSÁT?

A fentiek alapján egyértelmű, hogy elmaradott régióban az egyetemnek csak lokális térségében, azaz székhelyének munkaerő-vonzáskörzetében van lehetősége a gazdaságot úgy élni, hogy helyi gazdaság- és vállalkozásfejlesztési programokat dolgoz ki [8]. Ebben a neofordista szakaszban alapvetően az alábbi dolgokat teheti az egyetem vezetése:

- Az egyetemi képzések széles körében oktatja a modern üzleti ismereteket, valamint elindítja a tudásintenzív szolgáltatásokhoz és technológiai transzferhez szükséges műszaki képzéseket.
- A várossal együttműködve a tudásintenzív szolgáltatásokat végző cégek működésének infrastruktúráját kialakítja: inkubátorházat és tudományos parkot.
- A tudás transzfert elősegíti ügynökségek, spin-off cégek megalakításával.
- Prioritást ad a tudományos bázishoz illeszkedő innovációs kapacitás kialakításának, és ösztönzi két-három innovatív klaszter formálódását.
- Gazdaság- és vállalkozásfejlesztési módszertani intézetet hoz létre, az egyetemen és a városban folyó programozás elméleti háttérének megalapozására.
- Ösztönzi az egyetem–üzleti szféra–helyi kormányzat közötti intenzív párbeszédet, a Triple Helix felfogás gyakorlati megvalósítását, ezáltal a gyakorlati gazdaságfejlesztési programok kidolgozását.

A vázolt javaslatok közismertek, hiszen évtizedek óta könyvtárnyi irodalom dolgozta fel a sikeres és kevésbé sikeres példákat. Nem a leírt javaslatok, hanem tudatos menedzselésük vezethet sikerre. Szegeden a BIOPOLISZ program alá, az egyetem körül szerveződnek azok a programok, amelyek elindíthatják Szeged versenyképességének javulását.

IRODALOM

- [1] Armstrong, H. – Taylor, J. 2000: **Regional Economics and Policy** (3rd ed). Malden (MA), Blackwell.
- [2] Cooke, P. (2002): **Knowledge Economies: Clusters, learning and cooperative advantage**. London, Routledge.
- [3] Etzkowitz, H. (2004): The evolution of the entrepreneurial university. **International Journal of Technology and Globalisation**, 1. pp. 64–77.
- [4] Lengyel B. (2004): A tudásteremtés lokalitása: hallgatólagos tudás és helyi tudástranszfer. **Tér és Társadalom**. 18 (2), pp. 51–71.
- [5] Lengyel I. (2003): **Verseny és területi fejlődés: térségek versenyképessége Magyarországon**. Szeged, JATEPress.
- [6] Lengyel I. – Rechnitzer J. (2004): **Regionális gazdaságtan**. Budapest–Pécs, Dialóg Campus.
- [7] Porter, M. E. (2001): **Clusters of Innovation: Role of Universities in the Economic Development**. Washington, Council of Competitiveness.
- [8] Rechnitzer J. – Hardi T. (szerk) (2003): **A Széchenyi István Egyetem hatása a régió fejlődésére**. Győr, SZIE Gazdaság- és Társadalomtudományi Intézet.

- [9] Samuelson, P. A. – Nordhaus, W.D. (2000): **Közgazdaságtan**. Budapest, KJK KERSZÖV.
- [10] Varga A. (2004): Az egyetemi kutatások regionális gazdasági hatásai a nemzetközi szakirodalom tükrében. **Közgazdasági Szemle**, 3. pp. 259–275.

SUMMARY

Competitiveness has become one of the key concepts in economics and regional economic development policy over the last 20 years, and in the last decade attention has also been drawn to the crucial impact of the geographical location of knowledge-based economic activities. The competitiveness of a region is most effectively advanced by successful R&D activities, innovations and their fast and wide-ranging distribution throughout the region.

A university and other knowledge-producing institutions are viewed as a generator of enhancing regional economic competitiveness in other direct ways also. Teaching and research are accepted as a traditional academic mission - but this was always the case. These days, however, regional economic and social development are integrated into university functions, as much as research was added to teaching in an earlier era. A university not only produces highly-skilled human capital but also employs highly-skilled workers in the incubators and science parks.

In this paper I will, first of all, discuss the basic considerations underlying regional competitiveness and the new mission of the university. After this I will discuss the most important connections between the economic development of the region and the new role of universities.

21. A DEBRECENI EGYETEM SZEREPE A REGIONÁLIS FEJLŐDÉSBEN

Nagy János

az MTA doktora, tanszékvezető egyetemi tanár, rektor
Debreceni Egyetem

Baranyi Béla

kandidátus, a DE habilitált doktora, osztályvezető
MTA Regionális Kutatások Központja Alföldi Tudományos Intézetének
Debreceni Osztálya

A DEBRECENI EGYETEM REGIONÁLIS FELSŐOKTATÁSI SZEREPKÖRE

Az Észak-alföldi régió (továbbiakban: Régió) Magyarország északkeleti részén fekszik, három (Hajdú-Bihar, Szabolcs-Szatmár-Bereg, Jász-Nagykun-Szolnok) megyéből áll, központjában Debrecennel, ahol a Régió szellemi kapacitásának, megkülönböztetetten felsőoktatásának és tudományos potenciáljának túlnyomó része koncentrálódik. Multiregionális értelemben a Régió nyitott, amelynek tágabb környezetét, tevékenységi körét, főként pedig a határon átnyúló kapcsolatok célterületeit elsősorban a Magyarország keleti államhatárai mentén húzódó nagy euroregionális szervezetek (Kárpátok Eurorégió, Duna–Körös–Maros–Tisza Eurorégió), valamint a kisebb megyei vagy kistérségi szintű euroregionális szervezetek és szerveződések (Interregio, Hajdú-Bihar–Bihar Eurorégió, Bihar–Bihar Eurorégió) működési területe jelenti. Természetesen a Debreceni Egyetem keletre irányuló partnerkapcsolatai Ukrajna és Románia irányába távolabbi területekre is kiterjednek [1].

A felsőoktatás, a tudományos együttműködés és a régiófejlesztés szempontjából nyilvánvalóan meghatározóak a magas színvonalon működő egyetemi és főiskolai oktatási intézmények, amelyek hatóköre a régió túlterjed. A tudományos szellemi bázis kötődése erős a régióhoz, azonban nincs kellően kihasználva a helyi fejlődés megalapozásában [2]. A korábbi időszakban jelentős hátránya volt a régió felsőoktatási struktúrájának a túldimenzionált pedagógus, agrár- és egészségügyi szakirány. Megújuló és bővülő képzési struktúrája és kapacitása révén a Debreceni Egyetem az 1990-es évek második felétől egyre nagyobb szerepet játszik a regionális versenyképesség és az innovációs folyama-

tok erősítésében, különösen ami a gazdasági, a műszaki, az informatikai, az élettudományi, a humán, a jogi, az agrár- és vidékfejlesztési szakemberképzést illeti.

A Debreceni Egyetem (továbbiakban: DE) nemzetközi oktatási és tudományos kapcsolatai rendkívül szerteágazóak, amelyek közvetve vagy közvetlenül visszahatnak nemcsak az egyetem életére, hanem a DE szűkebb és tágabb régiója fejlődésére, versenyképességének fokozására, a gazdasági és a humán-erőforrás potenciál erősítésére. A Debreceni Egyetem nemzetközi tudományos hírnevének köszönhetően kiterjedt kapcsolatrendszerrel rendelkezik szerte a világon. Nemzetközi együttműködéseink alapját a külföldön igen nagyra becsült oktatók, kutatók tudományos és személyes kapcsolata alkotja. A DE mindig kiemelkedő fontosságúnak tartotta nemzetközi kapcsolatainak ápolását, így a közép-kelet-európai régió egyetemeivel már nagy múltra visszatekintő kapcsolataink vannak. Az elmúlt évtizedben ugrásszerűen megnőtt kutatási és oktatási együttműködéseink száma az Európai Unió tagállamai, az Amerikai Egyesült Államok és Japán egyetemeivel, kutató intézeteivel.

A Debreceni Egyetem eddig 78 külföldi egyetemmel kötött egyetemi szintű bilaterális szerződést (a jelentős számú kari együttműködések felül), s ezek a szerződések nagyban segítik konkrét kutatási programok létrejöttét és az oktatói-hallgatói mobilitást. Szerződéseink közül hagyományosan jó kapcsolataink van Debrecen testvérvárosának, a németországi Paderbornnak az egyetemével, a finnországi Jyväskylä, a japán Hirosaki és Chiba, valamint az USA-beli Indiana egyetemmel. Egyetemünk tagja két jelentős multilaterális mobilitási programnak, az ISEP (International Student Exchange) programnak, amelynek keretében elsősorban Amerikába utazhatnak ki diákjaink, illetve onnan érkeznek hozzánk, és az MCTS-nek (Maastricht Center for Transatlantic Studies), ami egy hollandiai, minimum egy hónapos képzési blokkban való részvételre ad lehetőséget.

A legjelentősebb nemzetközi mobilitási programok a TEMPUS, ERASMUS és a CEEPUS. Mindamellet egyetemünk számos nemzetközi szervezet tagja, mint pl. az EUA-nak, ami az Európai Bizottsághoz tartozik, a CASE-nak (Council for Advancement and Support of Education), az EAIE-nek (European Association for International Education), az OECD-nek (Organisation for Economic Co-Operation and Development), az ESMU-nak (European Centre for Strategic Management of University), az ACRU-nek (Association of Carpathian Region Universities) és a HUMANE-nek (Heads of University Management & Administration Network in Europe).

Az integrált egyetem számos tagintézménye, illetve kara közül kiragadva egyet, az Agrártudományi Centrum kutatási és oktatási együttműködései is imponáló nagyságrendet mutatnak, a szűkebb és a tágabb régió fejlesztését egyaránt eredményesen szolgáló együttműködést folytat számos határon túli felsőoktatási intézménnyel és kutatóbázissal. Az alábbi egyetemekkel és kutatóinté-

zetekkel alakultak ki szoros oktatási és tudományos kapcsolatok: Nagyváradi Egyetem; Agrár- és Állatorvos-tudományi Egyetem (Kolozsvár); Bánáti Agrár- és Állatorvos-tudományi Egyetem (Temesvár); „Lucian Blaga” Egyetem (Nagyszeben); Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem (Kolozsvár); Babes-Bolyai Tudományegyetem (Kolozsvár); Partiumi Keresztény Egyetem (Nagyvárad); Burgonyakísérleti és Termesztési Állomás (Csíkszereda); Agrár- és Állatorvos-tudományi Egyetem (Bukarest); Temesvári Műszaki Egyetem; Ukrán Nemzeti Agrártudományi Egyetem (Kijev); Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola (Beregszász). A felsoroltakon túl még további konkrét együttműködés realizálódott nagybányai, jasi, aradi, ungvári felsőoktatási intézményekkel és tudományos műhelyekkel (1. ábra).

1. ábra: A Debreceni Egyetem partnerintézményei
 Forrás: DANCS L. MTA RKK ATI Debreceni Osztálya, 2004.

A DEBRECENI EGYETEM OKTATÁSI POTENCIÁLJA

Az évszázadok óta regionális, sőt azon túlmutató makroregionális szerepkörrel bíró debreceni felsőoktatás gyökerei a XVI. századig nyúlnak vissza, 1538-ban alapították meg ugyanis a Debreceni Református Kollégiumot, a mai egyetemi felsőoktatás korai elődintézményét. A Tiszántúl, Kelet-Magyarország, sőt az országhatárokon túli hatásokkal bíró debreceni felsőoktatás a közel félévezred

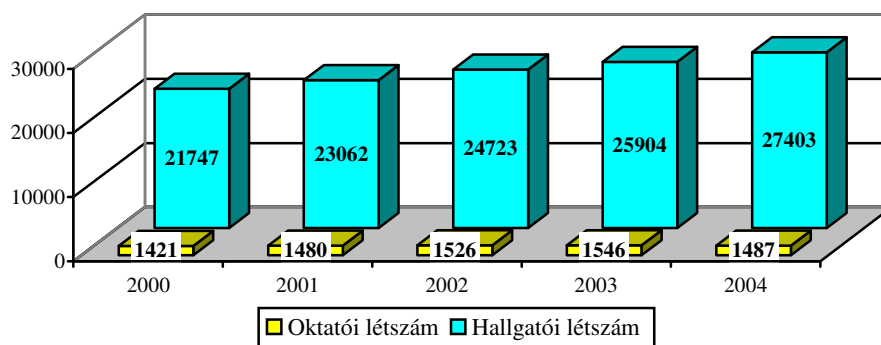
során rengeteget fejlődött. A pozsonyi és a kolozsvári egyetemmel egyidejűleg került sor Debrecenben a mai integrált egyetem közvetlen jogelődjének tekinthető Magyar Királyi (a két világháború között Tisza István nevét viselő) Tudományegyetem alapítására. Emellett formálódott az önálló agrár-felsőoktatás is, amely immár közel 140 éves múltra tekinthet vissza [3].

Három addig önálló egyetem (Kossuth Lajos Tudományegyetem, Debreceni Orvostudományi Egyetem, Debreceni Agrártudományi Egyetem) és három főiskola (Ybl Miklós Műszaki Főiskola Debreceni Egysége, Liszt Ferenc Zene-művészeti Főiskola Debreceni Konzervatóriuma, a hajdúböszörményi Wargha István Pedagógiai Főiskola) egyesülésével 2000. január 1-jén jött létre az integrált Debreceni Egyetem (DE), amely 1500 oktatóval és közel 6000 egyéb nem oktatói állományú dolgozóval, valamint 27 000 hallgatóval Debrecen város, Tiszántúl és Magyarország egyik legtekintélyesebb, igen bonyolult szervezeti felépítésű felsőoktatási intézménye. Az immár hatalmas szervezetté vált Debreceni Egyetem az ország legszélesebb egyetemi integrációját valósította meg, amely ma a hazai felsőoktatási aktivitás közel 15%-át köti le. A ma mintegy 13 karból, két önálló intézetből, három agrár kutatóintézetből álló komplexum jelentőségét és súlyát önmagában jelzi az is, hogy a DE Debrecen város legnagyobb foglalkoztatója, éves, közel 50 milliárd forintos költségvetése pedig meghaladja a 210 000 lakosú megyeszékhelyét. A DE nem pusztán nagysága, rendkívül magas hallgatói, oktatói és dolgozói létszáma miatt játszik kiemelkedően fontos szerepet a térség humán erőforrás fejlesztésében, hanem azért is, mert vonzásköre, közvetlen kisugárzása és innovatív hatása messze túlnyúlik az Észak-alföldi régió, Kelet-Magyarország, sőt az ország határain is. Legközvetlenebb hatást természetesen az Észak-alföldi régió megyéire, ezen túl pedig a Békéscsaba–Szolnok–Salgótarján képzeletbeli vonaltól északkeletre fekvő területek gazdasági-társadalmi életére fejt ki. A Debreceni Egyetem ily módon a tudományos együttműködés és régiófejlesztés szempontjából Kelet-Magyarország meghatározó jelentőségű szellemi központja [4].

Jelenleg a régió felsőoktatási potenciáljában meghatározóak a pedagógus- (Debrecen, Nyíregyháza, Jászberény, Hajdúböszörmény), az agrár- (Debrecen, Nyíregyháza, Mezőtúr), valamint az egészségügyi (Debrecen, Nyíregyháza) kapacitások. Gazdasági képzés Debrecenben, Nyíregyházán és Szolnokon folyik, jogi Debrecenben. Műszaki oktatás főiskolai szinten történik (Debrecen, Jászberény, Nyíregyháza, Szolnok). A felsoroltak közül a DE Agrártudományi Centruma saját összefüggésben is pozitív hatást gyakorol a térség humán erőforrásaira és gazdasági életére. A régió gazdasági életében ugyanis az országos átlagot messze meghaladó jelentőséggel bír a mezőgazdaság (országos szinten a második legmagasabb az összes foglalkoztatotthoz viszonyítva a mezőgazdasági keresők aránya – 18,2%). Ebből következően a magasan kvalifikált mezőgazdasági szakemberek iránt a jövőben is megmarad, illetve nő a kereslet, mert a mezőgazdasági válság leküzdéséhez mindenképpen szükség van a termelési

szerkezet modernizálására, új agrárstruktúrák kialakítására, a minőségi agrár- és vidékfejlesztési program teljesítéséhez nélkülözhetetlen emberi erőforrások biztosítására [5].

A hallgatói létszám a Debreceni Egyetemen – az országos tendenciákat is meghaladó ütemben – nem kis mértékben a beinduló új szakoknak, szakirányoknak köszönhetően, az integrációt követően, 2000-tól dinamikusan emelkedett, miközben az oktatói létszám stagnált (2. ábra). Mivel a Debreceni Egyetem beiskolázási köre régtől fogva messze túlnyúlik mind a város, mind pedig a megye, sőt a régió és az ország határain, ezért az intézményfejlesztés hatásai regionális, sőt makroregionális szinten is érzékelhetők.

2. ábra: Oktatói és hallgatói létszám alakulása a Debreceni Egyetemen, 2000–2004

Forrás: Debreceni Egyetem adatbázisa alapján saját szerkesztés.

A REGIONÁLIS EGYETEMI OKTATÁSI ÉS TUDÁSKÖZPONTOK SZEREPE A TUDÁSTRANSZFERBEN

Az egyetemek szerepe az egységesülő Európában még inkább felértékelődött a tudásalapú társadalom és gazdaság fejlesztésében, hiszen a tudásalapú társadalom növekedése jelentősen függ az új tudás előállításától, átadásától és terjesztésétől (oktatás és képzés) és felhasználásától (új ipari folyamatok és szolgáltatások). Az egyetemek különleges helyzete abban is nyilvánul meg, hogy többirányú folyamat kiteljesedésében vesznek részt egyidejűleg: a.) a kutatásban és fejlesztésben; b.) a hallgatói oktatásban és képzésben, a kutatók képzésében; c.) a kutatási eredmények hasznosításában (ipari kapcsolatok, spin-off vállalatok, regionális és helyi fejlesztés).

A régiók fenntartható növekedési pályára állítása és versenyképessége szempontjából meghatározóak a kutatás-fejlesztésben és az innovációban mutatkozó területi különbségek. Amíg a gazdasági szerkezet megújítása az ország nyugati és északnyugati térségeiben gyorsabban és sikeresebben történt meg,

addig ugyanezek a térségek rendkívül kedvezőtlen helyzetben voltak, vannak a kutatás-fejlesztés és felsőoktatás területén. Az egyetemi felsőoktatási centrumok (Budapest, Szeged, Debrecen, Miskolc, Pécs, Veszprém) változatlanul a K+F szinterei, a többi megye (azok városai) csak jelentősen leszakadva képesek bekapcsolódni a kutatás-fejlesztési tevékenységbe [6].

Ami a regionális és helyi együttműködésekkel, a globális kommunikáció korában is egyre nagyobb jelentősége van a személyes kapcsolati rendszereknek, regionális és helyi együttműködéseknek. A nemzetközi tapasztalat ugyanis, hogy egy régióban a high-tech együttműködés akkor stabil hosszú távon, ha ez a szerveződés egyetem körül, egyetemi tudásbázisra épülve jött létre. Ennek a feltétele többek között, az egyetem közelében való telepítésen túl, a fejlett tudásbázis, a magasan képzett, mobilis emberi (tudományos, szakmai, üzleti) erőforrás, a megbízható alpinfrastruktúra, a mindezekből kritikus tömeg megléte. Az oktatási és tudományos potenciál, illetve központ – ez esetben a Debreceni Egyetem – regionális és helyi együttműködésének a külső feltételei az innovatív gazdasági környezet, a regionális innovációs kereslet, a kooperációs kultúra, valamint a jól összehangolt finanszírozási struktúrák együttműködése. A hazai feltételrendszer oldaláról vizsgálva a kérdést, elsősorban az oktatási és tudományos fejlesztést szolgáló törvényi feltételek meglétét kell hangsúlyozni (Innovációs törvény, törvény az Innovációs Alapról, új felsőoktatási törvény, Nemzeti Kutatási és Technológiai Hivatal pályázati rendszere). A hazai feltételrendszerek kérdésében a Kormányprogram egyértelműen fogalmaz: „Célunk, hogy a felsőoktatási intézmények – regionális tudásközpontként működve – székhelyük, illetve az adott régió meghatározó tényezőivé váljanak”.

A Debreceni Egyetem a kiemelkedő oktatási és tudományos potenciálja révén, s az egyéb adottságok megléte miatt a külső és belső feltételrendszereknek egyaránt megfelel. Ezt bizonyítják a hallgatói, az oktatói, dolgozói létszámra, a költségvetésre, valamint a karok és önálló intézetek korábban közölt adatain túl a Debreceni Egyetem kiemelkedő kutatási potenciálját érzékeltető információk is. Az OM kutatási aktivitást mérő komplex éves mutatója szerint a DE a felsőoktatási intézmények sorában országosan 1–3., a vidéki felsőoktatási intézmények között pedig az első helyet foglalja el. Az oktatók-kutatók több mint fele tudományos fokozattal rendelkezik, ami országosan a 2. helyet biztosítja az intézménynek. Az egyetem oktatói (emeritus oktatói) közül 23 fő az MTA rendes és levelező tagja. A Debreceni Egyetemen az MTA-nak 20 kutatócsoportja, emellett 20 önálló doktori iskola működik, ami országosan a legmagasabb szám. A 800 PhD-hallgató közül 340 nappali tagozatos, évente 140 új PhD-fokozat kibocsátására kerül sor. A K+F pályázati és szerződéses bevétel évente 2,5–3 milliárd Ft között alakul. Tudományos programjai révén a Debreceni Egyetem az EU 5. K+F Keretprogramban a 13 projektben összesen 2,1 millió euró, az EU 6. K+F Keretprogramban pedig eddig tizenegy projektben összesen több mint egymillió euró támogatást nyert el. A DE Orvos- és Egész-

ségtudományi Centrum Molekuláris Medicina Kutatóközpontja 2002-ben pedig elnyerte az EU Kiválósági Központ címet.

A Debreceni Egyetem regionális tudásközpont szerepének erősítését szolgálta a Tudásközpont Programigazgatóság közelmúltban történt létrehozása, amely új intézményi kereteket biztosított a tudásalapú gazdaság/társadalom minél hatékonyabb kiszolgálása érdekében. Ez annyit jelent, hogy az új intézmény igyekszik megismertetni az érintetteket, az érdeklődőket és a lehetséges partnereket és felhasználókat az egyetem kutatási és fejlesztési eredményeivel, elősegíteni az innovációs folyamatok kibontakoztatását, többek között a képzési és továbbképzési programoknak a felhasználók igényeihez való igazításával

A Tudásközpont Programigazgatóság feladata továbbá Folyamatosan működő kapcsolat kiépítése az Észak-alföldi Regionális Fejlesztési Ügynökséggel, a nemrég alakult Észak-alföldi Régió Regionális Innovációs Ügynökséggel, a régió meghatározó önkormányzataival, kamarákkal és cégekkel. A Tudásközpont Programigazgatóság gondoskodik a szükséges forrásallokációs projektek menedzselésével, szervezeti keretei között működik a Debreceni Egyetem EU Pályázati Irodája. A Debreceni Egyetem jelentős tudományos kapacitását és kisugárzását jelzi többek között, hogy az utóbbi években számos olyan program indult/valósult meg, konzorcium/szervezeti egység/vállalat alakult, amelyekben a DE a gazdasági élet szereplőivel, vállalatokkal közösen valósít meg K+F programokat, illetve segíti azok megvalósulását. A K+F kapacitás erősítését szolgálják a DE különböző intézményei, Debreceni Universitas Kht, Debreceni Tudományos Műszaki Park Kht, DE (Agrár)Ipari Park, Debreceni InfoPark Kft és több más belső szakmai fejlesztési szervezet.

KIHÍVÁSOK ÉS ESÉLYEK

A régióra jellemző, és részben a rossz foglalkoztatási helyzet kialakulásában is szerepet játszó kedvezőtlen iskolázottsági viszonyok javításában nagy feladatok hárulnak az egyetemi-főiskolai képzésre. Jelenleg azonban az Észak-Alföld lakóinak részvétele a felsőoktatásban – a 90-es évek folyamán lejátszódott nagy bővülés ellenére – Hajdú-Bihar megyét kivéve kissé elmarad az országos átlagtól. Különösen kedvezőtlen, hogy a régiók között itt a legalacsonyabb az egyetemi képzésben részt vevők aránya, hiszen a modern, kvalifikált és jól fizető munkahelyek többsége csak egyetemi diplomával tölthető be. E viszonyokat jelentős részben meghatározzák a régió területén lévő intézmények, hiszen ezek képzik a régióban lakó felsőoktatási hallgatók valamivel több, mint felét. A 2000. január 1-jei integrációt megelőzően Jász-Nagykun-Szolnok és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében négy-négy, Hajdú-Biharban nyolc felsőfokú oktatási intézmény működött, igen eltérő kapacitásokkal. Egyetemi képzés jelenleg – és minden bizonnyal még hosszú ideig – csak Debrecenben van a régióban. Ez a város a harmadik legnagyobb magyar felsőoktatási centrum: a Debreceni Egye-

tem hallgatója a magyar felsőoktatásban tanulók mintegy nyolc-kilenc százaléka, s Debrecen az Észak-Alföld felsőfokú képzési kapacitásának több mint fele. A debreceni felsőoktatási intézmények vonzása messze túlnyúlik a régió határain, de alapjában igen koncentrált: döntően a Békéscsaba–Szolnok–Salgótarján vonaltól északkeletre fekvő területekre terjed ki, Hajdú-Bihar, Szabolcs-Szatmár-Bereg és Borsod-Abaúj-Zemplén megyék túlsúlyával. Jász-Nagykun-Szolnok megyének azonban nem elsődleges egyetemi központja a város, mert itt már Budapest és Szeged vonzása is erősen érvényesül. Ezzel együtt Debrecen egyik legfontosabb észak-alföldi regionális funkciója felsőoktatási központi szerepe, ami a sokáig hiányzó közgazdasági és jogi képzés megerősödésével tovább nőhet a közeljövőben.

A főiskolai képzés egyik központja Nyíregyháza, amelynek tanárképző, mezőgazdasági és egészségügyi főiskolái legerősebben saját megyéjét, illetve a szomszédos borsodi és hajdúi térségek fiataljait vonzzák. Szolnok főiskolai vonzása viszont lényegesen szórta, a népszerű kereskedelmi képzés miatt itt jóval kisebb a területi koncentráció. A régió további főiskolái Hajdúböszörményben, Jászberényben és Mezőtúron találhatók – utóbbi a szomszédos Békés megyei főiskolákkal integrálódott –, és Nyíregyházához hasonlóan diákjaik között meghatározó a saját megyéjükből származók aránya.

A felsőoktatási központok között több jól funkcionáló együttműködés is kialakult (például vendégoktatók kölcsönös meghívása révén), „munkamegosztással” bővítik a választható pályák körét, az intézményi integráció révén pedig egyre inkább lehetővé válik a képzések összehangolása, a több tudományterület együttműködését igénylő szakok beindítása és az „áthallgatások”, illetve a hallgatói pályamódosítások. Így mind az intézmények, mind a hallgatók gyorsabban reagálhatnak a régióban felmerülő új munkaerő-piaci igényekre. A debreceni egyetem, illetve a régió főiskolái településük számára közvetlen gazdaságélénkítő szerepet is játszanak egyrészt mint jelentős foglalkoztatók, másrészt nagyszámú hallgatójuk, mint a helyi szolgáltatások fogyasztói révén.

A régió felsőoktatási potenciáljában meghatározóak, sőt túlsúlyosak egyrészt a főiskolai, másrészt a pedagógus- (Debrecen, Nyíregyháza, Jászberény, Hajdúböszörmény), az agrár- (Debrecen, Nyíregyháza, Mezőtúr), valamint az egészségügyi (Debrecen, Nyíregyháza) kapacitások, azaz a közszolgálati szférához és a mezőgazdasághoz kötődő, rosszabb jövedelmi viszonyokkal jellemezhető szakmákban diplomásokat kibocsátó képzések. Átlagos a tudományegyetemi képzés súlya (Debrecen), alulreprezentált viszont a gazdasági (Szolnok, Debrecen), s különösen a jogi (Debrecen), illetve a műszaki (a debreceni főiskolai karon kívül csak kislétszámú kihelyezett levelező tagozatok néhány városban) képzés, vagyis azok az ágazatok, amelyek a dinamikus piaci szférához kötődnek, jobban fizetők, és a helyi gazdaság megújítása, a regionális fejlődés szempontjából a legfontosabbak lennének. Döntően e sajátosságokból ered az a tény is, hogy a nők jelentősen felül-, míg a férfiak rendkívül alulreprezentáltak az Észak-Alföld egyetemi-főiskolai képzésében.

A helyi felsőoktatási potenciál szakmai összetételét mindezek miatt a régió egyik legfontosabb strukturális fogyatékoságaként kell értékelnünk. Ezzel függ össze ugyanis alapvetően a régióból származó felsőoktatási hallgatók rendkívül torz szakmasztruktúrája: a magyar felsőoktatásban tanulók 15%-át adó régióban él az óvónőképzősök harmada, a mezőgazdasági főiskolások majdnem háromtizede, az általános iskolai tanárjelöltek 23%-a – ám a műszaki egyetemistáknak vagy a közgazdászhallgatóknak csak alig egytizede. Mindez a helyzet alapvetően és tartósan kihat a helyi értelmiség összetételére, az alulreprezentált képzési irányok miatt rosszabbak az innovációfogadás lehetőségei, s a műszaki-közgazdasági kultúra fejletlensége kedvezőtlen a tőkebeáramlás, illetve a potenciális beruházók fogadása szempontjából is. Az öröklött helyzet megváltoztatása is rendkívül nehéz, hiszen az intézményi struktúra egy országos rendszer része, az új képzési irányok beindításának korszaka hosszabb időre lezárulni látszik, de pl. a nemrégiben megindult debreceni jogi és közgazdasági képzés felfuttatása is csak évtizedes távlatban érezhető hatását. Ezzel együtt a területfejlesztés eszközeivel is mindent el kell követni a változás – elsősorban az alulreprezentált szakirányokat választók támogatása, az e szakterületeken végzeteknek a régióba, különösen annak elmaradottabb térségeibe való (viszsa)térítése – érdekében.

A képzés sokoldalúbbá tétele mellett fontos lenne a felsőfokú végzettséggel rendelkezők elvándorlásának megállítása, amely – miközben a térség teljes migrációs vesztesége jelentősen mérséklődött a korábbiakhoz képest – a 90-es évtizedben is változatlanul folytatódott. A változtatás azonban rendkívül nehéz, hiszen az elvándorlás legfőbb okai – az alacsonyabb kereset és a térség dinamikájának hiányából eredő kisebb karrierlehetőségek, továbbá bizonyos egyetemi végzettséget igénylő, kvalifikált munkahelyek hiánya a régió nagy részén, illetve különösen Budapest feltartóztathatatlannak tűnő szívó hatása a legtehetségesebb diplomások iránt – tartósan léteznek. E hatásokkal szemben leginkább a helyi-térségi identitás, a lokális kötődés erősítésével, illetve különböző, a diplomás szakembereket megcélzó speciális (pályakezdési, letelepedési) helyi támogatási rendszerek kialakításával lenne érdemes próbálkozni, akár régiószintű együttműködéssel is.

A Debreceni Egyetem a régió kutatási-fejlesztési potenciáljának is meghatározó bázisa. A K+F szektor is igen koncentrált térbelileg: kapacitásainak meghatározó része Debrecenhez kötődik, s rajta kívül elsősorban csak a másik két megyeszékhelyen van jelentékenyebb K+F tevékenység. Ez a területi koncentráltság a szektor sajátosságainak köszönhetően nem tekinthető hátránynak, ami a nemzetközi szintekhez való hatékony felzárkózást szolgáló új stratégia kidolgozását teszi lehetővé. A fő feladat e téren a régió K+F intézményei közötti együttműködés, illetve a szektor közvetlen gazdasági kapcsolatainak erősítése. A DE a szűkebb és a tágabb régió fejlesztését egyaránt eredményesen szolgáló együttműködést folytat a határon túli felsőoktatási intézményekkel és

kutatóbázisokkal. Ilyen irányú kapcsolatai a Debreceni Egyetemet alkalmassá teszik országos és nemzetközi jelentőségű tudományos technológiai fejlesztési programok koordinálására. A DE a versenyképesség és a gazdasági-társadalmi fejlődés megalapozásában ma már az ország egyik legjelentősebb tudásközpontja, amely képes rugalmasan reagálni az új kihívásokra, képes betölteni a valós tudományos fejlesztési központ szerepét.

A jövőt illetően végül igen fontos hangsúlyozni, hogy a DE a régió tudásközpontjaként olyan stabil high-tech innovációs csoportosulást hozzon létre, amely jelentős gazdasági szerkezetváltást, a tudásalapú gazdaság kibontakozását, a régió javuló versenyképességét eredményezheti, hogy a feltételek egy ilyen szerepkör betöltéséhez adottak. A Debreceni Egyetem rendelkezik fejlett tudásbázissal, a kedvező feltételek talaján könnyen továbbfejleszthető a magasán képzett, mobilis emberi erőforrás (képzés), kialakulóban van a korszerű és megbízható alpinfrastruktúra, az innovációmenedzsment szakértelme és szervezete. Kialakítása megkezdődött, és kialakításra vár az innovatív gazdasági környezet, regionális innovációs kereslet (spin-off vállalatok, idetelepülő high-tech cégek, a régió vállalkozásainak átalakulása – ez utóbbi képzéssel, valamint a RIÜ hatékony közvetítő tevékenysége eredményeként). A korábban kifejtettek alapján és a felsorolt feltételek teljesülése esetén pedig minden arra utal, hogy kialakulhat a megfelelő tökevonzó képesség, kritikus tömeg szükséges (határon is átívelő regionális együttműködés!) [7].

IRODALOMJEGYZÉK

- [1] Baranyi B.: **A határmentiség dimenziói. Magyarország és keleti államhatárai.** – Budapest–Pécs, Dialóg Campus Kiadó. 2004.
- [2] Teperics K.: A Hajdú-Bihar megyei diplomások munkaerőpiaci helyzetének vizsgálata (A Debreceni Egyetem hatása a humánerőforrásokra). – **Studia Geographica**, Debreceni Egyetem Földrajzi Tanszék. Debrecen, 2002.
- [3] **135 éves a debreceni agrár-felsőoktatás.** (Szerk.: dr. Szász Gábor – Székelyné dr. Sipos Klára – dr. Jávor András.) Debreceni Egyetem Agrártudományi Centrum. Debrecen, 2003.
- [4] Nagy J.: Tudományos együttműködés és régiófejlesztés. – **Debreceni Szemle**, 2005. 1. sz. 36–45. p.
- [5] Nagy J.: Mezőgazdaság és életminőség. – **Debreceni Szemle**, 2005. 2. sz. 163–183. p.
- [6] Gál Z.: Az innováció regionális intézményrendszere és a versenyképesség. – **Versenyképesség és igazgatás.** (Szerk.: Pálné Kovács I.). MTA Regionális Kutatások Központja, Pécs, 2004. 115–137. p.
- [7] Nagy J. – Nagy S.: **A regionális egyetemi tudásközpontok szerepe a tudástranszferben.** Az Észak-alföldi Regionális Innovációs Ügynökség konferenciáján elhangzott előadás kézírata. Debrecen, 2005. 21 p.

SUMMARY

The roots of higher education in Debrecen go back to the XVI. Century, since the predecessor institute of today's university-level higher education, the Reformed College of Debrecen, was established in 1538. The role of the University has been regional and even macro-regional over the centuries, and on January the 1st, 2000, the unification of three, previously independent, colleges gave birth to the integrated Debrecen University (DU), which, with its 1,500 lecturers as well as almost 6,000 other, non-teaching employees and 27,000 students, is Hungary's most prestigious institute of higher education east of the River Tisza.

The significance and calibre of the complex, currently comprising 14 faculties, is indicated by the fact that it is the largest employer in the city: its annual budget, in fact, exceeds that of the city (the county capital with 210,000 inhabitants). DU plays an important role in the human resource development of the region, not only because of its sheer size but also its location – and to its direct and innovative influence, which extends far beyond the Northern Great Plain Region and Northern-Hungary – and even beyond the country's border. Due to its renewed and constantly widening training structure, together with its capacity, DU plays an increasingly important role in boosting regional competitiveness and innovation processes, especially in the training of professionals in the fields of economics, the technical sciences, informatics, life sciences, arts, law, agricultural- and rural development.

Debrecen University is also a highly influential basis for the R & D potential of the region. The institute has achieved the widest university integration in the country - currently absorbing nearly 15% of higher education activity. The spatial concentration of the R+D sector is high: a decisive part of its capacities is tied to Debrecen and only two other county seats have significant R+D activities, allowing the preparation of new strategies and enabling efficient development to international standards. The main task in this field is to strengthen cooperation among R+D institutes within the region, and direct economic ties in the sector. DU has ongoing cooperation with higher education institutes and research stations beyond the borders, a factor which serves the interests of both immediate and wider regional development. Such relationships make Debrecen University suitable to coordinate technological development programmes of national and international significance. DU is now one of the most significant knowledge-centres in Hungary, especially in the establishment of social-economic and competitive development, being able to adapt and react to new challenges whilst fulfilling the role of a centre for current scientific development.

22. A PÉCSI EGYETEM TÖRTÉNETE A REGIONALITÁS SZEMSZÖGÉBŐL

Cseh Judit

PhD-hallgató, egyetemi tanársegéd
Pécsi Tudományegyetem

„Pécs városa az ország többi városai között a tudomány magvainak szaporítására és üdvös sarjainak növelésére különösen alkalmasnak és megfelelőnek ígérkezik.”

Minden egyetem valamely térségnek az egyeteme, ezért a felsőoktatási intézmény és a régió szereplői között kialakított kapcsolatok, az egymásra találás minden résztvevő számára előnyökkel jár. Egyre inkább körvonalazódik, hogy az egyetem nem képzelhető el az öt szervesen körülvevő régió nélkül, a régiók önfejlesztésének pedig fontos eleme az oktatás. Az Európai Unió legtöbb országában már kialakult egy olyan feltételrendszer, amely lehetővé teszi az egyetem regionális fejlesztésbe való bekapcsolódását. Jelen tanulmány e kapcsolatrendszer történetiségét vizsgálja a pécsi egyetem és régiója viszonyában. A vizsgálat az egyetem területi kapcsolatainak, az intézményszékhelyen, illetve a vonzáskörzetben betöltött szerepének, a közvetlen társadalmi környezetre gyakorolt hatásának történeti elemzésére vállalkozik. A dolgozat célja a pécsi egyetem regionális szerepének múltbéli áttekintése az első, Nagy Lajos király alapította egyetemtől a rendszerváltásig. Ez a munka alapul szolgál a Pécsi Tudományegyetem regionális fejlődésben betöltött szerepének empirikus vizsgálatához.

Az egyetemek a középkor óta meghatározó szerepet játszanak a gazdasági és társadalmi innovációk előállításában és terjesztésében, Európa fejlődésében. A kontinens legelső egyetemei szoros kapcsolatot építettek ki szűkebb és tágabb régiójuk szereplőivel.[13] A XIV. század előtt Európában a kolostorok és az ezek mellett kialakuló iskolák voltak a szellemi élet központjai, amelyek egy szűkebb kör és kisebb területi egység számára jelentettek kulturális centrumot. A XIV. század már az egyetemi kultúra jegyében él, az emberi művelődés legfontosabb központjai az egyetemek.¹ A legnagyobb centrumok Párizs, Bologna,

¹ Az universitas szó az európai egyetemek keletkezésének korában *társulatot* (személyek összességét) jelentette, amennyiben tanulásra szerveződött: universitas magistrorum et scholarium.

Padova voltak, amelyek az egész keresztény világ szellemi életére éreztették hatásukat.

1367-ben – közvetlenül a szomszédos területeken történt egyetemalapítások után² – Nagy Lajos király megalapítja hazánk első egyetemét³ Pécsen, amely a Studium Generale Quinqueecclesiense nevet viselte. A studium generale kifejezés első fele a tanulmányok folytatására alkalmas helyet és közeget jelölte, vagyis magát az iskolát, a generale kifejezés viszont azt fejezte ki, hogy az iskola vonzáskörzete túlnő az adott régión. Az mindmáig vitatott kérdés, hogy ezen jelző elnyerésének mik voltak a feltételei. Idegen országból kellett-e diákokat odavonzania, vagy elegendő volt ugyanannak a régiónak más vidékeiről néhány diákkal is rendelkeznie? [8] A dolgozat céljának fényében megvizsgálom, mely tényezők játszottak szerepet abban, hogy létrejött ez az intézmény és miért épp pécsi székhellyel valósult meg?

Szellemi feltételként az a sok száz magyar egyetemista említhető, akik előszörban olasz egyetemeken (Bologna, Padova) tanultak. Az egyetemalapítás anyagi feltételei is adottak voltak, hisz Anjou királyunk az egyik leggazdagabbja korának, Pécs pedig a legtehetősebb városa az országnak, pénzverőkamarai székhely is volt. Ezenkívül Pécs városa a térség egyik legrégebbi egyházközsége, püspökségét még Szt. István alapította. Az ország egyik legtehetősebb püspök-diplomatája is itt élt Vilmos püspök személyében, akinek – BÉKEFI REMIG véleménye szerint – kiemelkedő érdemei voltak az egyetemalapításban. [4] Azontúl Pécs a legdélibb fekvésű magyarlakta központ is, amelytől egyenlő távolságra van a Nápolyi Királyság, Moldva, Havasalföld és Szerbia, amely területeken akkoriban még nagyrészt a nem római katolikus hiten élők laktak, és Pécs egyeteme vonzhatta a térségből érkező „megtérítendő”, tanulni vágyó fiatalokat. A város déli fekvése és mediterrán jellege pedig valószínűvé tette a jeles itáliai tudós professzorok könnyű letelepítését.[5]

Ha területileg vizsgáljuk meg az egyes egyetemek vonzáskörzetét, láthatjuk, hogy a krakkói egyetem Magyarország északi térségeiben élő tanulni vágyókat, valamint Lengyelországból, illetve a Halics vidékéről érkezőket tömörítette. A bécsi egyetemre az ország nyugati és középső térségeiből áramlottak a magyar fiatalok. Pécs így az ország keleti és déli területeinek vált központjává, hisz a legnagyobb és a legnépesebb színmagyar város volt. Ekkoriban az ország Európa azon régiójában feküdt, amelyet keletről barbár népek veszélyeztettek, Árpád-házi királyunk pedig felismerte az egyetemalapításban rejlő lehetőséget, hisz az e térségből érkező hallgatókat a keresztény hitre téríthette.

Mindezen körülmények együttesen tették lehetővé, hogy Pécs egyetemet kapjon. V. Orbán pápa 1367. szeptember elsején helybenhagyta a pécsi egyetem

² Prága 1348, Krakkó 1364, Bécs 1365.

³ „Igazi” egyetem a középkorban az 1379-ig alapítottak közül mindössze 9 volt (a 41-ből), ennek feltétele mind a négy (teológiai, jogi, orvosi, bölcsész) fakultás megléte, amely a korabeli tudományok teljességét fémjelezte.

alapítását. A pápai levél elismeri, hogy bár Pécs nem volt királyi székváros, mint püspöki székhely és város az ország művelődésének mindig is egy nevezetes csomópontja volt. A következő részlet a pápai bullából való: „(...) nemcsak saját állama és hazája, Magyarország lakóinak hasznára és javára, hanem más, szomszédos területekre is dicséretes módon törekedvén...Pécs városában...az Apostoli Szentszék rendeljen el és létesítsen minden megengedett tudományra egy studium generale-t, ahol a hitet terjesszék, a tudatlanokat tanítsák, a méltanyosságot erősítsék, a törvényesség minőségét javítsák s az érzéket iránta fejlesszék...az ország a tudományok ajándékaival gazdagodjék és a tudás termékeny talajává váljék, hogy érett bölcsességben kiemelkedő erények ékességével megrakott és a különféle tudományágak tanaival kiművelt férfiai legyenek.” Érzékelhető, milyen nagy jelentősége és szerepe volt ekkoriban az egyetemeknek, hisz egyrészt a király családja és országa hatalmának biztosítását és megerősítését, másrészt az ország anyagi és szellemi kifejlődésének legerősebb biztosítékát is ez az intézmény jelentette. Figyelemre méltó ezen túl, hogy a pápa külön kiemeli annak fontosságát, hogy az egyetem a határokon átnyúlva, a szomszédos területekre is gondolva kíván működni, az adott térség szellemi központjává válni. Az egyetem megszűnéséről nem tudunk bizonyosat, de a XV. század elején még nagy valószínűséggel létezett, amit egyházmegyei levelezések bizonyítanak.[5]

A pécsi egyetem történetében a következő mérföldkő Mátyás király nevéhez kötődik. Az uralkodó 1464. évi megkoronázása után rögtön lépéseket kezdeményezett az irányba, hogy az első pécsi egyetem megalapításának 100 éves jubileumára újra legyen egyeteme Magyarországnak. Hogy egyetemének jogositványa ne csak az országhatáron belül, hanem nemzetközileg is érvényes legyen, II. Pál pápához fordul, akitől jóváhagyást is kap egy négykarú egyetem alapítására.

1467-ben Pozsonyban tehát létrejön az Academia Istropolitana. A székhely Mátyás külpolitikai céljait szolgálta, hisz expanzív, nyugati irányú katonapolitikát folytatott. Már a pápa elé terjesztett kérvényben azt írja, hogy „meg akarja egyeteme számára nyerni a bécsi egyetemen a magyarokkal a Natio Hungaricában egy szervezetbe tömörült cseh hallgatókat, s utal arra a pápa szemében fontos tényre, hogy egyetemén a szomszédos államok eretnekségeivel szemben fellépő, képzett papságot akar nevelni.”[5] Rövid fennmaradása alatt⁴ Mátyás elérte célját, itthon tartott, illetve Pozsonyba vonzott sok külhoni hallgatót.

Sajnos egyik egyetem sem élte túl alapítójának halálát, jóllehet megszűnésüket sem a belső körülmények, sem a nemzetközi helyzet nem indokolta. Talán nem joggal az Academia Istropolitana-t a mai pécsi egyetem elődjének tekinteni, hisz a 444 évvel ezután Ferenc József által ugyancsak Pozsonyban

⁴ Feltehetően 1488–92 között szűnt meg.

alapított Erzsébet tudományegyetem költözött a tragikus történelmi események miatt Pécsre.

A XIX. században a millenium méltó megünneplése vetette fel az új egyetem alapításának kérdését, de erre 1912-ig még várni kellett, amikor is I. Ferenc József szentesítette a XXXVI. törvénycikket: „Debrecenben és Pozsonyban, fokozatos fejlesztés mellett, tanszabadsággal felruházott magyar királyi tudományegyetem állíttatik fel,” a pozsonyi a Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetem nevet viselte. Az egyetem keletkezése a millenium korszakára jellemző hatalmas anyagi és szellemi felvirágzásnak köszönhető. Magyarország a kiegyezés óta rendkívül gyors fejlődésnek indult, hazánk nemzetgazdasága Európában a legerősebbek közé tartozott, egyetemeinek számát tekintve mégis nagy volt a lemaradás.⁵

A tanévkezdés 1914. október 3-án volt, az oktatás csak a jog- és államtudományi karon indult meg. 1918. október 28-án kihirdették a Cseh-szlovák Köztársaság megalakulását. A csehek, minden tiltakozás ellenére, 1919 januárjában az egyetemet tulajdonukba vették, júniusban pedig úgy döntött a kormány, hogy azonnali hatállyal cseh és szlovák nyelvű, 4 karú egyetem lesz az Erzsébet Tudományegyetem helyett. Még ez év szeptemberében megkezdődött a magyar egyetem átadása.

A még szerb megszállás alatt lévő Pécs városa már 1920-ban, elsőként kezdi meg harcát a pozsonyi egyetem letelepítéséért: „(...) Városunk közönsége ...a pozsonyi egyetemnek megmentésére törekszik...Itt volt az első magyar egyetem már dicsőséges Nagy Lajos királyunk idejében. De továbbá egyéb kedvező körülmények, mint hogy jelenleg is van jogakadémiája, róm. kath. theológiája, sok, az egyetem létesítésénél felhasználható alapja, elsőrendű kultúrája, a legkedvezőbb földrajzi fekvése, gyönyörű vidéke, rendezett közegészségügyi intézményei, kellemes klímája stb. oly előnyök, melyek tekintetében Péccsel más magyar város nem versenyezhet (...).”⁶

A döntés az elhelyezésről azonban még váratott magára. Az 1920/21. tanévben a pozsonyi Erzsébet egyetem rektora, LUKINICH IMRE foglalja össze az eseményeket, főként az elhelyezéssel kapcsolatos problémákat: „(...) A magyar kultúra érdekei azt kívánják, hogy a főiskolák az ország különböző pontjain úgy helyeztessenek el, hogy a fővárostól kellő távolságokban kulturális középpontok keletkezzenek. Ha ebből a szempontból vizsgáljuk (...) a pozsonyi egyetem természetes elhelyezése csakis a dunántúli vidék valamely városa volna.” Pécsről így nyilatkozik: „E városnak is meg vannak a régi kulturális hagyományai, s azt a környezetet, amely a tudományos működés nem kicsinylendő feltétele, ma

⁵ Pl.: 1910-ben a lakosság 21 millió volt és csak két egyetemünk működött, az alig 3 milliós Finnországban ekkor már három, a 20 milliós Spanyolországban csaknem tucatnyi.

⁶ A város evangélikus hitközségének tagjai által 1920. február elsején írt levél a magyarhoni ág. hitv. ev. egyház egyetemes közgyűléséhez (Budapest).

is megtaláljuk benne. Iparilag, gazdaságilag, iskolák tekintetében is kétségkívül felveszi a versenyt Győrrel, az egyetemi klinikák és intézetek számára nézve tekintetbe jöhető kórházak száma és milyensége tekintetében pedig határozottan felülmúlja. Van püspöki jogakadémiája, amelynek értékes könyvtára van, ámbár kérdés, hogy a jogakadémia további működésének kérdése hogyan fog megoldódni. Hátrány a városnak a fő vasúti vonalaktól való félreesése, s az a körülmény, hogy vonzási területe csupán észak felé van. Jelenleg a szerb megszállás miatt nem is közelíthető meg (...).” Jól érzékelhető a rektor szavaiban a decentralizáció jogos igénye, a vidéki egyetemek létrehozására, illetve megerősítésére való törekvés.

Az 1923/24-es tanévvel kezdődött meg az Erzsébet tudományegyetem pécsi működése. Gróf dr. KLEBELSBERG KUNO vallás- és közoktatásügyi miniszter 1928 áprilisában az egyetem díszközgyűlésén mondott beszédében, – mai szóhasználattal élve – területfejlesztési nézeteit, ezen belül a főváros és a vidék viszonyát fejtette ki: a kiegyezés egyik vezető politikai gondolata, hogy Budapestet mindenképp felett fejleszteni kell, de ez és a vidék elszorvasztása közt árnyalatok vannak. Az állam szerepe lényegében abban áll véleménye szerint, hogy megtalálja az egyensúlyt a főváros szükséges fejlesztése és a vidék megerősítése közt. „Ha már most azt keressük, hogy melyek azok a városok, amelyeket nagy városokká kell fejlesztenünk, akkor erre nem adhatunk más választ, mint azt, hogy az egyetemi városok ezek, mert csak az egyetemi város lakosságában van meg az a szellemi erő (...), amely okvetlenül szükséges ahhoz, hogy egy város a szó igazi értelmében nagyváros legyen. Az egyetemi városok sorában Pécs egy ilyen különös jóakaratra szolgált (...).” Majd így folytatja értekezését: „(...) éppúgy, mint az Alföld felismerte jelentőségét annak, hogy Szeged és Debrecen nélkül nem fejlődhet igazán, azonképpen a Dunántúl is ösztönösen megérezte azt, hogy több legyen, mint egyszerű földrajzi egység, hogy egy kulturális egység is legyen. A legnemesebb erkölcsi értelemben vett erkölcsi területi egység, hogy neki is meglegyen a maga egyeteme. Én tehát Pécs egyetemében nem csak Pécs város egyetemét, hanem a Dunántúl egyetemét is látom és ez az egyetem csak akkor virágozhat, ha az egész Dunántúl is átérzi annak szükségességét, hogy igenis a dunántúli lelkek, a dunántúli kultúra kifejlesztése szempontjából neki szüksége van erre az egyetemre.” A kultuszminiszter következetesen képviselte álláspontját a Budapesten kívüli szellemi centrumok fejlesztéséről, a vidéki egyetemek megerősítéséről, vagyis a felsőoktatás területi decentralizációjának szükségességéről. Pécs – és benne szervesen az egyetemet – a Dunántúl szellemi, kulturális központjának tartja és megfogalmazza a pécsi egyetem regionális szerepkörét.

Már az egyetem működésének megkezdése után nem sokkal számos példáját találhatjuk a tudományos élet, a kutatás és a régió lakossága, szereplői közötti kapcsolatok kialakulásának. Az 1921 decemberében megalakult Erzsébet Egyetem Barátainak Egyesülete a hallgatók és az egyetem iránt érdeklődő

polgárok kötődését kívánta szorosabbá fűzni az egyetemhez. 1923-ban alakult meg az Erzsébet Egyetem tudományos szövetség, amely tömöríteni kívánta a „művelt, tudományokkal foglalkozó és a tudományokért lelkesülni tudó társadalmat”. Ennek fényében Pécsen és a Dunántúl más nagyobb városaiban és községeiben tudományos és ismeretterjesztő előadásokat tartottak.[2] A húszas években az egyetemen szerkesztette THIENEMANN TIVADAR, a pécsi egyetem Corvin-koszorúval először kitüntetett professzora a korszak egyik legszínvonalasabb, az intézménnyel szoros kapcsolatban álló folyóiratát, a Minervát, amely köré komoly szellemi kör csoportosult.

Az 1934/35-ös tanévben indult az egyetem „Pannónia” folyóirata, amely a Dunántúl kutatását tűzte ki. Kiadásához a vármegye, a város és a pécsi bankok is hozzájárultak, és mivel idegen nyelvű tanulmányokat is közölt ez a periodika, ezért a nemzetközi piacon is versenyképes volt. Az 1939-ben induló és 1942-ig futó „Ad-Astra” előadássorozat új kezdeményezést hozott az egyetem és Pécs életében. Ezen előadások alkalmat adtak az egyetem tagjainak arra, hogy kapcsolatba lépjenek a város közönségével és tájékoztatást nyújtsanak az intézetekben, klinikákon, laboratóriumokban folyó tudományos munkákról.

Az 1942/43-as tanévben VARGHA DAMJÁN rektor több éves fáradozásának eredményeként megalakult a Dunántúli Tudományos Intézet a Dunántúl tudományos problémáinak vizsgálatára. A rektor szerint „szükséges, hogy legalább a Dunántúl-kutató intézet nagy munkája árán megismerjük, ébren tartsuk a táj magyarságának sajátos, minden más tájtól elütő kultúráját, életerőit és így beleágyazza nemzedékét a magyarság egészébe és vele együtt a kor Európájába.”[15]

Az 1969/70. tanévben megalakult az egyetem oktatóinak szerves közreműködésével a Magyar Tudományos Akadémia pécsi akadémiai bizottsága (PAB), amelynek célja a helyi kutatóerők összefogása, koordinációja volt. Tagjainak nagy része az egyetemi tanárok közül került ki, a professzorok egyharmada akadémikus volt. Ez az adott személyek érdemein túl az egyetem elismerését is jelentette és súlyt ad a megfelelő szakterületnek, karnak, tanszéknek. A tudományos munkát a Tolna és Somogy megyei Tanáccsal való kooperáció után a Zala megyei Tanácsra is kiterjesztették, amelyek alapján több tanszéken közös kutatási munka alakult ki, melyek e megyék közigazgatási problémáinak megoldását segítették.

Egyre több, az egyetemért történt regionális összefogást is megfigyelhetünk a '20-as évektől. 1925-ben, amikor takarékosági jogcímen veszélybe került az intézmény fennmaradása, a város, a megye, sőt az egész Dunántúl törvényhatóságai segítettek és összefogtak az egyetem megszüntetése ellen, így joggal fogalmazhatott MIHÁLYFFY rektor úgy, hogy: „(...) ezekben a nehéz órákban éreztük először, hogy egyetemünk Dunántúl termékeny talajában már mélyebb gyökereket vert, ekkor éreztük először Dunántúl szívének egyetemünkért való erősebb megdobbanását (...)”[1] 1928-ban az egyetem fejlesztése

került előtérbe. Ennek érdekében összeültek Pécsen a dunántúli vármegyék alispánjai és a Dunántúl polgármesterei, sőt Pécs város közgyűlése is foglalkozott az egyetem intézményes továbbfejlesztésével. A város készségét nyilvánította a fejlesztési költségek arányos részének viseléséről, ha e költségeket az államkincstár maga nem viseli.[3] Bár az egyetem kapcsolata a regionális hatóságokkal ekkor még lényegében a finanszírozásra korlátozódott, régióbeli beágyazottsága már megfigyelhető.

Az egyetem regionális szerepkörének fontos mutatója, milyen a régióból érkező hallgatók aránya. 1928-ban az egyetem hallgatóinak 65,44%-a a nyugati országrész megyéiből, városaiból érkezett Pécsre. [7] Az 1940-es évek elején az itt tanulók lakóhely szerinti megoszlása a következőképpen alakult: Baranya megye a domináns, a hallgatók csaknem negyedét adja (22%), Somogy megye több mint 7%-kal járul hozzá az összlétszámhoz. Valamivel kevesebbet ad Tolna (6%) és Zala vármegye (5,6%), de összességében ebből a négy dél-dunántúli vármegyéből érkezett a hallgatószám fele a megelőző évek statisztikája szerint is, vagyis ebből a szempontból az egyetem betölti regionális szerepkörét.

Egy, az 1980-as években végzett vizsgálat [11] egy felsőoktatási intézmény regionális szerepét két szempontból ítéli meg. Egyrészt az abszolút nagyságrend alapján, ami a hallgatólétszámmal mérve az adott felsőoktatási központnak az országon belüli súlyát jellemzi. Eszerint a főváros messze kiemelkedik a felsőoktatási centrumok közül (45,3%), a három nagy egyetemi város, köztük Pécs, jóval kisebb mértékben (5–10%). Másrészt a székhelytelepülésen belüli relatív súly számítt, vagyis, hogy mennyi a hallgatók száma az adott város lélekszámahoz viszonyítva. Ez alapján Pécs (2–3%) megelőzi a fővárost (1–2%), azaz a felsőoktatásra erősebben specializálódott település. Az alacsony relatív arányszámok azt jelzik, hogy lényegében nincs egyetlen kifejezetten a felsőoktatási funkcióra specializálódott település sem. A felmérés arra a megállapításra jutott, hogy csekély a felsőoktatási intézmények területi kisugárzó szerepe.

A felsőoktatási hallgatók 20. századi megoszlásának jellemzésére álljon itt még egy összehasonlítás (*1. táblázat*). Bár ebben az időszakban Pécsen húszszorosára nőtt a hallgatói létszám, az abszolút nagyságrend alapján aránya csökkent. Jól látható e tekintetben a főváros dominanciája, annak ellenére is, hogy az országon belüli súlya 25%-kal csökkent. A magyar felsőoktatás területi szerkezetére jellemző budapesti koncentráció tehát még mindig erős, az erre vonatkozó – már a '20-as években KLEBELSBERG KUNO kultuszminiszter által is megfogalmazott – decentralizációs elgondolások, koncepciók kudarcot vallottak. Ugyanakkor az is kirajzolódik, hogy Pécs a hallgatók számát tekintve, a vidéki egyetemi nagyvárosok között vezető szerepet tölt be.

Összegzőképpen megállapítható, hogy az első pécsi egyetemalapítás rangot és súlyt jelentett nem csak Pécs városa, de az egész ország számára. A megvizsgált körülmények szerint a Nagy Lajos király által létrehozott egyetem

székhelye egy nagyon tudatos, stratégiai döntés volt. Az intézmény elsősorban az ország keleti és déli részeiből vonzotta a tanulni vágyókat, de a határokon túlról is érkeztek hallgatók, így eleget téve a studium generale követelményének. Pécs – nagyrészt az egyeteme révén – a XIV. század végén a térség szellemi és kulturális központja volt.

Felsőoktatási központ	Hallgatók száma, fő			Megoszlása, %		
	1938	1985	2001	1938	1985	2001
Budapest	7178	44900	141507	54,3	45,2	40,5
Debrecen	1103	7291	23411	8,3	7,3	6,7
Miskolc	312	3953	13337	2,4	4,0	3,8
Pécs	1342	6480	27120	10,1	6,5	7,8
Szeged	1151	8999	26424	8,7	9,1	7,6
Győr	135	2128	14932	1,0	2,1	4,3
Egyéb	2007	25593	102570	15,2	25,8	29,3
Összesen	13228	99344	349301	100,0	100,0	100,0

1. táblázat: A felsőoktatási hallgatók megoszlása a fontosabb centrumok között, 1938–2001.

Forrás: HORVÁTH GYULA (2003): Egyetem és regionális átalakulás. In NAGY FERENCNÉ – VONYÓ JÓZSEF (szerk.): A város és egyeteme. Előadások az Erzsébet Tudományegyetem első pécsi tanévnyitójának 80. évfordulója alkalmából. Pécs. 70. p.

A működését 1914-ben megkezdő pozsonyi Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetem a trianoni döntés miatt kényszerült elhagyni székhelyét. Az egyetemért való versengésben Pécs diadalmaskodott, a döntésben a területfejlesztési szempontok mellett a város kedvező adottságai, hagyományai és kultúrája is szerepet játszottak, nem véletlen, hogy 1923-ban az egyetemnyitó beszédben KLEBELSBERG miniszter Pécsset magyar Heidelbergnek nevezte. Bár a pécsi polgárság – a létesítéssel és fenntartással kapcsolatos költségek miatt – a kezdetekben idegenkedett az egyetemről, a húszas években a város megszokta és megszerette az universitást. Nagyrészt az egyetemnek köszönhetően megélénkült a pécsi kulturális és tudományos élet, a két világháború közötti időszakban Pécs az ország második legdinamikusabban fejlődő városa volt.

Országos és helyi szinten is többször felmerült az egyetem szükségességének és további fenntartásának kérdése, de a város, a megye és az egész Duna-túl kiállt az egyeteme mellett. A pécsi társadalom és kultúra életébe jól beilleszkedett a felsőoktatási intézmény, amelyet különböző ismeretterjesztő előadások, az egyetem Baráti Köre, valamint az egyetemhez kapcsolódó művelő-

dési, vallási és ún. bajtársi egyesületek is demonstrálnak. A tervezdaság korszakában az egyetemeknek meghatározóan oktatási-képzési feladataik voltak, így ipari kapcsolatokra, együttműködésre nem találtam példát.

Az egyetem regionális hatása a hallgatók lakóhely szerinti megoszlásában is jól érzékelhető, bár a székhelytelepülésen belüli relatív súly alapján a '80-as években az intézmény területi kisugárzó hatása csekély volt.

Végül is elmondható, hogy az egyetem tanárainak és hallgatóinak többsége szervesen beilleszkedett a pécsi polgárság, az értelmiség és a társadalom más rétegeinek mindennapi életébe, szellemi kulturális mintát is közvetítve Pécs polgárainak,[12] tehát a vizsgált időszakban az egyetemnek fontos szerepe volt a város, a régió, sőt az egész Dunántúl kulturális fejlődésében. Az 1989–90-es rendszerváltással, a piaci verseny megjelenésével egy új helyzet teremtődött, amelyet a felsőoktatás sem hagyhatott figyelmen kívül.

IRODALOMJEGYZÉK

- [1] A magyar királyi Erzsébet Tudományegyetem 1925/26. tanévi irataiból. **Mihályffy Ernő rektor beszámolója. 16. I.**
- [2] A magyar királyi Erzsébet Tudományegyetem 1925/26. tanévi irataiból, Pécs, MCMXXXIII. 8.I.
- [3] **Baranya m. Lt. Pécs városi kgy. 385 jkvi–32538–1928. kgy. sz.**
- [4] Békefi Remig (1909): **A pécsi egyetem.** Székfoglaló. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia.
- [5] Benke József (2000): **Egyetemünk története.** Pécs, Alexandra Kiadó.
- [6] Csizmadia Andor (szerk.) (1980): **Fejezetek a pécsi egyetem történetéből.** Pécs.
- [7] Emlékirat (1929): **Pécs szab. kir. város közönségének Emlékirata a pécsi M. kir. Erzsébet Tudományegyetem továbbfejlesztéséről.** Pécs. [Baranya Megyei Levéltár Könyvtára]
- [8] Ferencz Sándor (2001): A középkori egyetem. Egyetem – universitas – studium generale. In: Tóth Tamás (szerk.): **Az európai egyetem funkcióváltásai. Felsőoktatás-történeti tanulmányok.** Budapest, Magyar Felsőoktatás Könyvek, Professzorok Háza.
- [9] Horváth Gyula (2003): Egyetem és regionális átalakulás. In: Nagy Ferencné–Vonyó József (szerk.): **80 éve Pécssett. A város és egyeteme. Előadások az Erzsébet Tudományegyetem első pécsi tanévnyitójának 80. évfordulója alkalmából.** Pécs, Janus Pannonius Tudományegyetem.
- [10] Nagy Ferencné (szerk.) (1998): **Az egyetem és társadalmi környezete.** Konferencia kötet. Pécs, Janus Pannonius Tudományegyetem.
- [11] Nemes Nagy József (1980): A magyar felsőoktatás területi szerkezetének főbb jellemzői és fejlődési tendenciái a hetvenes években. In: **Tanulmányok a felsőoktatás köréből. A felsőoktatás területi kapcsolatai.** Budapest, Felsőoktatási Pedagógiai Kutatóközpont.

- [12] Rozs András (2003): Pécs, a befogadó város. In: Nagy Ferencné–Vonyó József (szerk.) (2003): **80 éve Pécssett. A város és egyeteme. Előadások az Erzsébet Tudományegyetem első pécsi tanévnyitójának 80. évfordulója alkalmából.** Pécs, Janus Pannonius Tudományegyetem.
- [13] Sweeney, G. (1997): **Belső fejlesztési stratégiák a periférikus régiókban.** In: Horváth Gyula (szerk.)
- [14] Ujváry Gábor: Konzervatív reform a neobarokk Magyarországon. A két világháború közötti tudománypolitika és a pécsi egyetem. In: Nagy Ferencné–Vonyó József (szerk.) (2003): **80 éve Pécssett. A város és egyeteme. Előadások az Erzsébet Tudományegyetem első pécsi tanévnyitójának 80. évfordulója alkalmából.** Pécs, Janus Pannonius Tudományegyetem.
- [15] **Vargha Damján beszámolója 1942. október elsején.** A m. kir. Erzsébet Tudományegyetem 1942/43. tanév irataiból, 22. I.

SUMMARY

Today it is impossible to think of universities without the regions which closely surround them, and, furthermore, education is a very important element in the self-development of regions. In most countries of the European Union a framework has been established which makes it possible for universities to participate in regional development, and this study examines the history of this structure from the standpoint of the University of Pécs and its region. The research aims to analyse the regional links of the university, its role as institution seat and its attraction area – together with its immediate effect on the surrounding social environment in historical terms. The study also endeavours to review the past regional role and connections of the University - from the first institution founded by Louis the Great to the recent regime change.

23. A VERSENYKÉPESSÉG NÖVELÉSÉNEK LEHETŐSÉGEI A FELSŐOKTATÁSBAN – REGIONÁLIS VONZÁSKÖRZETEK ÉS BEISKOLÁZÁSI MARKETING

Kuráth Gabriella

PhD-hallgató

Pécsi Tudományegyetem

Az európai felsőoktatásban fordulópontot jelentő Bolognai Nyilatkozatot 1999-ben írták alá, melyben az aláírók deklarálták, hogy összehangolják felsőoktatási politikájukat. A Bologna-folyamat része, hogy 2010-re létrejőjön az Európai Felsőoktatási Térség, melynek célja Európa nemzetközi versenyképességének fokozása. A következő időszak kulcskérdése, hogy a hazai felsőoktatási intézmények képesek lesznek-e arra, hogy kihasználják a lehetőségeket, illetve felismerjék a veszélyforrásokat. A felsőoktatás feladata egyrészt a versenyképesség megteremtése, másrészt az átalakuló igényekhez való rugalmas alkalmazkodás. Az intézmények tehát versenyhelyzetbe kerültek, elkerülhetlenné válik, hogy versengjenek a diákokért és a forrásokért.

Jelen tanulmányban a versenyképesség növelésének egyik lehetőségéről szólok, a hazai felsőoktatási intézmények beiskolázási tevékenységéről, a hatékonyság növeléséről, valamint a vonzásokörzetek vizsgálatáról és alkalmazhatóságáról.

AZ EU FELSŐOKTATÁSI ELKÉPZELÉSEI

A globalizált világ megatrendjei, az információs és kommunikációs technológiák forradalma, a globalizáció, individualizáció, valamint a tudásalapú társadalom jelentős változásokat indítottak el a felsőoktatás területén is [1]:

- A felsőoktatás missziójának változása.
- Az állam visszavonulása a felsőoktatás finanszírozásából.
- A társadalmi nyitottság követelménye.
- Az intézmények tevékenységének külső értékelése.
- Az intézmények irányításában megfigyelhető változások.
- Az életen át tartó tanulás kiteljesedése.
- A felsőoktatás tömegesedése.

A felsőoktatásra ható megatrendek mellett az EU versenyképességének javítása, új stratégiát igényel a felsőoktatási intézményektől is.

A továbbiakban röviden tekintsük át az európai felsőoktatás fejlesztésének főbb területeit, elveit:

- Az átláthatóság elve – áttekinthető és összehasonlítható fokozatot adó képzési rendszer bevezetése.
- Lépcsős képzés – alapvetően kétciklusú képzés bevezetése a duális rendszerrel szemben.
- Átjárható kreditrendszer bevezetése, mely a hallgatói mobilitást segíti elő.
- Hallgatói és oktatói mobilitás akadályainak elhárítása.
- Minőségbiztosítás.
- EU-ismeretek, európai tartalmú, orientációjú, szerveződésű modulok, kurzusok, tantervek.

A versenyképesség tehát megjelenik a felsőoktatás területén is, már nem elég nemzeti vagy európai méretekben gondolkodni, hiszen a verseny már globális szinten zajlik.

HAZAI FELSŐOKTATÁSI HELYZETKÉP

A magyar felsőoktatási intézmények fejlődésére egyszerre hatnak a globalizációs tényezők, valamint a regionális fejlődés.

A globalizáció klasszikus jellemzői a mobilitás, a standardizálás a felsőoktatás esetében a képzés területén a „hallgatók szabad áramlását” jelenti, gyakorlatilag a Bologna-folyamat elveinek érvényesítését, a kutatás területén elsősorban a hálózatok kialakítását, az integrált kutatási projektek megvalósítását. A hazai felsőoktatás is a globális felsőoktatási piac részévé válik; kérdés az, hogyan tud helytállni a versenyben, hogyan tud alkalmazkodni a megváltozott körülményekhez? Az elmúlt 15 évben szinte példa nélküli változások zajlottak le, melyek közül néhány, a téma szempontjából is jelentős terület a következő:

- Erőteljes mennyiségi növekedés következett be, megjelent a tömegképzés, a kapacitások nőttek.
- A dinamikusán nőtt hallgatói létszámon belül emelkedett a költségtérítéssel képzésben résztvevők és a levelező tagozatos hallgatók köre.
- Versenyhelyzet alakult ki a hallgatók és források területén is.
- Bővült a képzések kínálata, új, versenyképes szakok jelentek meg.
- A finanszírozás módja változott.

A Bolognai Nyilatkozattal összhangban a következő években elkerülhetlenné válik a hazai felsőoktatás átalakítása, a minőségi szemlélet bevezetése. A fenti, alapvetően külső kényszerítő erők hatására az intézményhálózat reformja is megkezdődött.

Regionális szerepkör

A felsőfokú intézményeknek régiójuk tudományos-szellemi központjává kell válniuk, és képesnek kell lenniük, hogy a jövő Magyarországnak szakmai igényeit kielégítsék. [6]

A tudásalapú társadalomban a versenyképesség kulcstényezője az emberi tudás, a szakképzett és mobil munkaerő, mely jelentős hatással van a regionális versenypotenciálra is. A rendszer kiemelt szereplője a felsőoktatás.

A következőkben tekintsük át az innovációorientált regionális fejlesztési paradigma hatását a felsőoktatásra [5]:

Kutatás az alapfunkciók sorában.

Nemzeti és regionális ösztönzők a felsőoktatás és a gazdaság együttműködésére.

A felsőoktatás szervezeti átalakulása.

Területi decentralizáció.

Méretgazdaságossági szempontok.

Az átalakuló felsőoktatási intézmények regionális vonzóereje a tudásalapú gazdaság és együttműködő üzleti kapcsolatok korában erősebb, mint valaha. A felsőoktatás és környékének kölcsönhatásait vizsgálva, annak egyik szelete a hallgatók vonzása, a vonzáskörzet vizsgálata.

A BEISKOLÁZÁSI TEVÉKENYSÉG ÉS VONZÁSKÖRZETEK VIZSGÁLATA

A felvázolt kihívások szükségessé teszik a hazai intézmények számára, hogy mind a magyar hallgatók, mind a külföldi hallgatók számára egyedi kínálatot biztosítsanak. Alapvető kérdéssé vált, hogy mitől vonzó ma egy intézmény, milyen szempontok alapján döntenek a felvételizők, hogyan alakul az intézmények vonzáskörzete, a regionális szerepkört hogyan tudják érvényre juttatni?

A fejlett országok felsőoktatásában a marketingszemlélet és tevékenység az intézmények egyik meghatározó elemévé fejlődött. Jelen munkában ennek egyik kiemelt területét, a beiskolázási marketing néhány aspektusát vizsgálom meg. A tevékenység célja a célcsoport hatékony tájékoztatása, megfelelő mennyiségű és minőségű információval történő ellátása, hiszen egy felsőoktatási intézménybe történő jelentkezés életre szóló döntés lehet. A jelentkezőknek határozott érveket kell adni a választáshoz, be kell mutatni az egyedi jelleget, a megkülönböztetett versenyképességet.

A tervezett és az intézmény központja által koordinált beiskolázási tevékenység hatékony alkalmazása közvetlen hatással lehet

- a jelentkezők számának és összetételének alakulására,
- az intézmények hosszú távú stabil működésére, valamint
- vonzerejére, hírnevére.

A hazai gyakorlatban a beiskolázás alatt általában a felsőoktatás egyik kiemelt célcsoportjával, a leendő hallgatókkal „való foglalkozást”, az információgyűjtést, szegmentációt, célcsoportok meghatározását, pozícióépítést, valamint a meglévő kínálat bemutatását értjük. A tanulmányban döntően az információs rendszer kiépítését, fontosságát emelem ki.

A hazai intézmények beiskolázási marketing gyakorlata

2005. március–április hónapban írásbeli standard megkérdezést végeztem a hazai felsőoktatási intézmények (kivéve az egyházi intézmények) munkatársai körében a beiskolázási marketing tevékenység gyakorlatáról. A kérdőívek visszaérkezési aránya közel 60% volt. Az elemzés még folyik, az alábbiakban néhány a témával kapcsolatos területet mutatok be.

Arra a kérdésre, hogy gyűjt-e marketing információkat, a válaszolók 70%-a jelezte, hogy igen, rendszeresen gyűjt információkat a témával kapcsolatban. A kép azonban nem ilyen kedvező, amikor rákérdezzük arra, hogy milyen típusú információkat gyűjtenek. Döntően az amúgy kötelező jelleggel szolgáltatott statisztikai adatokat említették, ezt a válaszolók 83%-a jelezte. A hallgatói elégedettség vizsgálatokat 65%-uk említette, míg a felvételizők megkérdezését az intézmények 43%-a alkalmazza.

A válaszolók közel háromnegyede említette, hogy célcsoport-orientáltan végzik a beiskolázást. Arra a kérdésre, hogy milyen szempontokat vesznek figyelembe a munkájuk során, a legtöbben (közel 60%) a földrajzi területet említették. Ezt hazai körben kell értelmeznünk, mert egyrészt a nyelv, mint szempont nem jellemző a válaszokban, másrészt a további kérdésekre adott válaszokból is kiderül (versenyárselemzés, kommunikációs eszközök), hogy intézményeink többsége ma még a hazai hallgatói körben gondolkodik.

Vonzáskörzet-vizsgálat

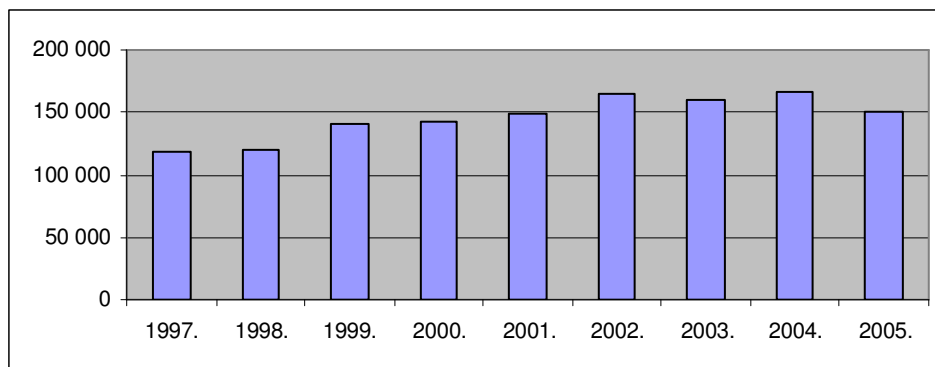
A fent bemutatott kihívások, a felvázolt folyamat azonban a jövőben erőteljes kihívást jelent a menedzsment számára, szükséges ismerni a jelenlegi helyzetet és tervezni kell a jövőt.

A beiskolázásra ható „fogyasztói” trendeket vizsgálva megállapítható [13], hogy előtérbe kerül az individualizmus, a nyitott gondolkodás, a személyre szabottság igénye, a fiatalok növekvő döntési szabadsága, az élményalapú választás, a munkaerő-piaci versenyképesség értékelése, az ár-érték összehasonlítása, a posztmodern bizonytalanság, valamint a virtualitás. A mai fiatalokat, a leendő hallgatókat – akik sokszor már nem is olyan fiatalok – nem lehet a 20 évvel ezelőtti bevált módszerekkel, technikákkal megszólítani. Az intézmények saját kutatásai mellett több országos kutatás is zajlott az elmúlt néhány évben a témában. A FÁBRI GYÖRGY kutatásvezető által vezetett UnivPress-ranking 2003 pályaorientációs és képzés-véleményező felmérés a hallgatók intézmény-

választási motivációit és szempontjait is vizsgálta. Megállapították, hogy az abszolút többség az intézmény presztízsét, jó hírnevét tartotta a legfontosabb szempontnak, míg a második helyen az oktatás színvonala állt. A továbbtanulók számára kiegészítő információként foghatjuk fel, hogy a felsőfokú intézményekben bent levő hallgatók hogyan értékelik saját egyetemüket, e mellett természetesen egyéni érdeklődésük, korábban kialakult életpálya-tervezésük, családi környezetük és az intézmények elérhetősége befolyásolja leginkább, mit és hol szeretnének tanulni. [3]

A Felsőoktatási Információs Szolgálat az elmúlt években rendszeresen végzett középiskolai kutatásokat a fenti témában (standard megkérdezések, fókuszcsoport vizsgálatok). Vizsgálták többek között a középiskolások motivációt, a döntés folyamatát, a befolyásoló tényezőket.

A fenti kutatások elsősorban a döntések hátterét, a motivációkat vizsgálják, e mellett alapinformációnak a jelentkezési adatok elemzését tekinthetjük. A tanulmány terjedelmi korlátai miatt, csak néhány területet emelek ki, így a felvett adatainak vizsgálatától is eltekintek. A következőkben nézzük meg, hogyan alakult a jelentkezők száma az elmúlt években.

1. ábra: A felsőoktatásba jelentkezők számának alakulása az elmúlt években (fő)

Forrás: Országos Felsőoktatási Felvételi Iroda honlap, www.felvi.hu, 2005. május 3. alapján a szerző.

A jelentkezési létszám növekedése megállt, mely várható volt (1. ábra). Ezt elsősorban a fiatal korosztály létszámának csökkenése indokolja, azonban a továbbképzések iránti igény növekedése, valamint az idősebb korosztály jelentkezése ellensúlyozza a létszámcsökkenést. A felsőoktatási intézmények most kezdik felismerni az idegen nyelven folyó képzések jelentőségét, idén a jelentkezők 2%-a nem magyar állampolgárságú.

A jelentkezőket tovább vizsgálva tekintsük meg a nagy vidéki centrumok és a nagyobb létszámú fővárosi egyetemek regionális vonzáskörzeteit. Jelenleg a 2004. évi adatok állnak rendelkezésre, azonban az Országos Felsőoktatási Felvételi Iroda elemzései alapján évek óta egyértelmű tendenciák figyelhetők meg a vonzáskörzetek vizsgálatakor.

A felvételizők állandó lakóhelye szerint megállapítható, hogy milyen a jelentkezők megoszlása a különböző területek szerint. Az országos kutatásokból is kiderült, hogy a továbbtanulást jelentősen befolyásolja a képzés helyének a lakóhelytől való távolsága, emellett természetesen a képzési formák, pl. a levelező vagy távoktatási formák, valamint az életkor szerepe is meghatározó lehet. Jellemzők a szélsőségek is, a jelentkező vagy a közeli intézményt helyezi előtérbe vagy távol a szülői háztól kívánja folytatni tanulmányait. Az alábbi (1. táblázat) táblázatban látható, hogy a jelentkezők kisebb része kíván a lakóhelyéhez közeli intézményben továbbtanulni, a többség távolabbi helyet jelölt meg elsőként.

A fővárosi és vidéki intézményekbe jelentkezők megoszlása 2004-ben				
A jelentkezők állandó lakóhelye szerint az első helyes jelentkezések alapján				
	Város és kistérsége	Szomszéd megyék	Távolabbi országrészek	Összesen
Budapesti egyetemek (átlagban)	36%	15%	49%	100%
BKÁE (ma Corvinus Egyetem)	32%	13%	55%	100%
Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem	30%	14%	56%	100%
Eötvös Loránd Tudományegyetem	40%	16%	44%	100%
Semmelweis Egyetem	36%	16%	48%	100%
Budapesti Gazdasági Főiskola	38%	17%	45%	100%
Debreceni Egyetem	27%	50%	23%	100%
Miskolci Egyetem	37%	34%	29%	100%
Pécsi Tudományegyetem	19%	32%	49%	100%
Szegedi Tudományegyetem	23%	46%	31%	100%
Széchenyi István Egyetem (Győr)	17%	34%	49%	100%

1. táblázat: Vidéki és fővárosi egyetemekre jelentkezők megoszlása állandó lakóhely szerint

Forrás: Országos Felsőoktatási Felvételi Iroda honlap www.felvi.hu, 2005. május 3.

A fővárosi intézményekbe jelentkezők 36%-a Budapestről érkezik, a legmagasabb arányt az Eötvös Loránd Tudományegyetem érte el. Viszonylag alacsony részesedéssel bírnak a szomszéd megyék, míg a távolabbi országrészek fiataljainak ismét vonzó célpont a főváros, hiszen szinte minden második jelentkező távolabbi helységről érkezik. A fővárosi és a vidéki intézmények

székhelyének számító városok lakosság száma jelentősen eltér, ezért összehasonlításuk nehéz. A nagy vidéki egyetemi centrumok jelentkezőinek döntő hányada a régióból érkezik, a távolabbi országrészekből érkezők aránya lényegesen alacsonyabb, mint a fővárosi intézmények esetében. Kivételt képez Pécs és Győr, mindkét egyetemi intézmény vonzó a távolabbi országrészekről jelentkezők előtt is. Pécs esetében az elégedettségvizsgálatokban külön vonzerőként említeték a város hangulatát, a nyüzsgő egyetemi életet.

A jelenség vélhetően az intézmények speciális kínálatával, az adott szakterület szakmai presztízsével, regionális adottságaival, valamint a már említett tagozati formákkal és a jelentkező életkorával is kapcsolatban van.

Tovább lépési lehetőségek

Az intézményi kutatás során rákérdeztem a tovább lépési lehetőségekre is. Legtöbbször a költségvetés növelésénél túl, a tervezés szükségességét, valamint a marketing információk gyűjtésének, elemzésének hatékonyság növelését említették. A tervezés során a stratégiai gondolkodást hangsúlyozzuk, mely a kisebb létszámú, rugalmasan alkalmazkodó intézményeknél már megjelent. Az információs rendszer felállítása az egyik alapfeltétele a marketing munkának, mely a felsőoktatási gyakorlatban, így ezen a területen is gyermekcipőben jár. A teljesség igénye nélkül az alábbi területeken javasolt elkezdni az információgyűjtést: Belső információs adatbázis felállítása

- Felvételi adatok összegyűjtése, elemzése¹.
- Egyetemi szakemberektől véleménykérés.
- Hallgatói megkérdezések.

Külső információs adatbázis felállítása

- Felvételizők megkérdezése.
- Középiskolások, pedagógusok megkérdezése.
- Munkaadók megkérdezése.
- Versenytársak információi, tapasztalatai.
- Regionális információk.
- Makrokörnyezeti információk.

Ahhoz, hogy mélyebb elemzéseket, következtetéseket vonhassunk le, a karok és szakok teljes körű vizsgálatára van szükség. Az adatok elemzése alapján alakítható ki a beiskolázási marketing kommunikációs eszköztára. A vidéki

¹ A Pécsi Tudományegyetemen kidolgoztunk (az oktatásigazgatási és továbbképzési osztályvezető és a szerző) egy módszertant, mely egy erre a célra írt program segítségével a felvételi adatállományból meghatározott szempontrendszer (nem, iskolatípus, érettségi éve, lakóhely, középiskola neve) alapján gyűjti ki a jelentkezőkkel kapcsolatos háttér-információkat kar és szak bontásban is.

egyetemi centrumok esetében kiemelt jelentőséggel bírhat a vonzáskörzetek vizsgálata, a regionális kapcsolatrendszer kiépítése, fejlesztése, az ebben rejlő lehetőségek kiaknázása.

ÖSSZEGZÉS

A felsőoktatásban tehát megjelent a versenyképesség fogalma, kérdés, hogy mitől függhet az intézmények versenyképessége? Megemlíthetjük egyrészt a környezethez való rugalmas alkalmazkodást, valamint az egyedi, megkülönböztethető pozíciót is. A hatékony munkához azonban a felsőoktatási menedzsment szemléletváltására, következetes koncepciók, tervek készítésére és annak következetes végrehajtására van szükség. A beiskolázási marketing az egyik kiemelt célcsoportra, a leendő hallgatókra összpontosító tevékenység, folyamat. A hazai intézményi gyakorlat bemutatását követően, a vonzáskörzet vizsgálatok a beiskolázásra ható fogyasztói trendeket, a döntések hátterét, valamint a jelentkezések számát és annak területi eloszlását mutattam be néhány területet kiragadva. A tanulmány csak nagyon vázlatosan érintette a kérdést, egyrészt területi korlátok miatt, másrészt a téma szerteágazó jellege miatt, mélyreható elemzésekre nem törekedtem, a figyelmet szerettem volna felhívni a kérdéskörre. Összegezve, a beiskolázási marketing tevékenységet egy stratégiai befektetésnek kell tekintenünk, mely megtérül – egyrészt közvetlen módon, több hallgató vonzásával, többletforrás biztosításával, másrészt közvetett módon is, az intézmény imázsának javulásával, a jó hírnév öregbítésével –, ezáltal hosszú távon elősegítve az intézmények stabil működését, a versenyképesség javítását.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- [1] Barakonyi K. (2004): **Rendszerváltás a felsőoktatásban Bologna-folyamat, modernizáció.** Budapest, Akadémiai Kiadó.
- [2] Dobay K. – Kuráth G. 2004: Új kihívások a magyar felsőoktatásban. A forrásszerzés lehetőség vagy kényszer? – Buday-Sántha A. – Erdősi F. – Horváth Gy. (szerk.): **Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kar Regionális Politika és Gazdaságtan Doktori Iskola Évkönyv 2003.** Pécs, Pécsi Tudományegyetem. pp. 225–242.
- [3] Fábri Gy. (2004): **Egyetemek mérlegen.** Budapest, EDUCATIO Társadalmi Szolgáltató Kht. – Országos Felsőoktatási Felvételi Iroda.
- [4] Horváth Gy. (2003): Egyetem és regionális átalakulás. – Vonyó J. (szerk.): **A város egyeteme konferenciakötet.** Pécs, Pécsi Tudományegyetem. pp. 65.
- [5] Horváth Gy. (2005): **Egyetemek és regionális fejlődés (előadás).** Pécs, II. Felsőoktatási Marketing Konferencia.

- Imre J. – Roboz A. (2003): Regionális egyetemi tudásközpontok. A felsőoktatási intézmények regionális integráló szerepe. **Magyar Felsőoktatás** 4-5-6. pp. 10-12.
- [6] Kiss Á. (2001): Felkészülni az új évezred kihívásaira. – **Magyar Felsőoktatás**. 10. pp. 2.
- [7] Kópházi E. (szerk.) (2001): A Bologna Nyilatkozat az Európai Felsőoktatási Térségről. – **Magyar Felsőoktatás**. 8. pp. 14-15.
- [8] Kotler, P. – Fox, K. F. A. (1998): **Strategic Marketing for Educational Institutions**. – Prentice – Hall Inc.
- [9] Kozma Tamás (2004): **Kié az egyetem? A felsőoktatás nevelésszociológiája**. Budapest. Új mandátum Könyvkiadó.
- [10] Lehota J. – Komáromi L. (2002): Piac, verseny és marketing a felsőoktatásban. – **Marketing és menedzsment**. 4. pp. 61-67.
- [11] Lukács P. (2002): Tömeges felsőoktatás – Globális versenyben II. – **Magyar Felsőoktatás**. 1. pp. 27-28.
- [12] <http://www.felvi.hu> – 2005. május 3. Országos Felsőoktatási Felvételi Iroda honlap
- [13] Töröcsik Mária (2005): **Fogyasztói magatartás trendek hatásainak érvényesülése a felsőoktatási piacon – Trendek és a felsőoktatási piac (előadás)**. Pécs, II. Felsőoktatási Marketing Konferencia.

SUMMARY

Over the past ten years we have been able to see the development and improvement of higher education in Hungary, and it has been affirmed by the government that the modernisation of this sector is a key factor in the country's competitiveness.

The goal of Hungary is to become a valued member of the European Higher Education Area, but, according to the Bologna Declaration, the Hungarian HE system, and the attitude to quality, need to be changed over the next few years. It is essential that institutions compete for students, and especially for talented youth willing to study.

Such changes will generate the need to use new tools, and, as a primary conclusion, it is unavoidable that the attitudes of the institutions must change. In our opinion, Hungarian institutions with no market-oriented perspective and activity will be unable to meet the European challenges over the longer-term. The core question is: how can an institution be attractive?

24. KOMMUNIKÁCIÓ MINT VERSENYELŐNY A XXI. SZÁZADBAN

Dr. Buday-Sántha Andrea
kommunikációs vezető
EüM OVSZ

BEVEZETÉS – „MI VAN AZ ÉVEZRED SZEKERÉN”

Mindennapjainkban egyre nagyobb teret hódítanak az olyan elméletek, eszközök, módszerek, gazdasági törvényszerűségek, felismerések, melyek a fejlett piacgazdaságok alapját képezik, működését biztosítják. Ezek közé tartozik a piacbefolyásolás, vagyis a marketingkommunikáció, a PR, az informatika, a távközlés, melyek jelentős fejlődésen mentek keresztül az utóbbi évtizedekben. A változásokat valójában olyan külső, világméretű tendenciák generálják, mint a *globalizáció*, *integráció*, *decentralizáció* (regionalizáció, lokalizáció), a *világszintű információs verseny*, az *informatikai és információs forradalom*, *túlkommunikált társadalmak*, az elektronika rohamos fejlődése, a *multinacionalizáció* fokozódása. Ezek determinálják a világban, valamint az egyes országokban végbemenő gazdasági, politikai, szerkezeti, kommunikációs átalakulásokat, ugyanakkor az egyes országoktól nagyfokú *alkalmazkodást kívánnak*. Az alkalmazkodás nem automatikusan megvalósuló folyamat, hanem tervszerű, tudatos makro- és mikroszintű illetve szubnacionális szintű befolyásoló tevékenységek együttességét magába foglaló rendszer, amelyet „*verseny*” irányít.[15, 21.] A verseny minden területet átszö, az egyén szintjétől egészen a nemzetközi szintig. PHILIP KOTLER, a híres marketing szakember már évtizedekkel ezelőtt megfogalmazta az alábbi gondolatot: „Egy túlkommunikált társadalomban élünk, versenyeznünk kell a figyelemért”. [7, 45.] Versenyeznünk kell a figyelemért egyénnek, szervezetnek, megyének, régióknak, országoknak, azaz minden szinten minden szereplőnek, ami viszont *feltételezi a profi kommunikációt, információ áramoltatást és célja az informálás, közvetve a befolyásolás*.

A fejlett országokban a gazdasági növekedés lelassult a XX. sz. végén. Az egyes piacgazdaságokban a gazdasági szereplők, valamint a piacgazdaságok közt fokozódott a verseny, amelynek hatására egyrészt tőkeintegrációs folyamat indult, kialakultak a multinacionális cégek, másrészt fokozódott az elektronizáció, a technikai innováció, a képzett humán erőforrás alkalmazása. A verseny meghatározó eszköze lett a marketing, és a PR, amelynek jelentős a befolyásolási szerepe. A különböző cégek, szervezetek egyre több információval látták el

az egyént. Ez a folyamat információs dömpinget eredményezett és ezáltal létrejöttek a *túlkommunikált társadalmak*.

A gazdasági növekedés, a versenyképesség megtartásában robbanásszerű változást eredményezett az informatikai rendszerek megjelenése, mely átütő változásokat és lehetőségeket biztosít a szereplők részére. Napjainkban a minőségi termékek mennyiségi reprodukciójának megléte, a folyamatos innováció alapfeltétel. A legversenyképesebb termékek, cégek egyre több hasonlóságot mutatnak, ezért a *megkülönböztethetőség, az egyedi megjelenés, a profi kommunikáció* egy fontos szempont. Az eredményesség, versenyképesség kritériuma ma már a *fejlett informatikai rendszerek* megléte, amelyek *új kommunikációs csatornákat* nyitottak meg és a növekedés alfája-omegájaként aposztrofálhatók. Az információs, kommunikációs forradalomnak az eredménye, hogy *kommunikációs eszközök átstrukturálódnak* és egyben felértékelődnek. Hatásában az ipari forradalomhoz szokás leginkább hasonlítani, de véleményem szerint sokkal radikálisabb változásokat eredményez a világban, a szervezetek, az egyes ember életében és időbeli intenzitása sem összemérhető. *A növekedés alapja az információ áramoltatás, gyűjtés, feldolgozás és a szükséges gyors reflexiók.* BILL GATES szerint „az elkövetkező tíz évben többet változik majd az üzleti élet, mint a mögöttünk álló ötven év során összesen. A nyolcvanas évek a minőség évtizede volt, a kilencvenes évek az újraszervezésé, a következő évtized pedig a sebességé lesz. A gyártó a gazdaság változásaira nem hetek, hanem már órák múlva képes lesz reagálni. E változásokat egy lefegyverzően egyszerű jelenségnek, az információáramlásnak köszönhetjük.”[3]

Természetesen ezek a folyamatok teljesen megváltoztatják a világgazdaságot, ugyanakkor tovább generálják a globalizációs, integrációs, decentralizációs folyamatokat és az innovációt. Ezt bizonyítja, hogy nap mint nap értesülünk újabb és újabb világméretű fúziókról, integrációs lépésekről. Példaértékű korszakban élünk, olyan korszakban, amikor a kialakult tendenciák már meghatározzák az ezredév fejlődési irányát és bizonyos logikai menetet végigfuttatva felállítható egy „racionális hipotézis” a jövőt illetően. Egyszóval *felértékelődik a kommunikációs szakma*, a PR szerepe.

A KOMMUNIKÁCIÓS FORRADALOM HATÁSAI

A világban zajló átfogó folyamatok az ipari társadalmakat az információs társadalmak kialakulásának irányába mozdítják, ami a fokozódó versenyben gyökeresedik és így minden szinten (állami, társadalmi, szervezeti, közösségi, egyéni, gazdasági szinten) megfogalmazódnak a *versenyképesség*, a növekedés, és fejlődés azon *kritériumai*, amelyek biztosítják az eredményességet, hatékonyságot. E kritériumok: a minőség, az innováció (fejlesztés) és a *kommunikáció*, melyek valamilyen formában megfogalmazást nyernek minden terület feltételrendszerében. Ezek megléte esetén a döntő játszma a „gyorsaság mezején” azaz az egyén,

a társadalom, a szervezet reakciósebességén, alkalmazkodó képességén dől el. Az alkalmazkodóképesség ilyen mértékű előtérbe kerülését kaméleon szindrómának is nevezhetnénk.

A világjelenségek közül a legforradalmibb változásokat a jövőben csak úgy, mint napjainkban az informatikai rendszerek térnyerése okozza, mely egyrészt egy technikai forradalmat, – ez táplálja az elektronizálódást, digitalizálódást – másrészt egy információrobbanást idéz elő, aminek következtében jelentősen átstrukturálódnak a működő rendszerek, leépülnek hagyományos hierarchiák és a horizontális működési elemek nyernek teret. Ez a folyamat teljesen összhangban van a decentralizációs folyamatokkal (regionalizáció, lokalizáció), hisz a cél itt is a hatásköröknek, feladatköröknek az érintettekhez telepítése. A globalizációs és integrációs tendenciáknak is forrása, generátora és eszköze is egyben az új kommunikációs, információs rendszerek kialakulása.

Gazdasági hatások

Az információs és informatikai forradalom kényszerítő erővel hat a makro- és mikrogazdasági szereplőkre. *Globális piacok, globális szervezetek és kapcsolatok* alakulnak ki és egy állandó növekedési és tőkeinvestíciós kényszer hat.

Új gazdasági ágazatok születnek és minden ágazatban az elektronikus szolgáltatások mértéke nő, csakúgy mint a terciér (üzleti, pénzügyi szolgáltatások) és kvaterner szektorok szerepe. A fejlődés során *összefonódik a számítástechnika, a távközlés, az Internet*. Új munkafolyamatok, munkamódszerek, valamint új technikák jelennek meg a gazdaságban. A termelési tényezők közül az elérhetőség, megközelíthetőség nem annyira meghatározó. Átvesszi a szerepét az információmozgás, tehát a fizikai (közlekedési) pályák ezáltal tehermentesíthetők, az információ áramoltatással helyettesíthetők. A helyváltoztatás minimalizálása egyrészt áthidalja az időbeli távolságokat, másrészt leredukálja a földrajzi távolságokat, így a közelség jelentősége csökken.

BILL GATES könyvében azt írja: „Szilárdan hiszek abban, hogy az információk gyűjtésének, kezelésének, használatának módja dönti majd el, hogy ki marad fenn, ki bukik el.”[3] A gyors információáramoltatás, a reagálás, beavatkozás létfontosságú. A hagyományos infrastruktúrák mellett kiemelt szerepet kap az *újfajta digitális, informatikai infrastruktúra* kiterjesztése. Az így kialakult hálózatok „behálózzák” az egész világot. Gates ezt az emberi idegrendszerhez hasonlítja. Az egyes ágazatok, szervezetek egyre inkább hálózatokban gondolkodnak, amihez külön hálózatszerkezési stratégia nyújtja az irányvonalakat. Ehhez azonban jelentős és folyamatos tőkebefektetésekre van szükség. A világszintű verseny hatására megfigyelhető tendencia, hogy a fejlett országok GDP-jének fizikai tartalma rohamosan csökken, a vállalatok értékelésében egyre nagyobb szerepet kapnak az immateriális javak. A hozzáadott érték a gazdaság legfőbb mozgatórugója. Az értékteremtésre koncentráló vállalatok stratégiájának központi elemévé válnak a támogató területek, ezek közt is a *kitörési pont*,

a versenyfeltétel a szervezeti kommunikáció. A kommunikáció jelentőségének, piaci súlyának időarányos növekedését támasztja alá FOURCADE és O.CABAT „A reklám antropológiája” című tanulmányában közzétett nyilatkozat, melyet egy múlt század eleji amerikai gyáros tett: „Ha ma választanom kéne, hogy mit tartsak meg: a gyáraitam vagy azt az üzleti hírnevet, amit vállalatom az elmúlt húsz év alatt tevékenységével és kommunikációjával szerzett, gondolkodás nélkül azt felelném, hogy semmisítsék meg a gyárakat, mert azokat 90 nap alatt fel lehet építeni, de a kommunikációs munka évekig tartott és semmilyen összeg nem tudná pótolni azt az értéket, amit az így szerzett hírnév számomra képvisel.” Amerikában majdnem száz évvel később, 1997-ben végeztek egy közvélemény-kutatást, melynek során a kommunikációra vonatkozó piaci felmérésben a megkérdezettek a szervezetek hírnevét tartották a legértékesebb vagyontárgynak. Tehát nem véletlen, hogy a Fortune Magazin listáját vezető vállalatok több, mint kétszer többet költenek pr tevékenységre, mint a rangsor végén találhatók. De BERNARD MAYER, az EUROPOLIS INVEST, Közép-Európa vezető ingatlanalapjának egyik csúcsvezetője is így nyilatkozott: „A siker feltétele a bizalomépítés”[19]

A versenyfeltételekre gyakorolt hatása

Személyes munkatapasztalataim, melyeket a gazdasági, a közigazgatási, majd az egészségügyi szférában szereztem, jól igazolja, hogy a kommunikáció, mint versenyfeltétel megtalálható minden szférában. Sőt mindhárom ágazatban kulcsszerepet tölt be, mint meghatározó elem szerepel, a kommunikáció. Ezt mutatja be az alábbi összeállítás.

<i>Gazdasági</i>	<i>Önkormányzati</i>	<i>Egészségügyi ágazat</i>
4 P = 4 C	4 C = 4 K	4 K = 4 K
1. Érték a vásárlónak	1. Kultúra	1. Konzolidáció
2. Költség	2. <u>Kommunikáció</u>	2. Konstrukció
3. Kényelem	3. Kreativitás	3. Kommunikáció
4. <u>Kommunikáció</u> (PHILIP KOTLER)	4. Kompetencia (EU – sikeres régió)	4. Kultúra (Saját elképzelés)

Mindennapjainkban már nem csak a for profit szféra domináns eszköze és meghatározó stratégiai eleme a PR, hanem az állami szektorban is egyre nagyobb jelentőséget kap, azaz felértékelődik szerepe és hatása. Természetesen más-más fejlettségi szinten van az egyes ágazatokban ennek megjelenési formája, és más-más költségvetési súllyal szerepel.

A hazai kommunikációs szakma helyzetéről, a pr tevékenységéről készített átfogó felmérést 2002-ben, az Annax International, melyben a Figyelő Top 200 cégeit, valamint a Fortune 500-ba tartozó multinacionális vállalatok ma-

gyarországi képviselőit kereste meg. A kérdőíves adatfelvételt mélyinterjúk és szakmai irodalomra épülő elemzések követték. Az eredmények szerint a kommunikációs szakma jelentős fellendülést mutat. A cégek elismerik a PR fontosságát, valamint komoly anyagi eszközöket bocsátanak a külső és belső kommunikációs tanácsadók rendelkezésére. A cégek 100%-a folytat public relations tevékenységet és 56%-a rendelkezik önálló szervezeti egységgel, amit 80%-nál a rendszerváltást követően alakítottak ki. Így a felmérésből is kiderült, hogy ez a forradalmi változás a piacgazdaság gyermeke. A megkérdezett vállalatok 84%-a rendelkezik formális, éves PR költségvetéssel. A vizsgálat idején a válaszadók 20%-a évente több, mint 100 millió forintot költött PR-ra, a többség 50 millió forintnál kevesebbet. A PR felelős legtöbb esetben közvetlenül a csúcsvezetőnek jelent (75%), azaz a vállalat első embere alá tartozik. A tanulmányból kiderül, hogy a kommunikáció a jövőben nem csupán a kommunikátor feladata, hanem a vállalat összes vezetőjének fontos feladata lesz. Fokozatosan terjed az a felismerés, hogy a jó vállalatpolitika nem létezik jó kommunikáció nélkül. A vezetők többsége felismeri, hogy nagyobb hangsúlyt kell fektetni a kétirányú kommunikációra és a cégeknek jobban fel kell készülniük a váratlan környezeti változásokra, válsághelyzetekre, valamint tervszerű, eredményorientált és korszerűbb kommunikációs eszközöket kell alkalmazni. Terjed az a felismerés is, hogy a kommunikációt az üzleti döntés-előkészítési folyamatok legelején kell „mobilizálni”, melynek elsőszámú feladata, hogy összhangot teremtsen a vállalat és környezete között.[4]

Kommunikációs szakmára gyakorolt hatása

A Magyarországon 15 éves múltú visszatekintő szervezeti kommunikációs tevékenység ma már minden nagyobb vállalatnál létezik és ezzel párhuzamosan nő a *szakemberek képzése*. Valamennyi egyetem, főiskola indított kommunikációs szakot. Jelenleg 35 helyen oktatják is hazánkban a kommunikációs ismereteket. Érdekes tendencia, hogy „a legtöbb végzős középiskolai diák közgazdász, jogász vagy *kommunikációs szakember* akar lenni.” [10]

A tudomány mai állása szerint, a pozitív reputáció elérésében és a hozzá vezető út megtalálásában segít a PR, ami „a szervezet kommunikációjának a tudatos szervezését jelenti”[16, 15.], azaz a bizalomépítés művészete, tudománya. A PR egy szervezet hosszú távú stratégiai eszköze. „*A public relations munkafolyamata tervszerű és hosszán tartó erőfeszítés azért, hogy egy szervezet és környezete közötti jóakaratot és kölcsönös megértést építsünk ki és tartsunk fenn.*”[16, 15.] A PR tevékenység kettős feladattal bír, egyrészt a szervezet összes kommunikációs tevékenységét, másrészt az információk gyűjtését és terjesztését látja el. Irányultsága kettős. *A külső PR lényege az image, a goodwill és a bizalom építése*, hogy a szervezet tevékenysége megértést, támogatást nyerjen, valamint befolyásolja a róla alkotott véleményt. Belső PR nélkül azonban nincs külső PR. A szervezet működését a dolgozói által végzett munka je-

lenti. Az ő megnyilatkozásaik a szervezet megnyilatkozása a külső fél számára. *A belső PR célja az identitás és lojalitás kialakítása, valamint folyamatos építése, azaz a jó munkahelyi légkör, a vállalati kép formálása a munkatársak szemében, a munka hatékonyságának fokozása, valamint az interaktív információáramlás biztosítása a szervezeten belül.*

A jogi környezetre gyakorolt hatása

Egy társadalomban a törvényi szabályozás a jogszabályi háttér jól jelzi, az adott terület súlyát, jelentőségét. Minél fontosabb, minél nagyobb jelentőséggel bír a társadalom részére egy terület, annál szabályozottabb. Az alábbi taxatív felsorolással kívánom bemutatni, *a kommunikáció egyes vonatkozásait szabályozó és egyre nagyobb számban megjelenő jogi, etikai szabályokat.*

- A Magyar Köztársaság Alkotmánya
- Sajtóról szóló 1986. évi II. törvény
- A személyes adatok védelméről és közérdekű adatok nyilvánosságáról szóló 1992. évi LXIII. törvény
- A közvetlen üzletszerzés (DM) és a kutatás adatkezelési szabályairól szóló 1995. évi CXIX. törvény
- A rádiózásról és televíziózásról szóló 1996. évi I. törvény
- A gazdasági reklámtevékenységről szóló 2001. évi I. törvény
- Az elektronikus kereskedelmi szolgáltatások, valamint az információs társadalommal összefüggő szolgáltatások egyes kérdéseiről szóló 2001. évi CVIII. törvény rendelkezéseiben a weboldalak, a világháló üzemeltetésére, és a E-mailekre vonatkozó szabályozást találunk.
- A reklámfeliratokról szóló törvény 2005. február közepén lépett életbe.
- Ágazati törvényekben is számtalan kommunikációra vonatkozó paragrafussal találkozhatunk
- Etikai Kódexek száma is rohamosan szaporodik – pl.: Újságíró Szövetségek etikai kódexei (MUK, MAKUSZ, MUOSZ); Magyar PR Etikai Kódex, – de már a nagyobb vállalatok is rendelkeznek Etikai Kódexszel, Tájékoztatási Szabályzattal.

Promóciós eszközökre gyakorolt hatása

A fejlett világban zajló kommunikációs és információs forradalom, a digitális világ térhódítása, – ami a fokozatosan éleződő verseny szülöttje – nap, mint nap új megjelenési formái jelentősen determinálják a kommunikációs eszközök alakulását. A kiépülő *digitális hálózatok* azonban nem veszik át a klasszikus kommunikáció szerepét, hanem az általuk nyújtott lehetőségek egyrészt *gazdagítják a kommunikáció eszközállományát*, másrészt pedig felértékelik, meghatározó tényező rangjára emelik azt, továbbá *biztosítják az egyéni, szervezeti kommunikáció interaktivitását, gyorsaságát. Az új kommunikációs formák átszövik és egy*

új fejlődési pályára helyezik a fejlett társadalmakat. Megfigyelhető tendencia, a különböző kommunikációs módszerek, technikák integrációja. Az eszközök tárházának szélesedésével, egyrészt átalakul a domináns és kiegészítő eszközök meghatározása, másrészt változik a kommunikációs mix összetétele. *Hihetetlen nagy jelentőséggel bírnak a versenyelőny elérésében a kreatív stratégiák és üzenetek, valamint az egyedi ötletek, megjelenési, tájékoztatási formák és eszközök.* Ezért is vált szállóigévé, hogy „annyi PR eszköz, ahány PR szakember”. Tendencia továbbá az információs társadalmakban nemcsak a tájékoztatási, kommunikációs „kényszer”, hanem a tájékoztatási igény növekedése is a pontos, naprakész, könnyen elérhető és hozzáférhető információk iránt. Mindezt a folyamatot követi a törvényhozás is, amely a jogokat és az eszközök használatának korlátait is egyre szélesebb körben szabályozza.

A PR, a szervezeti kommunikációs tevékenység egy hosszú távú stratégiai eszköz, ami a sziklát vájó vízcsepphez hasonlítható: „Egy csepp önmagában semmit sem ér, de a sok csepp együtt nyomot hagy.” Nagyon *tudatosan*, tervszerűen egy pontosan megfogalmazott stratégia mentén kell végezni ezt a tevékenységet, hogy valóban nyomot hagyjon, versenyelőnyt biztosítson. Így az egyes kommunikációs eszközök alkalmazásával önmagában nem érhető el átütő siker, csak más eszközökkel kombináltnak, jól *megtervezett kommunikációs mixszel*. Ugyanígy igaz, hogy az információk, *üzenetek folyamatos ismétlésére, hosszú távú promóciós tevékenységre van szükség* a sikerhez.

Ma már a *hangsúlyt az indirekt eszközökre* kell helyezni, ami *biztosítja az interaktivitást*, és így közvetlenül bevonja a célcsoportot a kommunikációba, mintegy rajta keresztül, vagy egy része által juttatja el az üzeneteket a célcsoport további részéhez és hozza mozgásba azt. Nagyon fontos, hogy a választott eszközök alkalmasak legyenek a széles körű figyelemfelhívásra. Ennek eléréséhez azonban olyan *egyedi ötletekre* vagy legalább *különleges helyszínre, programra vagy nagy nevű védnökre* van szükség, ami képes felkelteni a figyelmet, az érdeklődést az emberekben. Ennek hatására egyre több a „trükkös promóció”. A hirdetések versenyfutása néha túlzásokba csap át. Nem véletlen, hiszen hosszú évek kutatómunkájának eredményét kell néhány másodpercbe sűríteni, méghozzá úgy, hogy az a bizonyos hirdetés legyen a legfeltűnőbb és legmeggyőzőbb. A cégek mindent bevetnek termékeik népszerűsítése érdekében. SZEMÁN BARNA, a GVH irodavezetője szerint „ők is érzékelik, hogy fokozódik a verseny. A nagy cégek olyan kifinomult eszközöket használnak, amelyek gyakran súrolják a megtévesztés határát.”[6] Fontos azonban, hogy azokat a „bizonyos határokat” betartsuk, mert visszaüt a bumeráng. Sas István reklámpszichológus szerint „a hirdetésnek kötelessége, hogy az adott terméket a lehető legjobb színben mutassa be, de a csalás megengedhetetlen. Egy nő is sminkelheti magát, attól ő még ugyanaz marad. A reklám kiemelheti a legvonzóbb tulajdonságokat, de ha mondjuk a fehéritő hatást a számítógéppel állítják elő, az már visszaüthet. Így ugyanis a néző lassan azt sem hiszi el, ami valódi. Az a

reklámozó, aki sokszor alkalmazza a mesterséges manipulációt, hosszú távon saját magát bünteti, mert hiteltelenné válik”[6] Egy biztosan leszögezhető, hogy a rövid távú siker oltárán nem érdemes feláldozni a hitelességet, a pozitív hírnevet. A kommunikációban alapkövetelmény a korrekt, hiteles és sokoldalú tájékoztatás. Ennek újraépítésénél nincs nehezebb és költségesebb dolog. A hatékonyság és eredményesség feltétele továbbá, hogy a szervezet ne csak *kifelé, hanem befelé is alkalmazzon eszközöket*. Ezek hatása erősíti egymást, hiánya azonban hiteltelenné teheti a céget. Fontos kiemelni, hogy *ágazatonként más-más* eszközök használata vezet eredményre. Jellegük, esetleg megjelenési formájuk is eltér a for profit és a non profit szférában.

ÖSSZEFOGLALÓ

A tanulmányban áttekintést kívántam nyújtani a fejlett világot mozgató tendenciákról, ezek közül is kiemelve a fejlődés irányát leginkább determináló információs forradalomról, valamint a kommunikáció, a PR versenyelőnyt biztosító szerepéről, megjelenési formáiról.

A digitális világ térhódítása a fokozatosan éleződő verseny szülöttje, ahol az eladás, a forgalomnövelés a tét, s az alapfeltétel a bizalomépítés. A siker kulcsa a kommunikációs és informatikai rendszerekben, a pontos, naprakész tájékozódásban, tájékoztatásban, valamint a gyors egyéni és szervezeti reakciókban, a profi kommunikációban rejlik. Ma ez jelenti a kitörési pontot az elmaradottság leküzdésében, csakúgy mint a növekedés, a fejlődés fenntartásában. A kiépülő digitális hálózatok azonban nem veszik át a klasszikus kommunikáció szerepét, hanem az általuk nyújtott lehetőségek egyrészt gazdagítják a kommunikáció eszközállományát, másrészt pedig felértékelik, meghatározó tényező rangjára emelik azt, továbbá biztosítják az egyéni, szervezeti kommunikáció interaktivitását, gyorsaságát. Az új kommunikációs formák átszövik és egy új fejlődési pályára helyezik a fejlett társadalmakat. A végeredmény az információs társadalom, ahol alapszabadságjog az információhoz jutás joga, ahol a társadalomnak biztosítani kell az információszerzésben az esélyegyenlőséget.

Magyarország jövőképe teljesen összefonódik az uniós irányvonalakkal. „Az unió meg van győződve arról, hogy Európa jövője attól függ, hogy képes-e lépést tartani a technológiai verseny kihívásaival.”[5, 32.] Ez nemcsak Európára, hanem minden szférában működő szervezetre igaz, és súlyánál fogva kellene kezelniük a digitális technológia, a világháló és a benne rejlő kommunikációs lehetőségek jelentőségét. A kommunikáció szervezése, működtetése kiemelten közhasznú funkció, amely a társadalom fejlődéséhez, az információs társadalom kialakulásához nagyban hozzájárulhat. Egy kitörési pontot jelent a gazdasági, politikai, és a civil szféra számára egyaránt. Az Unió meghatározza azokat a cselekvési irányokat, követelményrendszereket, amelyek az egyes területek

hosszabb távú kialakítását jelölik meg. Az országnak ezekre az elvekre tekintettel a rendelkezésre álló forrásaiknak, eszközeiknek minél jobb kihasználásával törekednie kell *a világban megjelenő fejlődési tendenciákhoz való gyors, rugalmas alkalmazkodásra*. A fő feladat a közeljövőben a versenyképesség erősítésének biztosítása. Ennek összetevője, hogy minden szervezet *pr stratégiai céljai megfogalmazást nyerjenek és tartalmazzák az integrált kommunikációs rendszer tervszerű kiépítését, a korrekt, hiteles, sokoldalú és folyamatos tájékoztatás, és az interaktív külső- és belső szervezeti kommunikáció intézményesítését, rendszerszerű működtetését, valamint a támogatottság, az interaktivitás erősítését*. Ennek azonban feltétele a digitális kommunikációs hálózatok kiépítése, kiaknázása. Az állam e feladatok megvalósításában fontos szerepet játszik, megteremtve az információs társadalmi berendezkedés kialakításának feltételeit.

Mindezek azt igazolják, hogy az államnak és az egyes vállalatoknak társadalmi, politikai, gazdasági érdeke, hogy tevékenysége minél szélesebb körben ismert, a térségben gyakorolt, hatásuk pedig, publikus legyen. Ugyanígy fontos természetesen a lakosság részéről történő visszacsatolás és véleményük megismerése. *Egy szervezet megfelelő kommunikációs eszközökkel történő bemutatása, képvisellete olyan befektetés, amely a cégnek gazdasági hasznot és versenyelőnyt jelent.*

IRODALOMJEGYZÉK

- [1] **Európa A-tól Z-ig, Az Európai Integráció Kézikönyve, Belgium, 1997.**
- [2] Európa 10 pontban, **Európai Bizottság Magyarországi Delegációja, Budapest, 1999.**
- [3] Gates, Bill (1999): **Üzlet a gondolatok sebességével**, Budapest, Geopen Könyvkiadó.
- [4] Göllner András: A hazai pr-szakma, Budapest, www.prherald.hu, 2005. 04. 10.
- [5] Horváth Gyula (1998): **Európai regionális politika**, Budapest–Pécs, Dialóg Campus Kiadó.
- [6] **Kisalföld: Trükkös reklámdömping**, 2004. 11. 31.
- [7] Kotler, Philip (1991): **Marketing management**, Budapest, Műszaki Könyvkiadó.
- [8] Magyar Hírlap: EU-csatlakozás, Budapest, 1999. 04. 01.
- [9] Menedzsment Fórum honlap: A csapatszemlemben látják a jövőt a magyar cégek, www.mfor.hu, 2005. 05. 03.
- [10] MTV 1: Pályaválasztás, Híradó – esti kiadás, 2004. 02. 07.
- [11] Napi Gazdaság: Egyénre lehet szabni a tájékoztatást, Budapest, 1999. 09.08.
- [12] Nyárádi Gáborné – Szeles Péter (2004): **Public Relations I.**, Budapest, Perfekt Kiadó.

- [13] Reggel: Egymillió újság naponta, Budapest, 2004. 11. 04.
- [14] Sándor–Szeles (1990): **Public Relations – avagy az uralkodás titka**, Budapest, Merkuriusz Kiadó.
- [15] Szeles Péter (1998): **A hírnév ereje**, Budapest, STAR PR Ügynökség.
- [16] Szeles Péter (1999): **PR a gyakorlatban**, Budapest, Geomédia Kiadó Rt.
- [17] Trócsányi Sára (2004): **A kommunikáció jogi alapjai**, Budapest, Osiris Kiadó.
- [18] Varga G. Gábor: Mobillevelzés: könnyen és költséghatékonyan, Budapest, Népszabadság, 2005. 04. 22.
- [19] Világgazdaság: A siker feltétele a bizalomépítés, Budapest, 2003. 12. 08.
- [20] Reklámpiac 2004: kik költötték a legtöbbet, 2005. 02. 08.
www.privátbankár.hu

SUMMARY

In this study I would like to demonstrate trends which stimulate progress in the highly developed world - with special regard to the IT revolution, since the latter mainly determines the direction of development, and as its role is to secure communication and PR competitive advantage.

The expansion of the digital world is the product of steadily increasing competition where sales and increasing turnover are at stake, and the fundamental condition is the building of trust. The key to success in communication and in IT systems lies in accurate, up-to-date information-gathering and distribution, as well as in immediate, individual and organisational reaction and professional communication. The significance of this today is that it would be the starting-point for closing gaps, as well as for growth in development. The digital networks now being established, however, do not assume a classical communication role, although the possibilities provided by them do improve communication facilities and enhance the basic value of communication, elevating it to the status of determining factor. In addition, they ensure interactivity itself and also its speed at both individual and organizational level. The new methods of communication bring well-developed societies together and set them on a new development path. The final product is the information society, in which it is a basic right to obtain information and where society must ensure equal opportunities to acquire it.

Hungary's vision is totally interwoven with the EU guidelines. "The EU is convinced that the future of Europe depends on whether it is able to keep abreast of the challenges of the technological competition." [12]. This is true not only for Europe, but for each organization in this sector, and the importance of digital technology, the worldwide net and the built-in communication opportunities need to be managed accordingly. The organization and operation of communication are functions in the public domain, which may go a long way

towards development of society and the establishment of the information society. It signifies the take-off point for the economic, political and civil sectors. The EU determines those action guidelines and criteria, which are the defining terms for these areas, and the country, considering these principles, and utilising EU assets and resources as fully as possible, should endeavour to *adapt itself to world development trends as quickly and as flexibly as possible..* The major task is to ensure the strengthening of competitiveness in the near future, and elements in that are the determination of goals for PR strategy based on the systematic implementation of an integrated communication system – an impartial, trustworthy, comprehensive and permanent information flow – together with interactive external and internal *organisational communication institutionalisation*, its systemic operation – and also the strengthening of support and interactivity. However, the implementation and utilisation of digital communication networks are preconditions for this., and the government has an important role to play in achieving these goals by establishing appropriate conditions of implementation for an information society.

These endorse the social, political, and economic interest of the government and of individual companies in disseminating information concerning their activities as widely as possible, and to make public their effects within the region, and it is clear that feedback from the inhabitants and the communication of their opinions are also of importance. *The introduction and representation of an organisation by appropriate communication tools is an investment which means economic and competitive advantage for the company.*

25. AZ EGYETEMI TUDÁSTRANSZFER SZEREPE AZ INNOVÁCIÓALAPÚ REGIONÁLIS FEJLESZTÉSBEN

Horváth Kornélia

PhD-hallgató

Pécsi Tudományegyetem

Közgazdaságtudományi Kar

Regionális Politika és Gazdaságtan Doktori Iskola

A mai gazdaságok fejlődési üteme, versenyképessége nagymértékben az emberi tényezőktől, a termelésben és szolgáltatásokban hasznosított tudástól függ. Ennek következtében a tudományos és technológiai fejlődés lett a különböző térségek fejlesztésének kulcsfontosságú eleme.

Az USA-ban, de Európában is növekvő mértékben a helyi egyetemek a nemzeti és regionális gazdasági fejlesztés központi szereplőivé váltak az utóbbi 20 évben. Tapasztalatok alapján ugyanis kiemelkedő szerepük van a különböző országok regionális innovációs rendszereiben és így gazdasági fejlődésében.

Az EU az évtized végéig a világ legversenyképesebb és legdinamikusabban növekvő, tudásalapú gazdasága kíván lenni, ami komoly kihívást jelent számunkra is.

A közelmúltban pozitív változások történtek a kutatás- és innovációpolitika megvalósítását biztosító jogszabályi, támogatási, és intézményi feltételrendszerben. De vajon létrehozták az innováció regionális feltételrendszerét?

A következő fejezetben az egyetem és a régió kapcsolatával, illetve az egyetemek potenciális gazdasági hatásaival foglalkozom. A harmadik fejezet tárgya hazánk innovációpolitikájának, regionális innovációs rendszereinek vizsgálata. A tanulmányt összegzés zárja.

TUDÁS ÉS INNOVÁCIÓ – EGYETEMEK GAZDASÁGI SZEMMEL

Az innováció meglévő tudáselemekből új, gazdaságilag hasznosítható tudás létrehozatalát jelenti. Az innovációs rendszerek irodalmában [15], [16] fontos megállapítás, hogy egy ország innovációs tevékenységét, technológiai fejlődését számos tényező befolyásolja, melyek együttesét innovációs rendszernek nevez-

zük. Az innováció kulcseleme a tudás áramlása a rendszer elemei¹, ill. az együttműködésüket² segítő közvetítő (hídképző) intézmények között. Egy térség innovációs rendszerének fejlettségét, teljesítményét alapvetően a szereplők által birtokolt tudásmennyiség, és a közöttük lévő kapcsolatok intenzitása, sűrűsége (tudásáramlás erőssége) határozza meg.

A regionális szint kiemelt szerepet tölt be az innovációs folyamatok tekintetében. Egyrészt a régiók eltérnek egymástól az innováció előfeltételeiben (munkaerő képzettsége, oktatás színvonala, kutatóintézetek száma, stb.). Másrészt az innováció szempontjából legértékesebb, új technológiai tudás³ általában rejtett, csupán személyes kapcsolatok által közvetíthető. Ezek gyakorisága azonban függ a térbeli távolságtól, a szereplők relatív térbeli pozíciójától [1]. Továbbá a tudás létrehozói és felhasználói közötti interakciók, a tudás mellék- és utó- (spillover, spin-off) hatásai mind közvetlen kapcsolatokon alapulnak, így térben korlátozottak⁴.

Az egyetemek szerepe, regionális hatása a környezetünkben végbement jelentős változások következtében átalakult. A „tudás” létrehozói és továbbfejlesztői fokozatosan bekapcsolódtak a gazdasági élet vérkeringésébe.

A híres Szilícium-völgy⁵ és a Boston környéki ún. 128-as Út⁶ mellett [5], [20], [21], világszerte számos látványos eredményeket felmutató csúcstechno-

¹ A rendszer elemei az ipari szektor (iparvállalatok, termelők, beszállítók, ipari kutatóintézetek), a tudományos szektor (egyetemek, kutatóintézetek), az ipari szolgáltató szektor (pl.: pénzügyi-, jogi-, vagy képzési tanácsadók), és az intézményi szektor (jogsabályok, törvények, viselkedési szabályok, normák) [7].

² Az innovációs rendszer kulcsszereplői közötti interakciók lehetséges formáit, jellemzőit részletesen ld. [12].

³ Az emberi tudás alapvetően két részre bontható. A kodifikált tudás megjelenik, „testet ölt” (pl. könyvekben, szabadalmi bejelentésekben), ezért viszonylag könnyen továbbítható, azonban csupán egy részét tükrözi a „tudástermelő” adott témával kapcsolatos ismeretanyagának. Az ún. tacit (hallgatólagos) tudás ezzel szemben sokkal inkább személyhez kötött, átadása közvetlen kapcsolatot, gyakori interakciókat igényel.

⁴ A tudásáramlás és a térbeli közelség közötti kapcsolatot kitűnően bizonyítják például a szabadalmi adatok elemzésével foglalkozó tanulmányok. Annak ellenére ugyanis, hogy a szabadalmi leírások többnyire kodifikált tudást tartalmaznak, a bejelentések térbeli csoportosulást tükröznek [13].

⁵ A korábban mezőgazdasági terület a csúcstechnológiai iparágak területén bevezetett, világhírű innovációk hatására – melyeknek a térség egyeteme (Stanford University) jelentette a gyújtópontját -, 1970-re az Államok egyik leggazdagabb és leggyorsabban növekvő városi övezetévé vált.

⁶ A 128-as Út fejlődésének is a világhírű egyetem, a Massachusetts Institute of Technology (MIT) tevékenysége jelentette az alapját. Olyan környezetet, regionális milieut teremtett ugyanis, ami rendkívüli vonzerőt jelentett a magasan kvalifikált szakértők, mérnökök, kutatók, az új vállalkozások, és a világ minden részéről érkező tehetséges hallgatók számára.

lógiai központ jött létre⁷. Tapasztalatok alapján ezek kialakulása elválaszthatatlan a helyi egyetemek ebben játszott szerepétől. Az utóbbi években ezért növekvő számú, a felhasznált módszertan szempontjából igen sokoldalú nemzetközi és hazai kutatás foglalkozott az egyetemek ill. az egyetemi kutatások regionális gazdasági szerepével, a tudásáramlás természetének, mérési lehetőségeinek vizsgálatával⁸.

Az egyetemek sok tekintetben hasonlítanak a gazdasági szervezetekhez. Felfoghatóak olyan intézményekként, melyek bizonyos inputokat megszerezve⁹, meghatározott outputokat (a régiót befolyásolni képes lokális előnyök) hoznak létre [14]. Ezek a következők:

1. *Tudástermelés*: új tudományos-műszaki tudás létrehozása kutatáson keresztül.
2. *Szellemi tőke létrehozása*, fejlesztése oktatási tevékenységen keresztül (tudásáramlás a hallgatók felé – a jövő vállalkozóinak „megteremtése”).
3. *Tudástranszfer-mechanizmusok*: Ezek négy szélesebb kategóriája [24]: tudásáramlás publikált kutatási eredmények, szabadalmi dokumentumok közvetítésével (1); az egyetemi és vállalati szakértők kapcsolatai révén (2); formalizált üzleti kapcsolatok által (technológiai innováció¹⁰, „spin-offs”¹¹) (3); ill. az iparvállalatok által igénybevett egyetemi létesítmények (pl. könyvtárak, kutató laboratóriumok) eredményeként (4).
4. *Költekezési és beruházási hatás*: az egyetemi dolgozók, tanulók vásárlásainak, ill. az intézményi szintű beruházásoknak a felszorzozódó (multiplikatív) jellegéből fakad [8].
5. *Hozzájárulás a régió tudásalapú infrastruktúrájához*: Az egymással gyakori, intenzív kapcsolatot fenntartó „tudástermelők” (egyetemek,

⁷ Research Triangle (North Carolina), Silicon Alley (New York), Silicon Forest (Seattle), Silicon Hills (Austin-San Antonio), Laser Lane (Orlando), Silicon Fen (Cambridge, Nagy-Britannia), Silicon Wady (Izrael) [22].

⁸ Az egyetemek regionális gazdasági hatását vizsgáló nemzetközi szakirodalom részletes bemutatását lásd [25] tanulmányban.

⁹ Pl. felszerelések, berendezések, épületek, kutatás-fejlesztési létesítmények, hallgatók, szolgáltatások, külső források, stb.

¹⁰ Technológiai innováció: a tudás felhasználása, gyakorlati alkalmazása elsősorban új, piacképes termékek és szolgáltatások létrehozására, vagy javítására.

¹¹ Az egyetemi tudásbázisra épülő ún. „spin off” (kipörgetett vagy hasznosító) vállalatok igen sikeres példáját reprezentálja az Ohio Egyetem kutatására alapozva 1983-ban létrehozott Diagnostic Hybrids Inc. Egy vállalkozó (Wilfred Konneker) valamint két professzor (Joseph Jollick, Thomas Wagner) által alapított, a világ 500 leggyorsabban növekvő vállalkozása sorában ma a 219-dik helyet elfoglaló cég, világelső a fertőzések és autoimmun betegségek körmeghatározásához felhasznált összejt-kultúrák előállításában [3].

kutatóhelyek hálózatai) növelik a régió tudástermelő képességét, a tudásáramlást, így az innovációs aktivitást.

6. *Kedvező regionális „milió” kialakítása:* egy tudáson alapuló, kiváló adottságokat felmutató tudástérség ösztönzi a gazdasági fejlődést, hiszen kreatív, tehetséges, és egymással kapcsolatokat kereső embereket vonz egy adott területre, megteremtve a technológiai tudás és szakértelem páratlan koncentrációját.

Egy egyetem tehát potenciálisan a tudás létrehozója, forrása, továbbítója, munkáltató és munkahelyteremtő, fejlesztő, beruházó, és végső soron a regionális innovációs folyamatok kiindulópontja, fokozója, egyfajta „innovációs akcelerator”. Tevékenységeinek lokális gazdasági eredményei a vállalati termelékenység és versenyképesség növekedése, új vállalkozások születése, bővülése, a jövedelmek emelkedése, az életminőség javulása, vonzó regionális milió kialakulása, összességében pedig, az innováció regionális feltételeinek javulása, növekvő regionális képesség a fenntartható fejlődésre.

Természetesen az, hogy egy egyetem képes legyen lokális gazdaságfejlesztő aktorként fellépni, regionális „gyújtóponttá” válni, sok tényező (pl.: az egyetem mérete, belső politikája, szabályozási és finanszírozási környezete¹², stb.) függvénye. Mind az egyetem, mind a társadalom (beleértve az üzleti és kormányzati szférát) felől támogatást igényel, nem beszélve az egyetemek köré szerveződő hídképző intézmények¹³ fontosságáról.

INNOVÁCIÓPOLITIKA MAGYARORSZÁGON

A fejlett államokban a gazdasági fejlődés dinamizálása érdekében az innovációk terjedését elősegítő intézkedéseket általában innovációs törvény¹⁴ szabályozza. Magyarországon idáig még nem volt ilyen jellegű eszköz az innovációs, illetve a K+F tevékenység szabályozására.

¹² Az egyetemek finanszírozási, szabályozási hátterének bemutatását lásd [10].

¹³ Ennek kiváló példáját mutatja az Ohio University (Athens, OH) legnagyobb „outreach” programját jelentő „The Voinovich Center for Leadership and Public Affairs”. A mintegy 24 éves múltra visszatekintő akadémiai szervezet a tudományos, az üzleti ill. a kormányzati szféra kivételes kapcsolatrendszerét, hálózatát hozta létre, így a regionális innovációs rendszer szereplői közti interakciók magas számának és intenzitásának elérése által, központi szerepet tölt be a az állam többi részéhez képest elmaradottnak minősülő térség (Appalachian Ohio) regionális fejlesztésben [3].

¹⁴ Az USA-ban például 1980-ban két ilyen célú törvény is született: a műszaki innovációkról rendelkező Stevenson-Wydler féle törvény (Technology Innovation Act of 1980 (15 U.S.C. 3710)), ill. a kutatási eredmények gyors hasznosulását, a szellemi tulajdon védelmét segítő Bayh-Dohle törvény. Egybehangzó vélemények szerint mindkettő nagyban hozzájárult az Államok gazdaságának közelmúltbeli látványos fejlődéséhez.

Az innovációs rendszer hatékony működését támogató jogszabályi háttér kialakítása fontos az ország számára, hiszen a rendszerváltás után a magyar kutatás-technológiai szektor igen jelentős mértékben vesztett erejéből [18], [4], [6], [26]. A K+F kiadások ill. kutatás-fejlesztésben foglalkoztatottak létszámának radikális csökkenése, ill. a szabadalmi bejelentések számának drámai esése mellett talán a legnagyobb gondot az innovációs rendszer szereplőinek alacsony együttműködési hajlandósága¹⁵, a finanszírozási problémák, és a jogérvényesítés nehézségei jelentik. Az erős területi koncentráció¹⁶ kérdéséről pedig megzslanak a vélemények¹⁷.

Az innováció gazdasági hasznosulásának, térbeli terjedésének elősegítése, ill. a tudomány és technológia szerepének erősödése érdekében ezért 2003-ban megkezdődött a K+F irányítási, végrehajtási, támogatási és intézményrendszerének ill. a teljes innovációpolitikának a megújítása. A „reformfolyamat” első lépése a hazai innováción alapuló versenyképesség javítását szolgáló, ún. *Kutatási és Technológiai Innovációs Alap* létrehozása volt. Megalakításának célja, hogy egyrészt mentesítse az innovációt az éves „kötségvetési alkuktól” (vagyis feloldja a több éves kötelezettségvállalást jelentő K+F projektek és az éves ciklusú kötségvetési gazdálkodás közötti feszültséget), másrészt biztosítsa a gazdasági szféra befizetéseinek visszaáramlását a fejlesztésekbe¹⁸. Két legfontosabb bevételi forrása a gazdasági társaságok meghatározott köre által befizetett járulékok¹⁹ és a központi kötségvetési támogatás.

A 2004. január 1-jével megalakult, az innovációt nemzeti szinten koordináló *Nemzeti Kutatási és Technológiai Hivatal (NKTH)*, együttműködve az érintett hazai és külföldi szakmai, társadalmi és államigazgatási szervezetekkel, felelős a Kormány tudomány- és technológiapolitikájának alakításáért és végrehajtásáért. Feladatkörébe tartozik – egyebek mellett – az Innovációs Alap pénzeszközeinek tervezése, a pályázati stratégia és támogatási programok kidolgozása-

¹⁵ Miközben az EU(15)-ben a vállalatok 1/3-a, Magyarországon csupán 1/5-e tart fenn innovációs kapcsolatokat vevőivel, szállítóival és felsőoktatási intézményekkel. Az állami és non-profit kutatóhelyekkel való együttműködés is hasonló (EU: 20%, hazai 8%) trendet követ [26].

¹⁶ A K+F ráfordítások 64,8%-a, a teljes időre átszámított kutató-fejlesztők 61,8%-a Budapesthez kötődött 2002-ben.

¹⁷ Varga és Schalk (2004) az agglomerációs hatások tudásáramlásban betöltött pozitív szerepéről számolnak be a térszerkezet makrogazdasági növekedésben játszott szerepével foglalkozó magyarországi adatokra épülő tanulmányukban [28].

¹⁸ Az Alap pénzeszközeiből minden évben legalább annyit kell a gazdasági társaságok által közvetlenül vagy közvetve megvalósított innovációs, illetve K+F tevékenységére fordítani, amennyit abban az évben befizettek.

¹⁹ 2004-től minden 10 főnél több munkavállalót foglalkoztató gazdasági társaságnak az előző évi korrigált nettó árbevétele alapján innovációs járulékot kell fizetni. Ehhez a kötségvetés – „együtt mozogva” a vállalkozói kör hozzájárulásával – a két évvel korábbi összeggel járul hozzá [23].

sa, eredményességük elemzése, értékelése, és fejlesztése. Az Alapra vonatkozó alapvető stratégiai kérdésekkel a *Kutatási és Technológiai Innovációs Tanács*, a kutatás-fejlesztési pályázatok lebonyolításával pedig az NKTH által felügyelt *Kutatás-fejlesztési Pályázati és Kutatáshasznosítási Iroda* foglalkozik.

A folyamat eddigi legnagyobb eredménye Innovációs törvény²⁰. Célja, hogy átfogó, normatív kerettörvényként „segítse a magyar gazdaság versenyképességének növekedését, fejlessze a nagy hozzáadott értéket létrehozó, magas szintű tudáson alapuló termelést és szolgáltatásokat, hozzájáruljon a gazdasági, társadalmi és környezeti szempontból egyaránt fenntartható fejlődési pálya kialakításához, ezzel a magyar lakosság életszínvonalának és életminőségének javításához”[11].

Ahogy korábban utaltam rá, az innovációs folyamatok tekintetében a regionális dimenzióknak kitüntetett szerepe van. Az innovációt előtérbe helyező gazdaságpolitika „szülőföldjének” számító USA-ban²¹ az alkalmazott eszközök és programok mindegyike az innováció regionális feltételeinek javítását szolgálja, egyrészt a régióban rendelkezésre álló tudástömeg növelése, másrészt az innovációs rendszer helyi szereplői közötti tudásáramlások (nagy hangsúlyt fektetve a helyi egyetemekre²²) intenzitásának fokozása révén.

Az innovációs törvény bár megfelelő alapot nyújt az innovációpolitikai célok kialakításához ill. az ágazatpolitikai innovációs feladatok koordinálásához, a területi aspektusok nem jelennek meg benne kellő hangsúllyal. Az erősödő nemzeti innovációs intézményrendszer ellenére még hiányzik a megfelelő területpolitikai képviselő, az innováció régiószintű szervezeti-irányító rendszerre [9].

Természetesen pozitívumokról is beszélhetünk az innovációs folyamatok regionális hangsúlyának, ill. az egyetemek szerepének növelése kapcsán. A *Regionális Egyetemi Tudásközpontok* létrehozására meghirdetett pályázat például, – felismerve az akadémiai szektor jelentőségét a regionális fejlődésben – olyan regionális vonzáscentrumok létrehozását támogatja, melyek kiemelkedő minőségű K+F és innovációs tevékenységeiket az innovációs rendszer más szereplőivel együttműködve végzik, ösztönözve a régiók technológiai és gazdasági fejlődését. Emellett – építve a helyi tudástermelőkre – megkezdődött az innová-

²⁰ 2004. évi CXXXIV. törvény a kutatás-fejlesztésről és a technológiai innovációról [11].

²¹ Az USA regionális innovációs politikájának jellegzetességeit [27] foglalja össze.

²² Az USA-hoz hasonlóan Európában is felismerték a tudományos szektor innovációs folyamatban betöltött szerepének jelentőségét. Az oktatáspolitikákban, de az egyetemi kutatások területén is előtérbe került a vállalati igényeknek való megfelelés, a tudomány gyakorlathoz való közelítése („európai paradoxon” jelenség [19]). Az egyetemek oktatási és kutatási funkciójának megerősítése, a tudás terjesztésének és gyakorlati alkalmazásának elősegítése érdekében ezért több országban reformokat vezettek be (Portugália, Ausztria, Olaszország) az elmúlt években [2].

ciós intézményrendszer elemeinek területi kiépülése is. A *Regionális Innovációs Ügynökségek* pályázat az innovációs szereplők hálózati együttműködését, ill. a kapcsolódó szolgáltatáshálózat kiépülését célozza. Tekintve, hogy a magyar innovációs folyamatok egyik legnagyobb hátráltatója az alacsony szintű együttműködés, a fenti két kezdeményezés mindenképpen bizalomra ad okot.

A vázolt intézményi, finanszírozási változtatások, ill. a törvényjavaslatban lefektetett célok azonban csupán a keretet jelentik. Az eredményesség a jelenleg zajló, hazai és európai uniós feltételrendszerhez igazodó innovációpolitika gyakorlati kivitelezésén és folyamatos fejlesztésén múlik majd.

ÖSSZEGZÉS

A modern gazdaságok fejlődését növekvő mértékben a tudomány, a szellemi vagyon táplálja. Az EU 2010-re a világ vezető tudásalapú gazdasági régiójává kíván fejlődni, ami komoly kihívást jelent hazánk számára is. Az innovációs folyamatok ösztönzésére irányuló „reformfolyamat” ennek megfelelően hazánkban is elindult.

Az egyetemek szerepe kiemelkedő fontosságú lehet egy-egy térség szempontjából. A kutatási, oktatási tevékenységen, a tudástranszfer-mechanizmusokon, ill. a kedvező regionális „millió” kialakításán keresztül ugyanis olyan páratlan környezetet teremthetnek, mely az innovációs aktivitás dinamizálásán keresztül „gyűjtőpontja” lehet a régió fejlődésének.

Magyarország egyik legfontosabb vagyona az egyetemeken, kutatóintézetekben felhalmozódott alaptudás. Az innovációpolitika formálása ill. a fejlesztési stratégiák kidolgozása során ezért kiemelt szerepet kell kapnia a tudományos szektorban keletkező szellemi tőke továbbításának. Az innováció regionális hangsúlyának, ill. a helyi egyetemek szerepének növelésére, a vidéki tudáscentrumok létrehozására irányuló kezdeményezések pozitív változások irányába mutatnak. Az innovációs tevékenységet régió szinten koordináló, hatékony, megfelelő kompetenciával rendelkező szervezeti hálózat kiépítése elengedhetetlen a jövőbeli nemzeti és uniós célok eléréséhez.

IRODALOMJEGYZÉK

- [1] Acs, Z. Varga, A. (2000): Térbeliség, endogén növekedés és innováció, **Tér és Társadalom**, Vol. 14., pp. 23–29.
- [2] Balogh, T. (2004): **A magyarországi innováció helyzete az új Európában**, NKTH, www.nkth.gov.hu.
- [3] Casey, M. A. (2005): „Do the math”, **Ohio Today**, Vol. 6., number 2., pp. 14–19., Winter 2005.
- [4] Dévai, K., Kerékgyártó, Gy., Papanek, G. és Borsi, B. (2001): A felsőoktatás K+F szerepe az innovációs folyamatokban, **Magyar Tudomány**, 4. szám.

- [5] Dorfman, N. (1983): Route 128: the development of a regional high technology economy, **Research Policy**, Vol. 12., pp. 299–316.
- [6] Dőry, T. (2001): Az innováció kutatások megjelenése a regionális elemzésekben – Az innováció regionális perspektívában, **Tér és Társadalom**, Vol. XV., pp. 87–106.
- [7] Fischer, M. (2001): Innovation, knowledge creation and systems of innovation, **The Annals of Regional Science**, Vol. 35., pp. 199–216.
- [8] Florax, R. (1992): **The University: A Regional Booster? Economic Impacts of Academic Knowledge Infrastructure**. Avebury, Aldershot.
- [9] Gál, Z. (2004): Az innováció regionális intézményrendszere és a versenyképesség, In: Pálné Kovács Ilona (2004), **Versenyképesség és igazgatás**, MTA Regionális Kutatások Központja, Pécs 2004, pp. 115–137.
- [10] Horváth, K. (2004): Az innovációalapú regionális fejlesztés lehetőségei Magyarországon. Az egyetemi kutatások szabályozási, finanszírozási környezete, **Tér és Társadalom**, XVIII. évf., 4. szám, pp. 29–49.
- [11] **Innovációs Törvény (2004): 2004. évi CXXXIV. törvény a kutatás-fejlesztés és a technológiai innovációról**, <http://www.nkth.hu>.
- [12] Inzelt, A. (2004): The evolution of university-industry-government relationships during transition, **Research Policy**, Vol. 33., pp. 975–995.
- [13] Jaffe, A., Traftenberg, M., Henderson, R. (1993): Geographic localization of knowledge spillovers as evidenced by patent citations, **Quarterly Journal of Economics**, Vol. 108., pp. 577–598.
- [14] Luger, M. and Goldstein, H. (1997): What is the Role of Public Universities in Regional Economic Development, In: Bingham, R and Mier, R (Eds.): **Dilemmas of urban economic development. Issues in theory and practice**. Sage Publication, London.
- [15] Lundval, B. (1992) (Ed.): **National Systems of Innovation**. Pinter, London.
- [16] Nelson, R. (1993) (Ed.): **National Innovation Systems**, Oxford University Press, New York.
- [17] NKTH (2004): Lippényi T: **A regionális innovációs rendszer kialakítása**, NKTH, www.nkth.gov.hu.
- [18] Papanek, G. (1999): **Az innovatív vállalatok, illetve a K+F intézetek, egyetemek és hídképző intézmények együttműködése**, Budapest, GKI Gazdaságkutató Rt. – Országos Műszaki Fejlesztési Bizottság.
- [19] Papanek, G. (2003): Az európai paradoxon a magyar K+F szférában, **Fejlesztés és Finanszírozás**, 4.sz., pp. 40–47.
- [20] Saxenian, A. (1985): Silicon Valley and Route 128: Regional Prototypes or Historic Exceptions?, In: Manuel Castells (ed.), **High technology, space, and society**, Sage Publications.
- [21] Saxenian, A. (2000): Regional networks and innovation in Silicon Valley and Route 128, In: Acs Z. (ed.) 2000 **Regional Innovation, Knowledge and Global Change**, 123–138., Printer, London.

- [22] Szalavetz, A. (2003): Az információs technológiai forradalom és a világ-gazdaság centrumán kívüli országok technológiai felzárkózása, **Közgazdasági Szemle**, Vol. L., január, pp. 22–34.
- [23] Szitáné Kazai Á. (2004): Reformok a kutatás-fejlesztés területén, **Magyar Felsőoktatás**, 2004/3, <http://www.magyarfelsoktatás.hu>.
- [24] Varga, A. (2000): Local academic knowledge spillovers and the concentration of economic activity, **Journal of Regional Science**, vol. 40, pp. 289–309.
- [25] Varga, A. (2004): Az egyetemi kutatások regionális gazdasági hatásai a nemzetközi szakirodalom tükrében, **Közgazdasági Szemle**, Vol. LI., pp. 259–275.
- [26] Varga, A. (2005a): **Innováció és kutatásfejlesztés Magyarországon**, Műhelyvita összefoglaló dokumentum. Ipargazdasági Kutató és Tanácsadó Kft.
- [27] Varga, A. (2005b): **Regionális innovációs politika az USA-ban: Tanulmányok és magyarországi tanulságok**, Magyar Tudomány, megjelenés alatt.
- [28] Varga, A. and Schalk, H. (2004): Knowledge spillovers, agglomeration and macroeconomic growth. An empirical approach, **Regional Studies** Vol. 38., pp. 977–989.

SUMMARY

Today, scientific-technological knowledge is a key factor in the economic development of countries and their regions.

Over the last 20 years, universities have become the central actors of regional economic development in the USA as well as in Europe, and experience and observations show that they have a crucial role to play in regional innovation systems and economic growth.

The European Union aims to become the leading knowledge-based region of the world by 2010 and this constitutes a serious challenge for Hungary also. Positive changes have been introduced in terms of forms of regulatory framework, support- and institutional-systems of research and innovation policy. After surveying the potential role and impact of universities on the local economy this paper attempts to analyse the prospects for an innovation-based regional development strategy for Hungary particularly in respect of the role which universities might play in this.

26. BÁCS-KISKUN MEGYE INNOVÁCIÓS RENDSZERE – EMPIRIKUS VIZSGÁLATOK EREDMÉNYEI

Patik Réka

PhD-hallgató

Szegedi Tudományegyetem Gazdaságtudományi Kar
Közgazdaságtudományi Doktori Iskola

Bács-Kiskun megyét fekvése, gazdasági szerkezete – a szinte már a főváros vonzáskörzetét jelentő északi területei és a Szeged közelségét élvező, a Vajdasággal szerves kapcsolatban lévő déli kistérségek, határoló, nagy folyói, mezőgazdasági hagyományai és a régióban is jelentősnek mondható ipara – a területi vizsgálatok érdekes célpontjává teszi. A talán regionális szinten is útkeresésnek tekinthető, második Nemzeti Fejlesztési Tervet előkészítő időszak a megye részéről is fontos lépések megtételét igényli. Innovációs koncepciója a regionális innovációs stratégiát követve 2005 folyamán fog elkészülni. Érdeklődésemet a mindezen útkeresést megalapozó, annak hátterét jelentő, és a szakirodalomban a térségi együttműködések kapcsán gyakorta emlegetett innovációs rendszerek keltették fel. Vajon rendelkezik-e a megye olyan innovációs rendszerrel, mely lehetőséget teremt a versenyképesség fokozására?

Jelen tanulmányban empirikus vizsgálatokra¹ támaszkodva felmérem a megye innovációt támogató intézményeit és a vállalkozások innovativitását. Célom annak bemutatása, hogy a megye innovációs fejlesztéseinek milyen intézményi, kapcsolati háttere van, milyen lehetőségek kínálóznak Bács-Kiskun megye számára ezen a téren a jövőben.

BEVEZETÉS

A gazdaságfejlesztés, a versenyképesség fokozására való törekvés fókuszában ma már egyre inkább régiók, nem pedig nemzetgazdaságok állnak. Ennek fő oka, hogy a tartós versenyelőnyök földrajzilag koncentrálnak, a globális versenyben a lokális térségek „ereje” a meghatározó [8]. A régiók vizsgálata,

¹ Az empirikus felmérés a Bács-Kiskun Megyei Vállalkozásfejlesztési Alapítvány megyei Műszaki Fejlesztési Céllelőirányzat támogatásából (MFC/4-2004) megvalósuló projektjének keretében folyt.

elemzése a térségi versenyelőnyök megismerése, kiaknázása, növelése érdekében több fogalom, koncepció mentén is megindulhat: a szakirodalom szívesen és gyakran épít a klaszter vagy a regionális innovációs rendszer fogalmára². Számunkra a regionális innovációs rendszer jelenti most a vezérfonalat, melyet a térség gazdasági szereplői által alkotott hálózat és az ehhez kapcsolódó intézményi keret interaktív együtteseként értelmezünk [1] [13].

Ezzel egy olyan gondolatra (ti. az innovációs rendszerekre) alapozunk, mely a '80-as évek elején született, mára pedig számos gazdasági szervezet, szerveződés (OECD, EU, UNCTAD) befogadta, elemzési keretként használja [11]. Ezen belül az összefoglaló munkák a '90-es évek közepére teszik a regionális innovációs rendszer fogalmának megszületését, melyet mint a tudás gazdaságba vezetésére ható rendszert vizsgálnak.

Felvetődik a kérdés, hogy az innovációs rendszerek hatékonyan működ(het)nek-e regionális szinten is. LUNDVALL [4] szerint a nemzeti szint és a nemzetközi együttműködések képesek igazán hatékonyan támogatni az innovációt. A regionális innovációs rendszerek és stratégiák a nemzeti innovációs rendszer gyengesége esetén kaphatnak hangsúlyt. Egyes szerzők felhívják a figyelmet ugyanakkor arra, hogy „a megfelelő innovatív környezet kialakítása és az újonnan alakult technológiaorientált vállalkozások beágyazása a helyi (regionális) tényezőktől és elkötelezettségtől függ” [3, p. 177], bármilyen hatékony is legyen a nemzeti rendszer.

Kevésbé fejlett országokban az innovációt és így az innovációs rendszereket is érdemes sokkal tágabban, a mindennapi tevékenységek szintjén értelmezni, hiszen itt kisebb valószínűséggel működnek kifinomult, fejlett rendszerek [11]. A tág megközelítés szükségessé teheti a szociálpolitika, a munkaerőpiac, a környezetvédelem, a tudomány- és technológiapolitika vizsgálatának bevonását is.

Mindezek Bács-Kiskun megye esetében igencsak releváns kérdések: érdemes-e az innovációs rendszert regionálisnál is alacsonyabb szinten, megyei viszonylatban vizsgálni, illetve hogyan ragadható meg az innováció az ország egy versenyképességi rangsorban nem túl előkelő helyet elfoglaló megyéjében? Tanulmányomban egy rövid ismertető rész után egy hosszabb empirikus kutatási folyamat első lépésének eredményeit mutatom be.

BÁCS-KISKUN MEGYE GAZDASÁGA ÉS INTÉZMÉNYRENDSZERE

Úgy szólván nyilvánvaló, hogy a nemzeti innovációs rendszer elemei Magyarországon területileg egyenlőtlenül fejlettek [10]. Kiemelkedő szereppel bír természetesen a főváros, emellett pedig az egyetemi városok és a befektetések cél-

² Nem térünk most ki a klaszter és a regionális innovációs rendszer fogalmának elkülönítésére, melyet az észak-európai szakirodalom oly erősen hangsúlyoz [1].

pontját jelentő észak-nyugati országrész. Bács-Kiskun megye számára ez nem teremt előnyös helyzetet.

Statisztikai adatok

A megye nemcsak ebből a szempontból szenved hátrányt. Lemaradására utalhat az egy foglalkoztatottra jutó GDP országos átlag alatti értéke (akár a hatékonyságra, akár a foglalkoztatottsági szintre vezetjük is vissza), az iskolai végzettség és a korösszetétel összefüggései [9].

A gazdasági-társadalmi mutatók mellett Bács-Kiskun megye kutatás-fejlesztésre vonatkozó adatait is érdemes megnézni. A kutató-fejlesztők, tudományos fokozattal rendelkezők 10.000 foglalkoztatottra jutó száma, a GDP- ill. beruházásarányos K+F ráfordítások tekintetében a regionális és az országos átlagtól is jelentősen elmarad. A dinamikus és statikus versenyképesség szempontjából átlagos vagy alacsony értékekkel illeszkedik az ország déli, dél-keleti sávjába [9].

Felsőoktatás és kutatóhelyek

A regionális innováció intézményi keretét a menedzsment- és innovációs tanácsadás, a technológia-transzfer intézmények, az alap- és alkalmazott kutatás, az oktatás és képzés, az innováció finanszírozása és a regionális gazdaságfejlesztés jelentik [7]. Az intézményrendszer felmérésére sor került a regionális innovációs stratégia helyzetelemzésének elkészítésekor [5], a következőkben röviden az oktatást-kutatást, mint a tudásbázist közvetlenül formáló intézményi elemet vizsgálom.

A kérdőíves felmérés válaszadási aránya arra enged következtetni, hogy a megye több mint egy tucat³ kutatóhelyének és felsőoktatási intézményének csak mintegy fele tartja magát az innováció terén jelentőséggel bíró szereplőnek.

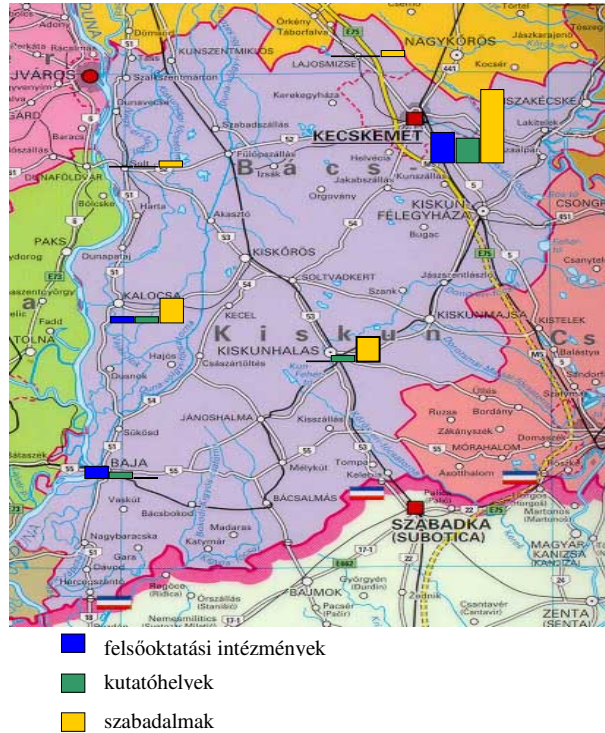
A megye 22 érvényes szabadalma⁴ közül a felsőoktatási intézménnyel vagy kutatóhellyel nem rendelkező településekhez (Solt, Lajosmizse) építőipari jellegű szabadalmak kapcsolódnak (*1. ábra*).

A vizsgált intézmények nagy részének van kapcsolata a megye gazdaságával (kutatási megbízások), ám tevékenységük nagy részét a saját működésük érdekében végzett kutatások teszik ki. A gazdasági szférába áramló tudás meny-

³ A Kecskeméti Főiskola három kara, az Eötvös József Főiskola két fakultása, a Tomori Pál Főiskola, a Gábor Dénes Főiskola egy tagozata, a KRE-SZTE ÁJTK Kecskeméti közös jogászképzése, az FVM Szőlészeti és Borászati Kutatóintézete, a Zöldségtermesztési Kutatóintézet, a MH Kecskeméti Repülőkórház Repülőorvosi Kutató Osztálya, a Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Csillagvizsgáló Intézete, az MTA RKK ATI, a kalocsai Fűszerpaprika Kutató-Fejlesztő Kht, valamint a kiskunhalasi Kiskun Kereskedelmi és Nemesítő Kft.

⁴ Összehasonlításként: Szeged városához több mint 200 érvényes szabadalom kötődik.

nyisége azonban mindezek ellenére csekély, nemcsak a megyében, hanem országosan is. Ennek okát korántsem kizárólag a kínálati oldal hiányosságai okozzák, hozzájárulnak a keresleti oldal elégtelenségei is [14] [15], legyen szó akár az MTA-hoz tartozó, akár egyetemi, vállalati, kormányzat által finanszírozott vagy nonprofit kutatásról [6].

1. ábra: Felsőoktatási intézmények, kutatóhelyek és szabadalmak
Bács-Kiskun megyében

Forrás: www.rkk.hu/bacs/terkep/html, www.hpo.hu ill. saját szerkesztés

EMPIRIKUS FELMÉRÉS

A nemzetközi szakmai körökben született ajánlásokat is beépítő hazai innovációs rendszereket vizsgáló módszertan [2] döntően a nemzeti szintre koncentrált. Módszertani eszköztárát szabadalmi adatok vizsgálata, kérdőívek és esettanulmányok képezik.

A Bács-Kiskun Megyei Vállalkozásfejlesztési Alapítvány felmérése kérdőíveken alapszik, célja a megye gazdaságának innováció szempontjából történő vizsgálata, mely 2005 januárjától folyamatosan zajlik.

Módszertan

A kérdőívek a gazdasági szervezeteket jellemző adatokon (fő tevékenység, telephely, alkalmazottak száma stb.) túl az innovációra utaló vonások (önálló K+F tevékenység, rendszeres kapcsolat kutatóhellyel, iparjogvédelmi oltalom birtoklása) mellett az innovatív jövőbeli tervek (technológiafejlesztés, -vásárlás, új piac, termék, nyersanyag, szervezetfejlesztés, képzés) felmérésére irányul. Ebből is látható, hogy a középpontban az innovációnak egy tág, technológiai innovációnál bővebb értelmezése áll. Úgy tekintünk az innovációra, mint ami „mélyrehatóan és sokrétűen ágyazódik be a megfelelő (szakági) ellátási láncolatba” [12, p. 3].

A kérdőíveket a Bács-Kiskun Megyei Vállalkozásfejlesztési Alapítvány rendezvényein résztvevő, tanácsadási munkáját igénylő gazdasági szervezetek önállóan töltötték ki.

Adatok

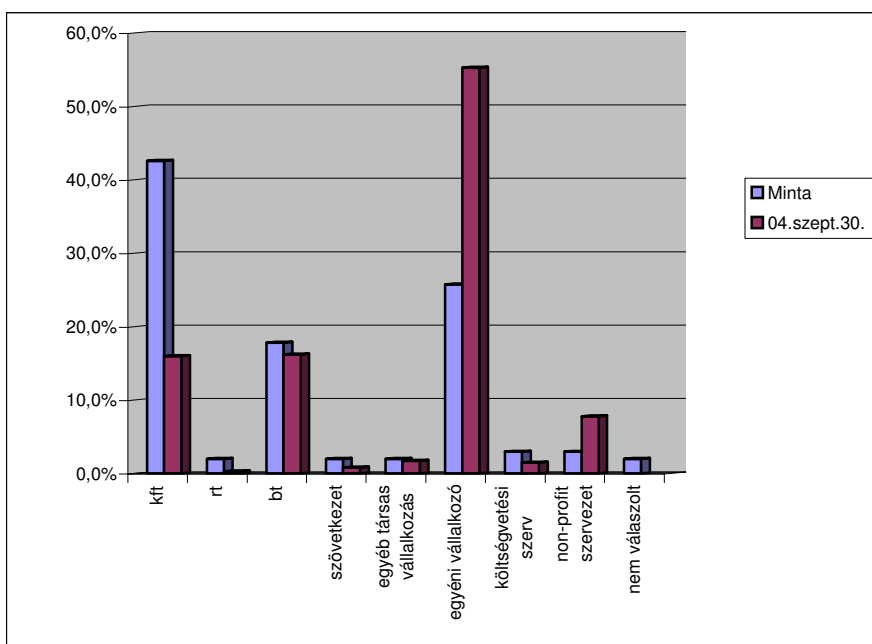
A begyűjtött kérdőívek közül 101 darab adott információt olyan gazdasági szervezetről, melyet működése, telephelye Bács-Kiskun megyéhez köt. Elhelyezkedés szempontjából a minta hiányos, mivel nem minden kistérségből van adatunk, ez azonban az alapítvány további munkája során várhatóan orvoslásra kerül.

A gazdasági szervezetek típusát tekintve a minta túlreprezentálja a kft.-ket, alulreprezentálja az egyéni vállalkozásokat, a többi működési formát a valóságnak megfelelő arányban mutatja (2. ábra).

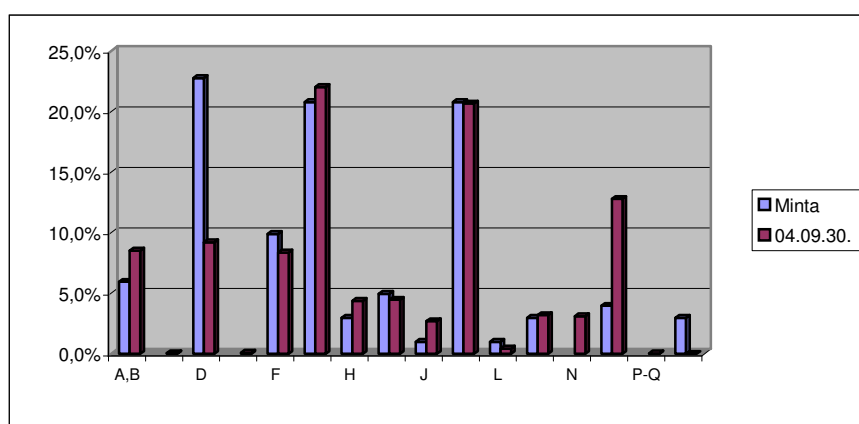
A gazdasági tevékenységek jellegét a kérdőíven megadott főtevékenység alapján, ágazati szinten elemeztem. A minta a feldolgozóipart reprezentálja túl kissé, a valós arányhoz képest visszaszorítva az „egyéb közösségi és személyi szolgáltatásokat” (3. ábra).

A mintában ugyancsak túlreprezentáltak a 10 főnél nagyobb vállalkozások (4. ábra). Úgy tűnik tehát, hogy a minta reprezentativitása több ponton sérül.

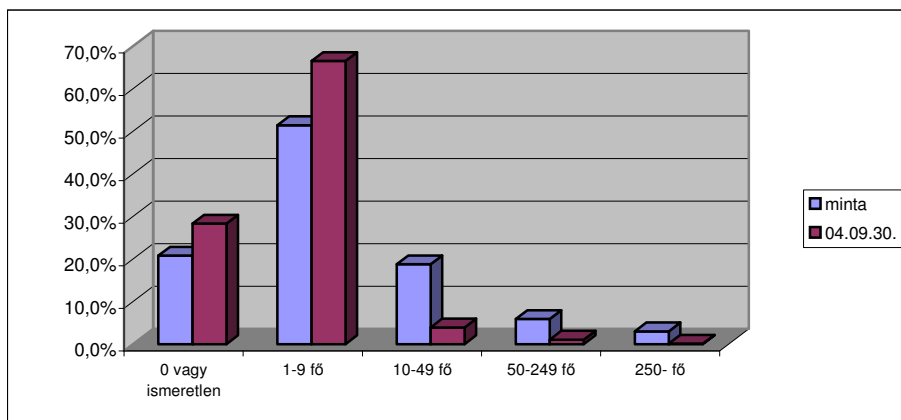
Talán nem túlzottan merész feltételezés, hogy a feldolgozóipar, a 20 főnél többet alkalmazó szervezetek „túlzott” jelenléte a mintában az innováció szempontjából valóban releváns szervezetekre irányítja a figyelmet (lásd [14] összefoglaló táblázatait, melyek elkészítésénél a 20 ill. 50 fős határt használják a minta almintákra bontására, illetve a vizsgált intervallum alsó korlátjának megadására, jelezve, hogy az ezen pontoknál való elválasztás bír jelentőséggel).

2. ábra: Gazdasági szervezetek megoszlása a vizsgált mintában
Forrás: saját szerkesztés

3. ábra: Működő gazdasági szervezetek gazdasági ág szerint
Bács-Kiskun megyében
Forrás: Stadat adatbázis, www.ksh.hu ill. saját szerkesztés.

4. ábra: Működő gazdasági szervezetek megoszlása Bács-Kiskun megyében, az alkalmazásban állók száma alapján

Forrás: Stadat adatbázis, www.ksh.hu ill. saját szerkesztés.

Eredmények

A kérdőív dominánsan minőségi ismérveket használ (az alkalmazottak számára vonatkozó információk tulajdonképpen a mikro-, kis- és középvállalkozások, nagyvállalatok kategóriáinak mint minőségi ismérvértékeknek a beazonosítására szolgálnak). Annak eldöntésére, hogy a vállalkozások mely tulajdonságai hatnak meghatározóan az innovációval összefüggésbe hozott jellemzőkkel, a Cramer-féle asszociációs együtthatót vizsgáltam (1. táblázat).

A kapott értékek nem mutatnak ki jelentős, jellegzetes szegmenseket a megye gazdaságában innovációs szempontból. Az egyetlen igazán kiugró, 0,94-es érték azt jelzi, hogy a vizsgált kisvállalkozások mintegy háromnegyede nemleges választ adott a jövőbeli technológiavásárlást firtató kérdésre.

	Alkalmazottak száma	Fő tevékenység	Település
Saját K+F tevékenység	0,25	0,48	0,52
Kapcsolat kutatóintézetekkel	0,22	0,41	0,58
Iparjogvédelmi oltalom	0,28	0,50	0,46
Új technológia vásárlása	0,94	0,61	0,51
Új technológia fejlesztése	0,13	0,54	0,56
Új piacon való megjelenés	0,17	0,47	0,54
Új termék, szolgáltatás bevezetése	0,24	0,54	0,47
Szervezetfejlesztés	0,21	0,50	0,41
Új nyersanyag alkalmazása	0,16	0,41	0,52
Képzés	0,17	0,39	0,49

1. táblázat: Cramer-féle asszociációs együttható alakulása
Bács-Kiskun megyében
Forrás: saját szerkesztés.

KÖVETKEZTETÉSEK

A korábban ismertetett statisztikai adatok alapján Bács-Kiskun megye neofordista térségnek tekinthető [9]. A kezdeti stádiumban lévő empirikus felmérésből is kiderül, hogy ennek megfelelően ill. emellett nem rendelkezik fejlett innovációs rendszerrel. Ebből következően a fejlesztés (centralizált) módjának legmegfelelőbb módja a kínálatorientált stratégia.

A kis- és középvállalkozás-fejlesztés, az intézményi és társadalmi tőke, a kívülről jövő befektetések valamint az infrastruktúra és humán tőke terén a megye programja, az önkormányzatok tevékenységei ennek megfelelő irányt vettek az utóbbi időben. A kutatás-fejlesztés az a terület, ahol leginkább észlelhetőek a hiányosságok. Itt azonban erősen keverednek a kormányzati, megyei, esetleg önkormányzati feladatok. A kormányzati támogatásból folyó alapkutatások mellett szükség van helyi kutatási infrastruktúra-fejlesztésre is, illetve regionálisan meghatározott irányokra, akár regionális kutatási és technológiapolitika is [16].

A fejlődéshez, a statikus és dinamikus versenyképesség javításához tehát a különböző térségi szinteket irányító szervezeteknek aktív szerepet kell vállalniuk. Itt természetesen felmerül a régió és a megye mozgástere mind finanszírozási, mind pedig szabályozási, végrehajtási téren. Mindemellett úgy vélem, a megye rendelkezik a szükséges lépések megtételéhez szükséges erőforrásokkal.

A fejlesztés útját célszerű lehet a kutatóhelyek (beleértve a felsőoktatást is) kutatási területeihez igazítani, így a gépgyártásra, műanyagiparra, korszerű

mezőgazdasági termelésre koncentrálni. Ezekon a területeken a kutatási eredményeken kívül a gazdasági szereplők kritikus tömege is jelen van⁵.

A kínálatorientált stratégia hozzájárulhat az infrastruktúra és intézményi környezet további fejlesztéséhez, finomításához, az említett ágazatok kulcsszereplőinek megyébe vonzásához. Az innovációs rendszer elengedhetetlen „adaleka” azonban az ily módon már jelen lévő szereplők közti kapcsolatok kiépítése, a szereplők térségbe ágyazása. Jelenleg folyik az a felmérés, mely a megye gazdaságába való beágyazódást vizsgálja, előzetes vizsgálataink és korábbi adatbázisok elemzése alapján elmondható, hogy ez egy igen kritikus pont, az együttműködési készség fejlesztése a megye gazdaságfejlesztésben résztvevő szervezetei számára komoly kihívást fog jelenteni.

IRODALOMEGYZÉK

- [1] Asheim, B.T. – Coenen, L. (2004): **The role of regional innovation systems in a globalising economy: comparing knowledge bases and institutional frameworks of Nordic clusters.** DRUID Summer Conference 2004 on Industrial Dynamics, Innovation and Development. Elsinore, Denmark, June 14–16 2004.
- [2] Borsi, B. (2001): Studying the diffusion of modern technologies in Hungary. **Periodica Polytechnica Ser. Soc. Man. Sci.** Vol. 9., No. 1., pp.61–68.
- [3] Buzás, N. – Kállay, L. – Lengyel, I. (2003): **Kis- és középvállalkozások a változó gazdaságban.** JATEPress, Szeged.
- [4] Cook, P. – Memedovic, O. (2003): **Strategies for regional innovation systems: learning transfer and applications.** UNIDO, Vienna.
- [5] DARFT (2004): **A Dél-Alföldi Régió Innovációs Stratégiája.** DARFT, Szeged.
- [6] Dévai, K. (2003): Benchmarking RTD organisations in Hungary: the lessons learned in the RECORD quantitative survey. In.: Borsi, B. – Papanek, G. – Papaioannou, T. (eds.): **Towards the practice of benchmarking RTD organisations in the accession states.** Budapest University of Technology and Economics, Budapest, pp. 122–129.
- [7] Dóry, T. (é.n.): **The role of innovation strategies in regional development from the accession countries' point of view.** <http://ipts.jrc.cec.eu.int/pages/iptsreport/vol66/english/REG1E666.html>
Letöltve: 2005. 04. 24.

⁵ A Bács-Kiskun Megyei Vállalkozásfejlesztési Alapítvány eddigi tapasztalatai, térségismerete alapján.

- [8] Lengyel, I. (2001): Iparági és regionális klaszterek. Tipizálásuk, térbeliségük és fejlesztésük főbb kérdései. **Vezetéstudomány**, 32. évf., 10. sz., pp.19–43.
- [9] Lengyel, I. (2003): **Verseny és területi fejlődés: térségek versenyképessége Magyarországon**. JATEPress, Szeged.
- [10] Lippényi, T. et al. (2004): **A regionális innovációs rendszer kialakítása**. NKTH, Budapest.
- [11] Lundvall, B. – Johnson, B. – Andersen, E.S. – Dalum, B. (2002): National systems of production, innovation and competence building. **Research Policy**, 31, pp. 213–231.
- [12] Nikodémus, A. (2004): A technológia-intenzív kis- és középvállalkozások innováció-ösztönzése. **Egy lépés a tudásalapú gazdaság felé. Üzleti innovációs modellek az egyetem-vállalat kapcsolatrendszerében, 2004. december 7.** GKM – MTESZ, Budapest, pp. 3–20.
- [13] OECD (2001): **Innovative clusters. Drivers of national innovation systems**. OECD, Paris.
- [14] Papanek, G. (2003a): Corporate demand for R&D in Hungary. In.: Borsi, B. – Papanek, G. – Papaioannou, T. (eds.): **Towards the practice of benchmarking RTD organisations in the accession states**. Budapest University of Technology and Economics, Budapest, pp. 43–63.
- [15] Papanek, G. (2003b): Az „európai paradoxon” a magyar K+F szférában. **Fejlesztés és Finanszírozás**, 4, pp.40–47.
- [16] Török, Á. – Papanek, G. (2004): **Az EU tagországok innováció- és KKV-politikájának kapcsolódása**. GKM, Budapest.

SUMMARY

The geographical position of Bács-Kiskun County makes it an exciting area in which to study. Moreover, the Southern Great Plain Region's preparations for the next EU programming period of 2007–2012 (as a “route-planning” process towards development) means a need for certain steps to be taken by the county also. Its Innovation Strategy is to be prepared in 2005, following Regional Strategy of 2004 - and attention is now focusing on innovation systems, which may provide the basis for regional development. We now need to see whether the county possesses an innovation system, which would enable it to be more competitive in the future.

In this paper I present an overview of the county's economy based on empirical research carried out by the Bács-Kiskun County Foundation for Enterprise Promotion, Kecskemét.

27. ADÓTERVEZÉS AZ EURÓPAI UNIÓBAN

Lauer Bálint

PhD-hallgató

Pécsi Tudományegyetem

Közgazdaságtudományi Kar

Regionális Politika és Gazdaságtan Doktori Iskola

BEVEZETÉS

A globalizálódó világunkban egyértelműen uralkodó tendencia az egységesedés, homogenizálódás. Ez a nagyfokú konvergencia már a fiskális pénzügyek területén is megjelent (pl. EU adóharmonizációs törekvései), azonban az élet más területeivel ellentétben nem tudott elsöprő eredményeket elérni.

Valamennyi nemzetközi adózási probléma megoldásakor az alábbi három jogforrás típust kell megvizsgálnunk [2]:

1. A vonatkozó multilaterális szabályok,
2. A két ország között fennálló bilaterális szabályozás,
3. A két ország unilaterális szabályozása.

Az előadásban a fenti három jogforrás típus összhangját megvizsgálva választ adok arra a kérdésre, hogy egy németországi székhelyű vállalat (tőkeegyesítő, vagy személyegyesítő) milyen formában ruházzon be Magyarországra (tőkeegyesítő, személyegyesítő, vagy telephely) ahhoz, hogy a két szervezet együttes adóterhelése a minimális legyen.

KÖZVETLEN BEFEKTETÉSEK MAGYARORSZÁGON

Kiinduló feltételek

A vizsgálat célja a direkt tőkebefektetések lehetséges alternatíváinak feltárása és a társaságok adóterhének meghatározása, a 2005. évi törvényi szabályozás alapján.

A statisztikai kimutatások alapján megállapították, hogy a német direkt beruházások jellemzően nem német természetes személyek, hanem valamilyen társasági formába működő jogi személyek végzik. A német társaság társasági formájától és a magyar beruházás jellegétől függően 6 alternatívát különböztethetünk meg.

1. Német tőketársaság magyar tőkeegyesítő leányvállalata

Multilaterális szabályozás

2004. május 1. után a külföldi anyavállalatnak fizetett osztalék mentesül a forrásadó alól ha az osztalékfizetés időpontjában teljesülnek azok a feltételek, miszerint az EU-ban illetőséggel rendelkező anyavállalat társaságnak (tőkeegyesítő társaságnak) minősül az irányelv értelmében és az osztalékot fizető magyar leányvállalatban legalább 2 éve folyamatosan 25% részesedéssel rendelkezik, illetve amennyiben nincs meg 2 éve a legalább 25%-os részesedési viszony, abban az esetben – ha az osztalékadó kifizetéséért a leányvállalattól és anyavállalattól eltérő személy kezességet vállal [4].

Bilaterális szabályozás

A német–magyar kettős adóztatást elkerülő egyezmény személyi hatálya kiterjed a tőketársaságokra, így a 7. cikk alapján a magyarországi nyereség kizárólag Magyarországon adóztatható.

Az osztalék mentesül Németországban az adófizetési kötelezettség alól, ha a német tőketársaság több, mint 25%-os közvetlen részesedéssel bír a magyar tőketársaságban.

Unilaterális szabályok

A Magyarországon képződött nyereség keletkezése függ az iparüzési és a társasági adótól is. A társasági adó adóalapját csökkenti az iparüzési adó 50% (a költségként történő elszámoláson felül). Az osztalékfizetés időpontjában a 20%-os osztalékadó (forrásadó) fizetési kötelezettség keletkezik, mely az anya-leányvállalat irányelv teljesülése miatt nem kerül kivetésre (nem adóztatható).

A részesedési hányadtól függetlenül Németországban az osztalékot mentesítik az adó alól, azonban a német KStG 8. § alapján a bruttó osztalék 5%-a adóköteles [5].

A német tőketársaság tulajdonosainak történő nyereség kifizetései 20%-os tőkehozadék-adó és 5,5% szolidaritási adó alá esik. Az osztalék mentesítése a részesedés közvetlen tulajdonosaira vonatkozik. Az 50%-os jövedelemeljárás szerint kell az osztalékot megadóztatni. A Németországban kifizetett tőkehozadék-adó, és az erre számított szolidaritási adó korlátlanul beszámítható.

Kétszintes tőketársaságnál láthatjuk, hogy az osztalékfizetésnél a német anyavállalat terhe majdnem teljes egészében az alacsonyabb magyar adóterhelés szintjén marad, amely az anya-leányvállalat irányelv és az általány adóalap adóztatásának következménye. Az adószint növekedése a magánszemély tulajdonosnak történő kifizetésekor következik be.

Fáz.		magyar	német	Megjegyzés
1. ¹	Árbevétel	200		
	Adózás előtti eredmény	200–100		
	Iparüzési adó	4		Helyi IPA
	TAO alap	=96–2		HIPA 50%-a
	TAO (16%)	–15,04		
	Adózás utáni eredmény	= 80,96		Csak Mo.-on adózik
2.	Bruttó osztalék	80,96		
	Osztalékadó (0%)	0		Anya-leányvállalat
	Nettó osztalék	80,96		
3.	Bruttó osztalék 5%-a		4,05	
	Iparüzési adó (16,67%)		–0,67	
	TAO 25%		–0,85	
	Szolidaritási hozzájárulás		–0,05	
	Bruttó osztalék		79,39	
4.	Tőkenyereségadó (20%)		–15,88	
	Szolidaritási hozzájárulás (5,5%)		–0,87	
	Nettó osztalék		62,64	
5.	Bruttó osztalék		79,39	
	50%-a adóköteles		39,7	
	Jövedelemadó (48,5%)		19,25	
	Szolidaritási hozzájárulás (5,5%)		+1,06	
	Beszámítható adó		–16,75	
	Fennmaradó adóteher		–3,56	
	Nettó jövedelem		59,08	

1. táblázat: Kétszintes tőketársaság adóterhelése

2. Német személyegyesítő társaság magyar tőkeegyesítő leányvállalata

Multilaterális szabályozás

Mivel az anya-leányvállalat társaság fogalma a tőkeegyesítő társaságokra terjed ki, ezért a német személyegyesítő társaság részére történő osztalék kifizetése nem tartozik az irányelv hatálya alá.

¹ A további táblázatokban az első fázist nem részletezem, hiszen a Magyarországon képződött nyereség adóterhe valamennyi esetben megegyezik.

Bilaterális szabályozás

Német személyegyesítő társaságnak történő osztalékfizetés adóköteles így az egyezmény 10. cikke alapján 15%-os forrásadó levonás történik Magyarországon (Az 5%-os csökkentett adókulcsot nem alkalmazhatja, mivel a személyegyesítő társaság az egyezmény alapján nem tartozik a társaság fogalmába). Ez akkor is igaz, ha a személyegyesítő társaságnak kizárólag tőkeegyesítők a tulajdonosai, mivel az egyezmény közvetlen részesedést ír elő. A 23. cikk német oldalról a beszámítás módszerét írja elő.

Unilaterális szabályozás

A nyereségképződésnél és a nyereségkiosztásnál magyar szemszögből a két-szintű tőketársaság esetére utalhatunk. Német szempontból a kiosztott osztalék személyegyesítő társaság jövedelme, ami annak átláthatósága miatt a tulajdonosnál adóköteles. Ehhez a jövedelemhez a külföldön fizetett forrásadót is hozzá kell számítani. Az adózás az 50%-os jövedelem szabály alapján történik [1].

Fáz.		magyar	német	Megjegyzés
2.	Bruttó osztalék	80,96		
	Osztalékadó (15%)	-12,14		
	Nettó osztalék	68,82		
3.	Jövedelemáram No-ba		68,82	
	Külföldi forrásadó		+12,14	
	Bruttó osztalék		80,96	
	50%-a adóköteles		40,48	
	Jövedelemadó (48,5%)		19,63	
	Külföldi adó beszámítása		-12,14	
	Szolidaritási hozzájárulás (5,5%)		-0,41	
	Nettó jövedelem		60,92	

2. táblázat: Német személyegyesítő társaság magyar tőkeegyesítő leányvállalata

Korábban különböző okokból kifolyólag hátrányos volt a külföldi tőkeegyesítő társaságot német személyegyesítő társaságon keresztül birtokolni. Osztalékfizetés esetén személyegyesítő társasági forma alkalmazása alacsonyabb adóterhelést eredményez. Ez arra vezethető vissza, hogy a tulajdonos a magyar forrásadót a jövedelemadójába beszámíthatja.

3. Német tőkegyesítő társaság magyar személyegyesítő leányvállalata

Multilaterális szabályozás

Mivel a magyar „kvázi személyegyesítő társaság” (bt.) a társasági adó hatálya alá tartozik, ezért az általa történt osztalék kifizetésre alkalmazható az anya-leányvállalat irányelv. Ezért a magyar társaság által kifizetett osztalékot az eredet országban mentesíteni kell a forrásadó alól.

Bilaterális szabályozás

A nyereség képződését vállalkozásból származó nyereségként az egyezmény 7. cikke alapján kell értelmezni. Ennek alapján Magyarországnak kizárólagos adóztatási joga van. A nyereségkifizetéseket az egyezmény alapján osztalékként kell kezelni, így amennyiben az anya-leányvállalat irányelv nem alkalmazható akkor a csökkentett mértékű (5%) osztalékadó kulccsal adóztatható. Német szempontból a részesedés mértékétől függetlenül a személyegyesítő társaságtól származó osztalékot mentesíteni kell. Ezzel privilegizálják a személyegyesítő társasági formát a tőkegyesítő társasággal szemben.

Unilaterális szabályozás

A nyereség képződésének az időszakában a személyegyesítő társaságoknak iparüzési adó fizetési kötelezettségük (2%) valamint társasági adó fizetési kötelezettségük (16%) keletkezik. Nyereségfizetéskor osztalékadót kell fizetni (20%), melyet az anya-leányvállalat irányelv következtében nem lehet kivetni.

Németországban a személyegyesítő társaság nyeresége a tulajdonosok üzleti tevékenységének a jövedelmének számít. Ez vonatkozik a külföldi személyegyesítő társaságokra is, melyeket a székhelyük államában intranszparensként kezelnek, de azok szerkezete a német személyegyesítő társaságnak felel meg.[1]

A német tőkegyesítő társaság további nyereségkifizetése az 50%-os jövedelem szabály alapján adóköteles.

Mivel a magyar személyegyesítő társaságot nem átláthatóként kezelik ezért fellép a gazdasági kettős adóztatás. A németországi mentesítés következtében nincs lehetőség a Magyarországon fizetett adó beszámítására és a tulajdonosoknak történő osztalékfizetés az 50%-os jövedelem szabály alapján adóköteles.

Fáz.		magyar	német	Megjegyzés
2.	Bruttó osztalék	80,96		
	Osztalékadó	0		Anya-leány
	Nettó osztalék	80,96		
3.	Jövedelemáram No-ba		80,96	
4.	Tőkenyereségadó (20%)		-16,2	
	Szolidaritási hozzájárulás (5,5%)		-0,89	
	Nettó osztalék		63,87	
5.	Bruttó osztalék		80,96	
	50%-a adóköteles		40,48	
	Jövedelemadó (48,5%)		+19,63	
	Szolidaritási hozzájárulás (5,5%)		+1,08	
	Beszámítható adó		- 17,09	
	Fennmaradó adóteher		+3,62	
	Nettó jövedelem		60,25	

3. táblázat: Német tőkeegyesítő társaság magyar személyegyesítő leányvállalata

4. Kétszintű személyegyesítő társaság

Multilaterális szabályozás

Az anya-leányvállalat direktíva a fentebb említettekkel összhangban nem tér ki a személyegyesítő társaságoknak fizetendő osztalék adójára.

Bilaterális szabályozás

A német személyegyesítő társaság részére történő nyereségkifizetés (osztalék) magyarországi forrásadó terhe a kettős adóztatás elkerüléséről szóló egyezmény 10. cikke alapján 15%, mivel a német személyegyesítő társaság nem minősül a kettős adóztatás elkerüléséről szóló egyezmény alapján társaságnak (azonban mint azt már említettük a gyakorlatban eltérnek ettől).

Unilaterális szabályozás

A nyereségképződés belső jogszabály általi kezelése a fentiekhez képest nem tartalmaz eltéréseket. Az átláthatóság miatt a részesedést birtokló személyegyesítő vállalatnál német oldalról csak a tulajdonosok adókötelesek. Az adót az egyezmény mentesítése alapján azonban nem lehet kivetni.

A német személyegyesítő társaság tulajdonosoknak történő kifizetései adómentesek. Ezzel a kettős adóztatás teljes mértékben elkerülhető. Mindenesetre a német mentesítés miatt nincs lehetőség a Magyarországon fizetett forrásadó beszámítására sem.

Fázis		magyar	német	Megjegyzés
2.	Bruttó osztalék	80,96		
	Osztalékadó (15%)	- 12,14		
	Nettó osztalék	68,82		
3.	Osztalékáram No-ba		68,82	
	Nettó jövedelem		68,82	

4. táblázat: Kétszintű személyegyesítő társaság

A német személyegyesítő vállalat vagy egy német egyéni vállalkozó magyarországi személyegyesítő vállalatba történő befektetése az eddigi legkedvezőbb alternatíva, mivel Németországban nem keletkezik pótlólagos adófizetési kötelezettség. A felelősséget lényegesen lehet csökkenteni, mivel a bt-t és a kft. beltaggal rendelkező bt-t adózási szempontból azonosan kell kezelni.

5. Német tőkeegyesítő társaság magyar fióktelepe

Multilaterális szabályozás

Az irányelv hatálya alá került az az eset, amikor a leányvállalat nem az anyavállalatnak fizet osztalékot, hanem az anyavállalat telephelyének. Az anyaleányvállalati irányelv célja, hogy forrásadó mentes legyen a leányvállalat által az anyavállalatnak fizetett osztalék, ezzel az anyavállalat szintjén ezen jövedelem ne adózzon kétszeresen, ezért egy anyavállalat telephelyének fizetett és a telephely által kapott osztalék esetében szükséges, hogy azonos megítélés alá essen, mint a leányvállalat és anyavállalata közötti tranzakció [4].

Bilaterális egyezmény

Mivel a magyar fióktelep telephelynek minősül, ezért az Egyezmény 7. cikke érvényes rá. Ez alapján a nyereség csak Magyarországon adóztatható, annak ellenére, hogy a vállalat székhelye Németország. A keletkezett jövedelmet Németországban mentesítik (a progresszió fenntartásával).

Különös tekintettel kell lenni az egyezmény 24. cikkének 2. bekezdésben leírtakra. A szabályozás megtiltja a külföldi székhellyel rendelkező vállalatok telephelyeinek diszkriminációját a magyar vállalatokkal szemben. Egy ilyen hátrányos szabályozás lenne akkor is, ha a telephelynek önálló vállalatként alacsonyabb adóterhe lenne.

A telephely eredményére kivetendő különadót azonban a diszkrimináció tilalmának a megsértéseként kell értelmezni abban az esetben ha az egyezmény explicit módon nem fogalmaz meg eltérést az alapelvtől.

Ezzel egyértelmű, hogy az egyezmény 24§ 2. bekezdése alapján Magyarország nem vehet ki osztalékadót.

Unilaterális szabályozás

A fentiekben bemutatottak alapján, habár a TAO tv. 27. §-a előírja az osztalékadó fizetési kötelezettséget is de az ellentétes lenne az egyezmény 24. cikkének második bekezdésével (diszkrimináció tilalma), ezért az nem vethető ki.

Németország oldaláról a fiókot telephelynek minősítik. Így az eredménye a német társasági adó alapján az általános adóalapba tartozik. De azt az egyezmény alapján mentesítenie kell (a progresszió fenntartásával). A tőketársaság tulajdonosainak történő kifizetés adóztatható.

A fentiekben leírtakból következik, hogy adózási szempontból indifferens, hogy a német tőketársaság személyegyesítő leányvállalatot vagy telephelyet létesít Magyarországon (fizetendő adó mértéke megegyező a két esetben).

Az osztalékadó elkerülése német szempontból igen kedvező adóterhelést eredményez Magyarországon, azonban a tőkeegyesítő társaság tulajdonosának történő transzferálásakor keletkező adóteher miatt az összes adóterhelés magasabb lesz, mint a kétszintű személyegyesítő társaságok esetén, ezért ez a forma csak a jövedelem Magyarországon történő trezorálásakor ajánlott.

6. Német személyegyesítő társaság magyar fióktelepe

Multilaterális szabályozás

Az anya-leányvállalat direktíva a fentebb említettekkel összhangban nem tér ki a személyegyesítő társaságoknak fizetendő osztalékadóra.

Bilaterális szabályozás

Az egyezménnyel kapcsolatban lényegében a fentiekre hivatkozhatunk. Jövedelme csak a személyegyesítő társaságok jogosultak. Ennek azonban nincs hatása a telephely képződésére, és az egyezmény és a magyar osztalékadó viszonyára.

Unilaterális szabályozás

Magyar szemszögből az eset megítélése azonos a fentebb bemutatott esettel. Német szemszögből a társaságot transzparensként kezelik, függetlenül attól, hogy a nyeresége Németországból vagy külföldi telephelyéről származik. Ezzel az egyezmény szerinti adómentesség a vállalatról a tulajdonosokra átszállhat. Azonban figyelembe kell venni, hogy a progresszió fenntartásával történő mentesítés hathat a progresszív jövedelemadó terhelésre.

Amennyiben fiókként történik a magyar direktbefektetés, úgy elkerülhető Magyarországon az osztalékadó fizetés. Amennyiben a magyar fiók egy német személyegyesítő társaság birtokában van, akkor az átláthatóság miatt a nyereség kifizetésénél nem merül fel pótlólagos adóteher. Ez a megoldás a legelőnyösebb.

Fázis		magyar	német	Megjegyzés
2.	Bruttó osztalék	80,96		
	Osztalékadó (0%)	0		
	Nettó osztalék	80,96		Nincs No adóztatás
3.	Osztalékáram No-ba		80,96	Adóterhelés trezorálás esetén
	Nettó jövedelem		80,96	

5. táblázat: Német személyegyesítő társaság magyar fióktelepe

ÖSSZEGZÉS

A számítások azt mutatják, hogy Magyarországon történő trezorálás esetén az adóterhelés független a jogi forma megválasztásától, az egységesen 19,04%. A magyar adórendszer jogi forma semlegességét biztosítja a mentesítési módszer, valamint az egyezmény 7. cikkének a jövedelem egy állam joghatóságához történő rendelése.

Osztalékfizetés esetén azonban a fenti vizsgálat nagy különbségeket mutat. A kétszintű tőketársaság esetén az adóterhelés 39,86% ami több mint kétszerese az adózás szempontjából optimális esetnek (német személyegyesítő társaság magyar fióktelepe 19,04%).

IRODALOMJEGYZÉK

- [1] Edriss: **Handbuch für die Steuerberaterprüfung**. Berlin, Verlag Neue Wirtschafts-Briefe, 2003.
- [2] Herich, Gy.: **Nemzetközi adótervezés**. Pécs, Penta Unió, 2003. 27–52. old.
- [3] Herich, Gy (szerk.): **Adótervezés II. Magyarország**. Pécs, Penta Unió, 2003. 28–32. old.
- [4] Herich, Gy (szerk.): **Nemzetközi adózás: Adózás az Európai Unióban**. Pécs, Penta Unió, 2004. 277–298. old.
- [5] Selchert: **Grundlagen der betriebswirtschaftlichen Steuerlehre**. Oldenbourg Wissensch.Vlg, 2001.

SUMMARY

I analyse possible tax-planning decisions and the importance of choosing the best possible corporate form from the standpoint of multinational companies establishing a subsidiary in Hungary..

To solve a tax problem with an international dimension we need to examine three alternative legal arrangements:

- Unilateral (the national tax system)
- Bilateral (double taxation agreements)
- Multilateral (EU-wide incorporation)

Finally, I offer advice on which form of corporate entity a German parent company should use for the purpose of direct investment in Hungary.

28. TELEHÁZAK MINT A TELEPÜLÉSEK SZOLGÁLTATÓ KÖZPONTJAI

Hohl Ferenc

PhD-hallgató

Szent István Egyetem, Gödöllő

Vidékfejlesztési és Szaktanácsadási Intézet

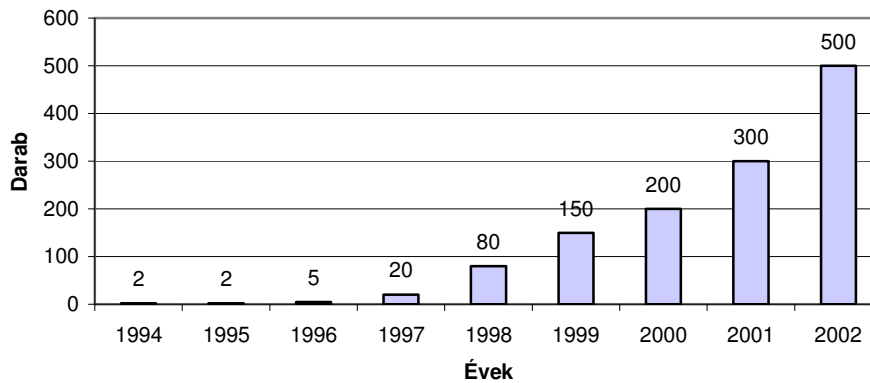
ÖSSZEFOGLALÁS

Magyarországon a teleházmozgalom az elmúlt évtizedben jelentős fejlődésen ment keresztül. A magyar teleházak egyik fő feladata, hogy szolgáltatásain keresztül helyi igényeket kielégítve javítsa az adott település helyzetét, a helyiek életminőségét, csökkentse az elmaradottságot, és az elzártságot. A teleház tipikusan internethasználati, számítógép-használati lehetőséget, fénymásolást, és nyomtatást biztosít a helyi lakosoknak. Ezen felül közösségi szintérenként működve programokat, képzést, és tanfolyamokat szervez. A teleház számtalan erősséggel és gyengeséggel rendelkezik, amelyek közül érdemes kiemelni a működésben rejlő erősségeket, és az anyagi helyzetben lévő gyengeségeket. A teleház vezetőik véleménye megoszlik a teleházak sikerességét illetően, a vezetők fele szerint teljesítette teleházuk a küldetését, másik fele szerint nem. A küldetéseket illetően nem lehet egységes álláspontról beszélni, mivel a teleházak küldetése országonként változik, de abban egyetérthetünk, hogy a teleház feladata bárhol a világon a helyi emberek segítése, igényeik kielégítése, hogy ezáltal javítsanak helyzetükön.

Teleházak Magyarországon

Magyarország teleház nagyhatalom, a működő teleházak száma több mint 500. A teleházmozgalom eredetileg a skandináv államokból indult ki, célkitűzése az volt, hogy a nehezen megközelíthető, földrajzilag elzárt településeket összekösse a nagyvilággal.

Az első teleházak Magyarországon 1994-ben alakultak, felhasználva a skandináv tapasztalatokat. Még ebben az évben létrejön a Magyar Teleház Szövetség, továbbiakban MTSZ, mely újabb teleházak alapítását, és a meglévőket érdekvédelmét tűzte ki célul. 1997-ben már 25 teleház működött országszerte. A továbblépést 1997–98 jelentette, amikor a „Hálózat a Demokráciáért Program” keretében 31 új teleház létesült. 1999-ben már több mint 100 teleház működött az országban [10].

1. ábra: Teleházak Magyarországon. Forrás: [1]

A robbanásszerű fejlődés ezután következett be, 1999 és 2003 között megötszöröződött a teleházak száma. Az MTSZ adatai szerint jelenleg 528 teleház működött hazánkban.

A kezdeti próbálkozások, kezdeményezések mára már mozgalommá erősödtek, megindult a teleházak intézményesedése. Az MTSZ jelentős érdekérvényesítő képességgel rendelkezik, lobbitevékenységük befolyással van a kormányzati döntésekre is. A teleház név jogilag védett név lett, amelynek elnyeréséhez különféle kritériumnak kell megfelelni. A mozgalom saját stratégiával is rendelkezik, a Nemzeti Teleház Stratégiával, amelynek 2003-as kiadása többek között célként tűzte ki, hogy 2004 végére minden ötödik településen legyen teleház [2].

Elmondható, hogy a magyarországi teleházak adaptálódtak a hazai viszonyokhoz. Adaptálódás nélkül nem is lehettek volna életképesek ennyi időn keresztül, hisz a skandináv modell átalakítás nélküli alkalmazása a biztos bukást jelentette volna. A teleházak, legyenek bárhol a világban, mindig alkalmazkodnak a helyi adottságokhoz, és olyan funkciókat, szerepeket töltenek be, amelyre az adott környezetben szükség van. Ezért nincs egységes teleház definíció sem, mert a teleház minden országban mást jelent.

Mi a teleház?

Mit jelent az a szó, hogy teleház? Gáspár Mátyás, a teleházak magyarországi szakértője szerint „a teleház egy többfunkciós, nyitott profilú kisközösségi információs és telekommunikációs szolgáltató központ” [10, 86.]. Más megfogalmazás szerint a teleház egy helyiség, ahol közösségi hozzáférés van információs és kommunikációs technológiákból [4]. Megint más megközelítésben a teleház a helyi közösség információigényét elégíti ki [3].

Magyarországi megjelenése szerint a teleház fizikális értelemben egy szoba, vagy egy épület, amely fel van szerelve IKT-eszközökkel, és biztosítja a lehetőséget ezen eszközök használatára. Különböző irodai szolgáltatásokat nyújt, mint például a fénymásolás, nyomtatás, fax, telefon, internet. Ezen túlmenően kiegészítő, plusz szolgáltatásokat nyújt, amivel a közösség életét jelentősen megkönnyítheti. A teleház közösségi színtér, az emberek találkozóhelye, egyfajta „információs kocsmá”, ez az, ami megkülönbözteti a teleházakat az internetkávézóktól.

A teleház tehát saját megfogalmazásom szerint infrastrukturális háttérrel nyújt a helyi humán erőforrás fejlesztéséhez.

A kutatás

A 2003/2004-es évben készült egy kérdőíves felmérés, amely országos szinten 95, minden megyében 5 teleházat vizsgált meg. A felmérés célja az volt, hogy egy alapvető képet kaphassunk a teleházak helyzetéről. A kérdőív egy része a teleház vezetőkre vonatkozott, akiknek elsősorban a teleház helyzetére, teleházzal kapcsolatos véleményükre vonatkozó nyitott kérdésekre kellett válaszolniuk. Jelen tanulmányban hivatkozott kutatási eredmények ebből a felmérésből származnak.

A teleház szolgáltatásai

A teleház minimum

Az MTSZ követelményei szerint minden teleháznak szolgáltatnia kell az ún. teleház minimumot, amely a kötelezően nyújtandó szolgáltatások listáját tartalmazza. Ezek a következők:

1. internethasználat;
2. elektronikus levelezés (e-mail cím biztosítása);
3. számítógép-használat;
4. számítógépes munkák végzése (szövegszerkesztés, nyomtatás, stb.);
5. számítógépes játék;
6. fénymásolás;
7. fax küldés/fogadás;
8. ügyintézéshez segítségnyújtás;
9. civil szervezetek kiszolgálása, civil központ funkciók;
10. közhasznú tájékoztatás;
11. prospektustár, tájékoztató lapok szolgáltatása;
12. helyi hirdetés és hírközpont;
13. pályázatfigyelés, -írás és pályázati tanácsadás;
14. oktatás és képzés szervezése;

A magyar teleházak minimum szolgáltatásai

A vizsgálatok szerint egy átlagos magyar teleház 5-6 számítógéppel rendelkezik, és a következő szolgáltatásokat nyújtja:

1. számítógép-használat;
2. internethasználat;
3. fénymásolás;
- 4. NYOMTATÁS (FEKETE-FEHÉR);**

A szolgáltatások tekintetében különbség van az egyes országok között. A fejlődő országokban a hangsúly a különféle hozzáférés – internet, számítógép, telefon – van, a fejlett országokban a fő cél már nem a hozzáférés biztosítása, hanem a szolgáltatásokon keresztül a helyi igények kielégítése. A szolgáltatásoknál érdemes megemlíteni a helyi tartalom fontosságát. A technika akkor válik értékessé, ha a helyiek számára olyan tartalmat képes közvetíteni, amely a helyiek számára jelentőséggel bír. Például Indiában „infoshop”-okat alakítottak ki, ahol önkéntesek készítettek adatbázist, amelyek helyi információt – menetrendeket, kórházak, orvosok adatbázisát, a helyi piac árait, és a helyi kormányzati rendelkezéseket tartalmaznak [2].

A teleház jelentős szolgáltató lehet a képzés, oktatás és rendezvényszervezés területén. A kutatások szerint a megvizsgált teleházak 59%-a tartott valamilyen képzést, oktatást, 64%-a pedig foglalkozott rendezvényszervezéssel.

A különféle tanfolyamok, képzések a következő kategóriákba sorolhatók:

1. szakmák (pl. gépipró, gazdatanfolyam, számítástechnika, jogosítvány, nyelvtanfolyam, stb.);
2. szabadidős vagy hobbitanfolyamok (pl. gitár vagy szövőtanfolyam stb.);
3. iskolai rendszerű oktatás (általános iskolásoknak számítástechnika, vagy felnőttoktatás);

A teleházban tartott rendezvényeket a következőképpen lehet csoportosítani:

1. egészséggel kapcsolat rendezvények (pl. drogprevenció, parlagfügyűjtés stb.);
2. társadalommal, kultúrával kapcsolatos események (pl. szülőklub, nyugdíjasklub, irodalmi klub, gyermeknap, jótékonyági bál, stb.);
3. szabadidős tevékenységgel kapcsolatos rendezvények (pl. játszóház, filmvetítések, stb.);
4. szakmai, tudományos események (pl. konferenciák, ismeretterjesztő előadások stb.);

A teleházak világszerte sokat foglalkoznak oktatással. A legjelentősebb a számítástechnikai oktatás, amellyel a teleházak több mint fele foglalkozik. Az egyéb jellegű oktatás szerepe is magas, a teleházak ötöde végez egyéb oktatást.

A teleházak szerepet vállalnak a fiatalok igényeinek kielégítésében, azáltal, hogy fiatalok számára programokat szerveznek. Világszerte a teleházak tízede végez ilyen tevékenységet. A magyar teleházak, és a világban lévő teleházak szolgáltatásaiban tehát vannak közös pontok. Az oktatás, és rendezvényszervezés a világ számos teleházában tölt be központi funkciót [7].

A teleház szolgáltatásainak ismertetésekor nem szabad elhallgatni azt a tényt sem, hogy a teleház vendégköre sok esetben a fiatalokból, főleg a gyerekekből áll, és a teleházat nem ismereteik bővítésére, hanem szórakozásra, játékra használják. Ezt mind a saját tapasztalat és kutatás, mind tanulmányok megerősítik [11], [9], [10]. A fiatal korosztály jelentős árbevetélt generál a teleházak számára, még akkor is, ha a használat célja nem túl magasztos. Ugyanakkor a gyerekek közösségben vannak, és ami fontos, felügyelet alatt, tehát ezáltal is valós társadalmi igényt elégítenek ki.

A teleház tehát valós igényeket elégít ki, de előfordulhat, hogy saját erőforrásaiból már nem képes az adott feladatot elvégezni. Ilyenkor külső segítségre van szükség. A kutatások szerint a teleháznak elsősorban a következő tevékenységekhez van szüksége külső szakértőkre:

1. oktatás (pl. számítástechnika, különféle előadásokhoz előadók);
2. tanácsadás (pl. ügyvéd, pályaválasztás, életvitel);
3. megbízások (pl. fordítás, weblapkészítés);

Az oktatás és tanácsadás fontos szerepet tölt be a teleház életében, de sok esetben olyan speciális területekről van szó, amelyről a teleház nem képes helyben információt szolgáltatni, szükséges a külső szakember jelenléte. A különféle tanácsadási szolgáltatások tipikusan ilyen tevékenységek.

A teleházak munkájának hatása a helyi közösségre

A teleházakkal kapcsolatos elvárásokat és hatásokat a Magyar Teleház Szövetség a Teleház Minőség Programban és a Teleház Monitoring Rendszerben összegezte [5].

A teleházakkal kapcsolatos legtöbb szakmai vita a teleházak hatásrendszeréről alakul ki, ezért az egyik legizgalmasabb kutatási terület a hatásrendszer vizsgálata.

A teleházas vezetők véleménye szerint a teleház két fő területen fejt ki hatást a településen:

1. a helyi és tágabb közösségre (pl. változtatott az emberek mentalitásán, lakosság elégedett, részt vesz a falu közösségi életében, sokat tett az életminőség javításáért);
2. a szolgáltatásokra (pl. a teleház szolgáltatásokat használják, a fiatalok érdeklődését felkeltette a teleházas szolgáltatások iránt).

A teleház vezetők véleménye sok területen egyezik, sok területen nem egyezik az MTSZ által kidolgozott elvárás listával. A vezetők véleménye sokkal gyakorlatiasabb, kézzelfoghatóbb, mint az MTSZ által összeállított lista.

Fontos megjegyezni, hogy míg az MTSZ által készített lista csupán feltételezett hatásokat sorol fel, addig a teleházas vezetők gyakorlati tapasztalataikra támaszkodva fejtették ki véleményüket a teleház hatásáról a település életére.

Teleházas vezetők véleménye a teleházak működéséről

A teleház személyzete, a személyzet elhivatottsága, rátermettsége, tudása, „megszállottsága” kulcsfontosságú a teleház működése szempontjából [10], [8]. A teleház hosszú távú működtetésében a személyes motiváció éppúgy fontos, mint a közösségi érdek. A teleház vezetők főbb személyes és közösségi érdekei a következők:

1. személyes okok (pl. hobbi, kihívás, gyakorlatszerzés, egyéb lehetőségek hiánya, kényszer, megszálltság);
2. közösségi okok (pl. segítségnyújtás, közösségi érdek, fejlődés, civilség, digitális tudás erősítése).

A teleház vezetők sokszor „megszállott” emberek, akár a többség akaratával szemben is keresztül viszik akaratukat. Ugyanakkor néhány teleházas nem önszántából lett vezető, hanem kényszerből, munkakörének kibővülésével lett a teleház vezetője, vagy a településen más munkalehetőség nem lévén, vállalta el a teleház vezetői posztját. A teleházak sikeressége sok esetben összefonódik a személyes, egyéni sorsokkal. Ez egyszerre jó, és egyszerre rossz. Ha a teleház vezetője karizmatikus, magával ragadó személyiség, a teleházat is jó irányba viszi, ugyanakkor ha a vezető személyi ellentétekbe kerül, például a helyi vezetéssel, az könnyen a teleház elsorvadását okozhatja [8].

A teleházas munkatársak gyors váltakozása a legtöbb teleházban problémát okoz [11], [8]. A munkatársak állandó fluktuációját főként az anyagi nehézségek okozzák. Ezen túlmenően a teleház vezetők jövőbeli elképzelése is befolyásolja a teleház sikeres, hosszú távú működését.

1. egyén számára (pl. gyakorlatszerzés, nincs jövőkép, közösség helyzetének javításával saját helyzetén is javítson);
2. közösség számára (pl. lakosság helyzetének javítása, vállalkozások helyzetének javítása, szemléletformálás, közösségfejlesztés, hagyományörzés, esélyegyenlőség);
3. teleház számára (pl. önálló, jól működő teleház, infrastrukturális feltételek javítása, oktatás, tanfolyamok beindítása, szolgáltatások iránti igény felkeltése).

Mint látható a személyes célok néha egybeesnek a közösségi célokkal, és egymást erősítik. A jövőbeli cél sok esetben valamilyen jelenlegi hiánynak a kiküszöbölését jelenti, pl. az infrastrukturális feltételek javítását.

A tanulmány elején leírt teleház definíciókból látható volt, hogy a teleház célját, küldetését tekintve nincs egységes teleház definíció. Nem is lehet, mivel a teleház a világ minden táján mást jelent, az adott ország körülményeihez alkalmazkodik, a teleház küldetése mindig az igényekhez igazodik.

A magyarországi teleházas vezetők szerint a teleházaknak a következő területeken van küldetése:

1. információs társadalom (pl. információs központ, biztosítja az információ elérhetőségét, az eszközhasználat lehetőségét, a tudástársadalom előfutárja és modellje);
2. kultúra (pl. információs kultúra, hagyományörzés, kulturális fejlődés);
3. a helyi, és tágabb közösség (pl. igénykeltés, igények kiszolgálása, értelmes szabadidős tevékenység biztosítása, közösségformálás, közösségi központ, fejlesztési lehetőségek feltárása, összeköttetés a külvilággal, esélyegyenlőség, életminőség javítása, elmaradottság csökkentése, civil élet);
4. szolgáltatások (pl. irodai, ügyintézés, hátrányos helyzetűek segítése).

A teleházak sikeres működését jelzi, hogy a teleház vezetők mennyire elégedettek a teleház működésével, mennyire tartják sikeresnek saját magukat. A megkérdezett teleház vezetők fele szerint a teleház csak részben, vagy egyáltalán nem érte el a kitűzött célt. A vezetők véleménye szerint a következő területeken nem valósult meg az általuk kitűzött cél:

1. szolgáltatások terén (pl. távmunka, teleház kihasználtsága);
2. a helyi, és tágabb közösségben (pl. szellemi centrum kiépítése, az idősök és a romák bevonása, együttműködés önkormányzatokkal);
3. működés terén (pl. nem önfenntartó);

A távmunka, távoktatás terén a teleházak jó részének nem sikerült haladást elérniük, ez annak is köszönhető, hogy Magyarországon a távmunka és a távoktatás nem elterjedt. A teleházak kihasználtsága sem tökéletes, a célközönség nem minden esetben használja ki a teleház adta lehetőségeket. A teleház fő közönsége a fiatalság, akik elsősorban játékokra használják a gépeket.

A teleház működése szempontjából fontos, hogy a teleház vezetők hogyan látják a teleházakat. A teleház vezetők szerint a teleházak erősségei – általánosságban – a következők:

1. lehetőséget biztosít (pl. internet, információszolgáltatás, technikai eszközök);
2. megfelelő működés (pl. rugalmas nyitva tartás, nonprofit működés, alkalmazkodó képesség);
3. szolgáltatások (pl. a szolgáltatások széleskörűek, gyorsaság, megbízhatóság, kulturális és szociális tevékenység);

4. a helyi és a tágabb közösségben betöltött szerep (pl. közösségi összefogó erő, önkéntesség, nyitottság, bizalom, kapcsolattartás civil szervezetekkel);
5. teleház humán erőforrás készlete (pl. megfelelően szakképzett személyzet, alapító tagok kitartása).

Az erősségek mellett a teleház vezetőknek ismerniük kell a teleházak nehézségeit, gyenge pontjait, amelyek szerintük a következők:

1. infrastruktúra (pl. elavult eszközök, eszközhiány);
2. teleház humán erőforrás készlete (pl. munkatársak állandó fluktuációja);
3. anyagi problémák (pl. bizonytalan bevételi források, szűkös pályázati lehetőségek, pályázatfüggés);
4. szervezethez (pl. teleházak közti összetartás hiánya, kapcsolattartás a felső vezetéssel);
5. a helyi és tágabb közösségben betöltött szerep (pl. alacsony kihasználtság, lakosság érdektelensége, lakosság nem ismeri a lehetőségeket, az elfogadtatás nehezen megy);

Mint látható, vannak olyan területek, amelyek egyaránt erősségei és gyengeségei a teleháznak, mint például a humán erőforrás. A személyzet képzettsége általánosságban megfelelő, azonban az állandó pénzhiány folyamatos cserélődést okoz. Az infrastruktúra szintén erőssége és gyengesége a teleháznak, mivel a teleház sok géppel rendelkezik, azonban ezek közül jó néhány elavult, elöregedett. Az infrastruktúra fejlesztésére nincs elegendő forrás, a géppark cseréjére nincsenek, vagy csekély mértékben áll rendelkezésre pályázatok. A szolgáltatások a teleház erősségének számítanak, de hiába magas színvonalúak, ha a lakosság nem veszi igénybe azokat. A nonprofit működés szintén a teleház előnyének tekinthető, így azonban a teleházak állandó pénzhiánnyal küzdenek. A bevételek legtöbbször csak a kiadások harmadát ha fedezik, a fennmaradó összeget pályázati, vagy egyéb forrásból kell biztosítani a teleháznak [8].

A teleház tehát számos, a közösség számára fontos, és hasznos szolgáltatást nyújt. A teleház ezekkel a szolgáltatásokkal javítja a helyi emberek közérzetét, életminőségét, csökkenti az elzártságot, elszigeteltséget, jelentős szerepet tölt be a helyi közösség életében.

IRODALOMJEGYZÉK

- [1] Bártfai, Mária Erika (2002): **Tudással tele ház – tudástár?** <http://www.inco.hu/inco8/global/cikk8h.htm#22>
- [2] Colle, R. (2004): **A Frontier of DevCom: Information and Communication Technology in Development. Readings in Development Communication**, Ithaca, New York: Cornell University (unpublished).
- [3] **Definitions and types of telecenters (é.n.)**. <http://perso.wanadoo.fr/christian.carrier/definition.htm>

- [4] Francisco, J. Proenza (é.n.): **Telecenter Sustainability: Myths and Opportunities**. <http://ip.cals.cornell.edu/commdev/jdc-1.cfm>
- [5] Gáspár, Mátyás (1999): **Teleház Minőség Program**. Csákberény.
- [6] Gáspár, Mátyás et al. (2003): **Nemzeti Teleház Stratégia. Kisközösségek hálózati szolgáltatása – partnerségben. A Magyar Teleház Szövetség 2002–2006 évekre szóló stratégiáját megalapozó tervezet. Vitaanyag, módosított változat**.
- [7] **ICTs in Telecenters** (2003) http://www.digitaldividend.org/pubs/pubs_02_tele.htm
- [8] Kapocs (2004): **Teleházak Békés, Csongrád és Bács-Kiskun megyében**. Esettanulmányok. http://www.telehaz.hu/hosted/telehaz_tanulmanyok.pdf
- [9] Laczkó, Zsuzsa és Soltész, Anikó (2004 október) Teleházak empirikus vizsgálata Békés, Csongrád és Bács-Kiskun megyében. 118–146 p. In: **Kutatási jelentés 27–28**. INFONIA Alapítvány.
- [10] Szerkesztő Bihari, Gábor (1999): **Teleházak és távmunka Magyarországon**. Teleház Kht.
- [11] Szerkesztő Kas, Kinga és Mimi, Larsson (2001): **Magyarországi teleházak monitorozása**. Zárótanulmány.

SUMMARY

The tele-cottage movement in Hungary has undergone intensive development in the last ten years. One of the main tasks of Hungarian tele-cottages is to improve the standard of living in a given settlement by satisfying local needs and by reducing the differences and isolation. A tele-cottage typically offers internet and computer access, photocopying and printing possibilities for the local population, but in addition to these functions, it organises social events and education courses. A tele-cottage has advantages and disadvantages also. One of the advantages is to be found in its practical, operating character, whilst one of the disadvantages lies in its financing. One half of telecottage managers say that telecottages fulfill their mission, although the other half think that telecottages have not fulfilled their mission. There is no common point of view as far as mission is concerned either. It seems to differ in each country. The only common point is that telecottages world-wide must serve the local people by satisfying their needs and improving their standard of living.

29. AZ ÜZLETI INKUBÁCIÓ SZEREPE A HOSSZÚ TÁVÚ VERSENYKÉPESSÉG ALAKÍTÁSÁBAN

Bajmócy Zoltán

PhD-hallgató

SZTE GTK Közgazdaságtani és Gazdaságfejlesztési Intézet

Az üzleti inkubáció az Európai Unió széles körben használt vállalkozásfejlesztési eszköze. A kis- és középvállalkozások támogatását és az innovációpolitikát összekapcsolva hatékonyan segítheti elő a lokális gazdaságfejlesztési elképzelések megvalósulását.

A nemzetközi szakirodalom azonban meglehetősen ellentmondásos az inkubáció eredményeit vizsgálva. Számos tanulmány mutatja be, hogy az inkubátorok hatékonyan segítik elő az induló vállalkozások túlélését, jövedelemteremtő képességük és innovációs teljesítményük javulását. Más vizsgálatok azonban kudarcokról számolnak be, amit csak súlyosbít, hogy ez egyike a legdrágább vállalkozásfejlesztési eszközöknek.

Jelen cikk az inkubációs folyamat módszerét, illetve a támogatás célsportját állítja vizsgálódásai középpontjába. A szerző véleménye szerint a „*hogy*” és „*kiket*” kérdések mentén az inkubáció számos különböző típusa bontakozik ki, amelyek igen eltérő hatékonysággal tudják támogatni a lokális versenyképességi célokat.

Értelmezésünk szerint az inkubáció egy hosszú távú társadalmi befektetés, amelyet akkor érdemes (és szükséges) megtenni, amikor a piaci folyamatok önmagukban nem vezetnének el a hosszú távon előnyös eredményekhez. Ilyen alkalmazási területek lehetnek az innovatív helyi székhelyű kisvállalkozások, a környezettudatos magatartást tanúsító vállalkozók, vagy bizonyos hátrányos helyzetű csoportok támogatása. Ezek mindegyikére számos útmutatással szolgál az inkubáció nemzetközi gyakorlata, azonban a hazai inkubációs intézményrendszer jelen formájában nem ad választ ezekre a kihívásokra.

AZ INKUBÁCIÓ MINT GAZDASÁGFEJLESZTÉSI ESZKÖZ

Az inkubátorok gyakorlati értelmezésének igen jó megközelítését adja CARAYANNIS és ZEDTWITZ, akik a nyújtott szolgáltatásokból indulnak ki [4]. Őt alapvető inkubátorszolgáltatást neveznek meg (*inkubációs tér, ügyviteli szolgáltatás, pénzügyi szolgáltatás, induló vállalkozások segítése és hálózatosodás*), amelyek közül legalább négyet biztosít érdemben egy valódi inkubátor.

Véleményünk szerint az üzleti inkubáció értelmezésének központi eleme az induló vállalkozások részére biztosított speciális környezet, milió. Ebben a felfogásban inkubációs létesítménynek nevezhető az ipari parkoktól a technológiai központokig az intézmények széles spektruma, sőt maga a regionális klaszter is, mint olyan speciális szerveződés, amely megnöveli az induló vállalkozások túlélési esélyeit. Az inkubáció minden esetben egy folyamat, amely a kisvállalkozások komplex támogatását fedi. Egyrészt tőkebefektetés történik, amelyért valamiféle megtérülést várnak. Másrésztől a vállalkozó (néha még csak egy ötlettel) belép az inkubátorba, majd az ötlet piaci elismertetése és néhány év működési tapasztalat után megnövekedett értékkel elhagyja azt. Ez az inkubációs folyamat nem csak egy klasszikus értelemben vett inkubátorban folyhat, hanem például egy olyan új típusú szerveződés keretében is, mint egy „fal nélküli”, vagy virtuális inkubátor. Ez az értelmezés fellelhető mind az ENSZ, mind az EU dokumentumaiban [17], [7], [12].

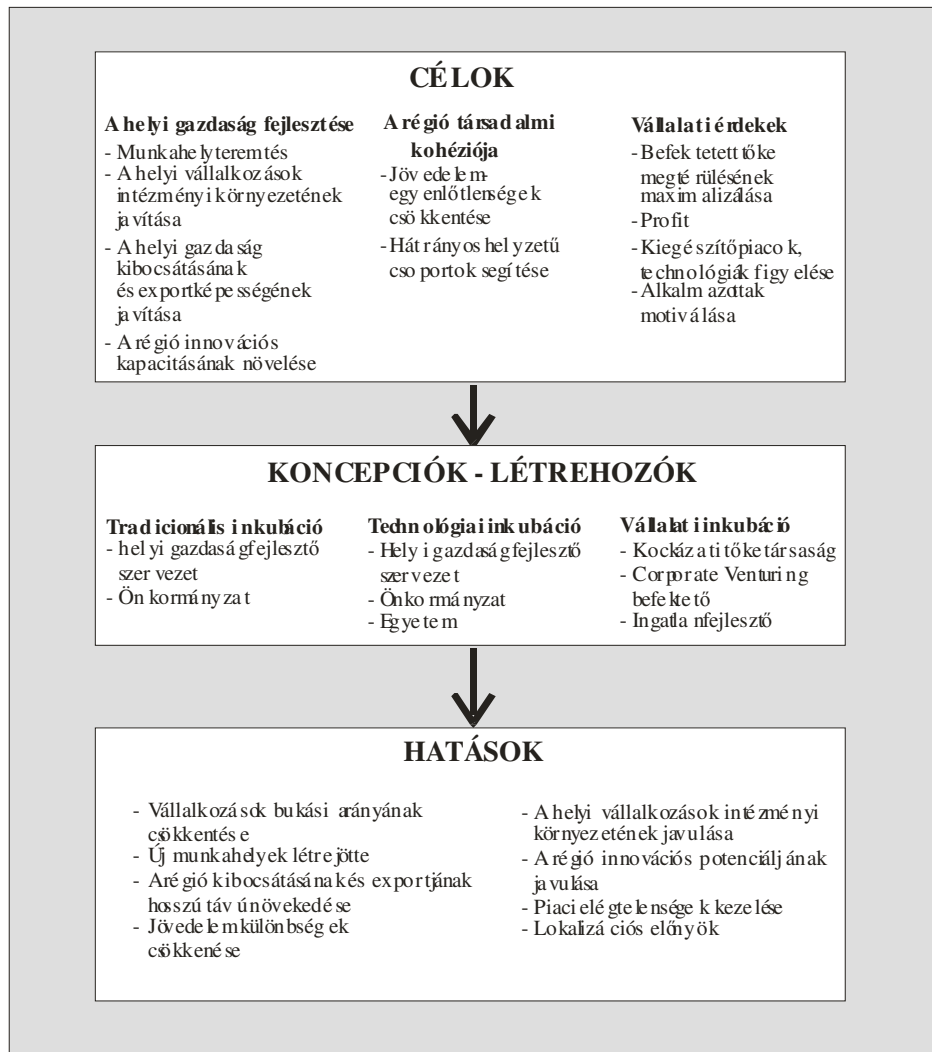
Ugyanakkor az inkubáció lényegi eleme a térbeli közelség, amely nem feltétlenül követeli meg a szereplők egy épületbe történő koncentrációját, viszont feltétlenül megköveteli a napi kapcsolatokat, ugyanis a térbeli közelségből eredő lokalizációs előnyök, szinergiahatások csak így tudnak érdemi hatást elérni [1].

A lehetséges célok első alapvető csoportja a helyi gazdaság fejlesztésével kapcsolatos, ideértve a munkahelyteremtést, a helyi GDP növelését, bizonyos innovációpolitikai célokat, illetve a vállalkozások helyi intézményi környezetének javítását. Ez utóbbi kritikus tényező a vállalkozások és az inkubáció sikerében is [2].

A célok második csoportja a helyi lakosság jövedelmi egyenlőtlenségeit igyekszik csökkenteni bizonyos kedvezményezett csoportok (női vállalkozók, kisebbségek, stb.) támogatásával, így többnyire szociálpolitikai célokat jelenít meg.

A célok harmadik csoportja vállalati érdekeket jelöl, amely lehet tőke-megtérülés, profit, vagy pénzben nehezen kifejezhető előnyök, mint kiegészítő piacok, technológiák figyelése, vagy az alkalmazottak motiválása.

A fenti célok megadják a kialakítandó inkubátor alapvető jellegzetességeit. Vállalati érdekek esetén kockázati tőke, corporate venturing, vagy ingatlanfejlesztő típusú inkubátor jöhet létre. A tradicionális és a technológiai (ezen belül egyetemhez kötődő) inkubátorok gazdaságfejlesztési célt szolgálnak. Ezen típusokat a támogatott vállalkozások körén kívül az különíti el, hogy a vállalkozásfejlesztés két alapvető megközelítése közül (piachelyettesítő, vagy piacfejlesztő) melyiket alkalmazzák [1]. A csoportokon belül az egyes típusok jellegzetességeit pedig főként az fogja megadni, hogy milyen típusú szervezet hozta létre (pl.: gazdaságfejlesztési ügynökség, vagy egyetem).

1. ábra: Az üzleti inkubáció alapvető céljai, koncepciói és hatásai
 Forrás: saját szerkesztés

A vizsgált folyamat kimeneti oldalán a „megtérülés”, a helyi gazdaságot élénkítő hatások, illetve a vállalati célok teljesülése állnak. Ezek a hatások az esetek túlnyomó többségében lokálisak, azaz nem terjednek túl egy adott városon és munkaerő-vonzáskörzetén.

Témánk szempontjából természetesen a gazdaságfejlesztési célú inkubátorok bírnak kiemelt jelentőséggel, illetve az inkubáció helyi gazdaságra gyakorolt hatásai. Ez esetben az inkubáció egy olyan hosszú távú társadalmi befek-

tetés, amely a társadalmi összhaszon növelésének érdekében avatkozik be a piaci folyamatokba. Egy ilyen beavatkozás során két szempontot kell kiemelt figyelemmel kezelni:

- egyrészt a beavatkozás csak akkor igazolható, ha az valamilyen piaci elégtelenség kezelésére irányul,
- másrészt csak akkor érdemes megvalósítani, ha a beavatkozás tranzakciós költsége nem haladja meg az eredeti állapotban elszenvedett hatékonyságvesztést.

E két szempont COASE nyomán közismertté vált a közgazdaságtanban, ám a hazai gazdaságfejlesztési gyakorlatban sokszor egyiket sem veszik figyelembe [5]. A piaci elégtelenség tehát szükséges, de nem elégséges feltétele a beavatkozásnak. Tudatában kell lennünk, hogy milyen tranzakciós költségekkel jár a beavatkozás.

A GAZDASÁGFEJLESZTÉSI HATÁSOK ÉRTÉKELÉSE

Az inkubátor hatásainak értékelését igen megnehezíti az a tény, hogy – a jórészt közpénzekből finanszírozott – felmérések nagy része nem a tényleges hatásokat, hanem magának a programnak a jellemzőit igyekszik értékelni. A valós értékelést nehezíti továbbá, hogy a hatások egy része, akkor jelentkezik, amikor a vállalkozások már túl vannak az inkubációs időszakon, így az inkubátor, illetve az éppen támogatott vállalkozások vizsgálata még nem feltétlenül elegendő.

Az inkubátor talán legközvetlenebb hatása az induló vállalkozások *bukási arányának csökkenése*. Az Európai Unióban 2002-ben lezárult felmérés szerint a vállalkozások 84,2%-a élte túl az inkubációs időszakot, míg a nem támogatott vállalkozások esetén ez az arány 20–50%¹ [7]. Gyakran felmerül azonban a kérdés, hogy mennyire reálisak ezek a bukási arányok, hiszen a beléptetési szűrők következtében az inkubátorba csak a potenciálisan legéletképesebb vállalkozások kerülnek be. A válasz mindenképpen az, hogy nem reálisak, ám pontos arányokat szinte lehetetlen megállapítani. Több próbálkozás is történt olyan „kvázi-kísérleti vizsgálatokra”, amelyekben az inkubált vállalkozásokkal szemben egy hasonló tulajdonságokkal rendelkező kontroll csoportot is vizsgáltak [6] [15]. Ezek a vizsgálatok azonban a kritikus időszakot már túlélő vállalkozásokkal foglalkoztak. A kérdésre választ adni igazából csak longitudinális vizsgálatokkal lehetne, ám a megfelelő mintanagyság eléréséhez valószínűleg több térségre is ki kell terjeszteni a vizsgálatot. A helyi környezetben gyökerező különbségek hatásait pedig szinte lehetetlen kiküszöbölni.

Szintén nem egyértelmű a *munkahelyteremtő hatás* megítélése, ám ez az előbbinél jóval pontosabban mérhető. A legfontosabb elemek, amelyekre figyelemmel kell lenni az inkubátorok munkahelyteremtő hatásának megítélésakor a

¹ Természetesen ez az Európai Unió vállalkozásaira vonatkozó adat.

bukási arány, a bérlők foglalkoztatási képessége és cserélődésének sebessége mellett, hogy:

- mennyit költöttek a támogatott vállalatok és alkalmazottaik javak és szolgáltatások vásárlására a térségben, illetve mekkora az exportárbevételük (a multiplikátor hatás révén hogyan nő a helyi kereslet, illetve hány új munkahely jön létre),
- hány munkahely szűnt meg amiatt, hogy a nem támogatott cégek hátrányba kerülnek a támogatottakkal szemben (és ennek keresletcsökkentő hatásai),
- mekkora közösségi hozzájárulást kapott az inkubátor.

Ennek megfelelően az Európai Unióban a kb. 900 inkubátor évente 37 ezer új munkahelyet hoz létre, és egy munkahely létrehozásának költsége kb. 4400 euró [7]. Ez a hatás az európai munkapiac méretéhez képest csekély, ám lokálisan jelentős lehet.

Az inkubátor által támogatott vállalkozások – és ez különösen igaz a technológiai inkubátorokra – igen gyors növekedésre képesek, így erőteljesen hozzájárulhatnak a régió *kibocsátásának és exportjának növekedéséhez*. Ha ezt kombináljuk egyéb járulékos hatásokkal, mint a helyi vállalkozói kultúra javításával, a vállalkozói kedv növelésével, stb., akkor a növekvő kibocsátás révén nyert növekvő helyi adóbevételeknek köszönhetően a beruházás pénzügyileg is megtérülhet.

Az inkubátorok *jövedelemi különbségeket csökkentő hatása* egy speciális típusra korlátozódik: azokra az inkubátorokra, amelyekkel bizonyos kedvezményezett csoportokat igyekeznek támogatni. Ilyen inkubátorok nagy számban csak USA-ban vannak jelen.

Az inkubátor egyik legjelentősebb, ám igen nehezen mérhető hatása a *helyi intézményi környezet javítása*. A kölcsönhatás nem egyirányú és nem is egyszerű: az inkubátor javítja a helyi vállalkozások intézményi környezetét, ám az visszahat az inkubátorra és javítja annak működési feltételeit, hatékonyságát. Ez pedig újabb, erőteljesebb hatásokat tesz lehetővé. Az inkubátor közvetlenül képes javítani az iparág-specifikus műszaki infrastruktúrát, a finanszírozási források elérhetőségét, a vállalkozások egymás közti együttműködési halandóságát, az egyetem-ipar kapcsolatokat és helyi vállalkozó kultúrát, magalapozva ezzel saját maga későbbi sikeresebb működését.

Az inkubációt alakító hatások változásával egyre inkább az innovációpolitikai célok előretörését figyelhettük meg. A *helyi innovációs potenciál növelésével* kapcsolatban az inkubátor azon hatásai a leginkább figyelemre méltóak, amelyek révén az innovációs folyamat során jelentkező piaci elégtelenségeket képes áthidalni.

Igen fontosnak tartom megemlíteni a térbeli közelségből adódó extern hatások jelentőségét. Az inkubátorok kifejezetten *lokalizációs előnyöket* kínálnak

a helyi környezet vállalkozásai részére, azaz egy adott iparág vállalkozásainak térbeli tömörüléséből származó pozitív extern hatásokat.

Az üzleti inkubátorok tehát igen szerteágazó hatást gyakorolhatnak a helyi környezetre, ám fontos kiemelni, hogy ezek lehetséges hatások, amelyek az adott programtól és annak lokális környezetétől függenek. Az Európai Unióban végzett széles körű felmérés viszonylag pozitív képet festett az Unió inkubációs intézményrendszeréről, ám a hatások közül szinte kizárólag a munkahelyteremtésre fókuszáltak [7].

Egy-egy adott program vizsgálata sokkal szélesebb lehetőségeket nyújt a értékelésre és a beavatkozás tranzakciós költségeinek (torzító hatásainak) megítélésére. Több vizsgálat alátámasztotta, hogy az inkubált cégek nagyobb növekedést értek el, jelentősebb mértékben emelték foglalkoztatotti létszámukat, ugyanakkor COLOMBO és DELMASTRO Olaszországban nem talált jelentős különbséget a két csoport innovációs teljesítményében [6] [15]. USA-ban ezzel szinte pontosan fordított eredményre jutott egy felmérés: lassabb növekedés, jelentős innovációs teljesítmény [16]. A bevétel lassabb növekedését ugyanakkor a vállalat értékének erőteljes növekedése kísérte, különösen a biotechnológiai vállalkozásoknál. Ezt az igen tőkeigényes fejlesztések hosszabb megtérülésével magyarázták.

LÖFSTEN és LINDELÖF [13] tudományos parkok területén belül illetve kívül támogatott innovatív KKV-kat vizsgáltak. A parkon belüli vállalkozások bevétel és foglalkoztatotti létszám növekedése meghaladta, míg a profitabilitásuk alulmúlta a parkon kívüli cégeket. VEDOVELLO [18] angol tudományos parkokban végzett vizsgálata, nem igazolta, hogy a formális egyetemi kapcsolatokat elősegítene a parki fekvés. ROPER az izraeli technológiai inkubátorprogramot értékelve úgy találta, hogy az eredmények a támogatott vállalkozások igen kicsiny részénél koncentráálódtak [14].

A továbbiakban amellet kívánunk érvelni, hogy a hatások eltérő megítélésének okai a vizsgált programok különbözőségéből adódnak. Egy adott lokális térség versenyképességét hosszú távon erősítő program kialakítása leginkább a „hogyan” és „kiket” kérdésekre adott megfelelő válasz eredménye. Ennek kapcsán megfogalmazható néhány egyszerű (ám sokszor figyelmen kívül hagyott) alapelv:

- olyan módon támogassuk a vállalkozásokat, hogy az a közösség számára kedvezőtlen piaci elégtelenség megszüntetéséhez vezessen,
- a vállalkozások olyan körét támogassuk, akik révén elérhető a hosszú távú lokális megtérülés, méghozzá a támogatás okozta torzító (kiszorító) hatások minimalizálásával.

A TÁMOGATÁS MÓDJA ÉS A TÁMOGATOTTAK KÖRE

A kis- és középvállalkozások alapvető problémái a relatíve magas tranzakciós költségekből erednek [11]. Az inkubáció elsődleges célcsoportját jelentő innovatív induló vállalkozásoknál pedig, a jelentős kockázatok ezt még jobban növelik.

A relatíve magas tranzakciós költségek kezelése nagyon eltérő gyakorlati megvalósulásokhoz vezet az inkubáció esetén is. Pontosan ez ad alapot arra, hogy a kisvállalkozás-fejlesztés két alapvető paradigmáját – amelyeket nem kis részben a tranzakciós költségek kezelésének képessége különböztet meg egymástól – alkalmazzuk az üzleti inkubációra is.

A *piachelyettesítő inkubátorok* a tranzakciós költségeket csak bizonyos esetekben csökkentik, és akkor is azok átvállalásával. Sokkal inkább az erőforrásokat teszik olcsóbban elérhetővé, úgyszintén a költségek részbeni átvállalásával. Megfigyelhető, hogy a program inkább fordul a donor, mint a piac felé. Ez azt jelenti, hogy a valós piaci elégtelenségeket vagy fel sem ismerik, vagy nincsen mód a szükséges szolgáltatások kifejlesztésére, hiszen a donorfelnyújtás azt nem teszi lehetővé.

A *piacfejlesztő modellben* a legnagyobb különbség a magántőke megjelenése. A magántőke közvetlen szerepvállalása ritka a vállalkozás- / gazdaságfejlesztési célú inkubátoroknál, ugyanakkor a részben magántőke finanszírozta ügynökség szerepe meghatározó. Ez a szervezet segít a piaccal való megfelelő kapcsolat kialakításában, a szolgáltatási kör felállításában.

Ez esetben a vállalkozások *stratégiai előnyöket* találnak az inkubátorban, amelyért idővel piaci árat képesek és hajlandóak fizetni. Ezek az ipárgspecifikus, technológiai szolgáltatások biztosítják a fenntartható működést. A piactorzító hatások ez esetben csökkenthetők, hiszen a komolyabb beléptetési szűrők és a specializáció révén a nagy növekedési potenciállal rendelkező, régióon kívülre is értékesíteni tudó vállalkozásokat támogatják. Azaz egy vállalkozás megerősödése nem feltétlenül jelenti egy azonos ipárgbeli másik vállalat bukását, a helyi piac korlátozott mérete miatt.

A közösségi beavatkozás sikeréhez ugyanakkor az is hozzátartozik, hogy folyamatosan kiszűrje azokat a vállalkozásokat, amelyek támogatása nem célszerű. Az inkubátor tehát nem csak akkor sikeres, ha a támogatott vállalkozás túléli az inkubációs időszakot, hanem ha az „elbukók” azt minél hamarabb megteszik [10].

A támogatás módja mellett a másik lényegi kérdés a *támogatás célcsoportja*. Már korábban is említettük, hogy a torzító hatások jelentősen csökkenthetők, ha olyan helyi bázisipárgakat támogatunk, amelyek növekedésüket nem csak a többi helyi cég rovására képesek megvalósítani. Tipikusan ilyen, amikor új piacokon tevékenykedő innovatív vállalkozásokat teszünk az inkubáció célcsoportjává. Ennek legjellemzőbb módja az *egyetemi inkubáció*, ahol elsődleges cél a közfinanszírozású kutatások során létrejövő eredmények hatékonyabb

hasznosítása, illetve a technológia- és tudásáramlás útjában álló akadályok elhárítása [3].

Bizonyos esetekben célszerű lehet az inkubáció alkalmazása non-traded (a régió kívülről nem értékesítő) vállalkozások esetén is, azonban ekkor is a piac elégtelen működése kell, hogy a beavatkozás oka legyen. A *környezettudatos vállalkozások* (amelyek igen gyakran egyben innovatívak is) esetén a vállalkozás önként a költségei között ismer el olyan tételeket, amelyek mások externalizálnak. E kör inkubációs típusú támogatása nem ismeretlen az Európai Unióban sem, az USA-ban pedig külön inkubátorszövetség foglalkozik fejlesztésükkel.

A *hátrányos helyzetű csoportok* vállalkozói aktivitásának támogatása a jövedelmek és erőforrások reallokációjának eszközeként a hosszú távú társadalmi feszültséget képes csökkenteni. Európában rendkívül ritkák a kifejezetten etnikai, vagy vallási kisebbségeket megcélzó inkubátorok, ám a női vállalkozók, mint preferált csoport támogatása az Európai Unióban sem idegen jelenség. Ráadásul egy zárt közösség „mint egy természetes inkubátor” képes működni: a vállalkozóként jelentősebb jövedelemre szert tevők egyből keresletet is teremtenek a többi kezdő vállalkozás számára (ez főleg igaz, ha a termékek a csoport speciális tradícióit követik) [8].

Magyarországon számos inkubátor típusú intézmény működik. Egyértelműen ide sorolhatók az inkubátorházak, a főként európai uniós forrásból épülő innovációs központok, de az ipari parkok jelentős része is (jobb híján) a kis- és középvállalkozásokat tekintve elsődleges célközönségének. Véleményünk szerint a cikkben felvázolt alapelvek igen kevésbé jelennek meg a fenti intézmények működési elvében. Kitörési lehetőséget jelenthetne az innovatív, esetleg egyetemhez kötődő, vagy a környezettudatos vállalkozások támogatása, ám azt is látni kell, hogy erre reális esély csak néhány térségben mutatkozik.

IRODALOMJEGYZÉK

- [1] Bajmócy Z. (2004): Helyi társadalmi környezet a kisvállalkozások inkubációjában. In Garai L. – Czagány L. (szerk) **A szociális identitás, az információ és a piac**. GTK Közlemények, JATEPress, Szeged. 229–242.o.
- [2] Bajmócy Z. (2004): Az üzleti inkubáció szerepe a vállalkozásfejlesztésben. **Közgazdasági Szemle**, 51, 12, 1132–1150.o.
- [3] Bajmócy Z. (2005): „Vállalkozó egyetem” vállalkozásfejlesztési szemlézetből. In Buzás N. (szerk): **Tudásmenedzsment és tudásalapú gazdaságfejlesztés**. GTK Közlemények, JATEPress, Szeged. Megjelenés alatt.
- [4] Carayannis, E. G. – Von Zedtwitz, M. (2003): Architecting GloCal (global-local) Real-Virtual Incubator Networks (G-RVINS) as Catalysts and Accelerators of Entrepreneurship in Transitioning and Developing Economies: Lessons Learned and Best Practices from Current Development and Business Incubation Practices. **Technovation**, 25, 2, 95–110. o.

-
- [5] Coase, R. H. (1960): The problem of social cost. **The Journal of Law and Economics**, 3, 10, 1–44.o.
- [6] Colombo, M. G. – Delmastro, M. (2002): How Effective are Technology Incubators? Evidence from Italy. **Research Policy**, 31, 1103–1122.o.
- [7] EC (2002): **Benchmarking of Business Incubators**. Final Report, Center for Strategy & Evaluation Services. European Commission, Luxembourg.
- [8] Gene, P. – Butler, S. (1996): The minority community as a natural business incubator. **Journal of Business Research**, 36, 1, 51–58.o.
- [9] Goldfarb, B. – Henrekson, M. (2003): Bottom-up versus Top-down Policies Towards the Commercialization of University Intellectual Property. **Research Policy**, 32, 639–658.o.
- [10] Hackett, S. M. – Dilts, D. M. (2004): A Real Options-Driven Theory of Business Incubation. **The Journal of Technology Transfer**, 29,1, 41–54.o.
- [11] Kállay L. (2002): Paradigmaváltás a kisvállalkozás-fejlesztésben. **Közgazdasági Szemle**, 49, 7–8, 557–573.o.
- [12] Lengyel I. – Kosztopulosz A. – Imreh Sz. (2002): Az ipari parkok fogalomköre és kategóriái. In Buzás N. – Lengyel I. (szerk.) **Ipari parkok fejlődési lehetőségei**. SZTE GTK, JATEPress, Szeged, 55–76.o.
- [13] Löfsten, H. – Lindelöf, P. (2005): R&D networks and product innovation patterns. Academic and non-academic new technology-based firms on science parks. *Technovation*, 25, 9, 1025–1037.o.
- [14] Roper, S. (1999): Israel's technology incubator programme. Repeatable success or costly failure. **Regional Studies**, 33, 2, 175–180.o.
- [15] Sherman, H. – Chappell, D. S. (1998): Methodological Challenges in Evaluating Business Incubator Outcomes. **Economic Development Quarterly**, 4, 313–321.o.
- [16] Tornatzky, L. – Sherman, H. – Adkins, D. (2003): **Incubating Technology Business. A National Benchmarking Study**. National Business Incubation Association, Athens, Ohio.
- [17] UN/ECE (2001): **Best Practice in Business Incubation**. United Nations, Economic Commission for Europe, ECE/TRADE/265, Geneva.
- [18] Vedovello, C. (1997): Science parks and university-industry interaction. Geographical proximity between the agents as a driving force. **Technovation**, 17, 9, 491–502.o.

SUMMARY

This study focuses on the method and the focus group of the incubation process. We argue that the dimension of “how” and “whom” (do we support?) applies to several different types of incubator with different development capacities.

In our interpretation, incubation is a long-term social investment, which is rewarding (and necessary) only in cases where the market fails. As with all economic development tools, incubation has its transaction costs - which must not be higher than the losses due to the original problem.

We argue that the “facilitating the market” incubation method is both possible and necessary, and that we must define the group of tenants strictly. The incubation of innovative, green or minority entrepreneurs leads to advantageous results and without serious market distortion.

30. AZ INFORMÁCIÓS TÁRSADALOM HATÁSAI A RÉGIÓK VERSENYKÉPESSÉGÉRE

Vajkai András

tudományos segédmunkatárs
Pécsi Tudományegyetem
Közgazdaságtudományi Kar

BEVEZETÉS

Az információs társadalom, mint fogalom szorosan kapcsolódik a globalizációhoz, ezt a tényt tehát a vizsgálatokor mindig figyelembe kell vennünk. Ha a régiók szintjén vizsgálódunk, akkor láthatjuk, hogy az információs társadalom korszakában a régiók nem csak általában kötődnek a globalizációhoz és a globalizáció diktálta szerepkörökhöz, hanem tudatosan keresik meg azokat a tudás-gazdasági mozgásformákat [10] amelyek segítségével egyrészt újra versenyképessé válnak, másrészt esélyt teremtenek az életminőség javítására. Mind az Európai Unión belüli, mind pedig a hazai „intelligens” régiók gazdasági-politikai-közigazgatási megszervezését és önszerveződését jelentős mértékben segíti az, hogy az Unió már évtizedek óta régiókban gondolkodik, ami egyúttal azt is kifejezi, hogy a régió a globális térszerkezetben a települések szintje felett értelmezhető. Az információs társadalomban a települések helyzete és szerepe változatlan, azonban ebben a vetületben is a települések szerveződésének valamilyen formájában jobban meg tudnak felelni a globalizáció és az információs társadalom kihívásainak.

A RÉGIÓK VERSENYKÉPESSÉGÉNEK VIZSGÁLATA AZ INFORMÁCIÓS TÁRSADALOMBAN

Egy régió versenyképességének vizsgálatánál az információs társadalomban először célszerű tisztáznunk azt, hogy mit is értünk a versenyképesség fogalma alatt, illetve milyen mutatókkal, vagy jellemzőkkel lehetne azt körülírni. A fogalmi meghatározás problematikáját a legjobban LENGYEL IMRE [7] meghatározása alapján lehet megragadni, miszerint a regionális versenyképességnek nincs egyetlen kiemelt mutatója, nem jellemezhető egyetlen tényezővel, hanem egymáshoz szorosan kapcsolódó, viszonylag jól mérhető és egyértelmű közgazdasági kategóriák együttesét jelenti. Ezek a kategóriák:

- a regionális GDP egy lakosra jutó nagysága,
- a régióban a munkatermelékenység,
- a régióban a foglalkoztatottsági ráta,
- a régió gazdaságának nyitottsága.

A fenti kategóriák alapján a regionális versenyképesség a régióban megtermelt egy lakosra jutó jövedelem nagysága, amely jövedelem egyaránt adódik a munkatermelékenység és a foglalkoztatottság magas szintjéből. Másképpen a versenyképesség olyan fenntartható gazdasági növekedést jelent, amely a magas foglalkoztatottsági ráta melletti magas termelékenységből származik.

A régiók versenyképességének mutatói és ismérvei az információs társadalomban

Az információs társadalom gazdaságának kialakulása a gazdaság ágazati szerkezetének megváltozását is magával hozza. Az információ előállításával és működtetésével foglalkozó tevékenységek terjeszkedésével kialakul egy új és dinamikus fejlődő ágazat, az információs szektor [4]. Az iparra egyre nagyobb mértékben lesz jellemző a nagyfokú automatizáció, a tudás felértékelődése¹.

A globalizációval a félperiferikus, periferikus gazdaságokban felerősödik annak az általános tendenciának a következménye, hogy a döntési központok egy jó része az országhatárokon kívülre kerül (pl. multinacionális vállalatok). A kölcsönös függőség és a világgazdasági nyitottság felerősödésével a kevésbé fejlett országok számára még erőteljesebbé válik a külső meghatározottság.

Az információs társadalomnak vannak általános jellemzői, de azok leginkább csak a regionális sajátosságokban ragadhatók meg anélkül, hogy a régiók hosszú távú együttműködése, konfliktusainak feloldása megoldott lenne. A vizsgálatokhoz továbbá figyelembe kell vennünk azt is, hogy a globális információs társadalom szervesen összekapcsolja a centrum és periféria országait, és az egyes országokon belül az egyes régiókat, azonban ez nem jelenti a perifériális lét megszüntetését, habár egy lépést tesz annak irányába. A felvázolt világgazdasági szerkezet elsődlegesen a centrumban, vagy a gazdaságilag fejlett régiók-

¹ 2004-ben kezdődött a ManVis Projekt, amely az ipar, ezen belül is a gyáripár versenyképessége megítélésének felmérését tűzte ki célul. A felmérés egyidejűleg 22 európai országban folyik. A felmérés eredményeit egy nemzetközi kutatócsoport részletesen elemzi, s a tanulmány alapján ajánlás készül az Európai Bizottságnak arról, hogy mely intézkedések támogatják megfelelően a nemzetközileg versenyképes és a fenntartható gyáripárt Európában. A kutatás eredményeinek publikálására várhatóan ez év őszén kerül sor. Az előzetes részeredmények arra engednek következtetni, hogy az információs társadalom fejlődése az ipari szektort is jelentős mértékben át fogja alakítani, amely áttételesen a munkanélküliség további növekedéséhez vezethet. A ManVis team a 2004. december 6–7-i Enschedében (Hollandia) megtartott MANUFUTURE 2004 c. konferencián összefoglalta a delphi-felmérés első körének eredményeit.

ban hozza létre az információs társadalmat, aminek technológiai oldala inkább a kevésbé fejlett világ hatékony ellenőrzését szolgálja, mint annak felemelkedését.

Az információs társadalom hatása a különböző forráselosztási rendszerekre is rendkívül kiterjedt. Méret, szervezőelv és földrajzi elhelyezkedésre való tekintet nélkül jelentősen megváltoztatja a források elosztásának rendszerét. A folyamat globális, és társadalmat teljes mélységében átható jellege azt eredményezi, hogy egyéb hatásai mellett erőteljes finanszírozási igényeket gerjeszt a társadalom és a gazdaság minden szintjén.

Jelen tanulmányban a területi korlátok végett a régiók versenyképességének csupán néhány fontos ismervét, vagy összetevőjét elemzem, nevezetesen:

- A munkahelyteremtés, munkanélküliség problémáit,
- Az egyes telepítő tényezők meglétét és átalakulását,
- Az infokommunikációs technológiákkal való ellátottság szerepét,
- A tudástranszfer szerepét az egyes régiókon belül illetve a régiók közötti tudástranszfert.

Munkahelyteremtés, munkaerő megtartó képesség és a munkanélküliség

A gazdaság információval való feltöltődése egyre inkább kiszorítja a hagyományos fizikai és a mechanikus szellemi munkásokat a munkahelyekről. Ezáltal megnövekszik a munkanélküliség, a munkahely bizonytalanná válása és az új munkahely találásának nehézsége. Ezt felismerve az Európai Unió és Magyarország is az információs társadalom megvalósítására kialakított stratégiáiban különös figyelmet szentel a munkanélküliség kérdésének. A rugalmas foglalkoztatási viszonyok gyorsan alkalmazkodó, úgynevezett „verzatil” [15] munkaerőt követelnek meg, sokféle kompetenciával. Ez állandó tanulást követel meg a munkaerő minden válfajától. A tanulás és a munka sem időben, sem térben nem válik szét. Ez részben ellentmond a tudásközpontok szerepének erősödésével, ugyanis az információs társadalom elmélete szerint [2] a tanulás és a tanítás súlypontja áthelyeződik a vállalatokra, az egyetemi oktatás – miközben egyre szélesedik – veszít jelentőségéből mint szakképzés. Ez egybevág azzal a tendenciával, miszerint a vállalatok az új munkatársak felvételekor a szakmai tudás mellett/helyett egyre inkább az általános készségekre és képességekre koncentrálnak, közülük is kiemelten a magas fokú kommunikációs készségekre és a kreativitásra. A mai magyarországi munkaerő tetemes része ezen készségeinek és képességeinek hiánya miatt hosszú távon is kívül reked ezen a folyamaton.

A munkahelyteremtő és a munkaerő megtartó képesség szempontjából fontos még megemlítenünk a munkaerő rugalmasságának kérdését. A munkaerő rugalmassága a képzettség, szakmastruktúra és átképezhetőségen kívül térbeli mobilitásként is értendő. A globális vállalatok virtuálisan vagy valóságosan együttműködő nemzeti teamekre alapoznak [1]. Kialakul a tudás világpiaca, ahol a tudásáru promóciója és marketingje meghatározó lesz egy ország vagy

egy adott régió szempontjából. A tudás nemzetközi marketingjében az állami szerepvállalás elengedhetetlen [14].

Az információs társadalom kialakulása és fejlődése tehát a munkanélküliség alakulására többnyire negatív hatással van. A munkanélküliek legtöbbször nem is tudnak a régi szakmájukban újból elhelyezkedni. A munkahellyel rendelkezők csak akkor képesek munkahelyüket megőrizni, ha képesek új ismeretek elsajátítására, gyorsan tudnak tanulni, és új viselkedési szabályokat kialakítani.

Infokommunikációs technológia (ITK) ellátottság, tudásközpontok

Az információs társadalomban a régiók versenyképességének vizsgálatakor fontos megemlítenünk az infokommunikációs technológiákhoz (továbbiakban IKT) való hozzáférés és használat kölcsönhatását a társadalmi egyenlőtlenségi rendszerrel.² Jelen tanulmány szempontjából a kérdéskörnek több vizsgálandó aspektusa is van. Egy régió IKT ellátottsága telepítő tényezőként szerepelhet a tudásintenzív szervezetek számára, illetve a kis- és középvállalatok fejlődésének egyik alappillére az információs társadalomban.

Az infokommunikációs technológiákhoz fűződő legfőbb elvárás az, hogy segítséget adhatnak ahhoz, hogy a felbomló társadalmi struktúrák helyett újakat hozzunk létre [5]. A fő érv ezzel kapcsolatosan az, hogy a hálózat a kommunikációnak egy lényegileg demokratikus módja, amely a korábbi kommunikációs eszközökkel szemben, amelyekre a vertikális információtovábbítás volt a jellemző, a személyek közötti horizontális kommunikációt teszi lehetővé. Ez lényegében véve azt jelenti, hogy míg a nyomtatott sajtó, a rádió és a televízió esetében az információnak egy központból történő továbbítása volt a jellemző, ahol is a hallgatóság a passzív befogadó szerepből nem tudott kilépni, addig a számítógépes hálózatban a kommunikációs partnerek mindegyike kap és ad információt, tehát mindenki számára mód van a passzív befogadó szerepből való kilépésre [5].

Mindenképpen figyelembe kell vennünk azonban azt, hogy egy régió IKT-ellátottsága önmagában nem elegendő, csupán alapot teremt a gazdaság fejlődéséhez vagy egy esetleges gazdasági szerkezetváltáshoz. Véleményem szerint a IKT-ellátottság az információs társadalomban az alapvető infrastruktúrával való ellátottság kategóriájába tartozik.

A ITK szerepével és helyzetével a Lisszaboni csúcs [11] is kiemelt helyen foglalkozott, különös tekintettel a nagysebességű Internet fejlesztésére és minél szélesebb körben történő elterjesztésére, illetve az újgenerációs Internetre, beleértve a mobil Internetet. Az újgenerációs Internettel kapcsolatban a Bizottság egy kezdeményezést indított el melynek célja, hogy mobilizálja a telekommuni-

² A kérdéssel részletesebben FÁBIÁN ZOLTÁN foglalkozik „Az IKT hozzáférés és használat kölcsönhatása a társadalmi egyenlőtlenségi rendszerrel“ című tanulmányában (FÁBIÁN, 2005).

kációs kezelőket és a berendezésgyártókat, hogy együtt dolgozzanak a szolgáltatókkal és a felhasználókkal és ezáltal biztosítsák a gyors fejlődést. A kérdéskör fontosságát jelzi, hogy az Unió az e-Europe programjait, folyamatosan fejleszti, kiegészíti és a gazdaság alakulásának függvényében módosítja [12] [13].

Telepítő tényezők megléte és átalakulása

A tudásintenzív szervezetek³ letelepedésének jelentősége egy régió fejlődésében fontos szerepet játszik. Erre a legjobb példa talán Finnország tamperei régiója lehetne [3]. Mégis vajon mik, vagy mennyiben változtak azok a tényezők, melyek megléte vagy hiánya befolyásolja a vállalatok adott régióban történő megtelepedésének szándékát?

Ezen tényezők köre azt mutatja meg, hogy melyek azok a vállalkozások számára fontos ismérvek, melyek alapján döntenek egy adott régióban, településen történő megtelepedésről. Ezekkel a tényezőkkel részben már foglalkoztam a tanulmányban, illetve egyes részeit a következő részekben részletesebben fogom még tárgyalni, csupán összegezve az általam fontosnak tartott tényezők:

- ITK-ellátottság,
- tudásközpontok megléte (egyetemek, főiskolák, kutatóintézetek),
- közigazgatás fejlettsége (e-közigazgatás, e-kormányzat),
- megközelíthetőség,
- működéshez szükséges „nyersanyagok” megléte.

Mint látható, a hagyományos telepítő tényezők közül a megközelíthetőség még mindig fontos szerephez jut. A működéshez szükséges „nyersanyagok” nem csupán fizikai vonatkozásban értelmezendők. Ide kell sorolnunk a tudásközpontok (jelen esetben egyetemek) munkatársait (hallgatóit) akik potenciális képzett munkaerőt jelentenek a vállalat számára. Ide sorolhatjuk ezen kívül a banki szolgáltatások jelenlétét. Elsősorban az e-banking és a telebankrendszerek elterjedtségét.

A tudástranszfer szerepe a régióon belül és a régiók között

Fontos megemlítenünk a tudástranszfer szerepét, mint a fejlődés egyik mozgatórugóját az információs társadalomban. A tudástranszfer jelentőségének szerepének megítélése alapján LENGYEL [6] a következő régiótípusokat különíti el:

- neofordista,
- tudásalkalmazó (a tudás a termelés folyamatának hatékonyabbá tételére szolgál),
- tudásteremtő (új tudás létrehozása zajlik).

³ Tudásintenzív szervezetek alatt értem jelen megközelítésben mindazon vállalatok, kutatóhelyek és egyéb intézmények csoportját, melyek termékeik és tevékenységeik előállításánál, illetve végzésénél a hozzáadott érték döntő hányadát az emberi tudás, innováció stb. teszi ki.

A tudástranszfer a tudásalkalmazó régióban tölt be leginkább domináns szerepet. Ennek magyarázata az, hogy a tudásteremtő régióban a kutatás, fejlesztés, oktatás jut domináns szerephez, azonban az eredmények gyakorlati megvalósulása a legtöbb esetben máshol valósul meg. A gyakorlatban véleményem szerint Lengyel régiótípusait nem lehet egyértelműen elhatárolni, hiszen a fejlődés és a munkahely teremtés szempontjából ezen típusoknak egy helyen kell megvalósulniuk.

AZ OKTATÁS ÉS KÉPZÉS SZEREPE AZ INFORMÁCIÓS TÁRSADALOMBAN

A képzés és a következő alfejezetben tárgyalt ITK-ellátottság több ponton is összekapcsolódik, hiszen egy régió IKT-ellátottsága javítja az ott élők életminőségét, lehetővé téve a gyors kommunikációt, képzés és továbbképzés lehetőségét. Magyarország hátrányban van az információs korszak vezető hatalmaihoz képest. Bár Magyarország GDP-jének növekedése, és ezen belül az infokommunikációs piac bővülése az átlagos európai ütemnél magasabb, a technológiai és gazdasági fejlettséget, az alkalmazások részarányát, a piaci környezetet, az információs társadalomra való felkészültséget, valamint az elektronikus üzletvitel megoldásait tekintve lemaradásunk az EU átlagához képest még mindig jelentősnek mondható.

Ezen lemaradás leküzdése számos összetevő, illetve kapcsolódó hatás együttes figyelembevételével érhető csak el. Az technológiai felzárkózás üteme alapjában az ország rendelkezésére álló forrásainak függvénye, amely tényező a társadalom által kevésbé befolyásolható [9].

A felzárkózás másik fontos előfeltétele a társadalom és az emberek tudatos felkészítése és képzése az információs társadalomhoz vezető úton. Ebben a folyamatban jut jelentős szerephez az oktatás egésze az alapoktól egészen a felsőoktatásig. Az információs társadalomhoz vezető úton kulcsfontosságú szerep jut a felsőoktatásnak. Az információs társadalomban az egyetemek és az oktatás jellege át fog alakulni, az egyetemek úgynevezett „virtualizálódásával”.

Ez a folyamat szintén kettős, amely megmutatkozik egyrészt az egyetemek működésének, és másrészt az egyetemről alkotott képünk ártértékelésében, másrészt pedig a hagyományos egyetemek feladatainak megváltozásában. Mivel a felsőoktatás az információs társadalom legfontosabb értékteremtő elemét, az értelmiséget hozza létre, folyamatosan biztosítani kell számára az élenjárást lehetővé tevő környezeti, technológiai és egzisztenciális feltételeket.

A felsőoktatásnak kell az információs társadalommal kapcsolatos kutatások fókuszává válnia, és az ehhez szükséges informatikai háttérrel biztosítani kell számára.

Ipari társadalom	Információs társadalom
Tények és szabályok, kész megoldások megtanítása	Készségek, kompetenciák, jártasságok, attitűdök kialakítása
Zárt, kész tudás átadása	Az egész életen át történő tanulás képességének és készségének kialakítása
A tudás forrása az iskola, a tanár, a tananyag	Különböző forrásokból és perspektívákból szerzett tudáselemek integrálása
A tanári instrukció dominanciája	Komplex, inspiráló tanulási környezetben a tanuló önállóan építi fel tudását
Kötött tanterv, merev órabeosztás	Projekt alapú tanulás, szabad időkeretben
A tanulás bérmunka	A tanulás vállalkozás
Osztálytermekben történő tanítás	Könyvtárban történő tanulás
Osztálykeretben történő tanítás	Kisebb, csoportokban történő tanulás
Homogén korcsoportban történő tanítás	Heterogén korcsoportban történő tanítás
Iskolán belüli tanulócsoporthok	Iskolák közötti tanulócsoporthok, EU és globális szinten is
Alkalmazkodás és konformizmus	Kreativitás, kritika és innováció
Külső szabályok követése	Belső szabályok kialakítása
Tanárnak történő megfelelés	Standardoknak történő megfelelés
Zárt, lineáris, monomediális tanulási környezet	Nyitott, multi- és hipermediális tanulási környezet

1. táblázat: A tanulási környezetre vonatkozóan az alábbi elmozdulások ipari társadalom normái és gyakorlata felől az információs társadalom feltételezett igényei irányába.

Forrás: NYÍRI, K., A virtuális egyetem felé. www.Mek.oszk.hu (2005.04.15)

Kormányzat beavatkozási lehetőségei

- Elősegíti a lakosság körében a modern információs és kommunikációs eszközökkel való ellátottság javítását, a családok számítógéppel és internet-hozzáféréssel való ellátottságának a növekedését.
- Támogatja a közösségi és intézményi hozzáférési pontok hálózatának a bővítését (Gyakorlati cél, hogy a teleházmozgalom sikeréhez hasonlóan, az érintett szereplők – önkormányzatok, üzleti szféra, civil kezdeményezések – összefogásával létrejöjjenek a közösségi hozzáférés városi változatai is.).
- Speciális projektekkel növelheti azoknak a lehetőségeknek a számát, amelyek révén az egyének és közösségek kedvezményesen juthatnak hardver- és szoftvereszközökhöz.
- Érvényesíti a hozzáférési programoknál – mind területi, regionális, mind szociális vonatkozásban – az esélyteremtés és a kiegyenlítő elvét.

ÖSSZEGZÉS

Az információs társadalom és gazdaság sikeréhez legalább ilyen fontos tényező a társadalmi befogadó közeg fejlettsége, az információs gazdaság- és infrastruktúrafejlesztés társadalmi beágyazottsága. Az információs társadalom és gazdaság csakis akkor jöhet létre, ha már a társadalom többsége is rendelkezik az új információs és kommunikációtechnológiai eszközökkel, valamint ezeknek az eszközöknek a felhasználásához szükséges tudással. Jelenleg Magyarországon éppen a társadalmi beágyazottság terén mutatkozik a legnagyobb lemaradás. Az információs társadalom és gazdaság térhódításában a gazdasági, valamint a társadalmi tényezők és folyamatok kölcsönösen kiegészítik egymást. Az információs gazdaság egyik fontos feltétele a rugalmas és dinamikus munkaerőpiac, ami az állampolgár szemszögéből nézve az „élethosszig tartó tanulás” és az „információs írástudás” új követelményeit és lehetőségeit jelenti. (Éppen ezért – mintegy a gazdasági és az állampolgári megközelítés közös metszeteként – az információs gazdaság kulcságazatává vált az oktatásipar, a felnőttképzés és a piaci igényekhez igazodó szak- és továbbképzés.) Az információs gazdaság stratégiai ágazata a tartalomfejlesztés, ami társadalmi oldalról nézve főként a nemzeti kulturális örökség hozzáférhetővé tételét és megújítását foglalja magába. Az információs gazdaság új lehetőséget teremt a különböző hátrányos helyzetű rétegek, fogyatékosok és inaktívak (újra)foglalkoztatására és képzésére, ami társadalmi szempontból az esélyegyenlőség, a társadalmi kohézió és az életminőség programjaként fogalmazódik meg. A kapcsolat természetesen fordított irányban is igaz. Így például a jogalkotás – mint társadalmi alrendszer – a maga eszközeivel jelentősen felgyorsíthatja az információs gazdaság térhódítását, amikor az új típusú gazdasági tevékenységek jogi szabályozásával megteremti és erősíti a gazdaság szereplőinek biztonságát és biztonságérzetét.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- [1] Dordick, S. H. – Wang, G. (1993): **The Information Society**, London, Sage Publications.
- [2] Duff, S. A. (2000): **Information Society Studies, Routledge Research in Information Technology and Society**, New York, Routledge.
- [3] Élő, G. – Pintér, R. (1999): **Finnország, Út az információs társadalomba**, Budapest, Kossuth Kiadó.
- [4] Hideg, É. (1999): Az információs társadalom jellemzői. In: Nováky E (szerk): **Bevezetés az információs társadalomba**. Budapest, Képzőművészeti Kiadó és Nyomda, pp. 77–93.
- [5] Kovács, G. (2003): Az információs társadalom – ideológia vagy valóság?, **Napút**; IV. évf. 7. sz.
- [6] Lengyel B. (2004): A tudásteremtés lokalitása: hallgatólagos tudás és helyi tudástranszfer, **Tér és Társadalom**, XVIII. Évf. 2. sz. 2004; pp. 51–71.

- [7] Lengyel, I. – Deák, Sz. (2004): **Az országok és régiók versenyképességének mérésére alkalmazott módszerek**, Kézirat.
- [8] Nyíri K. (2001): **A virtuális egyetem felé**, www.Mek.oszk.hu (2005.04.15).
- [9] Vajkai, A. (2002): The Role of Universities in the Building of the Information Society, In: Kozma, L.–Tarrósy, I. szerk. (2002): **„University and Society” Current problems of regional co-operation**, Pécs, PTE.
- [10] Varga, Cs. (2001): **Az információs kor tudása**. www.inco.hu/inco8/infotars/cikk2h.htm (2005.04.06).
- [11] **eEurope Akcióterv**, Készítette az Európai Bizottság az Európai Tanács részére Feira, 2000. június 19–20.
- [12] **eEurope 2005 Action Plan** (2004): An Update, Communication from the Commission to the Council, The European Parliament, The European Economic and Social Committee and The Committee of the Regions 2004.05.17.
- [13] **eEurope 2005 Action Plan Update** (2004): extended impact assessment 2004.05.17.
- [14] **Facing the challenge: The Lisbon Strategy for Growth and Employment** (2004) Report from a high level group chairing by Wim Kok 2004. 11. 01.
www.itktb.hu/resource.aspx?ResourceID=Wim_kok_jelentes_magyar_nyelven_V1 (2005.04.12.).
- [15] **Magyar válasz az információs társadalom kihívásaira** (szakértői Vitaanyag) 1999 október, 2. változat.

SUMMARY

The notion of regional development was interpreted as the economic growth of a region and the expansion of the background conditions for this growth. The main benefit of growth is expanding prosperity - increasing product consumption. This development can be seen as an improvement in the quality of life and in living conditions, where a quantitative increase in product consumption is replaced by a spread of high-quality, diverse products and by increasing demand for services, leisure and cultural consumption. The evolution and development of the information society underlines this change of view. Today the information society is a factor that determines regional or even national competitiveness, and its impact is extraordinarily extensive for all resource allocation systems.

Regardless of size, organising principle and geographical location, it significantly changes the system of resource allocation. The process is global, and its full comprehension means that, in addition to its other impacts, it creates huge financing demands at every level of society and the economy. The information society notion is closely linked to globalisation - which we always

need to consider during analysis. If we make an analysis at regional level, we can see that, in the age of the information society, the regions generally not only relate to globalisation and the role given by globalisation, but they consciously search for the knowledge-economic movement forms. This, on one hand, allows them to become competitive again, whilst at the same time it allows them to improve living conditions. The organisation of "intelligent" regions – both within the Union and in the home country – is significantly helped by the fact that the Union has been thinking in terms of regions for many years. This also demonstrates that the region has to be regarded as being above settlement level in the global-spatial structure. In the information society the status and role of settlements is unchanged, but also in this respect the organisation of settlements is necessary into a form which can better adapt to the challenges of globalisation and the information society.

31. MARKETINGESZKÖZÖK A VERSENYKÉPESSÉG FOKOZÁSÁNAK SZOLGÁLATÁBAN TERÜLETI ASPEKTUSBÓL

Dr. Kis Mária

főiskolai docens tanszékvezető

Szegedi Tudományegyetem Szegedi Élelmiszeripari Főiskolai Kar

Az utóbbi évtizedekben 1960–70-es évektől kezdődően kialakult a marketing tudomány új ága: a területi marketing. A területi marketing fogalomrendszere nem tisztázódott, ugyanúgy, mint az általános marketingé sem teljesen. Tanulmányunkban a területi marketing fogalmán a terület (régió, kistérség, város, település stb.) vezetésének azt a szemléletét és döntéseit értjük, amelyek azt a célt szolgálják, hogy a terület az általa érintett és iránta érdeklődő személyeknek, vállalkozásoknak, szervezeteknek egy térséggel kapcsolatos igényeit, elvárásait a versenytársainál jobban kielégítse. A vonatkozó szakirodalomban többféle szóösszetételben szereplő régiómarketing, településmarketing, városmarketing stb. kifejezéseket egynek tekintjük. A továbbiakban tehát a területi marketing kifejezés alatt mind a település, mind a kistérség-, mind a város-, mind a régiómarketinget értjük. Lehet ezt értelmezni kisebb és nagyobb térségekre, kisebb és nagyobb településekre, sőt az ország egészére is kiterjeszhető. Természetesen az egyes településeket, illetve térségeket a marketing döntések vonatkozásában is léteznek specifikumai, de ez inkább az operatív munkában jelentkezik, nem annyira az elméleti és módszertani kérdésekben.

A marketing tudomány a termékekhez kapcsolódva fejlődött ki, a későbbiekben a szolgáltató szektor előtérbe kerülésével megjelenik a marketingszemlélet és módszertan a harmadik szektorban, illetve az összes olyan területen, ahol valamit el kell „adni”. (Az eladás szót tágan kell értelmezni), tehát a nonprofit szférában is oktatás, kultúra, egészségügy, vallás, politika stb.). Felmerülnek a következő kérdések: a területi marketingben mi a termék? Mit vásárol meg a vevő? Kik a versenytársak? Egyáltalán kik a vevők?

Kezdjük a választ ez utóbbi kérdés megválaszolásával. Területi marketingben *vevőnek* kell tekinteni:

- *a lakosságot*, aki a településen, térségben, régióban él, illetve a települést „használja”, de ide kell venni azokat is, akik potenciális vevők lehetnek, tehát esetleg kívülről odatelepeülhetnek, vagy másmilyen módon használóvá válnak (ott fognak dolgozni, tanulni stb.)

- a gazdasági és nem gazdasági szervezeteket: ezeket is két csoportra oszthatjuk, a már letelepültek és az odacsábítandó befektetők, vállalkozók stb.
- turistákat, akik a hely valamilyen vonzereje miatt rövidebb időt töltenek ott, és alkalmanként használják a területet

A terület, mint termék meghatározása sem könnyű feladat. A terület, mint termék más tulajdonságokkal rendelkezik, mint azon árucikkek és szolgáltatások, amelyek eladásával a marketingtudomány kialakulása óta foglalkozik. A területtermék sokkal komplexebb, hiszen ugyanazt a fizikai teret kell eladni egyidejűleg különböző célcsoportoknak, akiknek mások az elvárásai a termékkel kapcsolatban. Továbbá a települések, térségek, régiók hierarchiában helyezkednek el, emiatt az alacsonyabb szinten lévő terület nehezebben alakítható, illetve fellép a „shadow hatás” (területi árnyékolás). A területet, települést nehezebben lehet alakítani a létező és potenciális fogyasztók igényeinek megfelelően. Mivel nem valamilyen tárgyasult formában megjelenő terméket vásárol a vevő, ezért leginkább a terület egyfajta szolgáltatáscsomaghoz hasonlítható (bár kissé eltér attól). A hasonlóság abban van, hogy miként a szolgáltatásnál itt is azt a hitet vásárolja meg a vevő, hogy a terület megfelel elvtársainak, tehát bizalmat szavaz a területnek és ezen bizalomra, azaz a „kompetencia image”-re építve hozza meg döntését. A szolgáltatások általánosan ismert sajátosságait alkalmazva a területi marketingben, megállapíthatjuk, hogy

- a terület *megfoghatatlan*, mert nem tárgyasult és a vevő nem látja a végeredményt,
- a terület is (csak úgy, mint a szolgáltatás) *elválaszthatatlan* – az előállítás a fogyasztástól (mikor használjuk, mint lakók, turisták stb.),
- a térség megjelenése is *ingadozó*, hiszen erősen függ attól a személytől, intézménytől, akivel találkozik a „fogyasztó”,
- a terület is „romlékony”, mivel nem tárolható, csak az adott időpontokban adható el.

Tervezés a területi marketingben

A folyamat kiindulópontja a város, település, térségküldetésének világos megfogalmazása, mert erre lehet felépíteni a célokat és végül a végrehajtási programokat.

A terület küldetése öt tényező hatása alatt formálódik:

- a település, régió stb. történelme,
- az önkormányzat, illetve a különböző intézmények, tudományos, szakmai, társadalmi és civilszervezetek pillanatnyi preferenciái,
- a küldetésre a környezet is hatással van,
- a település, térség erőforrásai bizonyos küldetéseket lehetővé tesznek, másokat nem,
- a terület sajátos kompetenciájára kell alapozni a célokat.

A küldetés világos megfogalmazása azért is fontos, hogy a település, a térség informálhassa a lakosságot, a potenciális befektetőket, turistákat, a közvélemény bizonyos rétegeit. A küldetés tartalmának motiválónak kell lennie, hiszen egyfajta jövőképet és irányt kell adnia az elkövetkezendő 10-20 évre. A küldetés megfogalmazása nem egyszerű feladat, akár 1-2 évig is eltarthat. Nem kell mindent átfognia, hanem egyes kiemelt értékekre kell összpontosítania.

Ugyanúgy, mint a „klasszikus” marketingben a marketingdöntések megalkotásához helyzetelemzést kell végezni, és ezt a *makrokörnyezet elemzésével* kell kezdeni, vagyis a STEEP-analízist célszerű végrehajtani.

Ezen makroszintű feltételek kijelölik a régió, település, térség mozgásterét, melyhez a döntéshozóknak alkalmazkodniuk kell, hiszen ezeket befolyásolni nem tudja, egyfajta objektív adottságként kell kezelniük.

- *A társadalmi (Social) tényezők:* egyrészt demográfiai jellegűek (A lakosság nem és életkor szerinti összetétele, a háztartások nagysága, az egészségi állapot, iskolázottság, foglalkozás szerinti összetétel, a munkaerő képzettsége stb.), másrészt pszichológiai jellegűek. (Fogyasztói szokások, attitűd, életstílus, innovatív szellem, kulturális színvonal, morál stb.) Ehhez a kérdéskörhöz tartozik az etnikai és vallási összetétele a lakosságnak.
- *A műszaki (Technical) tényezők:* egyrészt a már kialakult művi környezetet jelentik (településszerkezet vagy infrastruktúra: közlekedési feltételek, energia-, víz-, csatornahálózatok, ipari parkok stb.), másrészt a műszaki fejlettség és fejlődés meghatározóit (K+F kiadások, referenciák, szabadalmak stb.) tekintjük a műszaki tényezők meghatározóinak.
- *Az ökológiai (Environmental) tényezők:* alapvető meghatározói a természeti fekvés (természeti fekvés, időzóna, klimatikus viszonyok, domborzat stb.), a hozzáférhető nyersanyagok, mezőgazdasági feltételek és a természeti környezet minőségi állapota (levegő szennyezettesség, vizek állapota, hulladékgyűjtés stb.)
- *A gazdasági (Economic) tényezők:* az egy főre jutó bruttó hazai termék nagysága, az infláció mértéke, az eladósodottság foka, a költségvetés és a fizetési mérleg hiánya, a munkanélküliség rátája, a külkereskedelmi mérleg alakulása, a reáljövedelmek szintje, a megtakarítások mértéke stb. Ide kell sorolni a gazdasági szerkezet mutatóit is pl.: az egyes szektorok fejlettségét, a kis- és középvállalkozások számának alakulását stb.
- *A politikai (Political) tényezők:* idesorolandó a politikai intézményrendszer (uralkodó ideológiai nézetek, politikai szervezetek, az állam és a közigazgatás hatékonysága, az önkormányzatok szerepe és hatásköre stb.), a társadalmi és politikai szervezetek súlya, szerepe (szak-szervezetek, kamarák, civil szervezetek stb.), nemzetközi kapcsolatok,

stratégiai és innovációs szövetségek. Ide soroljuk a jogi tényezőket is, hiszen a politika határozza meg a jogszabályokat és azok érvényesülését (vámszabályok, adórendszer stb.)

A makrokörnyezet elemzése mellett szükség van a *mikrokörnyezet elemzésére* is, amely esetünkben azt jelenti, hogy a térség olyan értékeit tárjuk fel, amelyek alakíthatóak, formálhatóak. Ide lehet sorolni az üzleti és emberi kapcsolatok széles skáláját, a művi környezet minőségét, a munkaerő felkészültségét, az infrastruktúra és a szolgáltatások színvonalát stb.

A makro- és mikrokörnyezetre egyformán kiterjedő helyzetfelmérés azért fontos, mert ezzel egy *értéktérképet* is kapunk a településről, térségről, ami a fejlesztésekre, a változtatásokra, a feladatok meghatározására is jól felhasználható.

Ahhoz, hogy „termékünket”, a területet el tudjuk adni, lényeges kérdés, hogy milyen image él a területről, régióról, településről a potenciális és mostani vásárló fejében. Hiszen az egyén sohasem a külső világ valós fizikai megjelenése alapján tájékozódik, dönt, hanem a benne élő szubjektív kép alapján. Az image gyakran fontosabb aspektus egy pozitív döntés meghozatalában, mint a fizikai erőforrások, adottságok mennyisége, minősége. (Nemcsak a lakosság, hanem a befektetők, beruházók esetében is így van). A területtermék fejlesztése érdekében is fontos az image vizsgálat, hiszen a megismert vélemények, nézetek, eszmék alapján válik lehetővé a területfejlesztési stratégia kialakítása és hosszútávon az image tudatos építése és alakítása, egy pozitív kép (goodwill) elérése érdekében.

A helyzetelemzés révén meghatározott pozíciók és az arra épülő prognózisok alapján tűzhető ki a régió, a település által elérendő célok. *A célok adják meg az útirányt, míg a stratégia az útvonalat.* A tervezés és realizálás során nem szabad figyelmen kívül hagynunk, hogy magában a folyamatban is érvényesíteni kell az azonnali visszacsatolás és ellenőrzés lehetőségét.

VERSENYKÉPESSÉG TERÜLETI ASPEKTUSBÓL

A 70-es évek közepétől egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy a közgazdaságtudományban paradigma váltásra van szükség, vagyis a komparatív előnyök – relatív előny a nemzetközi munkamegosztásban – elméleti hiányosságának feloldására a komparatív előnyök (versenyelőny) fogalmát használjuk. A paradigmaváltás oka a globalizáció felgyorsulása, mivel ezek a folyamatok a piaci verseny feltételeit, jellemzőit gyökeresen átalakították

Így került előtérbe a versenyképesség fogalma mind mikro-, mind mezo-, és makroszinten is, és nemcsak gazdasági, hanem területi aspektusból is.

Nézzük meg a versenyképesség néhány definícióját:

- „...mikroszinten a piaci versenyben való piacszerzés, illetve helytállás képességét jelenti az egyes vállalatok egymás versenytársai között, valamint makrogazdasági szempontból az egyes nemzetgazdaságok között” (TÖRÖK, 1999)
- „... képesség olyan javak és szolgáltatások előállítására, melyek a nemzetközi piacon értékesíthetők, miközben a jövedelmek magas és fenntartható szinten maradnak” (EC, LENGYEL 1999).
- „...az a gazdaság versenyképes, amelynek tudatában fejlettség és állapotjelzőik jók, a gazdaság szereplői ennek tudatában vannak és a gazdaság is elég nyitott ahhoz, hogy versenyképessége külgazdasági kapcsolataiban érvényre jusson!” (USA Versenyképességi Tanácsának elnöke)

Ezek és több más szakirodalomban fellelhető versenyképességi definíció a gyakorlati területi stratégiai tervezés folyamatában nehezen kezelhető. Ezért tartják sokan inkább kezelhetőnek *a versenyképesség egységes fogalmát*:

„A vállalatok, iparágak, régiók, nemzetek és nemzetek feletti régiók képessége relatíve magas jövedelem és relatíve magas foglalkoztatottsági szint tartós létrehozására, miközben a nemzetközi versenynek vannak kitéve” (EC 1999/a; OECD 1997/a, WIENERT, 1997).

Az 1980-as évektől kezdődően egyre többen kezdtek el foglalkozni a városok, régiók, térségek versenyképességének vizsgálatával. Ezzel kapcsolatban két ellentétes nézet alakult ki. Az egyik szerint a városok, térségek nem versenyeznek egymással, csak az egymással versenyben álló vállalatok telephelyeül szolgálnak. Ezzel szemben a kutatók döntő része azt a véleményt képviseli, hogy a települések, területek nagyon éles versenyt folytatnak a befektetőkért, a lakosságért, a turistákért, az állami forrásokért stb. Álláspontunk ez utóbbi megközelítéssel ért egyet. Ez a verseny egyre szélesebb körű, hiszen a közlekedés és a kommunikációs infrastruktúra fejlődésével már nemcsak az egymáshoz közeli vagy az egy országban lévő térségek versenyeznek egymással, hanem a verseny nemzetközivé válik, és az egymástól földrajzilag távol lévő régiók között is élesedik a konkurenciaharc.

Egy meghatározás szerint: „...a versenyképességet meghatározó tényezők három, egymásra épülő szinten helyezkednek el:

- *alapkategóriák*: jövedelem, munkatermelékenység és foglalkoztatottság, amelyek közvetlenül hatnak a végső célra, a lakosság életszínvonalára és életminőségére,
- *alaptényezők*: kutatás-fejlesztés, infrastruktúra és humán tőke, külföldi befektetések, kis- és középvállalkozások, intézményi és társadalmi tőke, amelyek az alapkategóriákra közvetlenül és általában rövid idő alatt hatnak,

- *a sikeresség faktorai:* gazdasági szerkezet, innovációs kultúra, regionális elérhetőség, a munkaerő felkészültsége, társadalmi szerkezet, döntési központok, a környezet minősége, a régió társadalmi kohéziója, amelyek a versenyképességet közvetett módon, áttéteken keresztül hosszabb időtávban befolyásolják” (KOZMA, 2002).

A versenyképesség nem képzelhető el versenyelőny megszerzése nélkül, bár nem szabad elfelejtkezni arról, hogy az a legjobb hosszú távú stratégia, ha nincsenek versenytársak, vagyis piaci réseket keresünk, illetve más stratégiai csoportba pozicionáljuk a területet, régiót, várost stb. mint a többiek, de ezt nem mindig tehetjük meg. A versenyelőnyök kimunkálása és kiaknázása érdekében kell a terület belső környezetének adottságait elemezni, amely két szinten történik (*1. ábra*).

A kétféle adottsági tényezőcsoport mérése eltérő módszereket igényel. Nehezen megfogható és mérhető ugyanis például a területi image, vagy a természeti és kulturális környezetszínvonal. Ezért van az, hogy a gyakorlatban a régiók, megyék versenyképességét 3 mutatóval mérik:

- a regionális, megyei GDP egy főre jutó nagysága
- a régióban, megyében a munkatermelékenység
- a régióban, megyében a foglalkoztatottsági ráta és ezek változása.

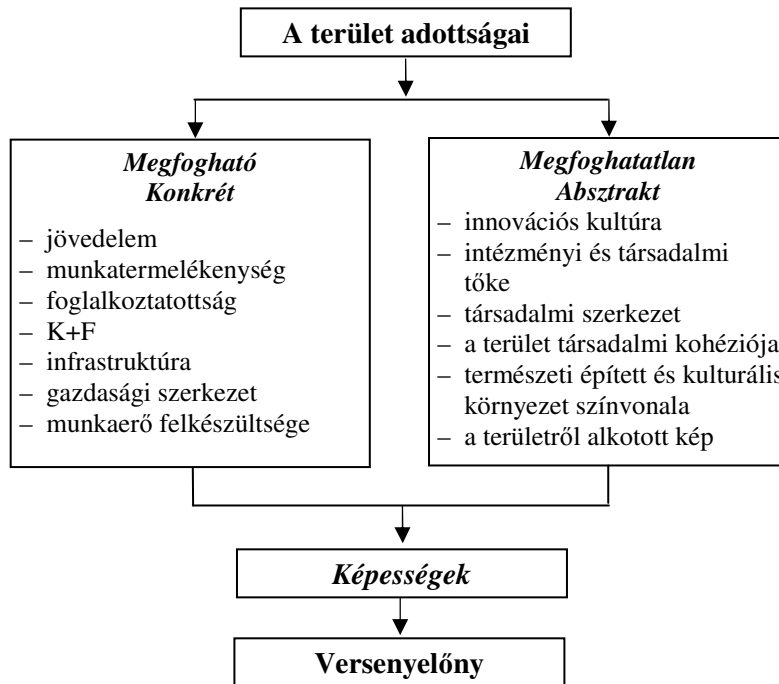
Az adottságelemzés második szintjén azokat a speciális képességeket értékeljük, amelyeket az adottságok okos kihasználásával épít fel a régió, térség, város. Ezek azok a képességek, amelyek a terület megkülönböztető kompetenciáját és egyben különleges versenyelőnyét jelenthetik. Az adottságok, képességek és versenyelőnyök összefüggését szintén láthatjuk az *1. ábrán*.

A jól kidolgozott és megfelelően végrehajtott stratégia elvezet a sikerhez.

Mit jelent a siker? Mitől sikeres a város? (ENYEDI, 1997)

- A sikeres város képes a gazdasági szerkezet állandó változtatására, az emelkedő, értéknövelő és multiplikátor hatású ágazatok vonzására.
- A sikeres városban a szolgáltató szektorban magas az értékhozzáadó ágazatok (üzleti szolgáltatások, K+F szektor, magas szintű szolgáltatások, felsőoktatás) aránya.
- A sikeres várost a tudásalapú termelés jellemzi, az ott folyó termelő tevékenység nagymértékben támaszkodik a humán tőkére.
- A sikeres városban erős az innovációs képesség: a település képes az új innovációk befogadására és további fejlesztésére.
- A sikeres városban jelentős gazdasági döntések születnek, a gazdasági szervezetek sorsát helyben határozzák meg.
- A sikeres városban erős és gyarapodó a középosztály, amely megfelelően iskolázott és jelentős jövedelemmel rendelkezik.
- A sikeres város nagy értékű természeti, épített és kulturális környezetet biztosít lakóinak.

- A sikeres város jól kezeli a konfliktusait a növekedés következtében jelentkező problémákat (pl.: az elavult ágazatokban foglalkoztatottak elbocsátását, a közlekedés nehézségeit, a közművek bővítését stb.)
- A sikeres város növekvő külkapcsolatokkal rendelkezik.
- A sikeres városban növekszik a jövedelem és a foglalkoztatottság.

1. ábra: Adottságelemzés

Forrás: A szerző saját szerkesztése.

Összefoglalva elmondható, hogy a marketingtevékenység sikere növekszik, ha tartalmában, eszközeiben építkezhet a nagyobb földrajzi, területi egységek által végzett marketingtevékenység eredményeire.

A területi marketingtevékenység nem csupán az önkormányzat feladata, hiszen a település intézményeinek, tudományos, szakmai, társadalmi és civil szervezeteinek is nagyon fontos szerepe van.

FELHASZNÁLT IRODALOM

EC (1999/a): Sixth Periodic Report on the social and Their Coordination with the Cohesion Fund: Guidelines for programmes in the period 2000–06
Communication of the Commission European Commission, Brussels

- Enyedi Gy.: A sikeres város, Tér és Társadalom, 1997/4. p. 1–7.
- Kandikó J.: Régiómarketing, CEO Magazin 2003/1. – Melléklet.
- Kis M. (2004): A település-, a kistérség-, és a régiómarketing elméleti kérdései. VI. Nemzetközi Élelmiszertudomány Konferencia Szeged (CD).
- Kozma G. (2002): Terület- és településmarketing, Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó.
- P. Kotler (1998): Marketing Management, Budapest, Műszaki Könyvkiadó.
- Piskóti I. – Dankó L. – Schupler H. (2002): Régió és településmarketing, Budapest, KJK-KERSZÖV Kiadó.
- Lengyel I. (1999): Régiók versenyképessége Kézirat JATE GTK, Szeged.
- Lengyel I. (2000): A regionális versenyképesség tényezői, különös tekintettel a Dél-Alföldre Szeged, SZTE GTK, p. 39–57.
- OECD (1997a): Regional Competitiveness and Skills OECD. Paris.
- Török Á. (1999): Verseny a versenyképességért? MH Integrációs és stratégiai Munkacsoport, Bp.
- Wiemert, H (1997): Regulation and Industrial Competitiveness: A perspective for regulatory reform OECD/GD/(97) 133, Paris.

SUMMARY

Starting from the 1960's and 1970's, a new area of marketing science named 'territorial marketing' has emerged. While there is a certain degree of uncertainty with respect to the system of notions pertaining to territorial marketing, general marketing itself suffers from a similar lack of clarity of notions.

The present study treats territorial marketing as an approach to the decisions made regarding a region, micro-region, city, settlement, etc. serving the purpose of fulfilling the requirements and needs of a territorial area and the persons, enterprises, organizations connected to it and demonstrating an interest in it, better than the competitors. (The terms circumscribing the notion in the literature as "regional marketing", "settlement marketing", "city marketing", etc. are treated here as having the same meaning). Similarly to other products, there appears to be a need for a paradigm shift in relation to a "territorial product" also. In other words, to resolve the deficiencies of the theory of comparative advantage, I will use the notion of competitive advantage. The reason underlying a paradigm shift is attributed to globalisation, since globalisation has radically changed the conditions and characteristic features of market competition.

Following a clarification of the notion of competitiveness – from a territorial aspect –, an attempt is made to assess, both theoretically and on the basis of specific empirical data, the factors that play a role in determining competitiveness.

32. A KIS- ÉS KÖZÉPVÁLLALKOZÁSOK HOZZÁJÁRULÁSA A FLANDRIAI RÉGIÓ VERSENYKÉPESSÉGÉHEZ

Borbás László

főiskolai adjunktus

Budapesti Műszaki Főiskola

Keleti Károly Gazdasági Főiskolai Kar

Szervezési és Vezetési Intézet

A FLANDRIAI REGIONÁLIS POLITIKA FEJLŐDÉSE

A flandriai regionális politika kezdete a késő ötvenes és a korai hatvanas évekre nyúlik vissza. Belgiumban a regionális politika „csinálás” kompetenciája decentralizált a három régióra, Vallóniára, Flandriára és Brüsszelre. Eredetileg a flandriai regionális politika célja az ipari fejlődés támogatása és a növekedés eredményeinek Flandria szerte való egyenlő elosztása volt. A beruházásokat tradicionális módon támogatták és az állam aktív iparpolitikát folytatott. Az 1970-es években minden flandriai provinciában regionális fejlesztési ügynökségeket állítottak fel. Összességében az 1960–1990 közötti periódusban a regionális fejlődés a hagyományos utat követte, a központi kérdés az volt, hogy hogyan lehet a gazdasági növekedés eredményeit igazságosan elosztani a régiók között és ezeken belül.

Miután tudomásul vették, hogy az Európai Unió regionális politikája nem bizonyult hatékonynak abban a vonatkozásban, hogy nem sikerült minden flandriai kistérséget bevonni a fejlesztésekbe és a regionális politika új európai trendjét nem követték, 1988-tól erőteljes figyelem irányult a regionális fejlődésre Flandriában. Az első program, amely 1990–1994 között futott, továbbra is az elmaradott régiókra koncentrált. Erre az időszakra tehető a regionális menedzserek munkába állítása illetve a helyi hálózatok kialakulása, amelyek az alulról jövő kezdeményezéseket kanalizálták. A regionális menedzserek egyfajta közvetítő szerepet játszottak a régiók közötti együttműködésben és a flamand kormánnyal való kapcsolattartásban.

A regionális platformok működése

A jelenlegi flamand regionális politika 1994-től van érvényben.[2] Jellegét tekintve kormányzati megközelítésű, de az állampolgárok bevonása és az alulról jövő kezdeményezések felkarolása a fejlesztési társaságokon, az ún. regionális

platformokon keresztül biztosított. A flandriai regionális politikában a helyi autonómia alapvető szerepet játszik. A kistérségek jól körülhatárolt területi egységek, megfelelő belső társadalmi-gazdasági kohézióval és kritikus tömeggel. A helyi szereplők és a különféle politikai szintek közötti horizontális együttműködés ilyen módon valósul meg. A helyi politikusoknak és a helyi szociális partnereknek egy meghatározott minimális számban mindenképpen jelen kell lenniük a platformokban, együtt a flamand kormány gazdasági és munkaügyi adminisztrációjának képviselőivel, valamint a helyi kutatás-fejlesztési ügynökség küldöttjével. A regionális platformok alapvető működési költségeinek csak 50%-át finanszírozza a flamand kormány. A további 50%-ot a regionális platformok többi résztvevőjének kell állni. Sok esetben a nagyobb helyi cégek biztosítják a működés feltételeinek egy részét. Pl. fizetik a helyi menedzsereket vagy biztosítják a szükséges infrastruktúrát. Más esetben a helyi kutatás-fejlesztési ügynökség vagy a kereskedelmi kamara ad támogatást. Az érdekelt feleknek egy stratégiai jövőképet kell felvázolniuk és ez alapján meg kell alkotniuk az ún. Regionális Charta-t. Először a kistérségek társadalmi-gazdasági szerkezetét kell feltérképezniük. A stratégiai jövőkép központi elemeként meg kell határozni azokat a specifikus helyi tényezőket, amelyek a gazdasági fejlődést alapvetően befolyásolják. Ezekre a specifikus helyi tényezőkre alapozva lehet különféle forgatókönyveket felvázolni, amelyek megjelennek a regionális chartákban.

A kis- és középvállalkozások szerepe a régiók szintjén

Ilyen keretfeltételek mellett tudják a kis- és középvállalkozások képviselői, mint szociális partnerek megjeleníteni érdekeiket kistérségi szinten. Ez azt jelenti egyben, hogy kistérségi szinten kell harcolniuk az elérhető erőforrásokért. Amennyiben erőfeszítéseik eredménnyel járnak, a helyi szereplőkkel és a központi adminisztrációval folytatott konzultáció után az illető projekt végrehajtása következik, amelyért valamelyik kijelölt szerv felelős. Érdekes, hogy néhány esetben a kereskedelmi kamarák a regionális platformokat egyfajta versenytársnak tekintik az ugyanazon erőforrásokért vívott harcban.[2] Valóban igaz, hogy a kistérségi platformok létrehozása úgy is felfogható, mint egy politikai eszköz, amely arra hivatott, hogy beékelődjön a hatalom meglévő formális és informális kapcsolatrendszerébe. Összességében úgy tűnik, hogy a flamand kormány úton van afelé, hogy határozott képe legyen a regionális politika és az érdekelt felek jövőbeni lehetséges szerepeit illetően. A területi identitást a hatékonyság előfeltételének tekintik. Az Európai Unió más politikáihoz kapcsolódó költségvetési összegekhez képest a regionális politikára szánt pénz relatíve kicsi. Ez talán a jövőben változhat, főleg akkor, ha az EU a gyakorlatban is komolyan veszi az önmaga által hirdetett szubszidiaritás elvét. Ebben az esetben a flamand kormány számára lehetővé válna a különféle pénzügyi források egyesítése, így ezekből akár több is juthatna regionális fejlesztési célokra. Ugyanakkor azt sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy az EU regionális politikájának meglehető-

sen gyenge hatása van a belga régiókra és a kis- és középvállalkozásokra. Az Európai Unió regionális politikája alapvetően a hátrányos helyzetű és a válság iparágakkal küszködő régiók felzárkóztatására irányul. Ez a regionális politika felülről lefelé irányuló megközelítést alkalmaz és nagyon valószínű, hogy a jövőben, immár a tíz új tagállam csatlakozása után, még kisebb hatást gyakorol a belgiumi régiók fejlődésére mint korábban. Ennek az az oka, hogy gyakorlatilag nem maradt olyan régió Belgiumban, amely maradéktalanul megfelel a támogatási feltételeknek.

VÁLLALKOZÓI AKTIVITÁS FLANDRIÁBAN

Széles körben elfogadott az a nézet, hogy Belgium általában, és ezen belül Flandria különösen, olyan ország illetve régió, ahol a gazdasági élet alappilléreit a kis- és középvállalkozások képezik. Flandriát általában mint egy nagyon vállalkozói jellegű régiót szokás emlegetni. A Global Entrepreneurship Monitor, amely évről évre felméréseket és jelentéseket készít a vállalkozások helyzetéről világszerte, ennek ellentmondó eredményre jutott. 2001. évi felmérésében, amely kimondottan a belgiumi régiókat vette górcső alá, azt állítja, hogy a vizsgálatban szereplő 29 ország közül Belgium a legkevésbé vállalkozói jellegű[5]. Sőt, Flandria még Belgiumnál is kevésbé vállalkozói jellegűnek bizonyult. Ezek az eredmények legalábbis elgondolkodtatóak, de nyugodtan mondhatjuk, hogy az érintett terület politikacsinálói számára kimondottan sokkolóak. Miféle tényezők húzódnak meg a háttérben? Mit kell illetve lehet tenni regionális szinten a változás érdekében? A kutatási adatok szerint a belga felnőttek kevesebb mint 1%-a kíván a kényszerítő körülmények hatására vállalkozni. A helyzet még riasztóbb, ha figyelembe vesszük, hogy kevesebb mint 4% lát maga előtt világos üzleti lehetőséget. A vállalkozóvá válás még mindig nem számít természetes karrier célnak. A sikertelen, vagy durvább kifejezéssel bukott vállalkozók, nagyon ritkán kapnak újabb lehetőséget.

Flamand jövőkép a „Pact of Vilvoorde” keretében

2001-ben a flamand kormány a „Pact of Vilvoorde” nevű megállapodás keretében különös hangsúlyt fektetett a vállalkozói jelleg erősítésére és kívánatosként fogalmazta meg egy „vállalkozói társadalom” felépítését[6]. Ebben a paktumban 21 különféle, 2010-ig elérendő célt határoztak meg. A huszonegyből négy cél nagyon szervesen kapcsolódik a vállalkozásokhoz illetve a vállalkozói jelleghez. A kapcsolódás főleg az új üzleti kezdeményezések támogatása és a meglévő vállalkozások megújítása tekintetében erős. A célok meglehetősen nagyra törők és ezért talán kissé irrealisztikusok, de mindenképpen érdemesek arra, hogy áttekintsük őket. „2010-ben Flandria tovább halad egy vállalkozói társadalom kiépítése felé. Az induló vállalkozások számának csökkenése addigra megáll és a csökkenő trend megfordul. A vállalkozások számának nettó növekedése

tekintetében Flandria Európa vezető öt régiója közé emelkedik. 2010-ben a flandriai gazdaságban kétszer annyi induló vállalkozás működik, mint jelenleg. A gyors növekedést produkáló vállalkozások az európai piacokra, mint hazai piacokra tekintenek és kiemelkedő szerepet játszanak a nemzetközi vállalati hálózatokban és tudáscentrumokban. 2010-ben Flandria az egyik legvonzóbb európai régió az új vállalkozások alapítói és az új üzleti tevékenységek kifejlesztői számára. Flandriában a beruházási hányad az európai régiók között a vezető ötbe tartozik. 2010-ben valamennyi flandriai cég forgalmának 25%-a új termékek és szolgáltatások értékesítéséből származik. A tudáscentrumokban létesített kezdő vállalkozások száma megkétszereződik.”

Köztudott, hogy a vállalkozások fejlődése és az innovációk generálják a gazdasági növekedést és vezetnek a gazdaság megújulásához. Az innovatív vállalkozások képesek új tudáscentrumok és növekedési centrumok létrehozására, ahol új munkahelyek teremődnek, miközben azok a régebbi vállalkozások, amelyek nem képesek adaptálódni a változásokhoz, megszűnnek. Belgium egészének, ezen belül a fejlettebb Flandriának jó esélye van arra, hogy képes legyen átalakítani gazdaságát. A hagyományos, termelésre alapozott rendszert egy olyannal kívánják felváltani, ahol a prosperitás alapját az oktatás, a tudás és a modern technológiák képezik. Abban bíznak, hogy a nemzeti kutatás-fejlesztés karöltve a technológia transzferrel, új kereskedelmi lehetőségeknek nyit utat, különösen az új és növekvő vállalkozások szerepvállalásával.

A KKV-k támogatásának flandriai gyakorlata

2000-től Flandriában a kis- és középvállalkozások számára új technológia transzfer mechanizmust működtetnek és a „legjobb gyakorlat” átvételének rendszere is egyre terjed. Ami a kis- és középvállalkozások felé irányuló technológia transzferrel illeti, fontos lépésként kell értékelnünk, hogy az illetékes nemzeti hatóság elindította kis- és középvállalkozói programját, amely jelentős támogatási jellegű elemeket tartalmaz a közpénzből finanszírozott kutatási, technológiai és fejlesztési központok és a helyi kis- és középvállalkozások közötti kapcsolatok előmozdítására. Ugyancsak jelentős erőfeszítések történtek annak érdekében, hogy a KKV-k megismerjék a rendelkezésre álló támogatási lehetőségeket valamint hogy csökkenő adminisztrációs követelmények mellett tudják igénybe venni azokat. Ezen erőfeszítések párosultak egy erőteljes PR-kampánnyal. Az IWT (Institute for the Promotion of Innovation) a flamand innovációt ösztönző intézet, 25%-ban, mintegy 75 millió Euró értékben járult hozzá a flandriai spin-off vállalkozások teljes tőkéjéhez. Jó példája a spin-off-nak a Leuven Inc., amelyet azzal a céllal hoztak létre, hogy népszerűsítse a helyi ipart és elősegítse helyi hálózatok kialakulását. Annak ellenére, hogy a technológia transzfer rendszer jól működőnek minősíthető, az új technológiákra alapozó cégeknek nehézségeik vannak a korai fázisban történő tőkebevonással, amely ahhoz szükséges számukra, hogy tovább tudjanak fejleszteni egy prototípust vagy hozzá tudjanak férni valamilyen új technikai megoldáshoz. A fentiekén túl szintén jól működ-

nek az egyetemek által kezelt „megvető” tőkealapok, amelyek a nagyon fiatal vállalkozásokba való tőkebefektetéseket segítik elő. Ezeken kívül a KKV-k külön hitelt is igényelhetnek. A hitel mértéke a projekt finanszírozásához szükséges teljes összeg 80%-áig terjedhet. A flamand kormány jelentősnek mondható erőfeszítéseket tett annak érdekében is, hogy mérsékelje a vállalkozások indításának útjában lévő adminisztratív akadályokat. A vállalkozás indítás korábbi terhei akár a 4.000 eurót is elérhették. Ráadásul a belga adórendszer nem nyújt kedvezményeket a vállalkozási célú tőkebefektetéseknél. Az induló vállalkozások számára az „adóprés” képezi az egyik legkomolyabb akadályt.

A KKV-k támogatásának és összefogásának intézményi háttere

Flandriában számos vállalkozásokat támogató ügynökség működik. Ezek földrajzilag és gazdasági szektorokat tekintve is különféle lefedettségűek. Közülük a legfontosabbak az alábbiak:

- A regionális fejlesztési ügynökségek feladata általánosságban a társadalmi-gazdasági fejlődés előmozdítása. A fentiekkel összefüggésben megpróbálják a KKV-kat és induló vállalkozásokat megfelelően tájékoztatni a technológiai lehetőségekről.
- A Független Vállalkozók Flamand Intézete (VIZO) tréningek szervezésével illetve menedzsment tanácsadással támogatja a kis- és középvállalkozásokat.
- Az Innotek induló vállalkozásoknak ad ingyenes üzleti tanácsokat.
- A Flamand Minőségügyi Központ (VCK) a vállalkozások termékeinek és szolgáltatásainak minőségmenedzsmentjét segíti.
- A KKV-IT ágazati szervezetek együttműködésének eredményeként alakult. Célja az információtechnológia terjesztése a kis- és középvállalkozások körében.

A fent említett szervezetek virtuális együttműködési rendszert alkotva egy ún. innovációs hálózatba tömörülnek, vagyis nem elszigetelten, hanem egymásról tudva és egymással összefogva tevékenykednek.

Az oktatás fontosságát aligha értékelhetjük túl. Igaz, hogy szakértők szerint a flandriai alsó és középfokú oktatás nem ösztönzi a kreativitást, a függetlenségre törekvést és az egyéni kezdeményezéseket valamint nem szolgáltat elegendő információt a tanulóknak a piaccgazdaság alapvető szabályaira vonatkozóan, pozitív jelek is tapasztalhatók. Vannak a diákok számára kialakított sikeres projektek pl. az ún. „mini vállalkozói projekt” vagy az ún. „ÁLOM” projekt a középfokú oktatási intézmények tanulói számára. Különböző szervezetek egyre aktívabbak az oktatás és a vezetői tanácsadás területén pl. VIZO.

A kis- és középvállalkozások esetében a vállalkozás indításához szükséges tőke előteremtése még nehezebb, mint a nagyobb cégeknél. A flamand kormány igyekszik a KKV-k számára megkönnyíteni a pénzügyi forrásokhoz való hozzáférést. Az üzleti angyal hálózaton keresztül a források elérhetősége köny-

nyebbé vált. Ugyanakkor a Bazel II. normák miatt a bankhitelekhez való hozzáférés a KKV-k számára nehezebb lett. A kormányzat súlyos feladata, hogy segítse a KKV-kat a globális versenyben való helytállásban. Belgiumban, mint, ahogy az eddigiekben is igyekeztem bizonyítani, ez nemcsak elméleti követelmény, hanem a gyakorlatban is működő rendszer. A kormányzati odafigyelés és a helyi érdekképviselők erejének fényes bizonyítéka például, hogy náluk nincsenek idegen tulajdonú nagy bevásárló központ láncolatok. Számukra csak az újsághírekből ismert a Tesco az Auchan és a többi multinacionális kereskedelmi hálózat. A nagy, piacgazdaságban szerzett tapasztalat alapján világos, mindenkinek érdeke, hogy különféle eszközökkel segítse és védje a helyi cégeket[1]. Ők kulcsszereplői a fenntartható fejlődésért folytatott harcnak és a régiók fejlődése csak a helyi érdek maximális képviselője mellett lehetséges.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- [1] Cabus, P.(2001): **The meaning of local in a global economy**. European Planning Studies, Volume 9, Number 8/December 1, p. 1011–1038.
- [2] Cabus, P. (2003): **Governance in Flanders' regional policy: Subregional platforms as development coalitions**. Pisa, RSA International Conference.
- [3] Gardiner, B.(2003): **Regional Competitiveness Indicators for Europe-Audit, Database Construction and Analysis**. Pisa, RSA International Conference.
- [4] Reynolds,P.,Camp,M., Bygrave,B., Autio,E., Hay,M.(2002): **GEM 2001International Executive Report**. Kansas City, Ewing Marion Kauffman Foundation.
- [5] The Global Entrepreneurship Monitor 2001(2002): **Executive Report Belgium and Flanders**. Gent, Vlerick Leuven Gent Management School.
- [6] The Global Entrepreneurship Monitor 2003(2004): **Executive Report for Belgium and Wallonia**. Gent, Vlerick Leuven Gent Management School.

SUMMARY

Regional policy in Flanders dates back to the late '50s and early '60s. Within Belgium the competence to decide regional economic policy is decentralized to Wallonia, Brussels and Flanders, the constituent parts of the state. Originally, the basic aim of the regional policy of Flanders was to promote industrial development and its equal distribution over Flanders. Today's regional policy was introduced in 1994. Its approach is one of governance, and the engagement of the cities and bottom-up linkages is assured by the installation of development coalitions and subregional platforms. A minimum representation of the local politicians and local social partners is required, together with the representatives of Flemish economics and labour administration and the local RDA. In this framework the representatives of the SMEs as social partners are able to express their interests at subregional level.

33. REGIONÁLIS ELŐNYÖK ÉS TUDÁSTEREMTÉS: TRIPLE HELIX MINT REGIONÁLIS INNOVÁCIÓS MODELL

Lengyel Balázs

közgazdász, stratégiai referens
Nemzeti Kutatási és Technológiai Hivatal

BEVEZETÉS

A versenyképesség napjaink gazdaságfejlesztési stratégiáinak egyik leggyakrabban zászlóra tűzött kifejezése. A regionális versenyképesség értelmezésére több közgazdasági irányzat tett kísérletet, amelyekben a posztfordi átmenet hatására az immateriális tényezők, a kapcsolati tőke, tudásteremtés és -transzfer kérdése egyre nagyobb figyelmet kapnak. A tudásalkalmazó és tudásteremtő régiók versenyképességének javításában nő a regionális kormányzati szervek és a régióban található egyetemek felelőssége. A 2005 tavaszán megújított lisszaboni célkitűzések ismét a tudásalapú gazdaságfejlesztést állítják az európai gazdaságpolitika előterébe. E szerint a kutatás-fejlesztés és innováció erősítése jelenti a legfőbb eszközt az Unió versenyképességének növelésénél.

Egy régió tudásteremtésében meghatározó az egyetem-gazdasági szféra-kormányzat kapcsolatát leíró Triple Helix modell, amelyik a kompetitív versenyelőnyök szemlélete helyett a tudásteremtő régiók konstruált versenyelőnyekre koncentrál. A modellt már nem csak a skandináv és angolszász országok tudásteremtő régióiban használják, hanem egyre népszerűbb eszköznek számít a fejletlenebb, neofordista, avagy tudásalkalmazó régiókkal bíró országok tudásalapú gazdaságfejlesztési irányelveinek megalkotásánál is. Meggyőződésünk, hogy a tényező- és beruházásorientált gazdaságfejlesztéssel párhuzamosan fokozatosan ki kell alakítani azokat a feltételeket, amelyek egy régiót hosszabb távon tudásteremtővé tehetnek.

A posztfordi átmenet mechanizmusa rákényszerít bennünket arra, hogy a tudásteremtést és -transzfert a regionális versenyképességi modellek részévé tegyük. A tudásmenedzsment szemléletének integrálásával tudásintenzív stratégiák alkothatók régióink, lokális „tudás központjaink” számára. A regionális tudásteremtés nagyban függ a régió intézményi szerkezetétől, a vállalkozások együttműködésének jellemzőitől, az egyetem-gazdaság-kormányzat kapcsolatától. A tanulmányban a szervezeti tudásteremtés Nonaka modelljét, mint az üz-

leti szféra tudásáramlásának egyik legfontosabb modelljét vesszük alapul. Az egyetem–gazdaság–kormányzati szféra közötti tudásáramlás nemzetközi irodalmát áttekintve vázoljuk azokat a többnyire intézményi feltételeket, amelyek megteremtése elengedhetetlen a magyar régiók tudásalapú fejlesztéséhez.

REGIONÁLIS VERSENYKÉPESSÉG – INTÉZMÉNYI STRUKTÚRA ÉS TUDÁSTEREMTÉS

A tudásalapú gazdaságfejlesztés időszakában egy régió versenyképessége és tudásbázisa, tudásteremtő képessége közötti összefüggések feltárása alapvető fontosságú kérdés. A regionális versenyképesség, valamint a tudásteremtés és -transzfer számos ponton egymáshoz kapcsolható, erre a magyar irodalomban több eredményes próbálkozást találunk: munkatermelékenység, innovációs kultúra, tanulási képesség stb. A tanulmányban a regionális versenyképességet az intézményi struktúra és annak regionális tudásteremtésre gyakorolt hatása kapcsán vizsgáljuk.

COOKE [6, 5] a nemzetállamok mérhető, komparatív versenyelőnyei a vállalatok input-, és keresleti feltételeit, azok környezetének, valamint stratégiájának jellemzőit tömörítő kompetitív versenyelőnyei [28, 21] mellett kiemelt jelentőséget tulajdonít a régiók a posztfordí átmenetre jellemző *konstruált (constructed) versenyelőnyének*. A gazdaság tudásintenzívvé válása a hangsúlyt a régióon belüli, „untraded” viszonyrendszerre helyezi [2, 3]: formális vagy informális együttműködésekre, informális hálózatokra, kognitív, kulturális, intézményi tényezőkre.

COOKE a konstruált versenyelőny *dinamikus jellemzőit* három szinten jeleníti meg [5, 6–7.o.]:

1. *Gazdasági szféra*: a fejlődés régiókban valósul meg, a cégek interaktív kapcsolatban vannak egymással, a tudásbázis termelésbe való bevonása, erős lokális és globális kapcsolatháló, kiépült informatikai infrastruktúra a jellemző.
2. *Kormányzat*: a kormányzás többszintű, az innováció támogatására nagy erőfeszítések történnek, a kutatási ráfordítások erőteljesen növekednek, vízióvezérelt policyt készítenek a hivatalokban, a helyi erőforrásokat globális piacokon pozícionálják.
3. *Társadalom*: a kozmopolita életmód a jellemző, nagy hangsúly kerül a fenntarthatóságra, a szociális tolerancia növekszik, a tehetséges munkaerő vonzása és a teljesítményre ösztönző kulturális környezet megteremtése egyre fontosabb lesz.

Bár a konstruált versenyelőny elsősorban stratégiai perspektívát kínál, jól elkülöníthetők a különböző versenyelőnyök megteremtését segítő gazdaságpolitikai beavatkozási pontok. A konstruált előny megteremtése tipikusan fejlesztéspolitikai célkitűzés, közvetlen ösztönzőkkel, pályázatokkal segíthetünk rajta,

valamint elengedhetetlen a jogszabályi, intézményi és egyéb pénzügyi feltételek kormányzati megteremtése.

A régiók tudásteremtésen alapuló előnyei konstruktív előnyök, a spontán piaci automatizmusok nem, vagy csak lassan hozzák létre őket. A konstruktív előnyök alakulására a régió intézményrendszere, az intézmények közötti munkamegosztás, a tanulási képesség és innovációs kultúra közvetve, az intézmények közötti tudástranszferen, a közös lokális tudásteremtésen keresztül hat. Megfordítva a logikát: a regionális tudásteremtés elsősorban az intézményi struktúrától függ, amely hatással van a szereplők közötti tudástranszferre, a közös tudásteremtésre. A konstruktív versenyelőnyök megteremtésénél különös figyelmet kell szentelnünk az ún. Triple Helix kapcsolatokra, az egyetem–kormányzat–gazdasági szféra közötti tudástranszfer, közös tudásteremtés intézményi hátterére.

A REGIONÁLIS INNOVÁCIÓ ÉS A TRIPLE HELIX MODELL

A regionális és lokális innováció eltérő közgazdasági háttérű irányzatai mind foglalkoznak a regionális intézményrendszer innovációban betöltött szerepével. A Triple Helix modelljét az innovációs modellekkel párhuzamba állítva összehasonlítjuk az intézmények szerepe, kapcsolataik és a közöttük folyó tudásáramlás szempontjából, rávilágítva az irányzatok közötti fogalmi átfedésekre [8, 25, 22, 30]: innovációs miliő, iparági körzet, új iparági terek, innovációs klaszter, regionális innovációs rendszer, tudásteremtő régió.

A regionális innováció iskolái mind nagy hangsúlyt fektetnek az untraded jellegű, személyes bizalomra épülő lokális kapcsolatokra, ezáltal az új tudástartalmak, kutatási eredmények könnyen be tudnak épülni a vállalati működésbe. A tudásteremtésben meghatározó a regionális szereplők közötti tudástranszfer és a közös tudásteremtés, ahol az explicit és hallgatóságos tudáselemek egyaránt fontosak [20]. A hallgatóságos tudáselemek átadásához fizikai közelség, gyakori interakció, megfelelő közeg szükséges. A kutatási eredmények hasznosítása szempontjából az egyetemek és a gazdasági szféra közötti tudásáramlás kérdése döntő, az eltérő gondolkodási sémák, különböző tapasztalatok miatt a közös hallgatóságos tudás kialakítására kiemelten kell figyelni.

A Triple Helix modell

A modell alkotóinak szavaival „a Triple Helix a kulturális evolúció poszt-institucionalista modellje” [23, 7. o.]. A modellel a tudásalapú régióban zajló tanulási, tudásteremtési folyamatok, az intézmények közötti tudástranszfer új-szerű keretek közé helyezhető. A Triple Helix¹ modell három szféra: az egyete-

¹ Triple Helix jelentése: „hármasspirál”, a kifejezést a biológiában is használják a DNS kettős spiráljának továbbfejlesztéseként, emiatt nem fordítottuk le magyarra.

mi-tudományos, a gazdasági szféra és a kormányzati szervek hármasságán keresztül alkot komplex innovációs egységet. E három szféra folyamatos kommunikációja, határvonalaik elmosódása biztosítja mindhárom szektor fejlődését [13, 10].

A három szektor egymásra utaltsága a fejlett régiók válasza az erőteljes globális versenyre. Az *egyes szektorok* céljai más szempontok alapján meghatározottak, azonban a tudásalapú gazdaságban és társadalomban *szerepük megváltozik*, feladatkörük bővíthet, szűkülhet. A konstruált versenyelőny a sikeres fejlődés záloga, ehhez szektorokban lévő különböző saját érdekek alapján *felismert közös szándék, a közösen kialakított stratégiák, létrehozott projektek, intenzív kommunikáció és folyamatos visszacsatolás szükségesek*, amelyek permanensen újraszerkesztik, állandóan újraalkotják a korábbi struktúrát.

A Triple Helix modell a három szféra szervezeti átfedései miatt különösen alkalmas a regionális tudásteremtés modellezésére. A szervezeti tudásteremtés SECI modelljével az egyetemi, gazdasági, kormányzati szektor közötti tudásteremtés, tudástranszfer szintén leírható [26, 20]. A három szférában meglévő tudáshalmaz különböző kontextusok között létezik. Az intenzív kommunikáció és tudástranszfer következtében ezek a kontextusok közössé válnak, a különböző szférák intézményei képesek lesznek egymás feladatait átvenni, emiatt a szektorok határai elmosódnak, azok egymásba csúsznak. A lokális szereplők így képesek megérteni a más szférákban felvetődő problémákat, arra releváns megoldást képesek adni, egymás közt nem pusztán explicit, hanem hallgatóságos tudást is hatékonyan tudnak megosztani. Ehhez meg kell teremteni az egyetemi, gazdasági és kormányzati szereplők számára egyaránt azokat az egymásra épülő közegeket, melyek a közös tudásteremtés helyszínei.

A hazai szakirodalomban már számos értékes mű született a Triple Helix kapcsolatok feltárására [27], a szférák közti tudástranszfer modellezésére [7, 16]. Makó és szerzőtársai egy nemzetközi kutatás során a Triple Helix modelljét használták, az info-kommunikációs és személyközi hálózatok és egyéb tudástranszfer intézmények jellemzőivel hasonlították össze a régiók fejlettségi színvonalát [24]. A hazai Tudomány és Technológia Politika regionális kezdeményezései (Regionális Egyetemi Tudásközpont, Regionális Innovációs Ügynökségek) is közel állnak a Triple Helix elveihez. Úgy véljük, hogy a tudásteremtés és tudástranszfer Nonaka-modelljére rövidebb és a Triple Helix kapcsolatok nemzetközi példáira hosszabb kitekintést nyújtva új dimenziók nyithatók a Triple Helix hazai kutatásában, az itthon alkalmazható tanulságok levonásában.

REGIONÁLIS TRIPLE HELIX TAPASZTALATOK

A tudásalapú regionális gazdaságfejlesztés eszközeinek meghatározása során nem tekinthetünk el a kérdéses régiók fejlettségi állapotától, a régió gazdaságának fordista, posztfordista jellegétől. Az egyetem–kormányzat–gazdasági szféra Triple Helix kapcsolatának leírásakor tehát el kell különítenünk a neofordista, a

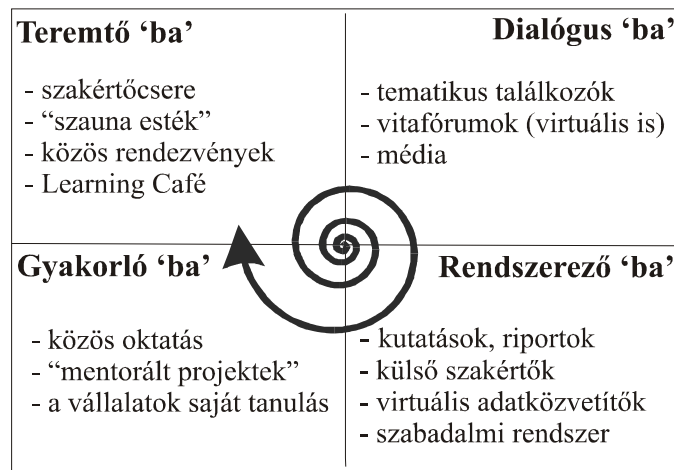
tudásalkalmazó és a tudásteremtő régióknál szerzett tapasztalatokat [21]. Ezt az irányelvet figyelembe véve igyekszünk áttekinteni a Triple Helix kapcsolatok nemzetközi irodalmának gyakorlati vonatkozásait, best practice-eket, tanulságokat.

Tudásteremtő Régiók – Best Practices

Gulbrandsen hat európai egyetem regionális szerepét vizsgálta PORTER rombusz modellje és a Triple Helix modell alapján [14, 28]. A modellek és régiók közötti különbségei jól elkülöníthetők itt, hiszen a Cambridge-i és Grenoble-i egyetemek szerepe a porteri gazdaságfejlesztési logika és a kompetitív előnyök alapján íródik, míg Aarhus, Bergen, Linköping és Oulu példái inkább a Triple Helix és a konstruált előny modelljének feleltethetők meg. Tehát a tudásteremtő régiók között is tehetünk különbséget aszerint, hogy milyen a régióban tapasztalható gazdaságfejlesztési filozófia, *milyen szerepet tölt be a kormányzat*, elegendő-e egy régióban a kompetitív versenyelőny *input feltételeit megteremteni* vagy a konstruált versenyelőnyökre kell koncentrálni: a *regionális tudásteremtésre és tudástranszferre*. A Triple Helix modell népszerűsége a skandináv országokban nagyban köszönhető a közismerten erős társadalmi összefogásnak.

A finn Oulu Régióban [31] *a kulcsszereplők személyközi hálózata sűrű, és ez a hálózat mindhárom szektort átszövi*. A finn fejlesztési politikára jellemző, hogy rendkívül tudatosan kezelik a személyközi hálózatokat, a rajtuk keresztül történő tudásteremtést és -transzfert, így azok a tudásalapú gazdaságfejlesztés fő mozgatórugói lehetnek. Ouluban a szektorok közötti együttműködés főleg a *helyi attitűd formálásában*, az első skandináv *tudományos park* megalapításában és működésében, *regionális klaszterek*, meghatározásában, az *innovációs szolgáltatások* kínálatának alakításában, a tudástranszfer színteréül szolgáló vállalkozások *hálózatainak és fórumoknak* a szervezésében mutatkozik meg. Az intézményi struktúrát tekintve kiemeljük az Oulu Regionális Fejlesztési Iroda szerepét, mely elsősorban koordinációs feladatokat lát el: ők szervezik a szektorok közötti tudástranszfert segítő fórumokat, segítenek a KKV hálózatok menedzselésében.

A szintén *finn Tampere* példájával egy még markánsabb tervezés, a város „fejlesztési hálózatának” tudásteremtési modellje (*1. ábra*) rajzolható fel [18], mely a szervezetek tudásteremtési – SECI – modelljén alapul [26, 20]. Tehát itt is a fejlesztés eszközei között szerepel a hálózatok és azok tudásteremtésének menedzselése. A hálózatokban történő tudásteremtést a szervezeti tudásteremtéshez hasonlóan négy egymásra épülő folyamatra építik – szocializáció, externalizáció, kombináció, internalizáció –, így segítik közös explicit tudás létrehozását a más szervezetnél dolgozó egyének hallgatólagos tudásából.

1. ábra: Tudásteremtés Tampere Régió „fejlesztési hálózatában”

Forrás: KOSTIAINEN 2002, p. 626.

A sikeres hálózati és szervezeti tudásteremtéshez biztosítani kell azokat a közegeket, ahol az egyének hallgatólágos tudása közössé tud válni, azt közösen meg tudják fogalmazni, a leírt gondolatokat, logikai elemeket széles kör számára elérhetővé tudják tenni, majd azok elmélyülését, elsajátítását is támogatják. Tampere tudásteremtésének modellje a 'ba' japán műszót használja a tudásátadás egymásra épülő közegeinek megnevezésére, mely fogalom a szervezeti tudásteremtésnek is egyik alapeleme [26]. A regionális intézményrendszer kommunikációs gyakorlatából már ismert csatornákat találhatunk a modellben, azonban újszerű a tudástranszfer szempontjából eltérő hatású rendezvények, fórumok *egymásra épülő* jellege.

A *tudományos parkok* a Triple Helix együttműködések legszintetikusabban megjelenő eredményei, színterei. A fizikai elhelyezésen túl a cégek közös tudásteremtéséhez szükséges közeget meg tudják teremteni, identitást kölcsönöznek a beköltöző vállalkozásoknak. Bár a turkui BioCity tudományos park előkészületeiben a Triple Helix mindhárom szektora részt vett, a gazdasági recesszió miatt mégsem sikerült kritikus tömegű vállalkozást beköltöztetni a parkba [15]. Ekkor a helyi innovatív attitűd életben tartására a BioCity Turku, mint virtuális ernyőszerv alá vonták azokat a vállalkozásokat is, akik nem költöztek be a parkba, így sikerült tovább erősíteni a helyi innovációs miliőt, és válhatott Turku Európa egyik vezető biotechnológiai központjává.

A konstruált előnyök és a virtuálisan létrehozott kutatói terek más országok gyakorlatában is megfigyelhetők. Dániában a Tej- és Élelmiszeripari Tudományok Intézete két koppenhágai egyetemmel közösen létrehozta az Élelmiszer-tudományi Központot (LMC) [19]. Az LMC –falak nélküli centrumként –

teszteli meg azt az intézményt, ahol a Triple Helix három szektorának kutatói együtt dolgozhatnak: több mint száz kutató dolgozik itt az egyetemokről, kormányzati és magán intézetektől, egymással szoros kooperációban. Az együttműködés megvalósulása a különböző szektorokból érkező kutatókon túl a kutatási egységek kutatási területei határának elmosódásával valósul meg.

A technology push típusú fejlesztésekre a dán gyakorlatban létrehozták a *Központi Szerződések* intézményét [9], amelyben a kormányzati szerv közvetítésével a kutatóintézet és a piaci szereplő lefektetik elvárásait és a kutatási folyamat lépéseit, miközben a kormányzati szerv a támogatást nyújt. Ehhez hasonló Fejlesztési Szerződés a svéd gyakorlatban, Göteborg esetében is szerepel: ezt Göteborg kormánya kötötte a svéd kormánnyal, és a gazdasági növekedésen és integráción túl az egyének, vállalkozások gazdasági döntésekbe való bevonását irányozta elő.

Neofordista és Tudásalkalmazó Régiók – a Triple Helix Problémái

A tudásalkalmazó és neofordista régiókban a Triple Helix megközelítés több problémával is jár. Egyrészt nincsenek meg az egyetemi tudásteremtés vállalati keresleti feltételei, másrészt az egyetemi tudásteremtés sem a piacról beérkező igények alapján zajlik. Továbbá számos olyan gondolkodásbeli vagy érdeklentétfeszülhet a lokális gazdasági szereplők között, amelyek lehetetlenné teszik a Triple Helix kialakítását [17]. Nincsenek meg vagy funkcióikat nem látják el azok a regionális intézmények, melyek feladat és hatáskörük alapján a lokális szereplők közötti tudástranszfert koordinálják, ezzel a régió tudásteremtése korlátozott.

A svéd Dalsland, mint neofordista régió 40%-ban ipari munkások által lakott, egyetem nélküli térség. Amikor 1999-ben egy meghatározó, amerikai tulajdonban lévő vállalat a térségben lévő gyárának bezárásáról döntött, azonnal reagált a helyi és a regionális kormányzat: egy az EU, az állam és a helyi önkormányzatok által finanszírozott projektbe kezdtek a létező helyi ipar és a közeli egyetemek bevonásával, a szférák együttműködését a Triple Helix modell inspirálta. A projekt eredménytelennek bizonyult, bár több vállalkozást is alapítottak a kérdéses területen, azok hasonlóan alacsony hozzáadott értékű termelést végeznek, alig sikerült néhány munkahelyet teremteni.

A Triple Helix együttműködés sikertelensége az alábbi tényezőknek tudható be [17]:

- A projektet tulajdonképpen a helyi kormányzat működtette, a helyi ipar képviselőit és a közeli egyetemeket kihagyták a tervezésből.
- A helyi sikeres vállalkozók véleményét, tiltakozását nem tekintették relevánsnak.
- Nem bíztak az idegen, meghívott egyetemi képviselőkben, kutatókban, akiknek javaslatai nem fogantak meg a vezetőkben.

A Triple Helix együttműködések nagyban függenek a kulturális közegtől. Brazíliában az intézményi korlátok, az eltérő tudománypolitikai értelmezések jelentősen visszafogják a szférák közötti együttműködést [11]. Algériában az inkubátorházak alapításánál a legnagyobb nehézséget az állami és üzleti szféra centralizáltsága jelenti [29].

A neofordista státuszából való kitörésre több stratégia is javasolható. A regionális tudásteremtés, és a Triple Helix szempontjából érdekes a mexikói kutatóintézeti hálózat kialakulása, a kutatóintézetek szerepe a regionális fejlődésben [32]. A mexikói kutatóintézetek stratégiája kettős: az erős ipari háttérrel bíró intézetek tudományos szférával való kapcsolatát az információs hálózatok, fórumok fejlesztésével kívánják elérni. A jó akadémiai kapcsolatokkal rendelkező intézetek pedig marketing tevékenységükön, piaci megjelenésükön igyekeznek javítani. A brazil inkubátorok történetében jól megfigyelhető, hogyan képes a tudásalapú gazdaságfejlesztés átalakítani a Triple Helix együttműködések [12]. A '80-as években alapított első são pauloi inkubátorok esetében a kormányzati szerepvállalás finanszírozási hozzájárulást, és az egyetem–gazdaság közös kezdeményezéseinek támogatását jelentette. Később az inkubátorházak hálózatosodásával és privát inkubátorok megjelenésével a kormányzati szerep a megfelelő jogszabályi környezet megteremtésére szűkölt.

A neofordista régiókban nehezen értelmezhető a Triple Helix szféráinak közös tudásteremtése. Az egyetem, kormányzat, gazdasági szféra közti együttműködések nem bizalom, hanem hatalom alapúak, a kormányzat szerepe nem koncentrálna a koordinációs szerepkörre, hanem a projektek teljes működtetését felkarolja. A mélyebb elméleti tudással rendelkező, nemzetközi kitekintéssel bíró egyetemi szakembereket nem értik meg, azok lealacsonyítják a gyakorlati problémákat, szemléletet. A helyi ipar nem tekinthető homogénnek, egységben kezelhetőnek: a szereplők nem mindig rendelkeznek intézményesített képviselőszervekkel. A neofordista állapotból való kitöréshez tehát meg kell teremteni a tudástranszfer és a közös tudásteremtés feltételeit.

ÖSSZEGZÉS

A tény, hogy hazánk régiói – Budapest kivételével – neofordista avagy gyenge tudásalkalmazói jellegüknél fogva kiszorulnak a magas hozzáadott értékű javak termeléséből, arra kényszerít bennünket, hogy régióink versenyképességét aktív gazdaságpolitikai lépésekkel erősítsük meg. A tudásalapú gazdaságfejlesztésnek a konstruált versenyelőnyök megteremtését kell céloznia, ehhez a kormányzat segítségével erősíteni kell az egyetemek és a gazdasági szféra helyi kapcsolatát.

A tudásalapú gazdaságfejlesztés során a lokális szereplők közös tudásteremtésével a szervezeti tudásteremtés elvárásainak megfelelő módon kell foglalkoznunk. A Triple Helix modellben – a regionális innovációs modellekhez

hasonlóan – az egyetemi, kormányzat, gazdasági szféra közötti kapcsolatokról függ a térség innovációs, tudásteremtési kapacitása. A modell különös előnye, hogy a szférák közötti átfedések megkönnyítik a tudásmenedzsment módszerek integrálását a regionális innovációs folyamatokba.

A tudásteremtő régiók példájából látszik, hogy a helyi szereplők innovációs attitűdjét a szervezeti keretek rugalmassá tételével alakították, ügyeltek a három szféra közötti tudásáramlást támogató közegek egymásra épülésére, a kormányzat a koordináló szerepet töltötte be. A neofordista régiókban a Triple Helix kapcsolatok során szembe kell nézni a kormányzat megnagyobbodott szerepének veszélyével, azzal, hogy nem találkoznak egymással az egyetemek kutatási eredményei és a gazdasági szféra kereslete. De ezekben a régiókban is meg kell teremteni a szférák közti bizalmat, erősíteni kell a szereplők közti kapcsolatokat.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- [1] Benner, M. – Sandström, U. (2000): Institutionalizing the Triple Helix: research funding and norms in the academic system. **Research Policy**, 29, pp. 291–301.
- [2] Boschma, R.A. (2004): Competitiveness of Regions from an Evolutionary Perspective. **Regional Studies**, 9, pp. 1001–1014.
- [3] Budd, L.– Hirmis, A.K. (2004): Conceptual Framework for Regional Competitiveness. **Regional Studies**, 9, pp. 1015–1028.
- [4] Casas, R.– de Gortari, R.– Santos, J. (2000): The building of knowledge spaces in Mexico: a regional approach to networking. **Research Policy**, 29., pp. 225–240.
- [5] Cooke, P. (2004): **Systemic Innovation: Triple Helix, Scalar Envelopes, or Regional Knowledge Capabilities, an Overview**. Paper presented for Conference on Regionalisation of Innovation Policy, Berlin June 4–5, 2004
- [6] Cooke, P. (2002): **Knowledge Economies. Clusters, learning and cooperative advantage**. Routledge. London.
- [7] Dévai, K. – Kerékgyártó, Gy. – Papanek, G. – Borsi, B. (2001): Role of the technical university's R&D in Hungarian innovation. **Periodica Polytechnica**, 1, pp. 5–16.
- [8] Dóry, T.– Rechnitzer, J. (2000): **Regionális Innovációs Stratégiák**. Oktatási Minisztérium, Budapest.
- [9] Drejer, I. – Jørgensen, B. H. (2003): The dynamic creation of knowledge: Analysing public- private collaborations. **Technovation**, Article In Press.
- [10] Etzkowitz, H. (2002): Networks of Innovation: Science, Technology and Development in the Triple Helix Era. **International Journal of Technology Management and Sustainable Development**, 1, pp. 7–20.

- [11] Etzkowitz, H.– Brisolla, S.N. (1999): Failure and success: the fate of industrial policy in Latin America and South East Asia. **Research Policy**, 28, pp. 337–350.
- [12] Etzkowitz, H.– Carvalho de Mello, J.M.– Almeida, M. (2005): Towards „meta-innovation” in Brazil: The evolution of the incubator and emergence of a triple helix. **Research Policy**, Article in Press.
- [13] Etzkowitz, H.–Leydesdorff, L. (2000): The dynamics of innovation: from National Systems and „MODE 2” to a Triple Helix of university-industry-government relations. **Research Policy**, 29, pp. 109–123.
- [14] Gulbrandsen, M. (1997): Universities and Industrial Competitive Advantage. In Etzkowitz, H. – Leydesdorff, L. (eds): **Universities and the Global Knowledge Economy**. Pinter, London, pp. 121–131.
- [15] Höyssä, M. – Bruun, H. – Hukkinen, J. (2004): The co-evolution of social and physical infrastructure for biotechnology innovation in Turku, Finland. **Research Policy**, Article In Press.
- [16] Inzelt, A. (2004): Az egyetemek és a vállalkozások kapcsolata az átmenet idején. **Közgazdasági Szemle**, pp. 870–890.
- [17] Jensen, C – Trägårdh, B. (2002): **Narrating the Triple Helix concept in 'weak' regions**. Paper for the 4th Triple Helix Conference, Copenhagen, November 6–9, 2002.
- [18] Kostiainen, J. (2002): Learning and the 'Ba' in the Development Network of an Urban Region. **European Planning Studies**, 5, pp. 613–631.
- [19] Langberg, K. (2002): **Managing in the Triple Helix – from a University perspective**. Research Management under Change. (www.remap.dk, letöltve: 2004. február).
- [20] Lengyel B. (2004): A tudásteremtés lokalitása: hallgatólagos tudás és helyi tudástranszfer. **Tér és Társadalom**. 18, 2, 51–71.
- [21] Lengyel I. (2003): **Verseny és területi fejlődés: térségek versenyképessége Magyarországon**. JATEPress, Szeged.
- [22] Lengyel, I.– Rechnitzer, J. (2004): **Regionális gazdaságtan**. Dialóg Campus, Budapest.
- [23] Leydesdorff, L. (2001): **Knowledge-Based Innovation Systems and the Model of a Triple Helix of University-Industry-Government Relations**. Lecture for „New Economic Windows: New Paradigms for the Next Millennium” Conference, Salerno, Italy, September 2001.
- [24] Makó, Cs. – Illéssy, M.– Szépvölgyi, Á. – Tamási P. (2003): **Regional Integration**. TEDIP – Workpackage 5 Work Task 1.
- [25] Moualert, F., Sekia, F. (2003): Territorial Innovation Models: a Critical Survey. **Regional Studies**, 37 (3), 289–302.
- [26] Nonaka, I. – Toyama, R. – Konno, N. (2000): SECI, Ba and Leadership: a Unified Model of Dynamic Knowledge Creation. **Long Range Planning**, 33, pp. 5–34.

- [27] Papanek, G. (2000): **The relationship between Science, Industry and the Government in Hungary, a county in transition.** Paper presented at the 3rd Triple Helix Conference in Rio de Janeiro, 26. April 2000.
- [28] Porter, M. (2001): **Clusters of Innovation: Role of Universities in Economic Development.** Council of Competitiveness (www.isc.hbs.edu, letöltve: 2004. január).
- [29] Saad, M. (2004): Issues and challenges arising from the application of innovation strategies based on the triple helix culture. Experience of the incubation system in Algeria. **International Journal of Technology Management and Sustainable Development**, Vol 3., 1., pp. 17–34.
- [30] Varga, A. (2004): Az egyetemi kutatások regionális gazdasági hatásai a nemzetközi szakirodalom tükrében. **Közgazdasági Szemle**, 3. 259–275. o.
- [31] Ylinenpää, H. (2001): **Co-operation, trust and triple helixes in a northern dimension.** Paper presented on Future of Barents Euro- Arctic Co-operation, Sweden, June 14–17, 2001.
- [32] Zubieta, J. – Jiménez, J. (2000): How is the Triple Helix Modell being understood in Latin America? The case of Mexico. **Science Studies**, Vol. 13. No. 2, pp. 37–51.

SUMMARY

Regional competitiveness is one of the most heavily used phrases in economic policy documents. In the post-fordist transition, immaterial factors (social capital, knowledge-creation and knowledge-transfer) are coming to the forefront, and to improve the competitiveness of learning regions, local government actors and locally-based universities have to face a growing responsibility.

The Triple Helix model dealing with university- government- industry relations concentrates not on the competitive but on the constructed advantages of learning regions. The model is not only used in the Scandinavian countries but can also be found in the development plans of neo-fordist or knowledge-applying regions. We believe that, parallel to factor- and investment-oriented economic development, the circumstances of knowledge-based development need have to be improved.

As the majority of development perspectives aim at knowledge-based improvement, the theories of knowledge-creation and knowledge-transfer have to be integrated into regional innovation models. Regional knowledge-creation depends heavily on the institutional structure in the region, on the features of corporate networks, on university-government-industry relations. With the base of the well-known Nonaka model of institutional knowledge-creation, we examine the international experiences of Triple Helix relations and shape up the – mostly – institutional circumstances that have to be provided in the knowledge-based development of Hungarian regions.

34. A REGIONÁLIS VERSENYKÉPESSÉG EMPIRIKUS VIZSGÁLATA AZ EU-S ÉS MAGYAR RÉGIÓKBAN

Vida Szabolcs

PhD-hallgató

PTE – KTK

Regionális Politika és Gazdaságtan Doktori Iskola
főosztályvezető-helyettes, Informatikai és Hírközlési Minisztérium

BEVEZETÉS

A versenyképesség korunk egyik leggyakrabban emlegetett kihívása és egyben politika jelszava. Ugyanúgy megjelenik a közgazdaságtan tudományos igényű munkáiban, mint a politika rövid távú jelszavaiban. A versenyképesség közgazdasági fogalomként is az egyik leggyakrabban használt, de meglehetősen roszszul definiált. Számos megközelítése, értelmezése létezik, amelyek sokszor nagyon távol állnak egymástól, ezért lehetetlen őket szintetizálni (TÖRÖK, 2003).

Ha a kifejezés megjelenésének okait keressük, akkor a globalizálódó világgazdaságra, a leépülő kereskedelmi korlátokra, és minden eddigénél erősebb, globális versenyre kell gondolnunk. A 20 század végére a világkereskedelem soha nem látott mértékben liberalizálódott, így értelmüket veszítették az egy országok saját, belső piacára épülő gazdaságpolitikák, hiszen a áru- és tényezőáramlások szabaddá váltak. A protekcionizmus leépülésével a piacokért folytatott verseny kibontakozott, közben az állami versenyképességi politikák megjelentek a gazdaságpolitikai porondon. A fejlődő és közepesen fejlett országok pedig a tőkeáramlásokért versenyeznek. Az 1980-as évek elején, Reagan elnök hivatali idején megalakult az elnöki versenyképességi bizottság (President's Commission on Industrial Competitiveness). Ezzel összefüggésben MICHAEL E. PORTER, munkái a versenyképesség új közgazdasági irányzatát alapozták meg. Az Európai Unió kohéziós politikáján belül pedig egyre nagyobb fókuszot és pénzügyi forrást nyer a versenyképesség célja.

A versenyképesség fogalmának további jellemzője a „skálafüggetlenség”. A vállalati szintű értelmezéstől indulva [9] folyamatos átmenet tapasztalható a klaszter jellegű [4], a régiókra értelmezhető [15], valamint az országokra, gazdasági térségekre vonatkoztatott versenyképességig [20] [14]. Az állami szak-

politikákban jellemzően megjelenő versenyképesség-fogalom is jellemzően országos vagy regionális.

A VERSENYKÉPESSÉG NÉHÁNY RELEVÁNS MEGKÖZELÍTÉSE

A tanulmány céljának megfelelően a továbbiakban a regionális szinten is értelmezhető fogalmakkal foglalkozunk csak, a vállalati megközelítésekkel nem. E kritérium szerint az országok versenyképességének négy megközelítésével találkozhatunk [17]:

- Kereskedelempolitikai megközelítés,
- Gazdaságpolitikai megközelítés,
- Nemzetközi összehasonlításon alapuló megközelítés,
- Termelékenység megközelítés.

Időrendben az első a *kereskedelempolitikai* megközelítés. Ennek keretében azt vizsgálják, hogy egy ország adott ágazatának exportja milyen piaci részarányt tud elérni a világpiacon, illetve hogy az adott ágazat termelői mennyire versenyképesek hazai piacukon, nő vagy csökken piaci részesedésük. A versenyképesség mutatója e megközelítésben gyakran az adott ország vagy szektor külkereskedelmi egyenlege. E megközelítés első tanulmányai a 40-es évekből valók, de mai napig találkozhatunk e megközelítés szellemében írt dolgozatokkal [19]. Ez az irányzat a komparatív előnyök tanának szellemét hordozza magában.

A *gazdaságpolitikai* megközelítés túllép ezen. Azokat a feltételeket, állami beavatkozási lehetőségeket kutatja, amelyek az adott ország vállalatait sikeressé tehetik. E megközelítés irányadó produktuma, amit azóta sokan példának tekintenek, az 1985. évben megjelent amerikai Young jelentés, amely az ipari versenyképesség vizsgálatára létrehozott elnöki bizottság (US President's Commission on Industrial Competitiveness) következtetéseit és ajánlásait foglalja össze. A bizottság a vezető vállalatok, az egyetemek, az érdekképviseletek, és az állam előbb 25 majd 35 képviselőjét tömörítette, akik a Hewlett Packard akkori elnök-vezérigazgatója, John A. Young vezetésével 32 ajánlást fogalmaztak meg a gazdaságpolitika számára.

A Young Bizottság példája más országokra is hatott. Japánban 1998-ban alapították hasonló összetételben az Economic Strategy Council-t, amely 38 gazdaságpolitikai javaslatot és 238 ajánlást fogalmazott meg. 1999-ben a Competitiveness Commission vette át helyét, hasonló összetételben.

Az egyes európai országokban is alakultak hasonló testületek és születtek ilyen jelentések. Az angol Versenyképességi Tanács 1998 végén alakult. Együttal új versenyképességi indexet is kidolgozott, és versenyképességi jelentéseket is közzétesz.

Az EU keretében 2000 márciusában, Lisszabonban meghirdetett stratégia ad irányt és keretet a közösségi szintű versenyképességi politikának. A lisszaboni stratégiát világos reflexióként értékelhetjük az EU-nak 90-es évek második felében megindult fokozatos versenyképességi lemaradására (főleg az USA-val szemben), hiszen a megfogalmazott célok (Versenyképes, dinamikus gazdaság, tudásalapú gazdaság, fenntartható gazdasági növekedés, több munkahely, jobb munkahely, nagyobb társadalmi kohézió) lényegében az EU és az USA között mérhető versenyképességbeli különbségek csökkentését célozzák.

Magyarországon a Kormány 2003. július 16-i ülésén döntött a Versenyképességi Tanács megalakításáról. A testület augusztusban tartotta első ülését. 2004. márciusi 3-i ülésén Nemzeti Versenyképességi Program kidolgozását határozta el, júniusi határidővel. Azóta több munkaanyag is készült, de a Program elkészülése várat magára. A program kontextusa azonban szemben a lisszaboni stratégiával, sokkal inkább a hazai beruházásösztönzés.

Egy további megközelítés a versenyképesség nemzetközi összehasonlítás alapuló rangsorolása. Ennek két meghatározó központja van:

- A Davosi Világgazdasági Fórum (WEF) keretében működő Global Competitiveness Programme, amelynek legújabb, 2004–2005-ös jelentését 2004. november 13-án tették közzé. A jelentést 1979 óta évente adják ki. Ezek az elemzések magukban foglalják a közszféra és a makrogazdasági környezet versenyképességét is.
- A Lausanne-i IMD üzleti főiskola World Competitiveness Yearbookja. Az évkönyvet 1989 óta állítják össze.

Van olyan megközelítés is, amelyik a versenyképességet azonosítja a termelékenységgel. Ezt nevezhetjük *termelékenységi megközelítésnek*. PAUL KRUGMAN egyenesen károsnak tartja a nemzetgazdasági szinten értelmezett versenyképesség növelésének jelszavát, és 1986-ban megjelent cikkében [11] egyenesen „veszélyes rögeszméről” beszél. Versenyképességről szerinte valódi közgazdászok nem beszélnek, csak üzletemberek és politikusok. Amit ehelyett szerinte használni kellene, az nem más, mint a termelékenység fogalma, különösen a beralakulással és az egységnyi munkaerőköltség (ULC: unit labour cost) alakulásával összefüggésben. A termelékenységi megközelítés alapján számos tanulmány készült, köztük az EU Bizottságának versenyképességi jelentése [6]. Mivel a termelékenység-alapú versenyképesség-dekompozíció a szám szerint legjobban kezelhető kategória, a továbbiakban lényegében erre támaszkodom. Ebbe a körbe tartoznak a különböző költségversenyképesség-alapú mutatók is [3], mint pl. a reál-effektív árfolyam.

A REGIONÁLIS VERSENYKÉPESSÉG FOGALMA

A fent bemutatott megközelítések a versenyképesség országokra vonatkoztatott elemzéseit foglalták magukban. A regionális versenyképesség értelmezéséhez a bemutatott fogalmak többsége felhasználható, eltekintve olyan tényezőktől melyek nyilvánvalóan nem rendelhetők regionális szintekhez. Ezek közé tartozik, pl. egy valutáris övezet monetáris feltételrendszere, az országokra egységesen érvényes kereskedelmi feltételek [6], az országos közszolgáltatások tömege (kivéve pl. a regionális, az országos közlekedési hálózatot). Az árak és bérek rugalmassága általában alacsonyabb regionális szinten, mint az országok között, miközben a tőke és a munkaerő mobilitása csaknem korlátlan a régiók között.

A továbbiakban néhány olyan regionális gazdasági elméleti elemre érdemes felhívni a figyelmet, melyek a regionális versenyképesség fogalmához kapcsolhatók.

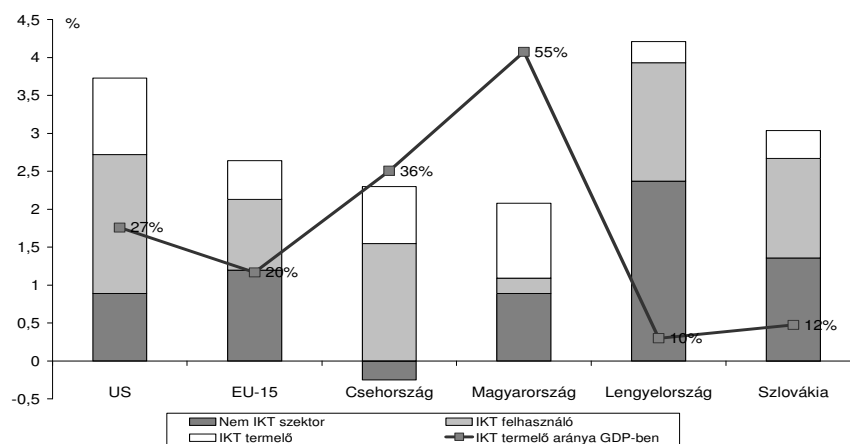
Az új gazdaságföldrajz (KRUGMAN 1991) a gazdasági koncentrációk skáláhozadék-effektusaira hívja fel a figyelmet. Ezek a hatások a helyettesíthető termékeket gyártó cégek koncentrációjából adódó agglomerációs hatások, melyet külső skáláhozadéknak is nevezhetünk [2]. Az ilyen típusú agglomerációs hatások létezését empirikusan is sikerült kimutatni [5].

A második fontos regionális agglomerációs hatás az átfolyási (spill-over) hatások jelenléte. Ezek olyan externáliák, melyek során a földrajzi közelség a tudásáramlásra, a technológiai diffúziójára és termelésére pozitívan hat a tudásbázis-kapcsolatok jellegének függvényében [7]. Ezeket a hatásokat is sikerült empirikusan igazolni [10], a közös tudományos bázissal rendelkező, de eltérő iparágak között megfigyelhetők a spill-over hatások, melyek serkentik az innovációt.

A fentiek mellet az innováció regionális feltételrendszerét érdemes még megemlíteni. Az innováció legfontosabb regionális tényezői a helyben elérhető tudásbázis [8], a helyi üzleti klíma [21] és az innovációs támogató egyéb kulturális és intézményi feltételek [22]. Ezek a tényezők azonban már jóval nehezebben mérhetők, mint a külső skáláhozadék, illetve a spill-overek, inkább eset tanulmány-szerű vizsgálatra adnak lehetőséget (CEC 2003).

A VERSENYKÉPESSÉG ÚJ REGIONÁLIS TÉNYEZŐJE: AZ INFORMÁCIÓS ÉS KOMMUNIKÁCIÓS TECHNOLÓGIA (IKT)

Az Európai Unió versenyképességbeli lemaradását az USA-tól elsősorban az alacsonyabb IKT-beruházási szint, és az alacsonyabb IKT-tőkeállomány okozza [1] [6]. Nem véletlen, hogy az Unió az e-Europe programok sorozatát adta ki. Érdemes áttekinteni, hogy az egyes Európai országok (nagy régiók) közötti versenyképességi különbségeket hogyan befolyásolja ez az új típusú differenciáló tényező.

1. ábra: Átlagos évi GDP-növekedés és az IKT-szektor hozzájárulása 1995–2001 (Forrás: [18])

Az 1. ábrán jól látszik, hogy az IKT szerepe az azt előállító valamint az azt használó szektorok révén kiemelkedő jelentőségű a gazdasági növekedésben minden vizsgált országban (így a termelékenység növelésében is nagy a jelentősége – a foglalkoztatottak szám a vizsgált periódusban ezekben az országokban messze nem változott olyan jelentősen mint a GDP). Míg azonban Magyarország esetében az IKT termelő szektor növekedése a GDP-növekedés több mint felét teszi ki, és ezzel a legfontosabb felzárkózási és versenyképességi tényező, addig más közép-európai országok esetén szerepe jóval mérsékeltebb. A világ vezető gazdasága, az USA szintén az IKT révén jut versenyképességi előnyhöz az EU-val szemben.

Egy friss kutatás szerint [1] a termelékenység alakulására az IKT-tőke növekedése inkább a fejlett országokban van meghatározó hatással, ide nem számítva az IKT-beruházások és a TFP alakulásának kapcsolatát, melynek számszerűsítése nehéz feladat, de itt is pozitív összefüggés feltételezhető. Az IKT hozzájárulása a termelékenység növekedéséhez ennek figyelembevételével a fejlett országokban elérheti az 50%-ot, a közép-kelet-európai országokban pedig a 30%-ot is, és a fejlettséggel arányosan egyre fontosabb versenyképességi tényezővé válik.

REGIONÁLIS VIZSGÁLAT

Ebben a vizsgálatban öt csoportra bontottam az EU-régiókat klaszteranalízis segítségével, a felhasznált adatok köre a Európai Bizottság kohéziós jelentésének (NUTS2 szintű) statisztikai tartalmán alapul. Nem sok magyarázó erőt hordoznak a munkanélküliségi, korszerkezeti és foglalkoztatási mutatók, az egyes csoportok között e tekintetben nincs szignifikáns különbség. Foglalkoztatási tekintetben tehát az Európai munkaerőpiac egységesnek tekinthető, nincsenek jellemző csoportok. Az öt klaszter jellemzői tulajdonságai a következő módon alakultak:

Az „*urbanizált régiók*” csoportjába csupán 9 elem került, tehát nem túl tipikus, de jól elhatárolható csoportról van szó. A csoport GDP-je a különböző mutatók alapján 20–30 százalékkal magasabb, mint az átlag, tehát jövedelme magas. A foglalkoztatási szerkezet „posztmodernnek” tekinthető, hiszen gyakorlatilag nincs agrárfoglalkoztatás, és 80% körüli a szolgáltatásbeli foglalkoztatás aránya. Ezzel szoros összhangban a képzettségi szerkezet is fejlett, hiszen (Londont leszámítva) itt a legalacsonyabb a képzetlenek, és a legmagasabb a felsőfokon kvalifikáltak száma. Érdekes módon a kedvező GDP és szerkezeti mutatók mellett a (szabadalmakkal mért) innovativitás csak átlagos. A leleplező adat a nagyon magas népsűrűség: jellemzően városokról, városközpontokról van szó, kb. 2 milliós lakossággal, magas népsűrűséggel.

A „*közepesen fejlett területek*” csoportja nagy számosságú, 53 régiót tartalmaz. Ebben a csoportban az EU átlagos egy főre jutó jövedelmének 85–95 százalékát éri el a régiók. Foglalkoztatási szerkezetük sokkal kiegyensúlyozottabb (10-30-60), tehát komoly mezőgazdasági tevékenységet is végeznek, de szolgáltató szektoruk domináns. Népsűrűségük (290 fő/km²) jelzi, hogy ezek a régiók tartalmaznak urbanizált és vidéki részeket is. Innovativitásuk kissé magasabb, mint az első csoporté. Képzettségi szerkezetüket tekintve elmondható, hogy a magas innovativitás ellenére itt a legkevesebb magasán kvalifikált, és itt a második legtöbb alacsonyán kvalifikált.

A „*fejlett, de nem urbanizált*” csoportban csak 3 régió található, és újból egy gazdag, az EU-átlag 120–130 százalékát kitevő, de az első csoporténál enyhén kisebb jövedelemmel rendelkező csoporttal állunk szemben. Foglalkoztatási szerkezetük jellemzően ez első két csoport között található, akárcsak jövedelmük. Innovativitásuk nagyon magas, de furcsa módon képzettségben ez a régió áll a legrosszabbul, a munkaerő fele csak alapszintű képzettséggel rendelkezik (lásd [8]). A demográfiai adatok alapján néhány sűrűbben lakott, nagy népességű régióról van szó. Ez az egyetlen csoport, ahol magasabb a többenél a munkanélküliség (11%) és alacsonyabb a nők foglalkoztatottsága. Ennek oka lehetne a csoport kicsi mérete okozta ingadozás, de két másik kis csoport példája miatt ezt a következtetést nem lehet levonni. Ezt a csoportot az elsővel összevetve az

láthatjuk, hogy hasonlóan fejlett, de kevésbé urbanizált csoportról van szó. Talán ez magyarázza a munkanélküliség magasabb szintjét, hiszen az álláskeresés ilyen körülmények között nagyobb mobilitást igényel.

A negyedik, kis jövedelmű csoportban található a régiók nagy része (202), és ez a legkevésbé gazdag csoport. Itt a legkisebb a népsűrűség, tehát sok ritkán lakott rész is ide tartozik, és összlakosságot tekintve is ezek a legkevésbé népes régiók. Az agrárfoglalkoztatás aránya közepes, az ipari foglalkoztatás itt a legmagasabb, a szolgáltató szektor aránya pedig az egyik legalacsonyabb. A csoport munkaerő-állományának fele középfokú képzettséggel rendelkezik, alacsony a felsőfokon képzettek aránya. Az innovativitás átlagos.

Az ötödik, egytagú „csoport” csak belső Londont tartalmazza, a City-t. Kiugróan magas a jövedelem, a népsűrűség, a felsőfokú képzettség aránya, szinten mindenki a szolgáltató szektorban dolgozik. A munkaerőpiac és foglalkoztatás helyzete viszont követi az európai trendeket. Átlagos-magas az innovativitás.

A klaszteranalízis eredményéből néhány érdekes előkövetkeztést lehet levonni, melyet célszerű lenne alaposabban elemezni. A fejlettség, vagyis GDP nagyon egyértelmű összefüggést mutat a népsűrűséggel. Vagyis a nagyvárosi központok és a vidéki területek közötti átmenet egyben jövedelembeli átmenetet is jelent. Ennek alapján az agglomerációhoz tartozó gazdasági externáliák, akár mint spill-overek [7], akár a külső skáláhozadékat jelentő hatások [14], úgy tűnik, hogy léteznek.

A képzettség és a GDP közötti viszony nehezen értelmezhető, de a magasabb képzettség, főleg a felsőfokú képzettséggel rendelkezők arányának növekedése magasabb regionális jövedelemmel jár együtt.

Az innováció kapcsolata nem egyértelmű sem a képzettséggel, sem pedig a jövedelemmel. Ez alátámasztja a Storper-féle [22] komplex megközelítést az innovációs feltételekkel kapcsolatban.

A foglalkoztatási szerkezet eltolódása az agrárium és ipar felől a szolgáltatások felé egyértelműen magasabb jövedelemmel jár együtt.

A KÜLÖNBSÉGEK LEGFŐBB TÉNYEZŐI

Építve az iménti következtetésekre, a faktoranalízis eszközével megpróbáltam a különbségek legfontosabb tényezőit megkeresni és értelmezni. Az SPSS 6 faktorra bontotta az egyes változókat:

1. komponens: ebben a *foglalkoztatási és munkanélküliségi mutatók* játszószák a legnagyobb (a faktorhoz viszonyítva pozitív) szerepet. Ezért ez leginkább a foglalkoztatottsági helyzet jellemzéseként lehetne értelmezni. Értelemszerűen kapcsolatot mutat a GDP mutatókkal is, és érdekes módon a szabadalmakkal is.

2. komponens: ez a komponens nagy súllyal tartalmazza a GDP mutatókat. Ezen felül erős negatív kapcsolatban van az agrárfoglalkoztatással, gyenge negatív kapcsolatban az ipari foglalkoztatással, és erős pozitív kapcsolatban a szolgáltató szektor foglalkoztatási arányával. A szabadalmaknak az első komponenshez hasonlóan pozitív az összefüggése ezzel is. A mutatónak a *jövedelemtermelő képesség* címet lehetne adni.

3. komponens: Ez erősen negatív kapcsolatot mutat a képzetlen munkaerővel, és erős pozitív kapcsolatot a közepesen képzett munkaerővel. A nők foglalkoztatási mutatója közepes pozitív erővel jelenik meg. Ennek alapján a komponens a *rendelkezésre álló közepesen képzett humántőke* mutatójaként lehet értelmezni, egyszerű mennyiségi erőként.

4. komponens: *ez lényegében a korszerkezet* mutatója, ami az egyes előjelek alapján az előregedettség mértékéeként értelmezhető.

5. komponens: domináns részként a munkaképes korú lakosságot tartalmazza, emellett a lakosságszámot. A képzettséggel nincs kapcsolatban. Kismértékben összefügg az ipari foglalkoztatottság arányával, a népsűrűséggel, és a hosszú távú munkanélküliséggel. Ennek alapján nevezhetnénk a *munkaképes korú lakosság mutatójaként*.

A hatodik komponensben domináns negatív szerepet kap az ipari foglalkoztatottság, és enyhébb pozitív szerepet az agrárfoglalkoztatottság. A népsűrűség szerepe közepesen pozitív. Ez a komponens elég nehezen értelmezhető. Ha az előbbi csoportosítást vesszük alapul, a legszegényebb csoportból az ipar arányának csökkenése, illetve a népsűrűség növekedése vezet át a fejlettebb régiókba. A komponens óvatosan értelmezhetjük a közepes fejlettség mutatójának is, de tekinthető reziduumnak is.

Az EU által a régiók jellemzésére használt mutatók tehát relevánsak, bár a vizsgálat a demográfiai mutatóknak talán túl nagy hangsúlyt is ad. A népsűrűség/agglomeráció a jelek szerint a már említett speciális regionális tartalommal bír. A legfontosabb azonban az, hogy az innovativitás a versenyképességet leginkább megragadó első két komponenshez, a foglalkoztatási és jövedelemtermelési komponenshez járul hozzá határozottan. A humántőke-állomány viszont alig befolyásolja az egyes komponenseket.

KONKLÚZIÓ

Bár a bemutatott elemzések további kutatásokat tesznek szükségessé, az elemzésre került információk alapján a regionális versenyképesség több fontos tényezőjét sikerült elkülöníteni. Ezek közül a legfontosabbak a modern IKT-technológiák tőkeállománya, termelése és használata, az agglomerációs hatások (spill-overek és a külső skáláhozadék), valamint az innovációs rendszer hatékonyságának és a versenyképességnek a kapcsolata. A bemutatott elemzési keret továbbfejlesztése további munkát igényel.

IRODALOM

- [1] van Ark, B. Piatkowski, M. (2004)– **Productivity Innovation on Old and New Europe**. TIGER Working Paper Series – No. 57.
- [2] Brakman, S. – Heidra, B. (2004): **The monopolistic competition in retrospect**. Cambridge University Press.
- [3] Bartha, A. et. al. (2004): **A hosszú távú versenyképességi tényezők meghatározása, a változások modellezése a 2020-ig tartó időszakra**, Kopint-Datorg, ÁFT tanulmány, 2004. május, Nemzeti Fejlesztési Hivatal, Budapest.
- [4] Buzás Norbert (2000): Klaszterek a régiók versengésében, Farkas B.– Lengyel I. (szerk.): **Versenyképesség – regionális versenyképesség**. SZTE Gazdaságtudományi Kar Közleményei, JATEPress, Szeged, pp. 58–66.
- [5] Davis, D. R., Weinstein, D. E. (1999) Economic Geography of Regional Production Structure: An empirical investigation. **European Economic Review**, Vol 43(2), pp. 379–407.
- [6] European Commission (2003): **European Competitiveness Report 2003**, Commission Staff Working Document. Brüsszel.
- [7] Glaeser, E.L. (2002): Growth in Cities, **Journal of Political Economy**, Vol.100(6), pp. 1126–52.
- [8] Goddard, J. (1997): **Universities and Regional Decelopment: An overview**, CURDS website: <http://ww.ncl.ac.uk>.
- [9] Hoványi, G. (1999): A vállalati versenyképesség makrogazdasági és globális háttere, **Közgazdasági Szemle**, XLVI. Évf., november, 1013–1029.old.
- [10] Jaffe, A.B., Trajtenberg M., et al. (1993): Geographic Localisation of Knowledge Spillovers as evidenced by patent citations. **Quarterly Journal of Economics**. Vol 108 (3). pp 577–98.
- [11] Krugman, P. (1986): Competitiveness: A Dangerous Obsession. **Foreign Affairs**. March–April, pp. 20–44.
- [12] Krugman, P. (1991): Increasing Returns and Economic Geography. **Journal of Political Economy**. 99., 483.–99.
- [13] Krugman, P. (1995): **Development, Geography, and Economic Theory**. MIT Press.
- [14] Krugman, P. (2003): **Földrajz és kereskedelem**. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- [15] Lengyel I. (2000): A regionális versenyképességről, **Közgazdasági Szemle**, XLVII. évf., december, 962–987.old
- [16] Lengyel, I (2000): A regionális versenyképesség tényezői, különös tekintettel a Dél-Alföldre, Farkas B. – Lengyel I. (szerk.): **Versenyképesség –**

- regionális versenyképesség.** SZTE Gazdaságtudományi Kar Közleményei, JATEPress, Szeged, 58–66 pp.
- [17] Piatkowski, M. (2004): **The Impact of ICT on Growth in Transition Economies**, TIGER Working Paper No. 43.
- [18] Olbath Gábor – Péntes Petra (2004): A nemzetgazdaság nemzetközi versenyképessége: értelmezések, mutatók és néhány tanulság, **Külgazdaság**, 2004. február.
- [19] Porter, M. (1990): **The Competitive Advantage of Nations**, The Macmillan Press LTD. New York.
- [20] Stadler, M. (1999): Demand Pull and Technology Push Effects in the Quality Ladder Model **Tübinger Diskussionbeitrag**, Vol. 172.
- [21] Storper, M. (1995): The resurgence of Regional economies, Ten Years Later: The Region as Nexus of Untraded Interdependencies. **European Urban and Regional Studies**, Vol. 2(3), pp.191–221.
- [22] Török Á. (2004): Mit mivel mérünk? A versenyképesség értelmezéséről és mérési problémáiról. **EU Tanulmányok**, I. kötet, Budapest, Tas Kft.
- [23] The United States President's Commission on Industrial Competitiveness (1985): **Global Competition: The New Reality**. Washington D.C.

SUMMARY

The first task undertaken by this study is to obtain an overview of the numerous concepts concerning regional competitiveness (for example, the well-known approach of Porter, the EU's approach as found in the Lisbon targets, the factors taken into consideration in international rating systems such as WEF, those used in the literature, the theoretical ones etc.), and make a selection that is applicable to numerical analysis of the available data.

The second task performed is the analysis of some regional indicators of competitiveness, and the description of the importance of the ICT as a new factor of competitiveness. In doing so we find support for some of the theoretical explanations of regional competitiveness. These factors, however, are yet to be analysed in detail.